

VALLANKUMOUSMIEHEN  
MUISTEMIA



P. KRAPOTKIN

VALLANKUMOUSMIEHEN  
MUISTELMIA

---

ESIPUHEEN KIRJOITANUT

GEORG BRANDES

AINOASTA TEKIJÄN VENÄJÄÄ VARTEN  
HYVÄESYMÄSTÄ, TARKASTAMASTA JA TÄYDENTÄMÄSTÄ  
PAINOKSESTA SUOMENTANUT

EEMIL SUJSMÄÄ

---

TOINEN NIDE



HELSINGISSÄ, 1910|  
SUOMALAINEN KUSTANNUS-O. Y. KANSA.

Hämeenlinna, 1910. A. W. Leinosen kirjapaino.

NELJÄS OSA.

PIETARI. ENSIMAINEN ULKOMAAN-  
MATKA.



## 1.

Syksyn alussa 1867 minä ja veljeni perheimme muutimme Pietariin. Minä aloin opiskella yliopistossa ja istuin luentosaleissa yhdessä nuorten miesten kanssa, jotka olivat vielä melkein poikiaiässä, paljoa nuoremmat minua. Se, mitä niin kauan olin toivonut, oli nyt toteutunut. Minä sain oppia. Lähtien siitä vakauksesta, että perusteellinen matematiikan taito on ainoa kestävä perusta kaikelle tieteelliselle työskentelylle ja ajatustyölle, minä kirjoittauduin fyysillismatemaattisen tiedekunnan matemaattiseen osastoon. Veljeni astui sotilaskorkeakoulun lainopilliseen osastoon, minä sen sijaan luovuin kokonaan sotapalveluksesta, huolimatta isäni suuresta tyytymättömyydestä; hän ei sietänyt tyynellä mielellä edes nähdä silmissään siviilipukua. Nyt oli meidän Aleksanterin kanssa eläminen yksinomaan omalla työllämme.

Opiskeluni yliopistossa ja tieteelliset työt nielivät kaiken aikani seuraavina viitenä vuotena. Matemaattisen tiedekunnan ylioppilaalla on tietysti hyvin paljon työtä; mutta kun minä jo ennen olin opiskellut korkeampaa matematiikkaa, niin saatoin nyt käyttää osan aikaani maantieteen tutkimiseen. Muuten en minä Siperiassa ollut menettänyt kykyäni työskennellä hyvin ankarasti.

Selonteko viimeisestä tutkimusmatkastani oli painatuksen alaisena; mutta sillä aikaa alkoivat uudet

maantieteelliset käsitykset kiehtoa mieltäni yhä vastustamattomammalla voimalla. Retkeilyni Siperiassa olivat vakauttaneet minut siitä, että vuorijonot, semmoisia kuin ne siihen asti olivat merkittyinä Pohjois-Aasian karttoihin, olivat suoranaisia mielikuvituksen luomia eivätkä antaneet minkäänlaista käsitystä maan geologisesta rakenteesta. Suurista ylätasangoista, jotka ovat Aasian luonnon silmiinpistävänä tunnusmerkkinä, ei kartantekijällä ollut vähintäkään aavistusta. Niiden sijaan oli merkitty useita suuria vuoriharjanteita. Niin oli esim. topografisissa laitoksissa, vastoin niinkin pätevän tutkijan kuin L. Schwartzin väitteitä ja huomautuksia, itäinen osa Stanovoin vuoriharjua kuvattu mahdollottoman suurena kartalla itäänpäin matavana matona. Todellisuudessa ei näitä harjanteita ole lainkaan olemassa.

Saada selville johtavat piirteet Aasian vuoriston rakenteeseen, vuorijonojen ja ylätasankojen asemaan nähden tuli nyt siksi kysymykseksi, joka vuosikautia kiinnitti puoleensa ajatukseni. Pitkän aikaa tuotti minulle tutkimuksissani haittaa vanhat kartat ja vielä enemmän Aleksander von Humboldtin yleiset johtopäätökset, kunnes vihdoinkin huomasin, että Humboldtinkaan esitys, vaikkakin ajatukseltaan rohkea, ei ollut todellisuuden kanssa yhtäpitävä. Minä aloin siis alusta asti puhtaasti induktiivisella tavalla. Koottuani kaikki edellisten tutkimusretkeilijäin tekemät barometriset havainnot minä niiden nojalla laskin sadat eri korkeudet. Sitten merkitsin suurelle Schwartzin kartalle kaikki geologiset ja fyysiset huomiot, joita eri retkeilijät olivat tehneet — ainoastaan tosiasiat, en otaksunia — ja koetin tämän aineiston perusteella saada selville, mikä vuoriselänteiden ja ylätasankojen suunta parhaiten vastasi jo tunnettuja tosiasioita. Tämä valmistava työ vei minulta kolmatta vuotta aikaa. Sitten seurasi kuukausia kestävä ankara ajatusten ponnistus saadak-



seni selville, mikä johtopäätös kaikista näistä sotkuisista ja sekasortoisista huomioista oli tehtävä, kunnes eräänä päivänä kaikki yhtäkkiä, ikäänkuin salaman väläyksessä, minulle selveni ja tuli täysin käsitettäväksi. Aasian vuoriston pääharjanteet eivät kulje pohjoisesta etelään eivätkä lännestä itään, vaan lounaasta koilliseen, aivan samoin kuin Kalliovuorten ja Pohjois-Amerikan ylätasankojen suunta käy luoteesta kaakkoon; ainoastaan vähempiarvoiset vuoriselänteet kulkevat luodetta kohti. Paitsi sitä eivät Aasian vuoret ole sarja itsenäisiä vuoriharjuja, kuten Alpit, vaan ympäröivät suunnatonta ylätasankoa, — muinaista manner-ta, joka ennen muinoin on kulkenut Himalajalta Beringin salmelle päin.

Ihmisen iässä on vähän sellaisia iloja, joita voisi verrata siihen, mitä ihminen tuntee keksiessään äkkinäisen ratkaisun, joka pitkällisen kärsivällisen totuudenetsinnän jälkeen valaisee sielun. Se, mikä kokonaisen vuosisarjan ajan on näyttänyt sekasortoiselta, ristiriitaiselta ja arvoitukselliselta, järjestyy yhtäkkiä säännölliseksi riviksi sopusointuiseen kokonaisuuteen. Tosiasiain kirjavasta hämmennyksestä ja arvelujen utujen takaa, — arvelujen, jotka kumoutuvat yhtä pian kuin ne ovat esiin pujahtaneet, — esiytyy ihana ajatuskuva kuni Alppijono, joka äkkiä täydessä suuremmoisuudessaan kohoo usvien keskeltä. Nyt se aurin-gon säteissä välkkyelee, täydessä yksinkertaisuudessaan ja moninaisuudessaan, täydessä mahtavuudessaan ja kauneudessaan. Ja kun tämä havainto asetetaan koetteelle, sovittamalla sitä monilukuisiin yksityistapauksiin, jotka hetkistä ennen ovat näyttäneet toivotto-man ristiriitaisilta, niin juontuvat nämä järjestään renkaiksi todistuksetjuun, enentäen yleisen kuvan aikaansaamaa tehoa. Näin toiset seikat vahvistavat luonteenomaisia piirteitä, toiset saattavat ilmi odottamattomia yksityiskohtia. Havainto vahvistuu ja laajenee.

Ja tuolla kauempana, läpi utuisen auteren, joka kietoo näköpiiriin, silmä keksii uusia, yhä laajempien havaintojen hahmopiirteitä.

Ken kerrankaan elämässään on saanut tuntea tätä tiedemiehen tutkijaniloa, hän ei koskaan unhota tätä autuaallista hetkeä; hän vain halajaa sen uudistumista. Mutta samalla ei hän voi olla karvas-televalla mielellä tuntematta, että tämänkaltainen onni on suotu vain harvoille, sen sijaan että se voisi olla, enemmässä tai vähemmässä määrässä, tarjona monille, jos vain tiedot ja tilaisuus niiden hankkimiseen olisivat kaikkien saatavissa.

Edellä kerrottua työtä pidän tärkeimpänä minun hankkimanani lisänä tieteen saavutuksiin. Aikomukseni alkuaan oli kirjoittaa laaja teos, jossa olisin perustellut nuo Pohjois-Aasian vuoria ja ylätasankoja koskevat uudet aatteet kussakin seudussa toimitettavalla perusteellisella tutkimuksella; mutta v. 1873, kun näin, että minut ennen pitkää vangittaisiin, laadin ainoastaan kartan opastukseksi katsantokantani tuntemiseen ja liitin siihen selittävän esityksen. Sekä kartta että selitys julkaistiin Maantieteellisen Seuran toimesta minun jo istuessani Pietari-Paavalin linnassa. Teoksen julkaiseminen oli veljeni ylivalvonnan alaisena. Petermann, joka silloin parhaillaan valmisteli Aasian karttaansa ja tunsu minun esityöni, otti suunnitelmani karttansa pohjaksi, ja ovat suunnitelmani sittemmin hyväksyneet useimmat kartantekijät. Harvat kartografit voinevat nykyään sanoa, mistä nuo muutokset ovat tulleet Aasian karttoihin; mutta uuden tieteellisen aatteen leviämislle on eduksi, ettei se ole yhdistetty kenenkään nimeen. Erehdykset, joita uusi katsantokanta ei voi alussa välttää, ovat silloin paljoa helpommin oikaistavissa.

---

## 2.

Samaan aikaan tein minä Maantieteellisen Seuran fyysillisen osaston sihteerinä utterasti työtä mainitun Seuran hyväksi. Turkestanin ja Pamirin maakunnan tutkiminen herätti siihen aikaan erikoista mielenkiintoa. Sévertsov oli silloin vasta palannut monivuotiselta tutkimusmatkaltaan. Hän oli suuri zoologi, etevä maantieteentutkija ja muuten kyvykkäimpiä miehiä mitä koskaan olen tavannut. Mutta kuten useat venäläiset oli Sévertsov kovin vastahakoinen kirjoitusmies. Kun hän kokouksessa esitti jonkin suullisen tiedonannon, oli mahdotonta saada häntä kirjoittamaan siitä mitään; häidin saatiin hänet tarkastamaan jotakin selostusta esitelmästänsä. Senpätähden ei se, mitä on ilmestynyt painosta varustettuna Sévertsovin allekirjoituksella, läheskään tyhjentävästi tuo ilmi kaikkia hänen huomioitaan ja löytöjään.

Mikluha Maklai, hyvin tunnettu Australiassa, josta sittemmin tuli hänen toinen isänmaansa, kuului myös samaan lajiin ihmisiä, joilla olisi ollut sanottavana paljoa enemmän, kuin mitä painosta ovat julkaisseet. Hän oli varttansa pieni, herniostunut mies, jota lakkaamatta vaivasi vilutauti. Kun minä tulin hänen tuttavakseen, oli hän äskettäin palannut Punaisenmeren rannoilta, missä hän, Haekelin opin kannattajana, innokkaasti oli työskennellyt luurangottomien merieläinten elämän tutkimiseksi. Maantieteellisen Seuran onnistui sittemmin hankkia Mikluha Maklaille lupa seurata erään venäläisen sotalaivan mukana Uuden Guinean tuntemattomalle rannikolle, jossa matkailijan oli määrä tutkia alhaisimmalla sivistysasteella olevien villien elämää. Vain yhden matruusin seurassa jätettiin hänet tuolle kolkolle saarelle, jonka asukkaiden sanottiin olevan julmia ihmisryöjiä. Lähelle alkuasukasten kylää rakennettiin maja noille kahdelle Robinso-

nille, ja täällä oleskelivat he puolitoista vuotta mitä ystävällisimmissä väleissä alkuasukasten kanssa. Mikluha Maklai otti säännökseen, jota hän järkähtämättä noudatti, olla aina suora villejä kohtaan eikä koskaan pettää heitä — ei vähäpätöisimmissäkään pikkuasioissa, vaikka se olisi tapahtunut tieteellisessäkin tarkoituksessa. Kun hän sittemmin matkusteli Malaijin saaristossa, seurasi hänen mukanaan alkuasukas, joka oli suostunut rupeamaan hänen palvelukseensa sillä nimemomaisella ehdolla, ettei häntä koskaan valokuvataisi: — kuten tunnettu arvelevat alkuasukkaat, että heitä valokuvattaessa otetaan osa heistä itsestäänkin. Mikluha Maklai, joka kokosi antropologisia aineksia, tunnusti, että hän eräänä päivänä, kun mies oli vaipunut syvään uneen, joutui tavattoman kovaan kiusaukseen valokuvata hänet, semminkin kun mies oli heimonsa tyypillinen edustaja eikä koskaan olisi saanut tietää tulleen valokuvatuksi; mutta Mikluha muisti lupauksensa ja voitti kiusauksen. Tämä pienoinen piirre osottaa täydellisesti hänen luonnettaan. Lähdettyään Uudesta Guineasta lupasi hän alkuasukkaille palata vielä heidän luokseen, ja tämän lupauksensa hän täyttikin muutamia vuosia myöhemmin, vaikka olikin vaarallisesti sairas. Tämä merkittävä mies on kuitenkin toimittanut julkisuuteen vain pienen, hupenevan osan niitä verrattomia huomioita, jotka hän on tehnyt.

Siihen aikaan oli Maantieteellisessä Seurassa vilkasta toimintaa, ja moninaiset olivat ne kysymykset, jotka pitivät meidän osastomme sekä niin muodoin sen sihteerinkin mielenkiintoa vireillä. Useimmat niistä olivat liiaksi erikoiskohtaista laatua tullakseen tässä mainituiksi, mutta sietää sentään lyhyesti viitata siihen elpävään mielenkiintoon, jota alettiin omistaa merenkululle, kalastukselle ja kaupankäynnille venäläisessä osassa napamerta. Erittäinkin ponnisti kaikkia voimiaan siperialainen kauppias ja kultakaivosten omis-

taja Sidorov, saadakseen tämän mielenkiinnon vireille. Hän vakuutti asianomaisille, että vähäisellä avustuksella hallituksen puolelta, esim. perustamalla merikouluja ja varustamalla muutamia retkikuntia, voitaisiin tehokkaasti edistää Vienenmeren rannikkojen tutkimista sekä ylläpitää kalastuksen elinkeinoa ja merenkulkua. Mutta valitettavasti oli tämä vähäinen avuke saatava Pietarista käsin, ja vallanpitäjryhmää tässä hovia imarteleavassa, virkavaltaisessa, kirjallisuuden, taiteellisuuden ja yleismaailmallisuuden kaupungissa oli vaikea saada harrastutetuksi mihinkään niin „maalaismaisuu-teen“ haiskahtavaan asiaan. Sidorov joutui yleisen naurun alaiseksi. Mielenkiinto meidän pimeään Pohjo-laamme tuli Maantieteellisessä Seurassa herätetyksi ulkomaalta käsin.

Vuosina 1869—1871 olivat reippaat norjalaiset valaanpyydystäjät aivan odottamatta osottaneet purjehduksen Karanmeressä mahdolliseksi. Suureksi ihmeeksemme saimme Maantieteellisessä Seurassa tiedon siitä, että joukko pieniä pyyntilainojoja oli tullut Karanmereen, tuohon „jäillä ainiaan täytettyyn jääkellariin“, joksi olimme tottuneet sitä kirjoituksissamme nimittämään, sekä purjehtinut sitä ristiin rastiin. Myöskin kuuluisan hollantilaisen Barentzin talvehtimispaikalla, jonka luultiin jo ainiaaksi peittyneen jääryökykkoiden alle, jotka kolmen vuosisadan kuluessa olivat kasaantuneet sen ympärille, — olivat nämä urheat norjalaiset käyneet. Meidän tietoviisaat merenkulkijamme selittivät norjalaisten odottamattoman menestyksen olleen seurauksena tavattoman lämpimästä vuodenajasta ja erikoisista jääsuh-teista. Mutta muutamista meistä oli silminnähtävää, että rohkeat norjalaiset valaanpyydystäjät, jotka jäiden keskellä tuntevat olevansa kuin kotonaan, olivat uskaltaneet pienillä kuunareillaan ja vähäisillä miehistöillä tunkeutua ajojaiden läpi, jotka tavallisesti tukkeavat tien Karanmereen, jota vastoin sotalaivojemme pääl-

liköt, meripalveluksensa vastuun sitomina, eivät koskaan olisi uskaltaneet antautua tällaiseen vaaraan.

Nämä tiedonannot herättivät harrastusta napa-seutujen tutkimiseen. Itse asiassa juuri nämä valaanpyydystäjät ne virittivät sen innon pohjoisnaparetkien toimeenpanemiseen, jonka korkeimpina voittoina ovat merkittävät Nordenskiöldin löytämä koillisväylä, Pearyn Pohjois-Grönlannin tutkimukset ja Nansenin „Fram“-retki. Meidänkin Maantieteellinen Seuramme joutui nyt liikkeelle. Asetettiin komitea, jonka tuli laatia suunnitelma venäläiselle pohjoisnaparetkikunnalle ja osottaa ne tieteelliset työt, jotka tämän retkikunnan tulisi suorittaa. Ammattimiehet ottivat kirjoittaakseen kukin osan tätä esitystä. Mutta kuten usein on laita, valmistui määrääjäksi vain muutamia lukuja, jotka koskivat kasvi- ja eläintiedettä sekä sääoppia, ja komitean sihteerinä oli minun kirjoittaminen loput. Useat aineet, kuten esim. meren eläimistö, luode ja vuoksi, heilurihavainnot, maamagneettisuus olivat minulle aivan oudot. Mutta se työmäärä, jonka ruumiillisesti terve mies kykenee lyhyessä ajassa suorittamaan, jos hän vain panee alttiiksi kaikki voimansa ja käy heti käsiksi asian ytimeen, on arvaamaton, ja niin valmistui minunkin virallinen esitykseni määrääjässä. Esitykseni latvistui siihen, että olisi toimeenpantava suuri pohjoisnaparetki, joka herättäisi Venäjällä pysyväistä harrastusta pohjoisnapatutkimuksiin ja napamerenkulkuun; mutta samalla me suositelimme varustettavaksi tiedusteluretkikunnan, jonka tulisi lähteä norjalaisella kuunarilla, norjalaisen kapteenin päällikkyyden alaisena, Novaja Zemljasta pohjoiseen tai koilliseen, ja toivoimme, että tämä pieni retkikunta koettaisi päästä suureen tuntemattomaan maahan, joka luultavasti olisi jonkun matkan päässä Novaja Zemljasta. Tämmöisen maan olemassaolon todenmukaisuuteen oli jo venäläinen meriupseeri, paroni Schilling, viittänyt oivallises-

sa, mutta vähän tunnetussa esityksessään Jäämeren virroista. Luettuani tämän esityksen ynnä Lütken kertomuksen matkastaan Novaja Zemljaan sekä tutustuttuani yleisiin luonnonsuhteisiin tässä osassa Jäämerta, tulin kohta siihen varmuuteen, että Schillingin oletuksen täytyi olla oikea. Novaja Zemljasta pohjoiseen täytyi olla maa, ja sen täytyi sijaita korkeammalla leveysasteella kuin Huippuvuoret. Kuten tunnettu löysi itävaltalainen retkikunta kaksi vuotta myöhemmin tämän maan ja nimitti sen Frans Joosefin maaksi.

Tämä naparetki-esitykseni johti minuun nähden vallan odottamattomaan tulokseen. Minua kehoitettiin ottamaan johtaakseni tätä tiedusteluretkikuntaa, jota varten varustettaisiin erikoisesti hankittava norjalainen kuunari. Minä tietysti vastasin, etten koskaan ollut ollut merillä, mutta minulle huomautettiin, että jos jonkin Carlsenin tai Johansenin kokemukseen yhdistettäisiin tiedemiehen yritteliäisyys, voitaisiin saavuttaa sangen kauniita tuloksia. Minä olisinkin suostunut ehdotukseen, ellei rahaministeriö juuri ratkaisevana hetkenä olisi tehnyt kaikkea tyhjäksi *vetollaan* selittäen, että rahaministerillä ei ollut käytettävänä tähän tarkoitukseen tarvittavia kolmea- tai neljääkymmentätuhatta ruplaa. Siitä ruveten eivät venäläiset ole ottaneet minkäänlaista osaa napamerien tutkimiseen. Maan, joka häämöitti meille napaseutusumujen läpi, löysivät Payer ja Weyprecht, ja ne saariryhmät, joiden varmasti täytyy olla Novaja Zemljan koillispuolella (siitä olen nykyään varmemmin vakuutettu kuin silloin) — ovat vieläkin löytämättä. \*)

Sen sijaan, että olisin päässyt napaseuturetkelle, lähetti Maantieteellinen Seura minut vaatimattomalle

---

\*) Vasta nyt, v. 1901, on Toll'in retkikunta lähtenyt etsimään niitä.

matkalle Suomeen ja Ruotsiin tutkimaan jääkerrostumia, ja tämä matka ohjasi minut aivan uudelle uralle.

Venäjän tiedeakatemia lähetti samana kesänä kaksi jäsentänsä, vanhan geologin, kenraali G. P. Helmersenin, ja väsymättömän Siperian-tutkijan Friedrich Schmidtin, ottamaan selvää niiden pitkien vuoriharjain muodostumasta, jotka Suomessa ja Ruotsissa ovat tunnetut *selkien* nimellä ja joilla Britanniassa on nimenä *eskers* ja *kames* y. m. Samassa tarkoituksessa lähetti Maantieteellinen Seura minut Suomeen. Me kävimme kolmisin Punkaharjun kauniilla selänteellä ja erosimme sitten. Minä työskentelin ankarasti sinä kesänä, matkustelin melkoisessa osassa Suomea ja siirryin sitten Ruotsiin, missä vietin monta hupaista hetkeä A. Nordenskiöldin seurassa. Jo silloin, v. 1871, mainitsi hän minulle aikeestaan matkata Siperian jokien laskupaikeille sekä koillisväylää pitkin mahdollisesti aina Beringin salmelle saakka. Palattuani Suomeen jatkoin tutkimuksiani myöhäiseen syksyyn ja kokosin suuren joukon mitä mielenkiintoisimpia havaintoja maan jääsuhteista. Mutta tällä matkalla ajattelin niinkään sosiaalisia kysymyksiä, ja näillä ajatuksilla oli ratkaiseva vaikutus vastaiseen kehitykseeni.

Maantieteellisessä Seurassa kulki käsieni läpi kaikenlaisia arvokkaita Venäjän maantiedettä koskevia aineksia. Vähävähältä alkoi minussa yhä vankemmaksi vakaantua ajatus kirjoittaa lavea fyysillinen maantiede tästä äärettömästä maan-osasta, omistamalla huomattavan sijan myös taloudellisille ilmiöille. Aikomukseni oli antaa täydellinen maantieteellinen kuvaus koko Venäjästä, perustamalla esitykseni maanpinnan muodostukseen, sekä myöskin kuvauksessani kosketella niitä taloudellisen elämän eri puolia, joiden tulisi olla etusjassa erilaisilla fyysillisillä alueilla. Monta Venäjän kansalle tähdellistä kysymystä olisi tällaisen työn kautta voinut selvitä. Ajatellaan esim. äärettömiä Etelä-



Venäjän aroja, joita niin usein kohtaa kuivuus ja kato. Näitä ei ollenkaan ole katsottava satunnaisiksi onnettomuuksiksi, vaan ovat ne sanotun seudun yhtä luonnollisena erikoisleimana, kuin itse sen asema keskisen ylänteen eteläisellä kalteella, sen hedelmällisyys j. n. e. Koko taloudellinen elämä näillä Etelä-Venäjän tasangoilla olisi siis järjestettävä huomioon ottamalla nuo ajoittaisten poutakausien välttämättömät uudistumiset. Kukin eri seutu Venäjän keisarikuntaa olisi ollut kuvattava samalla tieteellisellä tavalla, kuin Karl Ritter mainioissa erikoistutkielmissaan on kuvannut Aasian.

Mutta tällainen työ olisi vaatinut paljon aikaa, ja sen tekijän olisi pitänyt olla täysin vapaa, ja minä mietin usein, kuinka edullista tälle tarkoitukselle olisi ollut, jos minut jonakin päivänä olisi valittu Maantieteellisen Seuran sihteeriksi. Syksyllä 1871, kun minä työskentelin Suomessa, verkkaan kulkien jalan Suomen lahtea kohden pitkin vastarakettua rautatietä löytäükseni ensimmäiset varmat jäljet jääkaudenjälkeisestä merestä, — sain Maantieteelliseltä Seuralta seuraavan sähkösanoman: „Johtokunta pyytää teidän rupeamaan Seuran sihteeriksi“. Samaan aikaan pyysi toimestaan luopuva sihteerini hartaasti minua vastaanottamaan toimen.

Toiveeni olivat niin muodoin täyttyneet. Mutta sillä aikaa olivat toiset ajatukset ja toiset pyrkimykset saaneet vallan sielussani ja harkittuani vakavasti asiaa sähkötin vastaukseksi: „Sydämellisesti kiittäen täytyy minun kieltäytyä vastaanottamasta tointa“.

Sattuu usein, että ihmiset rupeavat jonkin poliittisen, sosiaalisen tai yksityisen toimen suorittajiksi ainoastaan sentähden, etteivät koskaan malta kysyä itseltään, onko se asema, jossa he ovat, tai se elämäntyö, jota he suorittavat, oikea, vastaavatko heidän toimensa todellakin heidän sisimpiä toiveitaan ja taipumuksiaan, ja tuottavatko ne heille sitä siveellistä tyydytystä, jota jokainen on oikeutettu työltään vaatimaan. Toimeliaat työmiehet joutuvat useinkin tähän tilaan: kukin uusi päivä tuopi mukanaan uutta työtä, ja sitä karttuu niin paljon, että ihminen, laskeutuen levolle myöhään yöllä, ei ole saanut suoritetuksi sitä, minkä oli toivonut saavansa valmiiksi, ja seuraavana aamuna kiiruhtaa hän käymään käsiksi eilen keskeneräiseksi jääneeseen työhön. Elämä kuluu loppuun, eikä ole aikaa ajatella, ei ole aikaa harkita onko oikea se suunta, jota täällä on lähdetty taivaltamaan. Niin oli laita minunkin.

Mutta nyt, ollessani matkalla Suomessa, oli minulla aikaa kylliksi. Kun minä suomalaisissa kääseissä kuljin tasangon poikki, joka geologille ei tarjonnut mitään merkille pantavaa, tai kun minä moukari olalla käyskelin sorahaudalta toiselle, oli minulla tilaisuutta *ajattelemiseen*, — ja yksi ajatus se yhä yltyvällä voimalla valtasi minut, kiehtoan mieleni paljoa tehoisammin kuin konsanaan geologia.

Minä näin, miten äärettömän paljon työtä suomalainen talonpoika käyttää kiviperäisen peltonsa perkaamiseen ja muokkaamiseen, ja minä ajattelin: „Hyvä, minä kirjoitan fyysisen maantieteen tästä Venäjän osasta ja osotan parhaimmat keinot maan muokkaamiseen. Tässä amerikalainen juurituskone tuottaisi arvaamatonta hyötyä; täällä taas tiede voisi osottaa uusia lannoitustapoja . . . Mutta mitä hyödyttäisi puhua

tälle talonpojalle amerikalaisista koneista, kun hänellä tuskin riittää leipää toisesta vuodentulosta toiseen, kun vero, mikä hänen on suoritettava tästä kiviperäisestä maasta, kasvaa suhteellisesti sen mukaan, kuin hän saa peltonsa parempaan kuntoon! Hän jyräsi kivikovaa ruisleipäänsä, jota leivotaan kahdesti vuodessa, ja syö sen ohella kirpeän suolaisia hailejaan ja ryyppää särpimeksi tilkan kuorittua maitoa ... Kuinka uskallan minä ruveta puhumaan hänelle amerikkalaisista koneista, kun kaikki se, mitä hän ansaitsee, menee vuokraan ja ulostekoihin! Ei, hänelle olisi tarpeen, että asuisin hänen parissaan ja auttaisin hänet pääsemään maansa omistajaksi tai itsenäiseksi viljelijäksi. Silloin hän hyödyksensä lukee kirjojakin, muutoin ei.\*

Ja minä siirryin ajatuksissani Suomesta omien Nikolskojen talonpoikiemme luo, jotka olin nähnyt äskettäin. Nyt he ovat vapaat ja pitävät suuressa arvossa vapauttaan, mutta heillä ei ole niittyjä. Tavalla tai toisella olivat tilanomistajat anastaneet itselleen kaikki heinämaat. Poikana ollessani lähetti Savohinin perhe yölaitumelle kuusi hevosta, Tolkatshevin perhe seitsemän. Nyt on heillä vain kolme hevosta kummallakin. Joilla ennen oli kolme, ei nyt ole kahtakaan, ja toisille varattomille on jäänyt vain yksi. Mitähän taloutta voi hoitaa yhdellä kurjalla hevoskonilla! Ei ole heinämaita — ei karjaa eikä lantaa! Mene sitten ja puhu talonpojille heinänylvöstä! He ovat nyt jo häviön omat, ja muutaman vuoden kuluttua saattavat mielettömät verotusolot heidät keppikerjäläisiksi. Kuinka iloisiksi he tulivat, kun ilmoitin heille isäni sallivan heidän niittää heinää Kostinon metsästä! „Teidän Nikolskojen talonpojat ovat aivan *työnhulluja*“, oli yleisenä puheena meidän paikkakunnallamme. Mutta pelot, jotka äitipuolemme erotti heidän tiluksistaan, nojautuen „lakiin tilanomistajain pienimmästä maanmäärästä“ (kirottu pykälä, jonka orjain omistajat saivat

otetuksi vapautuslakiin, kun heidän sallittiin tarkastaa sitä) — kasvavat nyt orjantappuroita ja aroheinää. *Työnhullujen* talonpoikien ei sallita niitä kyntää ja viljellä. Samaa tapahtuu kaikkialla yli koko Venäjän. Jo silloin oli ilmeistä, että ensimmäinen ankara katovuosi Keski-Venäjällä synnyttäisi kauhean nälänhädän. Tätä olivat ennustaneet jo valtion asettamat komiteatkin (muun muassa Valujevin), ja nälänhätä vallitsi todellakin vuosina 1876, 1889, 1891, 1895 ja vielä kerran v. 1898.

Tiede on oivallinen asia. Minä tunsin sen tarjoaman viehätyksen ja pidin sitä suuremmassa arvossa kuin ehkä useat virkaveljeni. Ja nyt kun tarkastelin Suomen järviä ja kukkuloita, loihe ajatukseni eteen monta kaunista näkyä ja arvelua. Näin, miten ammoisena alkuaikana, ihmiskunnan aamunkoitossa, jäät vuosi vuodelta kasautuivat pohjoisissa saaristoissa, Skandinaviassa ja Suomessa. Ne peittivät koko pohjoisen Europan ja levisivät vitkaan sen keskiosiin saakka. Näiden jääpaljouksien hyistä henkäilyä pakoili elämä aina kauemmas etelään. Kovaosainen, heikko, sivistymätön villi ylläpiti suurella vaivalla haurasta olemassaoloaan. Kului monia vuosituhansia, ennenkuin jäät rupesivat sulamaan, jolloin vähitellen seurasi järvikausi. Lukematon joukko järviä muodostui silloin kouruihin; ja taas vuosituhansien perästä seurasi uusi aikakausi, jolloin järvet alkoivat kuivaa ja kasvillisuus alkoi hitaan kulkunsa etelästä pohjoiseen. Nyt olemme keskellä nopean kuivannan aikakautta, jolloin on muodostumassa kuivia preirioita ja aroja, ja ihmisen on keksittävä keinoja ehkäistäkseen tätä kuivumista, joka uhkaa kaakkoista Europpaa ja on jo tuhonnut Keski-Aasian.

Katseitteni eteen avautui uusia aloja, uusia näköpiirejä, jotka voitiin tehdä hyödyllisiksi geologialle ja fyysilliselle maantieteelle.

Kansan syvillä kerroksilla on sivistystarpeensa. He tahtovat oppia; he voivat oppia. Tuolla suunnattoman suuren moreenin harjalla, joka kulkee järvien välissä, kuin olisi mahdolloman iso jättiläinen heittänyt sen päistikkaa siihen yhdistämään nuo kaksi rantaa toisiinsa — seisoo suomalainen talonpoika tähyttellen miettiväisenä kauniita järviään ja niiden monilukuisia saaria. Ei yksikään näistä talonpojista, kuinka köyhä tai rasittunut hän lieneekin, käy tämän paikan ohi pysähtymättä ihailemaan kaunista luonnonkuvaa. Tahi tuolla — järven rannalla seisoo toinen talonpoika ja laulaa sävelmää, niin kaunista ja tuntehikasta, että parhainkin soittaja kadehtisi hänen sävelmäänsä sen tuntehikkuuden ja aavistavan syvällisyyden takia. Molemmat he tuntevat syvästi, mietiskelevät, ajattelevat. He ovat valmiit laajentamaan tietojaan, — antakaa heille vain niitä, hankkikaa heille tilaisuutta ja aikaa.

Tämä viittasi minulle pyrintöjeni suunnan, tällaisten ihmisten hyväksi oli minun tekeminen työtä. Kaikki nuo helisevät sananparret yhteiskunnallisesta edistyksestä, parannuksista sisällisissä oloissa, — joita lausuttiin samalla kun edistyksen uroot itse pysyttelevät loitolla kansasta, jota heidän oli määrä auttaa edistykseen, — ovat vain viisasteluja, joita ihmiset ovat keksineet jäytävän sisällisen ristiriitaisuuden vaimentamiseksi . . .

Tämä oli synnä minun puoleltani kieltävän vastauksen lähettämiseen Maantieteelliselle Seuralle.

Pietari oli kovasti muuttunut sen jälkeen kuin minä v. 1862 sieltä viimeksi läksin. „Oi, te tunsitte Tshernyshevskin aikuisen Pietarin!“ sanoi minulle kerran ru-noilija Maikov. Niin, todellakin, minä tunsin sen Pie-tarin, jonka suosikkina oli ollut Tshernyshevski. Mutta miksikä oli minun nimittäminen sitä kaupunkia, jonka tapasin palatessani? Ehkäpä tingeltangel-kahvilain ja tanssikurssien Pietariksi, jos vain nimitys „koko Pie-tari“ voidaan omistaa ainoastaan korkeimmille seura-piireille, joissa hovi oli varsinaisena sävyn määrää-jänä.

Hovissa ja hovipiireissä olivat kaikki vapaamieli-set aatteet poljetussa asemassa. Kaikkia kuusikym-mentäluvun etevä miehiä, yksin niinkin maltillisia kuin kreivi Nikolai Muravjov ja Nikolai Miljutin, kohdeltiin epäluotettavina. Vain sotaministeri Dmitri Miljutinin pysytti Aleksanteri II virassaan, ja hänetkin siksi vain, että sen uudistuksen toimeenpanemiseen, jonka hän oli pannut alulle armeijassa, vaadittiin vielä monta vuotta. Kaikki muut uudistuskaudella toimineet miehet oli pois-tettu.

Jouduin kerran puheisille erään ulkoasiain minis-teriössä palvelevan korkean virkamiehen kanssa. Hän moitti ankarasti erästä toista korkeata virkamiestä, jota minä koetin puolustaa huomauttamalla: „On kuitenkin muistaminen, ettei hän koskaan suostunut rupeamaan mihinkään virkaan Nikolai In hallituksen aikana“. „Mutta nyt palvelee hän Shuvalovin ja Trepovin hallit-essa!“ huudahti puhekumppalini. Tämä vastaus oli siksi satuttava kuvaus silloisesta asemasta, etten minä voinut muuta kuin vaieta.

Todellisina hallitsijoina Venäjällä olivat silloin san-tarnikunnan päällikkö Shuvalov ja Pietarin ylipoliisi-mestari Trepov.

Aleksanteri II ei tosin ollut mikään huono ihminen; mutta kaksi aivan erilaista luonnetta, molemmat hyvin vahvasti kehittyneet, taisteli hänessä. Ja tämä taistelu kävi yhä kiiuvaammaksi, mitä vanhemmaksi hän tuli. Hän saattoi tänä hetkenä osottaa mitä suurinta herttaisuutta, mutta tuokio sen jälkeen olla raaka ja työkeä. Todellisen vaaran uhatessa Aleksanteri II osotti täydellistä mielenmalttia ja tyyntä miehuutta, mutta muuten pelkäsi hän alinomaa vaaroja, jotka olivat olemassa ainoastaan hänen mielikuvituksessaan. Hän ei läheskään ollut pelkuri, ja hän saattoi silmää rävyttämättä seista karhun kanssa vastatusten. Kerran kun otso ei kaatunut hänen ensimmäisestä luodistaan, vaan runtoi allensa sen kimppuun hyökänneen peitsimiehen, riensi tsaari tuokiossa miehen avuksi ja ampui aivan läheltä karhun kuoliaaksi. (Tämän olen kuullut pelastuneelta mieheltä itseltään). Ja kuitenkin eli Aleksanteri II koko ikänsä oman mielikuvituksensa luomain kauhujen pelossa.

V. 1872 nimitettiin Shuvalov lähettilääksi Englantiin, mutta hänen ystävänsä, kenraali Potapov, jatkoi samaa politiikkaa aina siihen asti, kunnes alkoi Turkin sota v. 1877. Koko tänä aikana harjoitettiin mitä julkeinta kruunun varojen kavallusta ja Liettuan kapinan jälkeen takavarikkoon otettujen mautilojen ryöstämistä. Sittenmin, kun Potapov oli tullut mielipuoleksi ja Trepov oli saanut eron virasta, tahtoivat heidän vihamiehensä hovissa esittää nämä sankarit Aleksanteri II:lle oikeassa valossa, ja muutamat heidän konnantöistään tulivat ilmi. Oikeudenkäynnin kautta silloin selvisi, miten „venäläistyttäjä“ Tokarjev, ystävänsä Potapovin myötävaikutuksella, oli julkeasti ryöstänyt Logishinin talonpoikien omaisuutta ja anastanut heidän maitaan. Sisäasiain ministeriössä palvelevain mahtavien ystävänsä avulla oli hän saanut toimitetuksi niin, että talonpoikia, jotka olivat vaatineet oikeuden kautta vahin-

gonkorvausta, oli vangittu, ruoskittu ja muutamia ammuttu. Tämä oli yksi kaikkein kammottavimpia juttuja venäläisissäkin aikakirjoissa, joissa muuten vilisee kaikenlaisia ryövärijuttuja. Vasta sitten kun Veera Zaslitsch oli ampunut Trepovia ja haavoittanut hänet, kostoksi erään poliittisen vangin rankaisemisesta vitsoilla, tulivat Potapovin joukkion varkaudet ilmi, ja ministerille annettiin ero. Trepov taas, joka luuli kohta kuovansa, teki testamenttinsa, jolloin havaittiin, että kenraali, joka yhtenäin oli vakuuttanut keisarille olevansa köyhä, vaikka hän oli monet vuodet ollut runsastuloi-  
sessa ylipoliisimestarin virassa, jätti pojalleen melkoisen omaisuuden. Muutamat hovimiehet kertoivat tämän Aleksanteri II:lle; keisari menetti luottamuksensa kenraaliin ja erosi hänestä. Silloin tulivat julki muutamat Shuvalovin, Potapovin, Trepovin ja Kump. rosvouksista, mutta senaatissa asiaa käsiteltiin vasta joulukuussa 1881 „avoimin ovin“.

Se ryöstöjärjestelmä, joka oli vallalla kaikissa ministeriöissä ja varsinkin tuli kysymykseen kaikissa rautatierakennuksissa ja teollisissa yrityksissä, oli todella ennen kuulumaton. Sillä tavoin hankittiin siihen aikaan suunnattomia rikkauksia. Aleksanteri II sanoi itse eräälle pojistaan, että laivasto oli „sen ja sen tas-  
kuissa“. Hallituksen takaamain rautateiden rakentaminen nousi satumaisen kalliiksi. Kaikille oli tunnettua, ettei mitään kauppayritystä saanut toimeen, ellei eri virkamiehille eri ministeriöissä luvattu prosenttia liikevoitosta. Eräs tuttavani aikoi Pietarissa avata liikkeen ja kääntyi hakemuksineen asianomaiseen paikkaan. Hänelle sanottiin suoraan sisäasiain ministeriöissä, että 25 % voitosta oli annettava eräälle tämän ministeriön virkamiehelle, 15 eräälle virkamiehelle rahaministeriössä, 10 toiselle virkamiehelle samassa ministeriössä ja 5 % vielä eräälle. Sellaisia kauppvoja tehtiin aivan julkisesti.



Monen monta kertaa on tullut näytetyksi, että sie-  
lunhoito antaa Venäjän maalaispapeille niin paljon työtä,  
ettei heiltä liikene aikaa kansakoulujen hyväksi. Sil-  
loinkin, kun papille maksetaan eri palkka uskonnon  
opetuksesta maalaiskansakouluissa, jättää hän tavalli-  
sesti opetusvelvollisuutensa jonkun toisen huostaan,  
koskei hänellä ole itsellään aikaa hoitaa sitä. Siitä  
huolimatta alotti korkeampi papisto, käyttäen hyväk-  
seen Aleksanteri II:n vihaa vallankumouksen kapina-  
henkeä kohtaan, sotaretken tarkoituksessa saada kä-  
siinsä koulut. „Ei muita kuin kirkollisia kouluja“ tuli  
heidän mielilauseekseen. Koko Venäjällä toivottiin ja  
kaivattiin parempia kasvatuslaitoksia; mutta sitäkään  
naurettavan vähäpätöistä summaa, — 5—6 miljoonaa  
ruplaa, joka oli otettu valtakunnan menoarvioon alem-  
pien kansakoulujen kannattamiseksi, ei kansanvalistus-  
ministeriö käyttänyt kokonaan, vaan palautti joka vuosi  
valtionrahastoon tuntuvan ylijäämän. Samaan aikaan  
määrättiin melkein yhtä suuri summa Synoodille, käy-  
tettäväksi kirkkokoulujen ylläpitoa varten, joista kou-  
luista suurin osa silloin, samaten kuin nytkin, oli ole-  
massa vain paperilla.

Kaikkiällä Venäjällä toivottiin silloin reaalikouluja,  
mutta ministeriö perusteli vain klassillisia kimnaaseja,  
koska suurien latinan- ja kreikankielen oppimäärien  
katsottiin parhaiten voivan estää oppilaita ajattelemasta  
ja lukemasta. Näissä kimnaaseissa onnistui vain kaksi,  
kolme prosenttia ensi luokalle otetuista oppilaista saa-  
maan päästötodistuksen, sen sijaan kuin kaikki toiset,  
jotka herättivät toiveita tai osottivat jonkinlaista luon-  
teen itsenäisyyttä, huolellisesti karsittiin pois ennen  
kahdeksatta luokkaa. Paitsi sitä käytettiin kaikenlaisia  
keinoja oppilasluvun pysyttämiseksi pienenä. Kasva-  
tusta pidettiin ylellisyytenä, jonka piti tulla vain muu-  
tamien harvojen osaksi. Samaan aikaan kävi kansan-  
valistusministeriö alituista ja kiivasta taistelua yksi-

tyisten henkilöiden, maalais- ja kaupunginhallitusten kanssa, jotka yrittivät perustaa opettajaseminaareja, teknillisiä tai vaikkapa vain pikkukoulujakin. Teknillisen opetuksen — maassa, jossa kipeästi kaivataan insinöörejä, oppineita agronomeja ja geologeja — katsottiin merkittävän samaa kuin vallankumoukselliset aatteet. Yrityksiä sen saamiseksi vainottiin ja vastustettiin. Vielä nykyäänkin estetään vuosittain parilta kolmelta tuhannelta nuorelta mieheltä pääsy teknillisiin korkeakouluihin tilanpuutteen kautta. Epätoivon tunne valtasi kaikki ne, jotka halusivat jollakin tavoin hyödyttää yhteiskuntaa. Samaan aikaan saattoivat ylen korkeat verot ja poliisiviranomaisten verorästien kiskomiset talonpoikia ainaisiksi ajoiksi taloudelliseen perikatoon. Pääkaupungissa olivat suosiossa vain ne kuvernöörit, jotka parhaiten osasivat kiristää verorästejä talonpojilta.

Sellainen oli virallinen Pietari. Sellainen oli sen vaikutus koko Venäjään.

---

## 5.

Ennen lähtöämme Siperiasta minä ja veljeni usein puhelimme siitä henkisestä elämästä, jonka kohtaisimme Pietarissa sekä niistä hauskoista tuttavuuksista kirjallisen maailman piireissä, jotka meitä siellä odottivat. Ja todella teimmekin sellaisia tuttavuuksia sekä jyrkkien että maltillisten slavofiilien kanssa; mutta tunnustaa täytyy, että me olimme jonkun verran toiveissamme pettyneet. Me tulimme tuntemaan suuren joukon oivallisia miehiä (Venäjällä on niitä kaikkialla paljon); mutta he eivät ollenkaan vastanneet meidän ihanteellisia käsityksiämme valtiollisista kirjailijoista. Parhaim-

mat kirjailijat — Tshernyshevski, Mihaillov, Lavrov, olivat joko maanpaossa tai kuten Pisarev istuivat Pietari-Paavalin linnassa. Toiset, epätoivoisina asemasta, olivat muuttaneet mielipiteensä ja taipuneet kannattamaan jonkinlaista isällistä yksinvaltaa. Enimmäkseen, vaikka olivatkin säilyttäneet mielipiteensä, olivat kuitenkin tulleet niin varovaisiksi niiden lausumisessa, että heidän arkailemisensa melkein lähenteli vakaumuksen muutosta.

Uudistuskauden vallitessa Venäjällä olivat kaikki äärimäisyysryhmiin kuuluvat kirjailijat tavalla tai toisella yhteydessä Herzenin, Turgenjevin ja heidän ystäviensä kanssa tahi ylläpitivät jonkinlaisia suhteita *Isovenäläinen-* ja *Maata ja Vapautta-* nimisten salaisten yhdistysten kera, joilla silloin oli lyhyt kukoistusaika. Nyt nämäkin ihmiset koettivat parhaansa mukaan salata entisen myötätuntoisuutensa ja näyttää poliitisesti niin luotettavilta kuin suinkin.

Ne pari kolme vapaamielistä aikakauskirjaa, jotka siihen aikaan vielä saivat ilmestyä niiden toimittajien tavattoman diplomaattisen oveluuden takia, sisälsivät oivallisia kirjoituksia, joissa kasvava kurjuus ja talonpoikien toivoton asema selvästi paljastettiin ja osotettiin ne esteet, jotka ovat kaiken edistyksen tiellä. Väitteiden tueksi esiintuottiin semmoinen joukko tosiasioita, että niiden olisi pitänyt saattaa kenen hyvänsä epätoivoon. Mutta kukaan ei rojhennut sanoa, miten asia olisi autettava; kellään ei ollut rohkeutta edes viitatakaan, mitä oli mahdollista tehdä tai millä keinoin selviydyttäisiin asemasta, joka oli tunnustettu toivottomaksi. Muutamissa kirjailijoissa kyti yhä heikko toivo, että Aleksanteri II vielä kerran esiintyisi uudistajana. Mutta useimmissa pelko, että aikakauskirja lakautettaisiin ja toimittajat karkoitettaisiin jonnekin keisarikunnan kaukaiseen ääreen, tukahutti kaikki

muut tunteet. Pelko ja toivo herpaisivat yhä suuressa määrin kirjailijoita.

Mitä jyrkempiä he olivat olleet kymmenen vuotta takaperin, sitä suurempi oli heidän pelkonsa nyt. Minut ja veljeni vastaanotettiin sangen hyvin parissa kolmessa kirjallisessa piirissä, ja me otimme silloin tällöin osaa heidän suljettuihin kokouksiinsa. Mutta kun vain keskustelu menetti pintapuolisen sävynsä tai kun veljeni, jolla oli suuri taipumus virittää vakavia kysymyksiä, ohjasi keskustelun sisäisiin asioihimme, tahi Ranskan valtioon, jonka Napoleon III saattoi vaaralliseen tilaan v. 1870, — niin aivan varmaan katkaisi heti joku vanhemmista miehistä keskustelun koväänisellä kysymyksellä: „Kuka herroista oli katsomassa viimeistä *Kauniin Helenan* näytöstä?“ tahi: „Mitä mieltä olette tästä sammesta?“ Ja sen jälkeen ei keskustelusta enää tullut mitään.

Kirjallisten piirien ulkopuolella oli asiain tila vielä huonompi. Kuusikymmentäluvulla oli Venäjällä ja erittäinkin Pietarissa paljon edistysmielisiä miehiä, jotka, kuten näytti, olivat valmiit uhraamaan kaikki aatteitensa eteen. „Mihinkä he ovat joutuneet?“ kysyin itseltäni. Tapasin sentään muutamia sellaisia ja ryhdyin puheisiin heidän kanssaan. „Varovaisuutta, nuori mies!“ vastasivat he. „Olemme tehneet minkä olemme voineet; älkää meiltä vaatiko enempää“, tahi: „Kärsvällisyyttä, tämmöistä asiaintilaa ei voi jatkua kauan“. Mutta me nuoret olimme valmiit alkamaan taistelun, toimimaan, antautumaan vaaraan, uhraamaan kaikki, jos niin tarvittaisiin, ja pyysimme vanhoilta vain neuvoa, ohjausta, henkistä kannatusta.

Turgenjev on „Savua“ romaanissaan esittänyt muutamia entisiä uudistusmiehiä yhteiskunnan korkeimmista piireistä, ja hänen kuvauksensa on jokseenkin lohduton. Mutta parhaiten voi tutustua kuusikymmentäluvun liberaalien surkeaan peräytymiseen niistä

sydäntä järkyttävistä romaaneista ja kertomuksista, jotka rouva Hvostshinski on kirjoittanut, käyttäen kirjailijanimenään „V. Krestovski“. (Häntä ei ole sekotettava toiseen Vsevolod Krestovski nimiseen kirjailijaan, joka on kirjoittanut romaanin „Pietarin mysteerit“.) Peräytyvien edistymismielisten säännöksi tuli: „Tyydy siihen, että olet elossa“, tahi oikeammin: „Iloitse, että olet elänyt“. Ennen pitkää eivät he, kuten se nimettömien laumakaan, joka kymmenen vuotta takaperin oli muodostanut uudistusten harrastajain kantajoukon, ottaneet enää kuullakseenkaan moisia „hempeämielisiä loruja“. He riensivät käyttämään hyväkseen niitä rikkauksia, jotka niin runsaassa määrin valuivat „käytännöllisten miesten“ käsiin.

Talonpoikien vapauttamisen jälkeen oli uusia tulolähteitä auennut, ja joukot riensivät käyttämään hyväkseen niitä rikastumisen tilaisuuksia, joita näin ollen oli heille tarjona. Rautateitä rakennettiin kuumeenomaisella kiihkolla. Tilanomistajat riensivät suurin joukoin äsken perustettuihin yksityispankkeihin kiinnittämään aateliskartanoitaan. Yksityiset lakiasiaintomistot antoivat suunnattomia tuloja hiljattain asetetuille notariuksille ja asianajajille. Osakeyhtiöitä kasvoi kuin sieniiä sateella, ja niiden perustajat rikastuivat. Henkilöt, jotka ennen olisivat tyytyneet elämäänsä niillä kohdalaisilla tuloilla, joita heidän sadan maaorjan hoitama pieni maanviljelyksensä oli tuottanut, tahi vieläkin pienemmillä tuloilla, joita he joinakin oikeusvirkamiehinä maaseuduilla olisivat kyenneet ansaitsemaan, loivat nyt tuota pikaa itselleen rikkauksia tahi hankkivat itselleen sellaisia tuloja, jotka orjuuden aikana voivat tulla vain maan korkeimpien valtamiesten osaksi.

„Ylhäisen maailman“ kaunokirjallinen ja tieteellinen maku vaipui vaipumistaan. Italialainen ooppera, joka ennen oli ollut radikaalisten mielenosotuspaikkana, oli nyt tyhjänä; venäläisessä oopperassa, joka ujos-

tellen koki tuoda julki suurten säveltäjäimme ansioita, kävi vain muutamia musiikin ihailijoita. Molempia pidettiin nyt „ikävinä“, ja Pietarin yleisön kerma koontui mieluummin erääseen huononlaiseen teatteriin, jossa pariisilaisten pienten teatterien toisarvoiset tähdet niittivät helposti ansaittuja laakereita hevoskaartilaisihailijoiltaan, tai meni Aleksanterin teatteriin katsomaan „Kaunista Helenaa“, jota vastoin suuret näytelmäkirjoittajamme unohdettiin. Offenbachin musiikki vallitsi kiistämättä kaikkialla.

Täytyy muuten tunnustaa, että poliittinen ilmapiiri oli sellainen, että parhaimmilla miehillä oli jonkinlaista syytä pysyä alallaan, tai että heidän menettelynsä oli jossakin määrin puolustettavissa. Sittenkun Karakozov 4 päivänä huhtikuuta 1866 oli ampunut Aleksanteri II:sta, tuli „Kolmas osasto“ kaikkivaltiaaksi. „Radikaalisuudesta“ epäillyt, — samantekevää olivatko he jotakin tehneet tahi ei — elivät alituisessa pelossa. Heidät voitiin vangita minä yönä hyvänsä — tuttavuutensa tähden jonkun poliittiseen juttuun sekaantuneen henkilön kanssa, viattoman kirjeen tähden, joka yöllisen kotitarkastuksen aikana oli joutunut viranomaisten käsiin, tahi yksistään jo „vaarallisten“ mielipiteiden vuoksi. Vangitseminen poliittisen asian takia saattoi merkitä mitä hyvänsä: vuosikausia kestävää istumista Pietari-Paavalin linnassa, Siperiaan karkoitusta tahi kidutusta linnan holvikomeroissa.

Koko karakozovilainen liike on itse Venäjälläkin vielä vähän tunnettu. Minä olin siihen aikaan Siperiassa ja tiedän siitä vain sikäli kuin olen kuullut muilta. Nähtävästi yhdistyi siinä kaksi eri haaroilta tulevaa virtausta. Toinen niistä oli alkua tuohon sittemmin niin vakavaksi paisuneeseen liikkeeseen, jonka sotahuutona oli „kansaan“; toinen oli puhtaasti poliittista laatua. Muutamat nuoret miehet, joista olisi voinut tulla professoreja, taitavia historioitsijoita tai kansa-

tieteilijöitä, päättivät v. 1864, hallituksen vastusteleminen uhallakin, ryhtyä toimeen tietojen ja valistuksen levittämiseksi kansaan. He asettuivat halpoina työmiehinä asumaan suuriin teollisuuskaupunkeihin, joissa perustivat kooperatiivisia yhdistyksiä ja salaisia kouluja. He toivoivat saavansa suurella kärsivällisyydellä ja hyvin harkitulla menettelyllä kasvatetuksi kansanmiehiä ja -naisia ja siten luoduksi keskuksia, joista parempia ja ylevämpiä aatteita ehtimiseen alkaisi levitä kansaan. Aikeen toteuttamiseksi uhrattiin suunnattomia varoja. Rakkautta ja harrastusta asiaan ilmeni hyvin paljon. Yleensä olen taipuvainen uskomaan, että tämä hanke, verrattuna kaikkiin sen jälkeisiin samansuuntaisiin yrityksiin, oli rakennettu mitä käytännöllisimmälle pohjalle. Ne miehet, jotka tekivät aloitteen asiassa, pääsivät epäilemättä hyvin lähelle työkansan rivejä.

Paitsi sitä Karakozov, Ishutin ja muutamat muut ryhmän jäsenet antoivat liikkeelle puhtaasti poliittisen sävyn. Vuosina 1862—1866 Aleksanteri II:n politiikka suuntautui varmasti taantumukselliselle uralle. Tsaari ympäröi itsensä äärimäisillä taantumusmiehillä ja valitsi heidät lähimmiksi neuvonantajikseen. Uudistukset, jotka olivat olleet Aleksanterin ensimmäisten hallitusvuosien kukkana ja kaunistuksena, karsittiin ja pilattiin lukuisilla väliaikaisilla säädöksillä ja ministerien kierto-  
kirjeillä. Tärkeintä uudistusta — maaorjuuden lakkautusta — vastaan Talvipalatsista käsin suunnattujen iskujen jälkeen alettiin peljätä tilanomistajien talonoikeyden säätämistä ja orjuuden palauttamista muutetussa muodossa. Kaikki tämä näkyi saattaneen Karakozovin ja hänen ystävänsä siihen vakaumukseen, että menetettäisiin sekin vähä mikä oli voitettu, ja että Venäjätä uhkaisivat kaikki Nikolai I:n aikuiset kauhut, jos Aleksanteri II:n hallitus saisi jatkua. Samalla perustettiin suuria toiveita (Es ist eine alte Geschichte, doch bleibt

sie immer neu) perintöruhtinaan ja hänen setänsä Konstantin Nikolajevitshin vapaamielisiin mielipiteisiin. Myöskin on mainittava, että samaa pelkoa ja samanlaisia toiveita oli jokseenkin usein kuultu tuotavan julki paljoa korkeammassa piireissä kuin ne, joissa Karakozov liikkui. Miten olikaan, teki Karakozov 4 päivänä huhtikuuta 1866 murhayrityksen Aleksanteri II:ta vastaan tämän tullessa ulos kesäpuistosta ja istuutuessa vaunuihinsa. Laukaus ei osunut, ja Karakozov vangittiin paikalla.

Taantumuspuolueen johtaja Moskovassa, Katkov, joka oli saavuttanut mestariuden rahallisten etujen hankkimisessa itselleen jokaisesta poliitisesta rauhatto-  
muudesta, syytti heti sekä liberaaleja että radikaaleja osallisuudesta Karakozovin rikokseen, — mikä tietysti oli puhdasta valhetta. Saattaa kuvitella, miten kaikkivaltias Trepov ja Shuvalov käyttivät hyväkseen niitä syytöksiä! Mihail Muravjoville, joka Puolan kapinan kukistamisessa oli hankkinut itselleen „Hirttäjän“ nimen, annettiin käsky toimittaa huolellinen tutkinto ja koettaa kaikilla mahdollisilla keinoilla päästä luullun salaliiton jäljille, ja hän vangitutti heti suuren joukon eri yhteiskuntakerroksiin kuuluvia ihmisiä, toimitutti lukemattomia kotitarkastuksia ja kehui tietävänsä keinoon miten saattaa vangitut tunnustamaan. Muravjov Hirttäjä ei tietysti olisi häikäillyt käyttää kidutusta tutkintokeinona ja melkein yleisenä mielipiteenä Pietarissa oli, että Karakozovia oli kidutettu, mutta että häntä ei oltu saatu tunnustamaan.

Valtiosalaisuudet säilyvät hyvin linnoitusten seinien sisäpuolella, — ja varsinkin tuossa suunnattomassa kivijättiläisessä vastapäätä Talvipalatsia; sen monista hirmuisuuksista ovat uudemman ajan historian-tutkijat tuoneet osan päivänvaloon. Muravjovin salaisuudet ovat toistaiseksi vielä jääneet ilmi tulematta,



mutta lähin aika on ehkä niihinkin luova jonkinlaista valoa.

V. 1865 olin minä Siperiassa. Muuan meidän siperialaisista upseereistamme, joka loppupuolella mairittua vuotta matkusti Venäjältä Irkutskiin, tapasi eräällä postiasemalla kaksi santarmia. He olivat olleet saattamassa Siperiaan erästä varkauden tähden sinne karkoitettua virkamiestä ja olivat nyt kotimatalla. Irkutskilainen upseerimme, joka oli erittäin hyväluontoinen mies, lyöttäysi puheisille santarmien kanssa, jotka joivat teetä sillä aikaa kuin hevosia muutettiin. Toinen heistä oli tuntenut Karakozovin.

— Siinä oli ovela mies, sanoi santarmi. — Hänen istuessaan linnassa oli meillä käsky katsoa, ettei hän saanut nukkua. Meitä oli kaksi, jotka istuimme hänen luonaan, ja meidät vaihdettiin joka toinen tunti. Hän istui pienellä puutuolilla, ja heti kun hän torkahti, ravistimme hänet hereille. Emme voineet sille mitään, sellainen oli määräys. Mutta ajatelkaas, miten viekas hän oli! Istui polvi toisen nojassa ja heilutteli jalkaansa luulotellakseen meitä, että hän valvoi; itse nukkuu, mutta jalka se vain heilui. Me tulimme kuitenkin kohta perille hänen metkuistaan ja kerroimme niillekin, jotka muutettiin meidän sijaamme. Ja niin alettiin häntä ravistaa joka viiden minuutin perästä, huolimatta siitä heiluttiko hän jalkaansa vai eikö.

— Ja kauanko tätä jatkui? kysyi ystäväni.

— Kyllä sitä jatkui toista viikkoa.

Tämän kertomuksen yksinkertainen sävy on jo sinänsä todistus kertomuksen luotettavuudesta: se ei voinut olla keksitty, ja sentähden voidaan varmuudella sanoa, että Karakozovia kidutettiin ainakin sillä tavalla, ettei hänen annettu nukkua.

Muuan paashikoulutovereitani, joka kyrassierirykmentteineen oli läsnä kun Karakozov mestattiin, kertoi minulle: „Kun hänet vietiin linnasta ja hän is-

tui korkealla kärkyissä, jotka keikkuivat linnanpihan epätasaisella kivityksellä, luulin ensin, että Karakozov oli kuollut ja että guttaperkkanukke vietiin hänen sijastaan mestattavaksi. Ajatteles, kun pää, kädet, koko ruumis riippuivat rennosti, aivan kuin niissä ei olisi ollut luita, tai kuin luut olisivat olleet murskatut. Oikein pelotti katsella. Mutta kun kaksi sotamiestä oli nostanut Karakozovin rattailta, ja hän liikutteli jalkojaan, ponnistaen kaikki voimansa noustakseen toisten avulla mestauslavalle, niin näin, ettei se ollut nukke ja että Karakozov ei ollut tajuttomana. Me upseerit olimme kaikki hyvin ihmeissämme emmekä pystyneet tätä selittämään\*. Minä vihjasin toverilleni, että Karakozovia kukaties oli kidutettu; hän punastui ja lausui: „Sitä me ajattelimme kaikki!“ Mutta ei viikko-kausia jatkunut unen puute yksistään ollut voinut saattaa tätä moraalisesti niin lujaa miestä siihen tilaan, jossa hän mestattaessa oli. Tähän voin ainoastaan lisätä, että tiedän varmasti Pietari-Paavalin linnassa v. 1879 käytetyn kidutusta erään vangitun, Adrian Saburovin, suhteen. Mikä esti Muravjovia käyttämästä sitä useampien suhteen?

Muravjov oli luvannut hävittävänsä kaikki radikaaliset ainekset Pietarista, ja sentähden kaikki ne, joiden menneisyys vivahti radikaalisuuteen, vapisivat nyt, peljäten joutuvansa Hirttäjän kynsiin. Ennen kaikkea koetettiin pysyä irti nuorista, jotta ei olisi sotkeuduttu johonkin vaaralliseen vallankumoukselliseen joukkoon. Siten aukeni juopa ei ainoastaan „isien ja lasten“ välille, kuten Turgenjev on kuvannut samannimisessä romaanissaan — ei ainoastaan kahden sukupolven välille, vaan vieläpä niidenkin välille, jotka olivat täyttäneet kolmekymmentä vuotta ja niiden, jotka eivät vielä olleet tätä ikärajaa saavuttaneet. Venäjän nuoriso oli nyt joutunut sellaiseen asemaan, ettei sen ainoastaan ollut taisteltava isiä vastaan, jotka puolus-

tivat maaorjuutta, vaan että vanhemmat veljensäkin syrjivät sitä: he eivät tahtoneet liittyä siksi, että tämä kallistui sosialismiin, ja samalla he pelkäsivät antaa sille kannatusta sen taistellessa laveamman valtiollisen vapauden saavuttamiseksi. Onkohan historiassa koskaan ollut moista esimerkkiä, että vähälukuisen nuorisojoukon on täytyntä yksin, isiensä ja vanhempien veljiensä hylkäämänä, antautua taisteluun niin mahtavaa vihollista vastaan silloin, kun nämä nuoret lämpimällä sydämellä ovat pyytäneet elämässä toteuttaa sitä henkistä perintöä, jonka ovat saaneet juuri näiltä isiltään ja veljiltään? Onko koskaan mointa taistelua missään käyty näin traagillisten olosuhteiden vallitessa?

---

6.

Ainoana valopilkkuna Pietarin elämässä oli se liike, joka oli havaittavana nuorisossa, niin miesten kuin naisten keskuudessa. Monta eri virtausta yhdistyi täällä, muodostaen sen voimakkaan kiihotuksen, joka ennen pitkää sai salaisen ja vallankumouksellisen luonteen ja käänsi puoleensa koko Venäjän huomion seuraavien viidentoista vuoden aikana. Minä kerron siitä etempänä, mutta tahdon nyt jo mainita muutaman sanan taistelusta, jota Venäjän naiset kävivät aivan avoimesti hankkiakseen itselleen mahdollisuuden päästä osallisiksi korkeammasta sivistyksestä. Tämän liikkeen keskuksena oli silloin Pietari.

Joka päivä, kun veljeni nuori vaimo palasi kasvatusopillisilta kursseilta, joissa hän kävi kuulemassa luentoja, kertoi hän meille jotakin uutta siitä vireydestä, joka elähytti osanottajia. Siellä oli innokkaasti pohdittu kysymystä naisia varten perustettavista yli-

opistoista ja lääkeopillisista kurseista; pantiin toimeen luentoja ja väittelyjä kouluista ja erilaisista opetustavoista, ja tuhannet naiset ottivat innokasta osaa niihin, keskustellen asian eri puolista yksityisissä seura-piireissä. Muodostui kääntäjä-, kustantaja-, sitoja- ja kirjaltajayhdistyksiä, joiden tarkoituksena oli hankkia tointa niille naisille, jotka olivat tulleet Pietariin ja olivat valmiit rupeamaan mihin työhön hyvänsä, kunhan vain pääsisivät tilaisuuteen nauttia korkeampaa opetusta. Sanalla sanoen, elämän valtasuoni tykki kii-vaasti ja voimakkaasti näissä piireissä, muodostaen räikeän vastakohtan sille, mitä olin havainnut muualla.

Sitten kun hallitus oli osottanut vakaan aikeensa olevan estää naisia saamasta opetusta jo olevissa yliopistoissa, pantiin kaikki kyvyt ja voimat liikkeelle, jotta saataisiin perustetuksi omia naisyliopistoja. Kansanvalistusministeriössä sanottiin heille, että naiskim-naasin päättäneet tytöt eivät ole tarpeeksi valmistuneet kyetäkseen seuraamaan luentoja yliopistossa. „Hyvä“, vastasivat he, „sallikaa meidän siinä tapauksessa järjestää valmistavia kurseja, ja määrätä itse lukusuunnitelma. Me emme pyydä valtiolta apua. Antakaa meille vain lupa, niin pidämme itse huolen lopusta“. Mutta lupaa ei tietysti annettu.

Silloin järjestivät naiset kurseja eri osissa Pietaria yksityisissä taloissa. Myötätuntoisina liikkeelle hyvin monet professorit tarjoutuivat luennoimaan, ja vaikka itse olivat varattomia miehiä, ilmoittivat he ennakolta yrityksen toimeenpanijoille, että jokaista korvaustarjousta katsovat he itselleen loukkaukseksi. Sitten toimeenpantiin kesällä yliopiston professorien johdolla Pietarin lähiseutuihin geologisia ja botanisia retkeilyjä, joihin otti osaa parhaastaan naisia. Kätilökurseissa pyysivät kuulijat professoreita esittämään joka aineen paljoa perusteellisemmin, kuin lukusuunnitelman mukaan vaadittiin, ja saivat siten aikaan sen, että opetettiin

sellaisiakin aineita, jotka lukusuunnitelmaan eivät ol-  
lenkaan kuuluneet. Sanalla sanoen, naiset käyttivät  
hyväkseen jokaista mahdollisuutta, jokaista halkeamaa  
varustuksessa vallatakseen sen väkiryynnäköllä. He  
saivat hankituksi itselleen pääsyn professori Gruberin  
anatomiseen teatteriin ja uutteralla, erinomaisella työs-  
kentelyllään taivutetuksi puolelleen tämän vanhan tie-  
demiehen, jolle anatomia oli pyhyiden palvelusta. Ja  
saatuaan vihiä, että joku professori suostuu päästä-  
mään heitä laboratorioonsa iltasin tai sunnuntaisin,  
käyttivät he viivyttämättä hyödykseen tätä tilaisuutta.

Vilmein, huolimatta kaikista ministeriön hangotte-  
luista, avattiin nämä valmistavat kurssit kasvatusopil-  
listen kurssien nimellä. Eikähän itse asiassa sopinut-  
kaan kieltää tulevia äitejä perehtymästä kasvatusme-  
toodeihin, ja kun näitä ei voida omistaa abstraktisesti, niin  
kasvatusopillisten kurssien lukusuunnitelmaan otettiin  
ennen pitkää nuo aineet, ja myöhemmin vielä muitakin.  
Askel askeleelta laajensivat naiset oikeuksiaan. Kun  
vain tuli tiedoksi, että joku professori Saksassa aikoo  
avata luentosalinsa naisille, niin olivat heti venäläiset  
kuulijattaret kolkuttamassa hänen oviaan. He tutkivat  
lakitiedettä ja historiaa Heidelbergissä, matematiikkaa  
Berliinissä, ja Zürichissä toista sataa nuorta naista  
työskenteli yliopiston ja polyteknillisen opiston labora-  
torioissa. Siellä he saavuttivat enemmänkin kuin pal-  
jaan tohtorindiplomin, ja voittivat parhaimpien pro-  
fessorien kunnioituksen, jonka nämä peittelemättä lau-  
sivat julki. Kun minä v. 1872 tulin Zürichiin ja tu-  
tustuin siellä muutamiin naisylioppilaihin, hämmästyin  
suuresti nähdessäni, miten nuoret tytöt polytekniku-  
missa differentiaalilaskun avulla helposti ratkaisivat  
mitä monimutkaisimpia ja vaikeimpia tehtäviä, kuin  
he jo monta vuotta olisivat tutkineet matematiikkaa.  
Vieläpä yksi näistä Berliinissä opiskelleista Venä-  
jästä tytöistä, Sofie Kovalevsky, kutsuttiin professo-

rin virkaan Tukholman yliopistoon. Hän oli luullakseen ensimmäinen naisprofessori miesyliopistossa — ainakin yhdeksännellätoista vuosisadalla. Hän oli silloin vielä niin nuori, että kaikki Ruotsissa kutsuivat häntä hyväilynimellä Sonjaksi.

Huolimatta Aleksanteri II:n vastenmielisyydestä oppineita naisia kohtaan; huolimatta santarmien kiivaasta vastustuksesta, he kun kuvasivat tsaarille jokaista opiskelevaa naista vallankumoukselliseksi; huolimatta niistä vääristä syytöksistä, joita Katkov myrkyllisen sanomalehtensä melkein joka numerossa heitti koko liikettä vastaan, — onnistui naisten kuitenkin saada hallitus taivutetuksi perustamaan joukon oppilaitoksia. Muutamat naisista olivat saaneet lääketieteen tohtorin arvon ulkomailla ja v. 1872 pakottivat he hallituksen myöntämään heille luvan perustaa omilla varoillaan Pietarissa lääketieteellisen akatemian. Kun hallitus kutsui takaisin Zürichistä opiskelevat naiset estääkseen heitä yhtymästä vallankumouksellisiin maanpakolaisiin ja istuttamasta vallankumouksellisia aatteita kotimaahansa, täytyi hallituksen avata heitä varten Venäjällä korkeampia kursseja, s. o. naisyliopistoja, joissa ennen pitkää oli toista tuhatta kuulijaa. Niin ihmeelliseltä kuin kuuluneekin, on kuitenkin totta, että huolimatta kaikesta siitä sorrosta, jota lääkeopilliset kurssit saivat hallituksen puolelta kestää, huolimatta niiden väliaikaisesta lakkauttamisesta, Venäjällä nykyään kuitenkin on yli 670 naislääkäriä!

Se oli epäilemättä suuremmoinen, tuloksiltaan ilahuttava liike. Voitto oli saavutettu sen rajattoman harrastuksen kautta, jota naiset olivat osottaneet kansan asialle. Jo Krimin sodan aikana olivat he toimineet laupeudensisarina, sittemmin olivat he järjestäneet kouluja ja työskennelleet innokkaina opettajattarina maaseudulla tai sivistyneinä kättilöinä tai lääkärin apulaisina talonpoikaisväestön keskuudessa; ja

vihdoin, vielä myöhemmin, läksivät he laupeudensisairina tahi lääkkäreinä kuumesairasten parakkeihin venäläis-turkkilaisen sodan aikana ja ansaitsivat täällä ei ainoastaan sotapäällikköjen, vaan vieläpä alussa heitä karneasti kohdelleen Aleksanteri II:kin kunnioituksen. Minä tunnen kaksi naista, jotka sodan aikana palvelivat sairaanhoitajattarina. He olivat varustautuneet väärillä passeilla, koska santarmit heitä innokkaasti etsiskelivät. Toinen heistä, — suuri „rikoksentekijä“, joka tehokkaalla tavalla oli ottanut osaa minun pakenemiseeni, — määrättiin vanhimmaksi sairaanhoitajattareksi sotilassairaalaan, jossa hänen ystävättärensä oli vähällä kuolla lavantautiin. Lyhyesti sanoen, naiset ottivat suorittaakseen mitä tehtäviä hyvänsä, ollenkaan välittämättä siitä mitä vaikeuksia ne tuottivat, kunhan vain saattoivat hyödyttää kansaa. Eivätkä näin menetelleet ainoastaan muutamat, vaan sellaisia oli satoja, jopa tuhansiakin. He sanan täydellisessä merkityksessä valtasivat itselleen oikeutensa.

Toisena kuvaavana piirteenä tässä naisliikkeessä oli, ettei siinä muodostunut tuota ylempänä mainittua juopaa kahden sukupolven — vanhempien ja nuorempien sisarten välillä. Joka tapauksessa johti kuilun yli monet sillat ja portaat. Ne naiset, jotka olivat liikkeen ensimmäisiä alkuunpanijoita, eivät koskaan myöhemmin katkaisseet yhteyttä nuorempain sisarten kanssa, vaikka nämä olisivat olleet jo paljoa pitemmälle kehittyneet ja suosineet kaikkein radikaalisimpia mielipiteitä. He pyrkivät saavuttamaan oman korkean päämääränsä ja pysyivät syrjässä kaikesta valtiollisesta kiihotuksesta; mutta he eivät milloinkaan unhottaneet, että heidän todellinen voimansa oli tuossa paljoudessa nuorempia naisia, joista suuri osa sittemmin liittyi radikaalisiin ja vallankumouksellisiin piireihin. Nämä naisliikkeen johtajat olivat mallikelpoisen moitteettomia; minusta he olivat liiankin mallikelpoisia; mutta he ei-

vät purkaneet välejään nuorten naisylioppilasten kanssa, jotka ulkonaisesti olivat tyyppillisiä nihilistejä: lyhyttukkaisia, vannehameettomia ja kaikessa esiintymisessään demokraattista mieltään osottavia. Näitten nuorten kanssa eivät johtajat seurustelleet, väliin suhteet kärjistyivätkin; mutta he eivät koskaan tyyten rikkoneet välejään heidän kanssaan. Tämä oli mielestäni suuri asia tuona epävarmana, mielettömien vainojen aikana.

Naisliikkeen johtajat näyttivät sanovan kansanvaltaisuuteen enemmän taipuvaiselle nuorisolle: „Me käytämme edelleen samettipukujamme ja irtohiuksiamme, sentähden että meidän on oltava tekemisissä pölpöpäiden kanssa, jotka puvun mukaan arvostelevat kukin valtiollista luotettavuutta; mutta te, tytöt, olette makuunne ja taipumuksiinne nähden riippumattomat.“ Kun Venäjän hallitus velvoitti Zürichissä opiskelevat naisylioppilaat palaamaan kotimaahansa, eivät nämä mallikelpoiset johtajanaiset kääntyneet heistä pois. He vain sanoivat hallitukselle: „Teitä ei miellytä, että tyttömme opiskelevat ulkomailla? Niin avatkaa heille yliopistoja Venäjällä. Muuten lähtevät tyttömme suuremmissa joukoissa ulkomaille ja antautuvat tietysti yhteyteen maastasiirtyneiden kanssa.“ Kun heitä moitittiin siitä, että he kasvattavat vallankumouksellisia, ja uhattiin sulkea ylemmät naiskurssit ja akatemia, vastasivat he: „Vähänkö niitä tulee ylioppilaista vallankumouksellisia, mutta onko silti syytä sulkea kaikki yliopistot?“ Heidän järkevän ja menestyksellisen taktiikkansa salaisuus oli siinä, ettei kukaan niistä naisista, jotka olivat liikkeen sieluna, ollut sen naisellisen turhamaisuuden vaivaama, että hän olisi pyrkinyt saavuttamaan erioikeudellista asemaa yhteiskunnan tai valtion palveluksessa. Päin vastoin. Useimpain myötätunto oli kansan puolella. Muistan, miten elävällä osanotolla neiti Stasov, johtajaveteraani, harrasti sun-



nuntaikouluasiaa v. 1861, miten ystävällisissä suhteissa hän ja ystävättärensä olivat tehtaantyttöihin ja miten he puuhasivat saadakseen ahneet työnantajat maksamaan näille parempia palkkoja. Ne oikeudet, joiden puolesta sekä johtajat että näiden naisten paljosto taistelivat, eivät olleet ainoastaan yksilön oikeus paremman kasvatuksen saantiin, vaan paljoa suuremmassa, verrattomasti suuremmassa määrässä, oikeus saada olla hyödyllisinä työntekijöinä kansan keskellä. Tämä juuri oli syynä heidän menestykseensä.

---

7.

Viimekuluneina vuosina oli isämme terveys ollut epävakainen, ja kun minä ja veljeni Aleksanteri keväällä 1871 tulimme häntä tervehtimään, sanoivat lääkärit, ettei hän elä ensimmäisiä syksykylmiä kauemmin. Hän asui entisekseen Staraja Konjushennajassa; mutta tässä ylimysten kaupunginosassa oli viime aikoina tapahtunut suuria muutoksia. Rikkaat tilanomistajat, jotka joskus ennen olivat täällä isännöineet, olivat kadonneet. He olivat hurvitellen tuhlanneet orjuuden lakauttamisen heille tuottamat rikkaudet, moneen kertaan pantanneet tilansa äsken perustettuihin maapankkeihin, jotka käyttivät hyväkseen heidän avutonta tilaansa, ja sitten vetäytyneet maatiloilleen tai pikkukaupunkeihin, missä elivät kaikkien unhottamina. Heidän talonsa Staraja Konjushennajassa olivat joutuneet rikkaiden kauppioiden, rautatiekeinottelijain, tehtaillijain ja sen semmoisten „nousukkaiden“ käsiin, jonka ohessa melkein jokaisessa noista vanhoista aatelisperheistä nuoret, voimakkaat tahdot taistelivat oikeuksiensa puolesta vanhojen raunioiden keskellä. Pari kolme eronsaanutta

kenraalia, jotka manasivat uutta aikaa ja huojensivat mieltään ennustamalla Venäjälle välttämätöntä perikatoa, sekä mahdollisesti jotkut sukulaiset, jotka matkustaessaan Moskovon läpi sattumoilta poikkesivat taloon, olivat nyt isäni ainoana seurana. Lukuisista sukulaisistamme, joita lapsuudessani oli asunut Moskovassa aina pariinkymmeneen perheeseen, oli pääkaupungissa jäljellä vain kaksi perhettä, nekin suistuneina uusien aatteiden pyörteeseen: äidit näissä perheissä keskustelivat tyttäriensä ja poikiensa kanssa sellaisista asioista kuin kansakoulut tai naisyliopistot . . . Isäni heitä tietysti halveksi. Äitipuoleni ja nuori sisarpuoleni Pauline, jotka olivat pysyneet mielipiteiltään muuttumattomina, kokivat parhaansa mukaan häntä lohduttaa. Mutta heistä tuntui itsestäänkin hankalalta olo tässä muuttuneessa ympäristössä.

Isäni oli aina ollut tyly ja mitä suurimmassa määrin epäoikeudellinen Aleksanteria kohtaan, mutta Aleksanteri ei voinut vihata ketään. Kun hän astui isäni sairaskammioon, syvä, lempeä katse tummansinisissä silmissään sekä huulillaan hymy, joka todisti pohjatonta hyvyttä, ja kun hän heti oivalsi, mikä voisi tuottaa sairaalle lievitystä ja viipymättä toimitti nämä asiat niin yksinkertaisesti ja kepein käsin, kuin olisi hän vastikään tullut jostakin sairashuoneesta, niin joutui isäni kokonaan ymmälle. Hän tuijotti Aleksanteriin eikä näyttänyt käsittävän mitään. Meidän tulomme loihti jonkinlaista eloa kolkkoon, ikävään taloon. Sairaahan hoitaminen kävi helpommaksi, äitipuoleni, Pauline, jopa palvelijatkin tulivat kevyemmälle mielelle, ja isäni nautti muutoksesta.

Yksi asia vaan häntä vaivasi. Hän oli odottanut, että me tulisimme tuhlaajapoikina, pyytäen anteeksi-antoa ja apua. Mutta kun hän kautta rantain otti puheeksi raba-asiat, ja me iloisesti vastasimme hänelle: „Älkää huoliko, isä, me tulemme vallan hyvin toimeen“,

hämmästyivät hän vielä enemmän. Hän oli valmistautunut näkemään kohtauksen, samanlaisen kuin ennen vanhaan oli tavallista: pojat pyytävät anteeksiantoa ja — rahaa . . . Ja mahdollista on, että hän tunsi jonkinlaista pettymystä, ettei niin tapahtunut. Mutta sen sijaan rupesti hän kohtelemaan meitä suuremmalla arvonnalla. Erotessamme olimme kaikki kolme sangen liikuttetut. Isää melkein kauhistutti palata kolkkoon yksinäisyyteensä saman järjestelmän sirpaleiden joukkoon, jota hän koko ikänsä oli kannattanut. Mutta Aleksanterin oli palattava virkaansa ja minun lähdetävä Suomeen.

Kun minut syksyllä sähköteitse kutsuttiin Suomesta, ja minä rientäen saavuin Moskovaan, olivat hautajaismenot jo alkaneet samassa punaisessa kirkossa, jossa isäni oli kastettu ja viimeiset rukoukset luettu isäni ruumisarkun ääressä. Ja astellessani katafalkein jäljestä lapsuudestani minulle tuttuja katuja minä ajattelin tapahtuneita muutoksia. Talot, joiden ohi ruumissaatto kulki, olivat vähän muuttuneet; mutta minä tiesin, että jokaisessa niistä oli alkanut uusi elämä.

Tuossa talossa, joka ennen oli ollut isänäitini sekä sittemmin ruhtinatar Mirskin oma, asui nyt muuan Staraja Konjushennajan kanta-asukkaita, kenraali N., jonka ainoa tytär kaksi vuotta uupumatta taisteli hyväsydämisten, mutta itsepäisten vanhempiensa kanssa, jotka jumaloivat häntä, mutta eivät sallineet hänen harjoittaa opintoja äsken avatussa naisyliopistossa Moskovassa. Viimein tytön tahto pääsi voitolle; mutta hänet lähetettiin opistolle komeissa vaunuissa äitimuorin silmälläpidon alaisena; tunnit pitkät istui äiti kuulijattarien joukossa luentosalin pulpettien ääressä rakastetun tyttärensä rinnalla. Ja kuitenkin, huolimatta tarkasta silmälläpidosta, tytär vuoden tai parin perästä yhtyi vallankumoukselliseen liikkeeseen, vangittiin ja sai istua kokonaisen vuoden Pietari-Paavalin linnassa.

Tuossa vastapäätä olevassa talossa kreivi ja kreivitär Z:n kaksi tytärtä, kyllästyneinä toimetttomaan, hyödyttömään elämään, jota olivat pakotetut viettämään, kauan taistelivat itsekylläisten vanhempiensa kanssa saadakseen liittyä niihin tyttöihin, jotka kävivät kurseissa ja tunsivat itsensä siellä niin onnellisiksi. Taistelua jatkui vuosikausia. Vanhemmat eivät myöntyneet, ja loppu tästä oli se, että vanhempi tytär myrkytti itsensä; silloin vasta nuoremmalle tyttärelle annettiin valta menetellä mielensä mukaan.

Ja tuossa viereisessä talossa, jossa me olimme asuneet vuoden ja kaikki oli minulle niin tuttua lapsuudesta asti, pidimme, Tshaikovski ja minä, ensimmäisen salaisen kokouksen Moskovassa perustamamme valankumouksellisen ryhmän kanssa. Kuinka toisenlainen henki vallitsikaan nyt tässä talossa, jonka omisti Natalia Armfeldtin perhe, tuon miellyttävän maanpakolaisen, josta Georg Kennan, nähdessään hänet maanpakolaisten joukossa Karassa, on antanut niin mieltäliikuttavan kuvan.

Ja tuossa vielä, kivenheiton päässä siitä talosta, jossa isäni kuoli, on pienehkö harmaaksi sivuttu talo, jossa minä muutamia kuukausia isäni kuoleman jälkeen vastaanotin Stepnjakin talonpoikaisiin vaatteisiin puetuna. Hänet oli äskettäin vangittu eräässä kylässä talonpoikien keskuudessa harjoittamansa yllyttelyn vuoksi, mutta hän oli päässyt pakenemaan ja tullut Moskovaan.

Sellaisia muutoksia oli tapahtunut Staraja Konjushennajan ylhäisön kaupunginosassa viimeisten viiden toista vuoden kuluessa. Vanhan aateliston viimeinen varustus ei sekään ollut kestänyt nuorten voimien rynnistystä.

## 8.

Aikaisin keväällä seuraavana vuonna minä läksin ensimmäiselle ulkomaanmatkalleni. Kulkiessani Venäjän rajan yli tunsin minä voimakkaammin, kuin olin luullut, samaa mitä jokainen venäläinen isänmaastaan lähtiessään tuntee. Niin kauan kuin juna kiittää harvaan asuttujen luoteisten maakuntien halki, tuntuu ikäänkuin matkustaisi jotakin erämaata. Satoja virstoja jatkuu yhtenäistä viidakkoa, jolle tuskin voi antaa met-sän nimeä. Siellä täällä keksii silmä kyläpahaisen puoleksi hautautuneena lumeen. Mutta kun tulee Preussin rajojen sisälle, muuttuu kaikki äkisti, maisema sekä ihmiset. Vaunun ikkunoista näkee siistiä kyliä ja maataloja, puutarhoja ja hyvässä kunnossa olevia teitä; ja mitä kauemmas tullaan Saksaan, sitä silmiinpistävämpi on vastakohta. Meidän kaupunkiemme jälkeen tuntuu ikävä Berliinikin eloisalta.

Ja mikä ero ilmastossa! Kaksi päivää sitten, kun läksin Pietarista, oli kaikki vielä lumen peittämänä; täällä käyskelin asemasillalla ilman päällystakkia. Aurinko paistoi lämpimästi; puut olivat silmullaan ja kukat pubkeamaisillaan. Sitten tuli Rein ja kauempana Sveitsi pienine siroine hotellineen, kylpien auringon helosäteiden meressä; täällä tarjotaan aamiainen taivas-alla, lumipeittoiset vuoret näköpiirin rajana. Sitä ennen en ollut koskaan niin elävästi tuntenut mitä Venäjän pohjoinen asema merkitsee ja mikä vaikutus sen historiaan on ollut sillä seikalla, että sen henkisen elämän keskus on niin kaukana pohjoisessa, aina Suomenlahden rannoilla. Nyt vasta minä täydelleen käsitin, miksi etelä aina niin oli houkutellettu venäläisiä puoleensa, miksi he olivat tehneet niin äärettömiä ponnistuksia saavuttaakseen Mustanmeren rannikon, ja miksi Siperian uudisasukkaat niin itsepintaisesti pyrkivät etelään, Mandshurian sydämeen.

Siihen aikaan opiskeli Zürichissä paljon venäläisiä sekä mies- että naisylioppilaita. Kuuluisa Oberstrasse oli kappale Venäjää, missä venäjänkieltä puhuttiin enemmän kuin mitään muuta kieltä. Ylioppilaat, varsinkin naiset, elivät niinkuin Venäjän opiskeleva nuoriso tavallisesti elää, s. o. hyvin niukasti. Tee ja leipä, vähäinen tilkka maitoa, viipale väkiviinakeittiön päällä pais-tettua lihaa — siinä heidän tavallinen ruokansa. Mutta vilkkaita väittelyjä sosialistimaailman tapahtumis-ta tai jostakin luetusta kirjasta ei puuttunut näit-ten vaatimattomien ruokapöytien äärestä. Ne, joilla oli rahoja enemmän, kuin tällaiseen elämään tarvittiin, luovuttivat ne yhteisen asian hyväksi: kirjaston kartutta-miseksi, venäläisen vallankumouksellisen aikakauskirjan kannattamiseksi tai sveitsiläisen työväenlehden avus-tamiseksi. Mitä vaatetukseen tulee, niin noudatettiin mitä tarkinta säästäväisyyttä.

**Mut neitoa kukkeimmillaan  
mikä hattu ei kaunistais?**

ja Zwinglin vanhassa kaupungissa näyttivät venäläiset naisylioppilaat asettavan väestön vastattavaksi kysy-myksen: onkohan mikään puku niin huono, ettei se vaatettaisi tyttöä, kun hän on nuori, ymmärtäväinen ja täynnä tarmoa?

Jo monta vuotta oli minulla ollut harras toivo päästä tutustumaan Kansainväliseen Työväenliittoon. Venäläiset lehdet mainitsivat usein siitä, mutta eivät saaneet kirjoittaa mitään sen toiminnasta ja tarkoitus-perästä. Minä arvasin, että se oli suuremmoinen liike, jolla täytyi olla rikas tulevaisuus, mutta minun ei ollut onnistunut saada selvää sen tarkoituksista. Nyt, olles-sani Sveitsissä, minä päätin etsiä vastaukset kaikkiin kysymyksiini.

Liitto oli siihen aikaan kehityksensä huipulla. Suuria toiveita oli vv. 1840—1848 herännyt Länsi-Europan työväestön sydämissä. Vasta nyt on saatu tietää, minkä suunnattoman määrän kirjallisuutta siihen aikaan olivat köyhälistön keskuuteen levittäneet kaikenkarvaiset sosialistit: kristilliset ja valtiososialistit, fourieristit, saint-simonistit, owenilaiset j. n. e., ja vasta nyt alamme käsittää tämän liikkeen hämmästyttävää laajuutta; paljon sellaista, mitä nykypolvi on luullut uuden ajatustyön tulokseksi, oli jo silloin julkilausuttu, osaksi vain paljoo suuremmalla ponnella ja suuremmalla ymmärtämyksellä. Tasavaltaismieliset eivät silloin „tasavalta“ sanalla käsittäneet ollenkaan sitä kapitalistivaltion kansanvaltaista järjestöä, kuin nyt tällä sanalla käsitetään, vaan jotakin vallan toista. Kun tasavaltaismieliset puhuivat Europan Yhdysvalloista, tarkoittivat he sillä työläisten veljeyttä, jossa sodan hävitysaseet muutettaisiin veljeskunnan kaikkien jäsenten yhteisesti käytettäväksi tuotannon välikappaleiksi, — „miekat taot-taisiin auran vantaiksi“. Tasa-arvoisuudella eivät he käsittäneet ainoastaan tasa-arvoisuutta lain edessä ja valtiollisiin oikeuksiin nähden, vaan erittäin tasa-arvoisuutta taloudellisissa oloissa. Kangastelipa silloin itse natsionalistienkin mieliin sellainen nuori Saksa, nuori Italia ja nuori Unkari, jotka ottaisivat tehdäksensä alotteen rohkeiden uudistusten aikaansaamiseksi taloudellisella alalla.

Mutta kesäkuun kapinan tappiolle joutuminen Pariisissa, Nikolai I:n Unkarin armeijan hävittäminen sekä ranskalaisten ja itävaltalaiden nuoren Italian kukistaminen ynnä yli koko Europan kohta jälkeen v. 1848 seurannut valtiollinen ja henkinen taantumus, tekivät täydellisesti lopun koko sen ajan liikkeestä; neljäkymmentäluvun sosialistien kirjallisuus, heidän toimintansa ja jopa koko taloudellisen vallankumouksen ja yleisen

veljeyden periaatteetkin joutuivat seuraavina kahtena-kymmenenä vuotena unhotuksiin.

Vain yksi aate jäi tämän henkisen romahduksen jälkeen eloon: kaikkien maiden työläisten veljeyden aate, jonka levittämistä sittemmin jatkoivat muutamat ranskalaiset maanpakolaiset Yhdysvalloissa ja Robert Owenin seuraajat Englannissa. Se yksimielisyys, joka Lontoon maailmannäyttelyn aikana v. 1862 oli muutamien Ranskan ja Englannin työläisten valtuutettujen välillä pidettyjen neuvottelujen tuloksena, tuli kuitenkin lähtökohdaksi mahtavalle liikkeelle, joka ennen pitkää levisi yli koko Europan ja tempasi mukaansa miljoonia työläisiä. Kaksikymmentä vuotta uinuneet toiveet heräsivät vielä kerran eloon, kun Lontoosta kaajahti kehoitus työläisille „kansallisuuksiin, rotuihin, väreihin, uskontunnustukseen ja sukupuoleen“ katsomatta yhtyä ja maailmalle julistaa, että „työläisten on itsensä otettava vapautusasiansa huoleksensa“. Heitä kutsuttiin yhdistämään inhimillisen kehityksen virtaan lujan ja yksimielisen kansainvälisen järjestön nuori voima, järjestön, joka ei taistele vedoten ihmisrakkauteen ja armeliaisuuteen, vaan oikeuteen, jota välttämättä on osotettava ihmisille, jotka ovat tietoisia ihanteestaan ja elämänsä päämääristä.

Vv. 1868 ja 1869 tapahtui Pariisissa kaksi lakkoa, jotka saivat johonkin määrin aineellista kannatusta ulkomailta, pääasiallisesti Englannista. Vaikka nämä lakot itsessään olivat vähäpätöiset, niin ne kuitenkin yhdessä niiden vainojen kanssa, jotka Napoleonin hallitus suuntasi Kansainvälistä Työväenliittoa vastaan, synnyttivät voimakkaan liikkeen, joka valtioiden vastapainoksi asetti työväestön yhteenliittymisen. Ajatus kaikkien eri ammattikuntien kansainvälisestä yhteenliittymisestä ja kansainvälisen kannatuksen tukemasta taistelusta kapitaa- lia vastaan sai välinpitämättömimmätkin työläisistä innostumaan. Kulovalkean tavoin liike tuota pikaa levisi



Ranskaan, Italiaan ja Espanjaan ja saattoi jalkeille suuren joukon kyvykkäitä, toimellisia ja innokkaita työläisiä. Myöskin liittyi siihen muutamia etevii miehiä ja naisia ylhäisistä säätypiireistä. Liike paisui Euroopassa sellaisella voimalla, jonka olemassaoloa ei oltu koskaan aavistettu, ja ellei ranskalais-saksalainen sota olisi sitä ehkäisssyt, olisi Euroopassa varmaankin saatu nähdä suuria tapahtumia, jotka olisivat jouduttaneet edistyskulkua ja muuttaneet sivistyksemme luonteen. Mutta valitettavasti aikaansai saksalaisten voitto epänormaalisen tilan Euroopassa; Ranskan luonnollinen kehitys pysähtyi neljännesvuosisadan ajaksi, ja koko Euroopalle seurasi militarismin aikakausi, josta emme vielääkään ole päässeet.

Siihen aikaan ehdotettiin työläisten taholta kaikelaisia puolinaisia toimenpiteitä suuren sosiaalisen kysymyksen ratkaisemiseksi: valtion kannattamia kulutus- ja tuotantoyhdistyksiä, kansanpankkeja, vapaaehtoista luottoa j. n. e. Kaikki nämä ehdotukset alistettiin Kansainvälisen Liiton „osastojen“ sekä sitten paikallis-, piiri-, kansallis- ja kansainvälisten kongressien harkittaviksi, ja keskusteltiin niistä innokkaasti. Mutta kaikkien näiden puolinaistoimenpiteiden sijasta alkoi kehittyä suuri sosiaalisen vallankumouksen aate. Liiton joka vuosikongressi merkitsi uutta edistysaskelta sen suuren sosiaalisen kysymyksen kehityksessä, joka meidän sukupolveltamme odottaa ratkaisuaansa. Tähän päivään asti ei vielä kukaan ole ansion mukaisesti arvonut kaikkia niitä, tieteellisesti oikeita ja syvästi ajateltuja mielipiteitä (kaikki ne olivat työläisten *kollektiivisen* mietinnän tulos), joita näissä kongresseissa ilmaistiin. Emme liioittele sanoessamme, että kaikki ne yhteiskunnan uudestimuodostamista tarkoittavat ehdotukset, jotka nykyään tunnetaan „tieteellisen sosialismin“ ja „anarkismin“ nimellä, juontavat alkunsa keskusteluista Kansainvälisen Liiton kongresseissa. Muutamat liikkeeseen

osaa ottaneet lukeneet miehet ovat vain pukeneet teoreettiseen muotoon työläisten itsensä julkilausumat toivomukset.

Vuoden 1870—1871 sota ainoastaan hidastutti, vaan ei keskeyttänyt Liiton kehitystä. Kaikissa Sveitsin teollisuuskeskuksissa jäi edelleen olemaan lukuisia Kansainvälisen Liiton elinvoimaisia osastoja, ja tuhansia työläisiä kävi niiden kokouksissa, joissa julistettiin sota vallitsevaa maan ja tehtaiden yksityisomistuksen järjestelmää vastaan. Eri paikoissa Sveitsiä pidettiin pienempiä paikalliskokouksia, joissa innokkaasti pohdittiin nykyisen yhteiskuntajärjestelmän vaikeinta kysymystä asiantuntemuksella ja käsityksellä, jotka säikäyttivät porvarisluokkaa melkein enemmän vielä kuin Liiton ja sen osastojen yhä lisääntyvä jäsenluku. Kilpailu ja kauteus, jotka tähän saakka olivat vallinneet Sveitsissä erioikeutettujen ammattien harjoittajien (kello- ja jalokiviseppien) ja korkeampien teollisuushaarojen edustajain (kankurien ja muurarien) välillä ja jotka siihen asti olivat estäneet yhteenliittymistä, — alkoivat vähä-vähältä hävitä. Työläiset alkoivat yhä kasvavalla kiihkolla selittää, että nykyaikaista yhteiskuntaa haittaavista erotuksista on kaikista turmiollisin se, joka jakaa yhteiskunnan pääoman omistajiin ja köyhälistöläisiin, jotka syntyperäisen köyhyytensä johdosta ovat tuomitut kaiken ikänsä tuottamaan rikkauksia muutamille harvoille valituille.

Saavuttuani Zürichiin minä liityin erääseen Kansainvälisen Liiton paikallisosastoon ja kysyin venäläisiltä ystäviltäni, millä keinoin voisi parhaiten tutustua suuren liikkeen kehitykseen muissa maissa. „Lukekaa“, vastattiin minulle, ja kälyni, joka siihen aikaan harjoitti opintoja Zürichissä, toi minulle koko pinkan kahdelta viime vuodelta kerättyjä kirjoja ja sanomalehtiä. Minä luin päiviä ja öitä yhteen jaksoon, ja saamani vaikutelma oli niin syväälle uurtava, ettei se ikänä haihdu

jäljettämiin. Minussa heränneiden ajatusten virta liittyy muistissani pieneen, puhtoiseen huoneeseen Oberstras- sen varrella, jonka ikkunasta näki siintävän järven, kiivaiden uskonriitojen taistelupaikkana olleen vanhan kaupungin korkeat torninhuiput ja järven vastaisella rannalla olevat korkeat vuoret, missä sveitsiläiset oli- vat taistelleet itsenäisyytensä puolesta.

Sosialistinen kirjallisuus ei ole milloinkaan ollut rikas kirjoista. Se on kirjoitettu työläisiä varten, joille muutamat kopeekatkin jo ovat rahaa ja joilla pitkän päivätyön jälkeen ei ole paljon aikaa lukemiseen. Sen- tähden kirjallisuus käsittää parhaastaan kirjasia ja sa- nomalehtiä. Se, joka haluaa tutustua sosialismiin, löy- tää kirjoista vähän sellaista, mitä hän ennen kaikkea toivoo saavansa tietää. Ne sisältävät enimmäkseen teorioja ja tieteellisiä lausuntoja, joissa sosialistiset pyy- teet ovat esitetyt sosialismille edullisessa valossa; mutta ne eivät anna käsitystä siitä, miten työläiset ymmärtä- vät ihanteitaan ja miten he ajattelevat ne käytännössä toteutettuina. Sitä varten on luettava suuret joukot sanomalehtiä, uutiset yhtä hyvin kuin johtavatkin kir- joitukset. Mutta tämän lukemisen kautta avautuukin lukijan nähtäväksi sosiaalisten suhteiden, ajattelun ja toiminnan uusi maailma, joka antaa juuri sitä, mikä ei ole mistään muualta löydettävissä; se nimittäin selittää meille tämän liikkeen syvyyden ja moraalisen voiman ja näyttää missä määrin ihmiset ovat omaksuneet uusia teorioja ja miten alttiita työläiset ovat toteuttamaan sosialistisia aatteita elämässään ja niiden puolesta kär- simään. Tätä ei millään muulla lukemisella saada tie- tää, ja sentähden ovat kaikki teoreetikkojen väitteet, ettei sosialismia voida käytännössä toteuttaa ja että kaiken kehityksen täytyy tapahtua hitaasti, vailla sa- nottavaa merkitystä; sillä kehityksen nopeus on ai- noastaan niiden arvosteltavissa, jotka tarkoin tuntevat

ne ihmiset, joiden kehityksestä on kysymys. Mitenkä voidaan tietää summa, ellei tiedetä yhteenlaskettavia?

Mitä enemmän luin, sitä varmemmaksi vakauduin siitä, että edessäni oli uusi maailma, joka oli yhtä outo minulle kuin sosiologisten teoriain laatijoillekin, — maailma, jonka saatoin tulla tuntemaan ainoastaan liittymällä Kansainväliseen Työväenliittoon ja tarkkaamalla työläisten jokapäiväistä elämää. Sentähden päätin käyttää muutamia kuukausia tähän tarkoitukseen. Venäläiset tuttavani hyväksyivät tuumani, ja oleskeltuani muutamia päiviä Zürichissä minä läksin Genèveen, työväenliikkeen pääpaikkaan.

Genèven osastot pitivät silloin kokouksiaan vapaa-muurarien suuressa talossa, Temple Uniquessa. Sen avaraan saliin mahtui kolmetuhatta henkeä, ja joka ilta kokoontui sitä paitsi kaikenlaisia komiteoja ja osastoja sivuhuoneisiin, joissa niinkään annettiin opetusta historiassa, fysiikassa, koneopissa j. n. e. Opetus oli maksuton, ja sitä antoivat ne muutamat sivistyneen säädyn ihmiset, etupäässä Ranskan pakolaiset Pariisin kommunin ajoilta, jotka olivat puolueeseen liittyneet.

Yhtenä etevimpiä johtajia oli venäläinen Nikolai Uutin, sivistynyt, taitava ja toimelias mies; mutta koko liikkeen sieluna oli muuan hyvin miellyttävä nainen, joka työväen kesken oli tunnettu madame Olgan nimellä. Hän otti kaikkia muita tarmokkaammin osaa kaikkien komiteojen töihin. Molemmat nämä henkilöt vastaanottivat minut erittäin ystävällisesti, tutustuttivat minut kaikkien eri osastojen etevimpiin miehiin ja kutsuivat minua ottamaan osaa komiteain kokouksiin. Kävin minä tosin niissäkin, mutta paljoa parempana pidin seurustella itsensä työläisten kanssa. Tilatuani lasin hapanta viiniä istuin pöydän ääressä salissa illat pitkät työläisten keskuudessa ja tutustuin ennen pitkää muutamaiin heistä, varsinkin erääseen elsassilaiseen kivenhakkaajaan, joka oli paennut Ranskasta

kommunin kukistumisen jälkeen. Hänellä oli lapsia, joista kaksi, poika ja tyttö, olivat samanikäiset kuin veljeni muutamia kuukausia sitten äkillisesti kuolleet lapset. Minä tulin kohta lasten hyväksi ystäväksi ja jouduin heidän kauttaan hyvin väleihin heidän vanhempiansakin kanssa. Näin saatoin eläytyä itse liikkeen ytimeen ja tarkata sitä sisältäpäin työläisten omalta näkökannalta. Työläiset perustivat kaikki toiveensa Liiton kansainväliseen luonteeseen. Työpäivänsä päätettyään riensivät vanhat sekä nuoret Temple Uniqueen kokoamaan siellä tarjottavia tiedon murusia tai kuulemaan esiintyjii, jotka puhuivat suuresta tulevaisuudesta. Henkeään pidättäen kuuntelivat he esitystä järjestelmästä, joka tulisi perustumaan tuotantovälikkappaleiden yhteisömuotoon, täydelliseen veljeyteen, säätyihin, rotuihin ja kansallisuuksiin katsomatta. Kaikki uskoivat, että tavalla tai toisella koittaisi ennen pitkää suuri sosiaalinen vallankumous, joka kokonaan muuttaa taloudelliset olosuhteet. Kukaan ei toivonut kansalaisotaa; mutta kaikki sanoivat, että jos hallitsevat luokat sokealla itsepintaisuudellaan tekevät sen välttämättömäksi, on sotaan ryhdyttävä, jos sillä vain voidaan hankkia vapautta ja hyvää toimeentuloa sorretuille.

Täytyi olla elänyt työläisten keskuudessa ymmärtääkseen, miten Kansainvälisen Liiton nopea kasvaminen vaikutti heihin, miten he luottivat liikkeeseen, millä rakkaudella he puhuivat siitä ja millaisia uhrauksia he sen hyväksi tekivät. Päivästä päivään, vuodesta vuoteen tuhannet työläiset uhrasivat aikaansa ja ropojaan pitääkseen osastoaan hengissä, perustaakseen sanomalehtiä, suorittaakseen jonkin kansallisen tai kansainvälisen kongressin tuottamat kustannukset, tai auttaakseen Liiton takia kärsimään joutuneita tovereita. Oikein sydäntä paisuttavaa oli nähdä, mikä jalostuttava vaikutus Kansainvälisellä Liitolla oli. Useimmat Pariisin Kansainvälisen Liiton jäsenistä eivät käyttäneet

väkijuomia, ja kaikki olivat lakanneet tupakoimasta. „Miksikä suosisin tällaista heikkoutta?“ sanoivat he. Kaikki matala ja halpa häätyi pois, luovuttaen sijaa suurelle ja ylevälle.

Syrjäiset ovat aivan kykenemättömät käsittämään, millaisia uhrauksia työläiset tekevät liikettä kannattaakseen. Vaadittiin koko lailla robkeutta siltä, joka tahtoi julkisesti liittyä johonkin Kansainvälisen Liiton osastoon; se merkitsi herättää vastaansa isäntänsä tyytymättömyyden, menettää ensi tilaisuudessa paikansa sekä sittemmin joutua kuukausiksi työttömäksi. Parhaimmissakin tapauksissa tuottaa liittyminen ammattiyhdistykseen tai johonkin äärimäiseen ryhmään yhtenäisen sarjan kieltäymyksiä. Nekin muutamat kopeekat, joilla europalainen työläinen avustaa yhteistä asiaa, tekevät tuntuvan loven hänen laihaan kukkaroonsa. Ja tällaista avustusta vaaditaan häneltä kuitenkin joka viikko. Taaja kokouksissa käyminen vaatii sekin jonkinlaista kieltäymystä. Meistä saattaa olla huvittavaakin viettää ilta kokouksessa; mutta työläisen, jonka työpäivä alkaa kello 5—6 aamulla, täytyy riistää lepoajastaan useita tunteja viettääkseen illan kokouksessa loitolla asunnostaan.

Minusta tämä kieltäymysten yhtenäinen sarja tuntui ainaiselta moitteelta itseäni kohtaan. Minä näin miten innokkaasti työläiset pyrkivät hankkimaan itselleen tietoja, ja miten vähän niitä oli, jotka omasta halustaan olivat valmiit auttamaan heitä heidän sivistyspyrinnöissään. Minä näin, miten kipeästi työtätekevät joukot kaipasivat kasvatusta saaneiden ihmisten apua järjestöjensä muodostamiseksi ja kehittämiseksi. Mutta kuinka vähäinen olikaan niiden porvarisluokkaan kuuluvien luku, jotka epäitsekäässään mielessä tulivat tarjoamaan apuaan, ajattelematta miten voisivat saavuttaa itselleen etuja itse tuosta kansan avuttomasta tilasta. Minä aloin tuntea yhä voimakkaammin, että velvolli-

suuteni oli kokonaan antautua palvelemaan yhteistä kansaa. Stepnjak sanoo kirjassaan „Nihilistin elämä“, että joka vallankumouksellisen elämässä on ollut hetki, jolloin jotkin seikat, joskus itsessään sangen vähäpätöisetkin, ovat saattaneet hänet valalla lupaamaan, että hän tahtoo uhrata koko elämänsä vallankumouksen asian palvelukseen. Minulla on kokemusta tästä hetkestä; muistan, miten minä erään Temple Uniquessa pidetyn kokouksen jälkeen valtavasti tunsin, kuinka pelkurimaisia ne kasvatuksen saaneet ovat, jotka epäroivät tarita tietojaan ja tarmoaan kansalle, tietojen ja tarmon oikealle tarvitsijalle. „Siinä ihmisiä, — ajattelinkin, — jotka ovat tietoisia orjuudestaan ja pyrkivät siitä vapautumaan. Mutta missä ovat heidän auttajansa? Missä ovat ne, jotka haluavat palvella kansan suurta joukkoa, eikä käyttää sitä omien itsekästen tarkoitustensa hyväksi?“

Vähävähältä alkoi minussa herätä epäilyksiä sen opin levittämistavan vilpittömyydestä, jota harjoitettiin Temple Uniquessa. Eräänä iltana tuli muuan hyvin tunnettu genèveläinen asianajaja A. kokoukseen ja ilmoitti, että jos hän tätä ennen ei ollut liittynyt Kansainväliseen Liittoon, oli siihen syynä ollut vain se, että hänen oli täytyntä ensin saada järjestetyksi omat rahasiansansa. Koska hän nyt oli tämän tarkoituksensa saavuttanut, aikoi hän yhtyä työväenliikkeeseen. Minuun vaikutti ilkeän hämmästyttävästi tämän ilmoituksen kyynillisuus, ja minä ilmaisin mielipiteeni ystävälleni kivenhakkaajalle. Tältä sain tietää, että asianajaja oli edellisissä vaaleissa hakenut radikaalisten puolueiden kannatusta, mutta tullut syrjäytetyksi ja toivoi nyt työväenpuolueen avulla tulevansa valituksi. „Me otamme toistaiseksi vastaan apua moisilta herroilta“, lisäsi ystäväni; „mutta jähka vallankumous tulee, heitämme heidät ensi työksi yli laidan“.

Kohta sen jälkeen kutsuttiin kokoon suuri kokous ilmoittamaan vastalauseensa, kuten sanottiin, „Journal de Genève“ panettelujen johdosta. Tämä rahaylimystön äänenkannattaja Genèvessä kirjoitti, että Temple Uniquessa oli salahankkeita tekeillä ja että rakennustyöläiset valmistelivat samallaista yleistä lakkoa, kuin v. 1869. Sentähden olivat Temple Uniquen johtajat kuuluttaneet tämän kokouksen. Tuhansiin nouseva työläisjoukko täytti salin, ja Uutin kehotti läsnäolijoita hyväksymään ponnin, jonka perustelut tuntuivat minusta sangen kummallisilta: kokouksen oli määrä lausua „jyrkkä paheksumisensa“ minusta viattomalta näyttävän uutisen johdosta, että työläiset aikovat tehdä lakon. „Miksikä tätä uutista tahdotaan leimata panetteluksi?“ kysyin itseltäni ymmällä mielin. „Onko lakossa sitten mitään rikoksellista?“ Uutin oli tällä välin kiirehtinyt lopettamaan puheensa ja lausui: „Jos te, kansalaiset, yhdytte ponteen, lähetän sen heti painettavaksi“. Hän oli juuri laskeutumaisillaan puhujalavalta, kun joku läsnäolijoista ehdotti, että kysymyksestä keskusteltaisiin; ja silloin nousi useita eri rakennusammatin aloja edustavia työmiehiä toinen toisensa jälkeen puhumaan ja selittivät, että palkat heidän ammatissaan ovat siksi alhaiset, ettei niillä voi elää, että kevätpuolella on odotettavissa paljon työtä, ja että työläiset tahtovat käyttää hyväkseen tätä seikkaa, saadakseen palkat kohotetuiksi. Elleivät työnantajat siihen suostu, tekevät työläiset viipymättä lakon.

Minä olin raivoissani ja moitin seuraavana päivänä kiivaasti Uutinia hänen menettelystään. „Kuinka semmoinen voi olla mahdollista?“ minä sanoin. „Johtajana teidän *täytyi* tietää, että lakkoa todellakin valmisteltiin.“ Yksinkertaisuudessa en käsittänyt johtajain todellisia vaikutteita, ja vasta Uutinin oman selityksen kautta sain tietää, että „lakko olisi haitallisesti vaikuttanut asianajaja A:n vaaliin“.



Minä en saanut näitä johtajain salaisia juonia käymään yhteen niiden leimuavien puheiden kanssa, joita kuulin heidän puhujalavalta pitävän. Minä tunsin täydellisesti pettyneeni ja sanoin Uutinille tahtovani tutustua niin kutsuttuihin „Bakunisteihin“ eli „federalisteihin“, s. o. toiseen Kansainvälisen Liiton Genèveen osastoon. „Anarkismi“ oli siihen aikaan vielä vähän käytetty. Uutin antoi minulle heti suosituskirjeen, jonka kera saatoin mennä erään toisen venäläisen, Nikolai Zhukovskin, luo, joka kuului „Bakunisteihin“; sitten katsoi hän minuun pitkään ja sanoi huohtaen: „Niin, ette te enää palaa meidän luoksemme; heidän joukkoonsa te jätätte“. — Hän oli arvannut oikein.

---

## 9.

Minä läksin ensin Neuchateliin ja oleskelin sitten viikkokauden Jura-vuorten kelloseppien parissa. Näin tulin ensin tuntemaan tuon kuuluisan Jura-federatsioonin, joka seuraavina vuosina näytteli niin huomattavaa osaa sosialismin kehityksessä, istuttamalla siihen hallituksettomuuden eli anarkismin periaatteen.

Sitä erotusta työläisten ja johtajien välillä, jonka olin pannut merkille Genèvessä, Temple Uniquessa, ei ollut olemassa Jura-vuorilla. Muutamat jäsenistä olivat tietysti kehittyneempiä ja toimeliaampia kuin toiset; mutta siinä olikin koko erotus. James Guillaume, järkevimpiä ja sivistyneimpiä miehiä, mitä koskaan olen tavannut, toimi korjauslukijana ja faktorina pienessä kirjapainossa. Mutta hän ansaitsi sillä niin vähän, että hänen täytyi vielä öisin kääntää romaaneja saksasta ranskankielelle.

Saavuttuani Neuchateliin sanoi Guillaume minulle, ettei hän valitettavasti voinut tuttavalliseen pakinoimiseen käyttää enempää kuin tunnin tai pari. Meidän kirjapainostaan valmistui sinä päivänä jaettavaksi ensimmäinen numero paikkakunnan sanomalehteä, ja Guillaume ei ollut ainoastaan lehden toimittaja ja korjauslukija, vaan oli hänen vielä kirjoitettava kolmetuhatta osotetta ensimmäisiä numeroja varten ja liimatava ristisiteet.

Minä tarjouduin auttamaan häntä osotteiden kirjoittamisessa, mutta siitä ei tullut mitään. Guillaumella olivat osotteet muistissaan tai kirjoitettuina paperilapuille käsialalla, josta oudon oli mahdoton saada selvää.

— Hyvä on, minä sanoin. — Siinä tapauksessa tulen iltapäivällä ja rupean liimaamaan ristisiteitä, mutta luovuttakaa te minun hyväkseni sitten se aika, minkä tällä tavoin voitatte.

Me ymmärsimme toisemme, Guillaume puristi lujasti kättäni, ja siitä käsin vallitsi välillämme luja ystävyys. Me vietimme muutamia tunteja kirjapainossa, hän kirjoittaen osotteita, minä liimaten ristisiteitä. Muuan ranskalainen kommunnardi latoi jotakin romaania ja jutteli sillä aikaa meidän kanssamme yhtä mittaa. Juttuihinsa sekotti hän lauseita ladottavanaan olevasta teoksesta, jota hän luki ääneen. Hänen pakinansa saattoi siis muodostua seuraavanlaiseksi:

— Kahakka kaduilla yltyi aika kiivaaksi . . . „Rakkahtin Mary, minä lemmin sinua . . .“ Työläiset olivat raivoissaan ja taistelivat Montmartressa kuin leijonat . . . „Ja hän lankesi neidon eteen polvilleen . . .“ Ja puolustivat asemaansa kokonaista neljä päivää. Me tiesimme, että Gallifet ammutti kaikki, jotka hänen vangeikseen joutuivat, ja sentähden taistelimme sitä suuremmalla hurjuudella. — Ja niin edespäin. Hänen käntensä liikkui nopeasti kastin yli.

Vasta myöhään illalla riisui Guillaume työmekkonsa, ja silloin saatoimme tuttavallisesti jutella parisen tuntia, kunnes hänen taas oli ryhdyttävä työhön. Hän hoiti myöskin Jura-federatsioonin sanomalehden „Bulletinin“ toimitusta.

Neuchatelissa tutustuin niinkään Maloniin. Hän oli syntynyt eräässä maaseutukylässä ja viettänyt nuoruutensa iän paimenen toimessa. Sitten oli hän tullut Pariisiin, jossa oli oppinut vasuntekijän ammatin. Hänestä, samoin kuin kirjansitoja Varlinista ja puuseppä Pindystä, tuli sittemmin Kansainvälisen Liiton kaikkein huomatuimpia toimimiehiä sen vainon aikana, jonka Napoleon III pani toimeen v. 1869. Nämä kolme miestä olivat täydellisesti voittaneet puolelleen pariisilaisten työmiesten suosion, ja kun kommunin kapina alkoi, valittiin heidät valtavalla enemmistöllä kommunin neuvoston jäseniksi. Malon oli samalla määrinä eräässä Pariisiin piirissä. Nyt, kun minä häneen tutustuin Sveitsissä, elätti hän itseään vasun punonnalla. Muutamasta sousta kuukaudessa oli hän vuokrannut itselleen katoksen kaupungin ulkopuolella. Katos sijaitti eräällä kukkulan kaltaalla, josta hän työskennellessään saattoi nauttia suuremmoisesta näköalasta Neuchatel-järvelle. Yöllä taas sepusti hän kirjeitä ja kirjoituksia työväen sanomalehtiin ja kirjoitti kommunia käsittelevää kirjaansa. Siten kehittyi hänestä vähitellen kirjailija. Minä kävin joka päivä hänen luonaan. Minusta oli hupaista kuunnella tämän vireän, leveäkasvoisen, hieman runollisen, tynnen ja erittäin hyväntahtoisen vallankumouksellisen kertomuksia kommunista. Hän oli itse ottanut tehokasta osaa kapinaan ja kertoi siitä kirjassaan: „Ranskan köyhälistön kolmas tappio“, jota hän parhaillaan viimeisteli.

Kun minä eräänä aamuna kiipesin kukkulata ylös ja olin päässyt hänen mökkinsä luo, tuli hän vastaanani ilosta loistavin kasvoin ja huusi: „Tiedätkö mitä,

Pindy elää! Tässä on häneltä kirje. Hän on Sveitsissä. Pindyistä ei oltu kuultu mitään jälkeen toukokuun 25 tai 26 päivän, jolloin hänet oli viimeksi nähty Tuilerian läheisyydessä. Sen sijaan, että oli luultu hänen tulleen ammutuksi, oli hän koko ajan piilleillyt Pariisissa. Malonin sormien punoessa edelleen pajua, kertoi hän tyynellä, mielenliikutuksesta vain joskus värähtävällä äänellä, miten monta miestä Versaillesin sotajoukot olivat ampuneet, luullen näitä Pindyksi, Varliniksi tai kertojaksi itsekseen. Hän jutteli minulle, mitä tiesi Varlinin kuolemasta, tuon kirjansitojan, jota koko Pariisin työväestö jumaloiden rakasti, vanhasta Deléclusesta, joka ei tahtonut elää enää tappion jälkeen, ja monesta muusta. Kaikki sen verisen karnivaalin kauhut, joilla Pariisin rikkaat porvarit viettivät pääkaupunkiin palaustaan, loihti hän katseitteni eteen ja kertoi siitä koston hengestä, joka valtasi kansanjoukon, kun se Raoul Rigaultin johtamana mestasi kommuunin asettamat panttivangit.

Malonin huulet vapisivat, kun hän puhui Pariisin poikasten urhoollisuudesta, ja kyyneleet valuivat hänen silmistään, kun hän kertoi minulle eräästä pojasta, joka Versaillesin sotajoukkojen oli määrä ampua. Ennen kuolemaansa pyysi poika upseerilta lupaa saada ensin viedä hopeakellonsa äidilleen, joka asui lähistössä. Säälistä upseeri antoi pojan mennä, kaiketi toivoen, ettei hän enää palaisi. Mutta neljännestunnin kuluttua pieni sankari tuli juosten, asettui seinän viereen ruumiiden keskelle ja huusi: „Olen valmis“. Kaksitoista luotia katkaisi hänen nuoren elämänsä.

Luulen, etten koskaan ole moraalisesti kärsinyt niin syvästi, kuin lukiessani tuota kauheata kirjaa „Le Livre Rouge de la Justice Rurale“. Se sisälsi yksinomaan otteita kirjeistä, joita kirjeenvaihtajat olivat lähettäneet „Standard“- ja „Daily Telegraph“- ja „Times“-lehdille Pariisista toukokuun viimeisinä päivinä v. 1871.

Ne kertoivat niistä julmuuksista, joita Versaillesin armeija Gallifetin päällikkyydellä oli harjoittanut. Samoin oli kirjaan lainattu Pariisin „Figarosta“ otteita näytteeksi siitä verenhimosta, jota tämä arvon lehti uhkui kapinoitsijoita kohtaan. Kirjan luettuani minut valtasi synkkä epätoivo. Ja sitä olisi jatkunut, ellen sittemmin olisi nähnyt tappiolle jontuneiden, jotka kuitenkin olivat kaikki nämä kauhut kokeneet, mitään vihaa tuntematta täydellisesti luottavan aatteittensa lopulliseen voittoon, — ellen olisi nähnyt heidän tulevaisuuteen luotua tyynyä, joskin surullista katsettaan, heidän haluansa unhottaa menneisyyden kaameat yöpeikot, sanalla sanoen kaikkia niitä piirteitä, joilla ei ainoastaan Malon, vaan melkein kaikki Genèvessä yhtäikaa minun kanssani asuneet kommunistin pakolaiset sekä kaikki ne, jotka myöhemmin olen tavannut: Louise Michel, Lefrançais, Elisée Reclus ynnä muut ovat herättäneet hämmästykseni.

Neuchatelista minä matkustin Souvilliersiin. Täällä, pienessä laaksossa keskellä Jura-vuoria, on joukko pieniä kaupunkeja ja kyliä, joiden ranskaa puhuva väestö siihen aikaan harjoitti yksinomaan kellosepän ammattia. Koko perhekunnat työskentelivät yhdessä pienissä työpajoissa. Eräässä niistä kohtasin toisen johtajan, Adhémar Schwitzguebelin, jonka kanssa myöhemmin tulin läheiseksi tuttavaksi. Hän istui työpajassa, seuranaan kymmenkunta muuta nuorta miestä, jotka kaiversivat kulta- ja hopeakellojen kansia. Minua pyydettiin istuutumaan penkille tai pöydälle, ja kohtillään oli meillä vireillä vilkas keskustelu sosialismista, hallituksen tarpeellisuudesta tai tarpeettomuudesta ja tulossa olevasta kongressista.

Illalla raivosi kauhea lumimyrsky. Se sokaisi silmämme ja jääteli veren suonissamme, kävellessämme lähimpään kylään. Mutta lumimyrskystä huolimatta koontui lähikaupungeista ja kylistä lähes viisikymmentä kelloseppää, ja useimmat heistä ikämiehiä. Muuta-

mien heistä oli ollut kuljettava aina kymmenenkin virstaa, mutta siitä huolimatta eivät he olleet tahtoneet laiminlyödä pientä, täksi illaksi kuulutettua kokousta.

Itse kellosepän ammatti, joka suopi ihmisille tilaisuuden tutustua tarkoin toisiinsa ja sallii heidän työskennellä kotonaan, missä heillä on vapaus puhua, selittää meille sen, miksi nämä ihmiset henkiseen kehitykseen nähden ovat korkeammalla kuin työläiset, jotka lapsuudesta alkaen viettävät kaiken ikänsä tehtaissa. Pienten ammattien harjoittajissa ilmenee enemmän itsenäisyyttä ja omintakeisuutta. Jura-federatsioonin johtajat olivat enemmän neuvonantajia kuin johtajia, eikä ollut sitä kysymystä, josta ei jokainen yhdistyksen jäsen pyrkinyt muodostamaan itselleen omintakeista käsitystä. Työläiset täällä eivät antautuneet laumana johdettaviksi muutamien miesten poliittisten tarkoituserien mukaisesti. Juran työläisten, ja varsinkin keski-ikäisten heistä, osottama taito käsittää itse asian ydin, ja kyky ratkaista mitä monimutkaisimpia sosiaalisia kysymyksiä tekivät minuun syvän vaikutuksen; ja minun luja vakaumukseni on, että jos Jura-federatsioonin on etevällä tavalla vaikuttanut kehitykseen, ei sen vaikutus ole ilmennyt yksistään siinä, että se on taistellut hallituksettomuuden ja federaalisuuden itsensä suurimerkityksellisten aatteiden puolesta, vaan myös siinä, että nämä aatteet ovat Juran kelloseppien hyvän ymmärryksen kautta saaneet konkreettisen muodon. Ilman sitä olisivat ne varmaankin vielä kauan pysyneet pelkkinä käsitteinä.

Tietoperäinen anarkismin käsitys, semmoisena kuin se Jura-federatsioonissa, erittäinkin Bakuninin esittämänä, alkoi voittaa alaa, ja valtiotaloisuuden arvostelu, sosialismin, joka kuten silloin osotettiin, uhkaa kehittyä taloudelliseksi hirmuvallaksi, paljoa hirmuisemmaksi kuin valtiollinen hirmuvalta, miellyttivät minua suures-

ti. Mutta ne tasa-arvoisuuden periaatteet, jotka näin toteutettuina työläisten kesken Jura-vuorilla, se ajatuksen ja lausunnan itsenäisyys, jonka havaitsin heissä, ja heidän rajaton antautumisensa yhteisen asian palvelukseen, miellyttivät minua vieläkin enemmän. Ja kun minä, oleskeltuani viikon kelloseppien parissa, matkustin pois vuoristosta, olivat mielipiteeni sosialismista vakaantuneet. Minusta oli tullut anarkisti.

Tehtyäni sen jälkeen matkan Belgiaan, missä saatoin verrata valtiollista kiihotusta Brüsselissä siihen riippumattomaan taloudelliseen kiihotukseen, joka oli käynnissä kankurien kesken Verviersissä, vahvistuivat mielipiteeni yhä lujemmiksi. Nämä kankurit olivat miellyttävimpiä ihmisiä, mitä konsanaan olen tavannut Länsi-Europassa.

---

## 10.

Bakunin asui siihen aikaan Luganossa. Minä en tavannut häntä ja pahottelin suuresti tätä seikkaa, sillä kun neljä vuotta myöhemmin jouduin uudestaan Sveitsiin, oli hän jo kuollut. Hän se oli auttanut ystäviä Jurassa pukemaan toiveensa määrättyyn muotoon ja antamaan aatteilleen selvyyttä. Hän se oli mahtavalla, vastustamattomalla vallankumouksellisella innollaan heidätkin innostuttanut. Heti, kun Bakunin oli nähnyt, että eräs pieni sanomalehti, joka Guillaumen toimittamana oli alkanut ilmestyä Loclessa Jura-vuorilla, alkoi itsenäiseltä kannalta selvittää sosialistista kysymystä, saapui hän Locleen ja puhui öitä päiviä uusille ystävilleen, miten välttämätöntä olisi suunnata uusia voimavirtoja anarkismin vuolteeseen; hän kirjoitti tätä sanomalehteä varten syvästi ajatel-

tuja ja mestarillisia kirjoituksia ihmiskunnan historiallisesta etenemisestä vapautta kohden. Hänen intonsa se loi sen keskuksen, josta anarkismi sittemmin levisi muihin Euroopan maihin.

Hänen lähdettyään Luganosta jatkoivat Juran työläiset itse sitä työtä, jonka hän oli pannut alulle. Keskusteluissaan he usein mainitsivat „Michelin“ nimen; mutta he eivät puhuneet hänestä kuten poissaolevasta päälliköstä, jonka mielipiteet ovat heille lakina, vaan kuten kalliista ystävystä ja toverista. Minusta oli mieluista huomata, että Bakunin vähemmin vaikutti henkisenä johtaja ja auktoriteettina, kuin moraalisena persoonallisuutena. Puheltaessa anarkismista tai federationin juoksevista asioista minä en koskaan kuullut, että riidanalaisen asian ratkaisemiseksi olisi vedottu Bakuninin auktoriteettiin. Työläiset eivät koskaan sanoneet: „Bakunin on sanonut niin“, tai „Bakunin arvelee niin“. Hänen kirjoituksiaan ja lausuntojaan ei pidetty ehdottomasti sitovina kaavoina, kuten valitettavasti usein tapahtuu nykyaikaisissa valtiollisissa puolueissa. Kaikissa sellaisissa asioissa, joissa järjen tulee olla ylimpänä tuomarina, jokainen esitti omat perusteensa. Vain kerran kuulin vedottavan Bakuniniin auktoriteettina, ja minä hämmästyin siitä niin, että vielä tänäkin päivänä muistan paikan, missä se tapahtui, ja keskustelun, joka sen aiheutti. Muutamat nuoret miehet keskustelivat kerran naisista, käyttäen vähemmin sopivia sanoja toisesta sukupuolesta. Silloin muuan läsnä olevista naisista yhtäkkiä katkaisi keskustelun huudahtamalla:

— Olisipa Michel täällä, niin kyllä saisitte kyytine!

Oli kuin tämä vallankumouksen jättiläishaamu, joka oli pannut kaikki alttiiksi vallankumouksen hyväksi, joka eli vain sen eteen ja nouti siitä korkeim-



mat ja puhtaimmat elämänajatuksensa, olisi vieläkin heitä kaikkia henkevöittänyt.

Palatessani tältä matkalta olivat minussa vakautuneina ne sosialistiset mielipiteet, jotka aina siitä käsin ovat minussa säilyneet ja joita olen koettanut voimieni mukaan kehittää ja pukea yhä konkreettisempaan muotoon.

Oli kuitenkin yksi kohta, jonka vasta pitkien miettimisten ja monien unettomien öiden jälkeen saatoin hyväksyä. Minä näin selvästi, että ne suuret muutokset, joiden tuli saattaa kaikki elämän ja tuotannon ehdot yhteiskunnan käsiin, — ajateltakoon tämä yhteiskunta sitten sosialidemokraateista kokoonpannuksi kansanvaltioksi tai vapaasti keskenään sitoutuneiden ryhmien liitoksi, kuten anarkistit tahtovat, — eivät voi tapahtua ilman suurta vallankumousta, jonka vertaa ei historia tunne. Enemminkin. Semmoisessa vallankumouksessa ei työläisillä olisi vastassaan mädännyt ylimyspolvi, jommoista vastaan Ranskan talonpoikien ja tasavaltalaisten oli taisteltava kahdeksannellatoista vuosisadalla, vaan sekä henkisesti että aineellisesti paljoo voimakkaampi keskiluokka, jolla lisäksi on käytettäväänään nykyajan valtion koko mahtava koneisto. Huomasin kuitenkin kohta, ettei mitään vallankumousta, ei rauhallista eikä veristä, voi tapahtua uusien aatteiden ensin tunkeutumatta syvälle sen luokan tietoisuuteen, jonka taloudellisista ja valtiollisista erioikeuksista sen on määrä tehdä loppu. Minä olin nähnyt talonpoikien vapautumisen maarjuudesta ja ymmärsin, että elleivät orjain omistajat itse olisi syvästi tunteet, että maaorjuus oli väärä, ei vapautus ikinä olisi tapahtunut niin nopeasti, kuin se tapahtui v. 1861. Niinikään minä näin, että aate työläisten vapauttamisesta kapitalismin orjuudesta alkaa voittaa alaa itsensä keskiluokan piirissä.

Paitsi sitä minä vähitellen aloin ymmärtää, että vallankumoukset, — s. o. kiiruhtavan edistyksen ja äkillisten muutosten kaudet — ovat yhtä ominaisia inhimillisen yhteiskunnan luonteelle kuin hidaskin kehitys, joka lakkaamatta jatkuu sivistyskansojen kesässä. Ja joka kerta, kun tällainen edistyksen kulku kiihtyy ja suurten uudistusten kausi alkaa, voi syttyä suurempia tai pienempiä kansalaissotia. Kysymys ei niin muodoin ole siitä, miten vallankumouksia olisi vältettävä, vaan miten voitaisiin saavuttaa paras tulos pienimmällä mahdollisella sisällisellä sodalla, pienimmällä määrällä kaatuneita ja pienimmällä molemminpuolisella katkeruudella. Kaikki tämä on mahdollista vain yhdellä ehdolla: että yhteiskunnan sorretuille aineksille tehdään mahdollisimman selväksi, miten aiotaan saavuttaa ja miten aiotaan menetellä sekä että näihin tekijöihin lietsotaan sitä innostusta, joka on tarpeen vallankumouksen toimeenpanemiseksi. Ainoastaan siinä tapauksessa voidaan odottaa, että parhaimmat voimat yhteiskunnan etuoikeutetuista luokista yhtyvät heihin.

Pariisin kommuni on peloittavana esimerkkinä sosiaalisesta räjähdyksestä ilman kylliksi tarkkoja ihanteita. Kun työläiset maaliskuussa 1871 saivat valtaansa Pariisin, eivät he ainoastaan olleet kajoamatta keskisäädyn omistusoikeuteen, vaan vieläpä suojelivatkin sitä. Kommunin johtajat suojasivat ruumiillaan kansallispankkia, ja vaikka käänne oli lamauttanut teollisuuden ja saattanut suuren joukon työläisiä työttömiksi, niin kommuni päätöksillään suojeli tehtaiden, kaupaliikkeiden ja talonmistajien oikeuksia. Mutta kun liike saatiin tukahutetuksi, eivät porvarit ottaneet mihinkään huomioon kommunardien enemmän kuin kohtuullisia vaatimuksia. Elettyään kaksi kuukautta siinä alituisessa pelossa, että kommunardit rupeaisivat ryöstämään heidän omaisuuttaan, ottivat Ranskan rikkaat miehet kostaakseen työläisille kuin olisivat nämä

tuon rikoksen todella tehneetkin. Kuten tietty, surmattiin lähes kolmekymmentätuhatta työläistä, ei taistelussa, vaan sen jälkeen kun taistelu oli päättynyt. Tuskin olisi kosto voinut tulla julmemmaksi, jos kommuni olisi ryhtynyt kaikkein ankarimpiin toimenpiteisiin omaisuuden yhteistyttämiseksi.

Jos inhimillisen yhteiskunnan kehityksessä — päätin minä — on aikakausia, jolloin yhteentörmäystä ei voida välttää ja jolloin kansalaissota syttyy yksityisten tahdosta riippumatta, niin älköön ristiriita ainaakaan perustuko epämääräisiin toiveisiin, vaan selviin ja määrättyihin vaatimuksiin, ei sivuasioihin, jotka todella pystyvät innostuttamaan ihmisiä niillä laajoilla näköaloilla, joita ne saavat. Taistelu suuren päämäärän saavuttamiseksi puhdistaa yhteiskunnan ilmaa, ja uhrien luku molemmilta puolin tulee pienemmäksi, kuin jos taistelu koskee vähäarvoisia asioita, jotka myöntävät tilaa alhaisten intohimojen tiemellykselle.

Tällaisten aatteiden läpitunkemana palasin minä Venäjälle.

---

## 11.

Matkallani ostin itselleni kokoelman kirjoja ja sosialistisia sanomalehtiä. Venäjällä ei sensuuri olisi millään ehdolla sallinut niiden ilmestyä. Muutamia sanomalehtiä, jotka sisälsivät selostuksia kansainvälisistä kongresseista, ei olisi millään hinnalla saanut ostetuksi edes Belgiassakaan. „Niinkö minun sitten pitää luopua niistä kirjoista, joista veljeni Aleksanteri ja ystäväni olisivat niin iloiset?“ kysyin itseltäni. Ja minä päätin, maksoi mitä maksoi, toimittaa kirjat Venäjälle.

Pietariin palasin Wienin ja Varsovan kautta. Luoteisella rajalla elättävät tuhannet juutalaiset itseään

salakuljetuksella, ja minulla oli täysi syy uskoa, että jos saan käsiini yhdenkään heistä, niin tulevat kirjani kyllä toimitetuiksi rajan yli. Mutta astua pois junasta pienellä rajan läheisellä asemalla ja siellä etsiä salakuljettajaa, ei olisi ollut aivan viisasta. Sentähden tein pienen mutkan ja matkustin Krakovaan. „Vanhan Puolan pääkaupunki on lännellä rajaa“, ajattelin, „kai minä siellä yhdyn johonkin juutalaiseen, joka opastaa minut niiden luo, joita minä tarvitsen.“

Myöhään illalla saavuin tuohon muinoin niin mainehikkaaseen pääkaupunkiin, ja varhain toisena aamuna läksin hotellista etsintäretkelle. Mutta jouduin aivan pyörälle päästäni, nähdessäni joka kadunkulmassa ja kaikkialla minne käännyinkin muutoin jokseenkin autiolla torilla, joukottain juutalaisia, joilla kaikilla oli, vesi-isen tapaan, pitkä ohimotukka ja yllään pitkäliepeinen takki. He näyttivät vain sitä odottavankin, että joku puolalainen aatelismies tai kauppias lähettäisi heidät jollekin asialle ja antaisi heille tilaisuuden ansaita muutamia vaskikolikoita. Minä tarvitsin vain *yhtä* juutalaista, ja siinä heitä oli kokonainen liuta. Kenen puoleen siis kääntyä? Minä kuljin läpi koko kaupungin ja päätin epätoivossani viimein kääntyä hotellini sisäänkäytävän luona seisovan juutalaisen puoleen. Ilmoitin hänelle, että tahdoin saada salaisesti kuljetetuksi Venäjälle melko raskaan paketin kirjoja ja sanomalehtiä.

— Se käy hyvin päinsä. Minä tuon luoksenne (sanokaamme vaikka) Kansainvälisen luun ja lumpun päävaihtoyhtiön asiamiehen. Hän harjoittaa laajinta salakuljetusliikettä koko maailmassa, ja olen vakuutettu siitä, että hän voipi auttaa teitä.

Puolen tunnin kuluttua hän tosiaankin palasi „asiamiehen“, nuoren, hienon herrasmiehen seurassa, joka puhui sujuvasti venäjää, puolaa ja saksaa.

„Asiamies“ silmäili kirjapinkkaani, punnitsi sitä kädessään ja kysyi, mitä lajia kirjoja ne olivat.

— Ne ovat kaikki Venäjällä ankarasti kiellettyjä, sentähden ne ovatkin salatavarana kuljetettavat rajan yli.

— Kirjat eivät oikeastaan kuulu meidän alaamme, vastasi hän. — Me kuljetamme silkkitarvotteita. Jos kävisin maksamaan miehelleni painon jälkeen, kuten silkistä, pitäisi minun vaatia teiltä kerrassaan suhdattomia. Sitä paitsi minä, suoraan sanoen, en mielusti puutu kirjoihin ollenkaan. Jos, minkä Herra estäköön, sattuisi onnettomasti käymään, tekevät „he“ valtiollisen jutun, ja „Kansainvälinen luu- ja lumpputyhtiö“ saisi maksaa sievoiset rahat selviytyäkseen pulasta.

Varmaan lienen näyttänyt hyvin alakuloiselta, sillä hieno „asiamies“ lisäsi oitis: „Älkää olko huolissanne. Hän (s. o. mies, joka oli „asiamiehen“ tuonut luokseni) voipi järjestää tämän asian toisella tavalla.“

— Kyllä se voidaan! huomautti tämä iloisesti, kun „asiamies“ oli poistunut. — On niitä keinoja useampia, joilla tällainen pikkuasia saadaan järjestetyksi.

Tunnin kuluttua hän palasi toisen nuoren miehen seurassa, joka otti kirjapinkan, nosti sen oven viereen ja sanoi: „Hyvä, jos te lähdette huomenna, löydätte kirjanne siltä ja siltä asemalta Venäjällä“. Hän selitti minulle kaikki tarkasti.

— Paljonko se tulee maksamaan? kysyin.

— Paljonko te antaisitte? vastasi hän.

Minä tyhjensin pöydälle kukkaroni ja sanoin: „Näin paljon tarvitsen minä matkaa varten. Loput saatte te. Minä matkustan kolmannessa luokassa.“

— Voi, voi, voi! huudahtivat molemmat miehet yhtäaikaa ja pudistivat päätään. — Kuinka olisi mahdollista, että niin hieno herra matkustaisi kolmannessa luokassa? Ei koskaan! Ei, ei, ei! . . . Minulle kymmenen ruplaa ja kaksi ruplaa tälle, joka minut teille

toimitti, jos suostutte siihen. Emme ole mitään rosvoja, vaan rehellisiä kauppiaita! — He kieltäytyivät jyrkästi ottamasta enempää.

Olin usein kuullut puhuttavan luoteisrajalla olevien juutalaisten salakuljettajien rehellisyydestä. Sittemmin, kun meidän joukkomme tuotti paljottain kirjoja ulkomailta, ja vielä myöhemmin, jolloin niin paljon vallankumouksellisia tai maanpakolaisia kulki yli rajan ulkomaille, tai ulkomailta Venäjälle, ei kertaakaan tapahtunut, että salakuljettaja olisi ketään ilmiantanut tai että hän olisi käyttänyt hyväkseen tilaisuutta kiskoakseen kohtuuttomia maksuja palveluksistaan.

Toisena päivänä minä matkustin Krakovasta, ja toisella asemalla Venäjän puolella tuli vaunun luo kantaja ja ilmoitti niin kovasti, että asemasillalla seisova santarmi seu kuuli: „Tässä on kapsäkki, joka herralta unehtui eilen.“ Hän jätti minulle kalliin kirjapakettini.

Minä olin niin iloinen siitä, etten pysähtynyt Varsovassakaan, vaan matkustin suoraan Pietariin, näyttääkseni saaliini veljelleni.

## 12.

Voimakas liike oli tähän aikaan havaittavana Venäjän sivistyneessä nuorisossa. Maaorjuus oli poistettu, mutta niiden kahden ja puolen vuosisadan aikana, minkä se oli kestänyt, oli se synnyttänyt joukon tottumuksia ja tapoja, joita ei ollut helppo saada poisjuuretiksi. Inhimillisen yksilöisyyden halpanapito, isien hirmuvalta, teeskennelty alistuminen vaimojen, tyttärien ja poikien puolelta olivat orjuuden synnyttämiä kasvanneisia sivistyneissä luokissa. Että kotityrannius alku-

puolella yhdeksättötoista vuosisataa oli kaikkialla Europassa vallalla, nähdään Thackerayn ja Dickensin teoksista, mutta missään se ei päässyt kehittymään sellaiseen kukoistukseen kuin Venäjällä.

Laki oli tässä suhteessa voimaton. Vain voimakas sosiaalinen liike, joka olisi kyennyt tunkemaan itse pahan ytimeen, saattoi tuoda muutoksen jokapäiväisen elämän tapoihin. Venäjällä tämä liike — yksityisen taistelu oikeuden puolesta — sai paljoo väkivaltaisemman luonteen, kuin Länsi-Europassa tai Amerikassa. Käänteentekevässä romaanissaan „Isät ja lapset“ Turgenjev nimitti sitä „nihilismiksi“.

Länsi-Europassa tätä liikettä ymmärretään kokonaan väärin; sanomalehdissä esim. nihilismi myötäänsä sekotetaan terrorismiin ja nimitetään itsepintaisesti nihilismiksi sitä vallankumouksellista liikettä, joka Venäjällä puhkesi Aleksanteri II:n hallituksen viimeisinä vuoina ja loppui hänen traagilliseen kuolemaansa. Kaikki tämä perustuu väärinkäsitykseen. Nihilismin sekottaminen terrorismiin on yhtä väärin kuin filosofisen liikkeen, kuten esim. stoalaisuuden tai positivismin, sekottaminen valtiolliseen liikkeeseen, — esim. tasavaltaisuuteen. Terrorismin herättivät eloon muutamat määrätynä historiallisena ajankohtana käydyn valtiollisen taistelun määrätty edellytykset. Sen aika on mennyt. Se voi jälleen herätä ja kuolla. Mutta nihilismi on Venäjällä painanut leimansa sivistyneiden luokkien koko elämään, mikä leima ei ole niinkään kohta häviävä. Nihilismi, lukuunottamatta muutamia sen karkeita lisiä, joita ei mikään uusi liike voi välttää, — on sivistyneille säädyllemme antanut sen ominaisen sävyn, jonka vastinetta emme valitettavasti löydä missään Länsi-Europan elämässä. Yksi nihilismin moninaisia ilmautumia on myöskin se, joka monelle meidän kirjailijoistamme antaa tuon merkittävän kerronnan vilpittömyyden, jota mone europalaisett lukijat ovat ihmetelleet.

Ennen kaikkia nihilismi julisti sodan niin kutsutua „sivistyneen ihmiskunnan tavaksi tullutta“ valheelisuutta vastaan. Tinkimätön suoruus oli sen ominaisena piirteenä, ja tämän suoruutensa johdosta hylkäsi nihilismi sekä koetti saada muutkin hylkäämään niitä taikauskoja, etuluuloja, tottumuksia ja tapoja, joita jokaisen oma terve järki ei voinut hyväksyä. Nihilismi tunnusti ainoastaan järjen auktoriteetin ja se nousi jo kaista enemmän tai vähemmän peitettyä saivarrusta vastaan, jonka se keksi tarkastellessaan yhteiskunnallisia laitoksia.

Se rikkoi luonnollisesti välinsä esi-isien taikauskosuuden kanssa. Filosofisilta mielipiteiltään nihilisti oli positivistisi, ateisti, spenceriläinen tai tieteellinen materialisti. Hän ei koskaan kajonnut tuohon yksinkertaisen vilpittömään tunne-elämälle sielutieteellisesti niin välttämättömään uskonnolliseen uskoon; mutta hän taisteli säälimättä kristillistä ulkokultaisuutta vastaan.

Sivistyskansojen elämä on täynnä pieniä tavaksi tulleita valheita. Ihmiset, jotka vihasivat toisiaan, liennyttivät kuitenkin, kohdatessaan toisiaan kadulla, kasvonsa mitä maireimpaan hymyyn; nihilisti hymyili vain niille, joiden kohtaaminen tuotti hänelle iloa. Kaikki ulkonaiset kohteliaisuusmuodot, jotka eivät ole muuta kuin teeskentelyä, olivat hänestä vastenmielisiä, ja hänen työkeähkö esiintymisensä oli tarkoitettu vastalauseeksi isien liukastelevaa herttaisuutta vastaan. Hänen, joka oli nähnyt näiden esi-isien esiintyvän mitä herkkäsydämisimpinä idealisteina ja kotona kuitenkin kohtelevan vaimojaan, lapsiaan ja orjiaan kuni pahimmat raakalaiset, hänen täytyi nousta kapinoitsijana moista herkkäsydämysyyttä vastaan, joka niin mainiosti osasi soveltautua kaikkeen muuhun kuin ihanteelliseen yhteiskunnan tilaan Venäjällä. Taide, sekin oli vedetty tähän samaan yleisen hylkäystuomion piiriin. Nihilistiä inhotti ainainen lavertelu kauneudesta, ihantees-



ta, taiteesta taiteen vuoksi, kaunotieteestä ja sen semmoisesta, silloin kun jokainen taide-esine oli ostettu nälkiintyneiltä talonpojilta tai kitupalkkaisilta työläisiltä kiristetyillä rahoilla. Hän tiesi, että niin kutsuttu „kauenuden palvonta“ ei ollut muuta kuin naamari, jota käytettiin mitä hävyttömimmän irstailun peitteenä. Sen taidearvostelun, joka äskettäin on saanut tulkikseen XIX:nnen vuosisadan suurimman taiteilijan, Leo Tolstoin, lausui jo silloin julki nihilisti näillä musertavilla sanoilla: „saapasparista on enemmän hyötyä, kuin kaikista teidän madonnoistanne ja mahtipontisista Shakespeare-sepustuksistanne“.

Avioliittoa ilman rakkautta ja aviollista yhdyselämää ilman ystävyyttä pidettiin yhtä moitittavana. Tyttö, jota vanhempain kodissa pakotettiin olemaan nukkena nukkekaapissa ja menemään naimisiin aineellista etua silmälläpitäen, luopui mieluummin silkkipuvuista ja läksi pois kotoaan. Hän pukeutui kaikkein yksinkertaisimpaan mustaan villalենinkiin, leikkuutti lyhyeksi tukkansa ja pyrki johonkin korkeampaan oppilaitokseen, voidakseen itse hankkia elantonsa. Nainen, nähtyään että hänen avioliittonsa oli lakannut olemasta avioliitto, ettei rakkaus eikä ystävyys enää sitonut häntä mieheen, teki julkisen lopun luonnottomista väleistä ja lähti lapsineen pois, pitäen yksinäisyyttä ja usein puutettakin parempana kuin tätä tyhjää sovinnaisuutta, joka olisi tehnyt hänet valehtelijaksi hänen paremmalle itselleen.

Nihilistin totuudenrakkaus osottautui jokapäiväisen elämän pienimmissäkin yksityiskohdissa. Hän halveksi seurapuhelun tavallisia muotoja ja ilmaisi ajatuksensa karskilla ja suoralla tavalla, joka joskus sai tahallisesti karkean vivahduksen.

Irkutskissa oli meillä klubi, jonne kokoонуimme kerran viikossa, ja tapasimme silloin tanssia pyörähdeläkin. Jonkun aikaa kävin säännöllisesti näissä ilta-

missa, mutta sitten, osaksi työnpaljouden takia, aloin yhä useammin jäädä niistä pois. Tämän johdosta oli muuan naisista kysynyt eräältä nuoremmalta ystävältäni, miksi minä en enää viikkokausiin ollut käynyt klubissa. „Milloin Krapotkin tarvitsee liikuntaa, lähtee hän ratsastamaan“, oli ystäväni jokseenkin törmäsanainen vastaus.

— Miksei hän voisi käydä täällä, istumassa meidän parissamme, vaikka ei tanssisikaan? kysäisi eräs toinen.

— Mitäpä hänellä täällä olisi tekemistä? tokaisi ystäväni nihilistin jyrkkyydellä. — Löristäkö teidän kanssanne muodeista ja rievuista? Hän on jo saanut kyllänsä sellaisesta himphamphusta.

— Mutta käyhän hän toisinaan neiti M:n luona? otti muuan neideistä arasti huomauttaakseen.

— Käypi, mutta neiti M. onkin opinhaluinen tyttö, vastasi ystäväni lyhyesti. — Krapotkin antaa hänelle saksankielen tunteja.

Minun on lisääminen, että tämä eittämättä tøykeä vastaus johti hyviin tuloksiin, sillä Irkutskin nuoret naiset alkoivat joukolla käydä minun ja veljeni ja sa-notun ystäväni luona saamassa ohjeita siitä, mitä aineita heidän olisi luettava.

Samalla suoralla tavalla nihilisti puhui tuttaviansa kanssa ja sanoi, että kaikki heidän puheensa „kovaosaisista veljistä“, kansasta, ovat paljasta ulkokultaisuutta niin kauan kuin he itse elävät komeasti sisustetuissa palatseissa, kiskoen tulonsa sen kansan nälkäpalkoista, jota niin ovat säälinvinään. Samalla avomielisyydellä nihilisti ilmoitti korkealle virkamiehelle, ettei tämä rahtuakaan välittänyt hallittaviensa hyvinvoinnista, vaan on suoraan sanoen varas.

Samoin läksytti nihilisti jokaista naista, joka kanteli juoruja ja kehui „tosinaisellisuuttaan“ ja kauniita, valittuja pukujaan. Jollekin kaunottarelle saattoi hän

aivan kursailematta sanoa: „Ettekö häpeä puhua roskaa ja käyttää valehiuksia kutreina?“ Naisissa tahtoi nihilisti ennen kaikkea nähdä tovereja, ihmisiä, eikä „korunukkeja“, ja hän oli ehdottomasti vastahakoinen ottamaan osaa niihin pieniin kohteliaisuustemppuihin, joita miehet muutoin ovat niin halukkaita osottamaan niin sanotulle „heikommalle sukupuolelle“. Naisen astuessa huoneeseen ei nihilisti ponnahtanut ylös tuoliltaan, luovuttaakseen sen hänelle, ellei hän huomannut, että nainen oli väsynyt tai ettei muita tuoleja ollut vapaina. Hän kohteli naista aivan samalla tavoin kuin miehistä toveriaan. Mutta jos neitonen, vaikkapa aivan outokin hänelle, halusi jotakin oppia, käveli hän vaivojaan valittamatta joka ilta toiseen päähän kaupunkia auttaakseen häntä läksyjen luvussa. Sama nuori mies, joka ei olisi sormeaan liikauttanut ojentaakseen neidolle kupin teetä, luovutti empimättä Moskovaan tai Pietariin kursseille tulleelle tytölle ainoan tuntilukijansa ja ainoan tulolähteensä, sanoen: „Ei kestä kiittää; miehen on helpompi saada työtä kuin naisen: tarjous ei ole ritarillisuutta, ainoastaan tasa-arvoisuutta“.

Turgenjev ja Gontsharov ovat koettaneet kuvata tätä uutta tyyppiä romaaneissaan. Gontsharov on „Obryvissa“ luonut tosiperäisen kuvan elävästä ihmisestä, mutta ei mistään tyyppillisestä nihilististä; sentähden on Mark Volohov ainoastaan nihilismin irvikuva. Turgenjev oli siksi suuri taiteilija ja hän kunnioitti siksi paljon tuota uutta tyyppiä, ettei hän voinut antautua luomaan siitä irvikuvaa, mutta ei hänenkään Bazarovinsa tyydyttänyt meitä. Meistä hän siihen aikaan oli liaksi työkeä, esim. suhteessaan vanhuksiin, vanhempiin, ja ennen kaikkea hän meistä tuntui epätodelta sen puolesta, että hän liaksi laiminlöi velvollisuuksiaan kansalaisena. Nuorisoa ei tyydyttänyt tuo Turgenjevin sankarin kaikessa ilmenevä kielto-peräinen kanta. Nihilismi, puoltaen yksilön oikeuksia ja väittäen

kaikkea valheellisuutta vastaan, oli vain väliaikainen tila, joka valmisti niiden „uusien ihmisten“ tuloa, jotka kyllä pitivät yksilön vapautta yhtä suuressa arvossa, mutta elivät ja työskentelivät sen ohella suuren asian hyväksi. Tshernyshevskin nihilisteissä, semmoisina kuin hän on esittänyt ne taiteellisessa suhteessa verrattomasti heikommassa romaanissaan „Mitä on tehtävä?“ me näimme itsemme paljoa paremmin kuvattuina.

„On karvasta se leipä, mink' orjat leipoivat“, kirjoitti suuri runoilijamme Nekrasov. Nuori polvi kieltäytyi tästä leivästä sekä rikkauksista, jotka heidän vanhempansa olivat koonneet orjain työllä — olivat nämä sitten maaorjia tai teollisuusrjärjestelmän orjia.

Hämmästyen luki koko Venäjä Karakozovin jutun aikana, että syytetyt, jotka olivat suurten rikkauksien omistajia, asuivat kolme neljä miestä samassa huoneessa ja käyttivät ylläpitoonsa enintään kymmenen ruplaa mieheen kuukaudessa, mutta luovuttivat samaan aikaan kaikki tulonsa kooperatiivisten yhdistysten ja kooperatiivisten työpajojen perustamiseksi, tehden itse työtä näissä työpajoissa. Viisi vuotta myöhemmin tuhannet nuoret miehet ja naiset, Venäjän kukka, tekivät samalla tavoin. Heidän tunnussanansa oli: „Kansaan“. Kuusikymmentäluvun alkupuolella kävi melkein jokaisessa rikkaassa perheessä kiivas taistelu vanhoja perintätapoja kannattavien isien ja äitien ja heidän nuorten poikiensa ja tyttäriensä välillä, jotka vaativat itselleen oikeutta käyttää elämänsä omien ihanteittensa mukaisesti. Nuoret miehet luopuivat sotilasuralta, hylkäsivät konttorit ja puotitiskit ja pyrkivät yliopistoon. Ylimysperheissä kasvaneet tytöt tulivat ilman penniä taskussaan Pietariin, Moskovaan ja Kijeviin oppiakseen jotain tointa, joka vapauttaisi heidät vanhempain pakonalaisuudesta ja myöhemmin ehkä aviomiehen iänkestävästä ikeestä. Monet heistä saavuttivat tämän personallisen vapauden sitkeällä ja ankaralla taistelulla. Silloin halusivat

he saattaa sen hedelmää kantavaksi; he eivät ajatelleet omaa mukavuuttaan, vaan kuinka he kansalle saisivat jaetuksi niitä tietoja, jotka olivat tehneet heidät itsensä vapaiksi.

Kaikissa kaupungeissa, kaikissa kortteleissa Pietarin kaupunkia syntyi pieniä itseopintoyhdistyksiä. Täällä tutkittiin huolellisesti filosofien teoksia, kansantaloustieteilijäin kirjoituksia ja nuoren Venäjän historiallisen koulun tutkielmia. Luetun johdosta pidettiin loppumattomia väittelyjä. Näitten lukujen ja väittelyjen kautta tahdottiin saada ratkaistuksi nuorisoon nähden polttavaksi käynyt kysymys: millä tavalla nuoriso voi parhaiten hyödyttää kansan suurta enemmistöä? Ja vähitellen tultiin siihen johtopäätökseen, että sitä varten on olemassa ainoastaan yksi tie: on mentävä kansaan ja ellettävä sen elämää. Nuoret miehet menivät maaseudulle lääkäreinä, välskäreinä, kansanopettajina, kunnankirjureina. Tullakseen vielä lähempään kosketukseen kansan kanssa monet heistä antautuivat alhaisiksi työmiehiksi, sepiksi, puunhakkaajiksi. Tytöt suorittivat kansanopettajatar-, sairaanhoitajatar- ja kätilötutkintoja ja menivät sadoittain kyliin, omistaen kokonaan palveluksensa väestön köyhimmän osan hyväksi.

Eivät he vielä ajatelleet mitään vallankumousta, yhteiskuntajärjestyksen väkivaltaista muuttamista ennalta määrätyn suunnitelman mukaiseksi. He tahtoivat yksinkertaisesti vain opettaa kansalle lukutaitoa, valistaa sitä, auttaa sitä jollakin tavoin vapautumaan pimeydestä ja köyhyydestä, ja samalla saada kansalta itseltään tietää, mitkä *sen* paremman sosiaalisen elämän ihanteet olivat.

Minun palatessani Sveitsistä oli tämä liike parhaassa käynnissä.

---

Minä riensin tietysti viipymättä tekemään ystäväni osallisiksi kirjoistani ja niistä vaikutelmista, jotka tutustumiseni Kansainväliseen Työväenliittoon oli minuun jättänyt. Yliopistoystäviä ei minulla oikeastaan ollut; minä olin vanhempi kuin useimmat tovereistani, ja nuorina oltaessa muutamienkin vuosien ikäero estää täydellisen toveruuden syntymistä. Myöskin on mainittava, että sitten kun yliopistoonpääsyn oikeutta koskevat uudet säännökset v. 1861 astuivat voimaan, nuorten parhaimmisto, kehittyneimmät ja itsenäisemmin ajattelevat oppilaat, seuloitiin pois jo kimnaaseissa, joten he eivät voineet päästä yliopistoon. Sentähden olivat useimmat tovereistani ahkerovia kelpo nuorukaisia, mutta he eivät kuitenkaan välittäneet muusta kuin tutkintoluvuistaan. Vain yksi heistä, Dmitri Kelnitz, tuli minun hyväksi ystäväkseni. Hän oli kotoisin Etelä-Venäjältä, ja vaikka hänellä oli saksalainen nimi ei hän juuri ollenkaan osannut saksaa, eikä hänen tyypillisissä kasvoissaan ollut mitään teutoonilaista. Hän oli hyvin kehittynyt, paljon lukenut mies ja mielti paljon sitä, mitä oli lukenut. Kelnitz rakasti innokkaasti tiedettä ja piti sitä suuressa arvossa: mutta, kuten suurin osa meikäläisiä, tuli hän siihen johtopäätökseen, että tiedemiehen uralle antauminen olisi samaa kuin heittäytyä ahdasmieliseksi kirjatoukaksi, silloin kun maailmassa oli niin paljon tähdellistä työtä, joka ei sietänyt viivyttelyä. Hän kävi kaksi vuotta yliopistoluennolla, mutta keskeytti sitten opintonsa, antautuaksensa kokonaan työskentelemään yhteiskunnallisella alalla. Hän eleskeli miten vain sattui. Epäilen, tokko hänellä oli vakinaista asuntoakaan. Joskus tuli hän luokseni ja kysyi: „Onko teillä paperia?“ ja saatuansa sitä lyöttäysi hän jollekin pöydänkolkalle ja teki ahkerasti käännöstyötä parisen tuntia. Se vähä, mitä hän sillä tavalla ansaitsi, riitti

täydellisesti hänen pieniin tarpeisiinsa, ja lopetettuaan työnsä Kelnitz jalkaisin jölkäröi toiseen päähän kaupunkia tavataksseen toverejaan tai auttaakseen puutetta kärsivää ystävänsä. Hän oli valmis juoksemaan koko Pietarin ristiin rastiin, hankkiakseen vapaapaikan koulussa jollekin poikaselle, jonka kohtaloihin hänen toverinsa ottivat osaa. Hän oli epäilemättä hyvin lahjakas. Länsi-Europassa olisi paljoa vähempilahjainen mies kuin hän varmaan kilvoitellut itselleen huomatuksen aseman valtiollisena tai sosialistisena johtajana. Mutta semmoiset ajatukset eivät Kelnitzin pöyhäntään juolahtaneet. Hänessä ei ollut kunnianhimoa; sen sijaan en tunne mitään yhteiskunnallista työalaa, jota Dmitri Kelnitz olisi pitänyt liian mitättömänä. Mutta tämä piirre ei ollut yksin hänelle ominainen. Siitä olivat merkittäviä kaikki ne, jotka siihen aikaan liikkuvat ylioppilaspireissä.

Kohta sen jälkeen, kun minä olin palannut ulkomailta, kehotti Kelnitz minua liittymään erääseen ryhmään, joka nuorison kesellä oli siihen aikaan tunnettu „Tshaikovskin piirin“ nimellä. Sen nimellisellä sillä oli tärkeä merkitys Venäjän sosiaaliseen kehitykseen nähdessä ja sen nimellä on se tuleva mainituksi historiassa. „Piirimme jäsenet ovat tähän saakka olleet parhaastaan perustuslaillisia, — sanoi minulle Kelnitz, — mutta he ovat kaikki erinomaisia ihmisiä. He ovat kaikkien rehellisten aatteiden suosijoita. Heillä on paljon ystäviä ympäri Venäjää; te saatte sitten itse nähdä, mitä voi tehdä“. Minä olin jo ennestään tuttu N. V. Tshaikovskin ja muutamien hänen piirinsä jäsenten kanssa. Tshaikovski oli ensi kohtaamisestamme asti voittanut puolelleen sydämeni, ja kolmen vuosikymmenen kuluessa on ystävytemme säilynyt rikkumattomana.

Tshaikovskin piirin muodosti alkuaan pieni ryhmä miehiä ja naisia, — jotka olivat liittyneet yhteen itseoppimisen ja itsensä kehittämisen tarkoituksessa.

V. 1869 oli Netshajev koettanut perustaa salaisen vallankumouksellisen yhdistyksen niistä nuorista miehistä ja naisista, jotka olivat innostuneet työskentelemään kansan keskeillä. Tarkoituksensa saavuttamiseksi oli hän turvautunut vanhoihin salaliittolaisvehkeisiin eikä häikäillyt käyttää edes petoksiakaan, milloin oli saatava yhdistyksen jäseniä seuraamaan hänen johtoaan. Semmoinen ei menesty Venäjällä, ja koko hänen joukkokuntansa kulki perikatoaan kohden. Yhdistyksen jäsenet vangittiin; joukko Venäjän nuorison parhaimpia ja jaloimpia voimia karkoitettiin Siperiaan, ennenkuin ne olivat ennättäneet saada mitään aikaan. Itsensäkehittämisspiiri, josta minä puhun, perustettiin nimenomaan Netshajevin menettelytapojen vastustamiseksi. Tshaikovski ja hänen ystävänsä harkitsivat vallan oikein, että ainoastaan siveellisesti kehittyneet persoonallisuudet kelpaavat perustamaan järjestön, millaisen valtiollisen luonteen se sittemmin saaneekin ja millaisen toimintaohjelman se olosuhteisiin nähden kyenneekin itselleen omistamaan. Se oli syynä, miksi Tshaikovskin piiri niin pian levisi Venäjällä ja saavutti niin suuren menestyksen, ja miksi se, kun hallituksen julmat vainot synnyttivät vallankumouksellisen taistelun, kykeni maailmalle esittämään sarjan eteviä toimimiehiä ja -naisia, jotka kaatuivat taistelussa itsevaltiutta vastaan.

Siihen aikaan, v. 1872, ei piirillä kuitenkaan ollut mitään vallankumouksellista leimaa. Jos se olisi edelleen pysynyt pelkkänä itsensäkehittämissryhmänä, olisivat sen jäsenet ennen pitkää puutuneet kuin luostarikammion yksitoikkoisuudessa. Mutta piiri keksi itselleen ajanmukaisia tehtäviä. Tshaikovskilaiset rupesivat levittämään hyviä kirjoja. He ostivat koko painoksittain Lassallen, Flerovskin, Bervin („Työläisluokan asemasta Venäjällä“) ja Marxin teoksia ja jakelivat niitä maaseutukaupunkien ylioppilaille. Muutamien



vuosien kuluttua „ei Venäjän keisarikunnan kolmessakymmenessä kahdeksassa kuvernementissa“, käyttäaksenme virallisen syytöskirjan sanamuotoa, — ollut sitä vähänkään huomattavaa kaupunkia, jossa piirillä ei olisi ollut toveriryhmää osaltaan auttamassa tämänkaltaisten kirjain levittämistyössä. Aikaa voittaen piiri, tapausten yleisen kulun ja Länsi-Europasta saapuneiden, työväenliikkeen nopeaa kasvamista kertovain viestien vaikutuksesta, tuli yhä enemmän ja enemmän siksi keskuukseksi, josta sosialistiset aatteet levisivät opiskelevan nuorison keskuuteen, sekä luonnolliseksi yhdysiteeksi eri maakuntapiirien jäsenten välillä. Ja vihdoin tuli se päivä, jolloin väliaita ylioppilaiden ja työläisten välillä kaatui, ja jolloin ylioppilaat antautuivat välittömään yhteyteen työläisten kanssa Pietarissa ja osaksi maaseudulla. Juuri tähän aikaan, keväällä 1872, minä liityin piiriin.

Lukijani Länsi-Europassa tunsivat kai jonkun veran pettyneensä saatuaan tietää, ettei minulta, liittyessäni salaiseen yhdistykseen, vaadittu minkäänlaisia uskollisuudenvaloja tai muiden menojen täyttämistä, joista romaanikirjailijat olivat kirjoittaneet heille kaikenlaista. Mitään sentapaista ei tullut ollenkaan kysymykseen. Jo pelkkä vastaanottomenon ajatuskin olisi herättänyt meissä kaikissa naurua ja saanut Kelnitzin puolelta osakseen sellaisen pisteliään huomautuksen, ettei juhlatemppujen ystävä enää olisi avannut suutaankaan. Piirillä ei ollut edes sääntöjäkään. Jäseniksi otettiin vain hyvin tunnettuja ja monin koeltuja henkilöitä, joihin saattoi ehdottomasti luottaa. Ennenkuin uusi jäsen hyväksyttiin, pohdittiin hänen keivokkuuttaan sillä avomielisyydellä, joka oli nihilisteille ominainen. Jos oli pienintäkään syytä epäillä hänen vilpittömyyttään, ei häntä hyväksytty. Tshaikovskin piiri ei pyrkinyt loistamaan jäsentensä suurella luvulla. Vielä vähemmin pyrki se johtavaan ase-

maan kaikkien niiden monilukuisten piirien suhteen, jotka olivat syntyneet pääkaupungeissa ja maaseudulla. Useimpien piirien kanssa olimme ystävällisissä suhteissa; me autoimme niitä ja ne auttoivat meitä; mutta me emme yrittäneet hävittää niiden itsenäisyyttä.

Meidän piirimme oli ja pysyi ystävien läheisenä yhdistyksenä. En koskaan sen jälkeen ole tavannut sellaista ryhmää ihanteellisen puhtaita ja siveellisesti voimakkaita miehiä ja naisia, kuin olivat ne parikymmentä henkeä, jotka kohtasin Tshaikovskin piirin ensimmäisessä kokouksessa. Ja minä olen ylpeä vielä tänä hetkenäkin siitä, että minut otettiin tällaiseen piiriin.

---

#### 14.

Minun liittyessäni tshaikovskilaisiin olivat he vilkkaassa mielipiteiden vaihdossa siitä, minkälaista toimintatapaa heidän olisi noudatettava. Muutamat puolivat radikaalisen ja sosialistisen käännäytyksen harjoittamista sivistyneen nuorison keskuudessa. Toiset taas arvelivat, että päätarkoitusta parhaiten edistettäisiin innokkaalla käännäytyksen harjoittamisella talonpoikien ja kaupungin työläisten keskuudessa. Samanlaisia väittelyjä pidettiin kaikissa piireissä ja ryhmissä, joita siihen aikaan sadoittain syntyi Pietarissa ja maaseutukaupungeissa. Ja kaikkialla jälkimmäisen ohjelman puoltajat pääsivät voitolle.

Jos sen ajan nuoriso olisi ajanut sosialismin asiaa ainoastaan käsitteellistä tietä, olisi se ehkä tyytynyt siihen, että olisi esittänyt muutamia yleisiä periaatteita, — esim. kommunistisen tuotantovälineiden omistamisen suotavuudesta tulevaisuudessa, ja harjoittanut sen ohella jonkinlaista kiihotusta. Länsi-Europassa ja

Amerikassa keskiluokista lähteneet sosialistit juuri menettelivät sillä tavalla. Mutta Venäjän sen ajan nuoriso oli ajautunut sosialismin syliin toista tietä. Nuoret eivät olleet rakennelleet sosialistisia väitelmiä, vaan olivat tulleet sosialisteiksi elämällä samanlaisissa niukoissa oloissa kuin työläiset, tekemättä toveripiireissä eroa sen välillä, mikä oli „minun“ ja „sinun“, ja kieltäytymällä käyttämästä omaksi hyväkseen perimyksen kautta saatuja rikkauksia. He menettelivät kapitalismin suhteen samalla tavoin, kuin Tolstoin neuvon mukaan on meneteltävä sodan suhteen: se on, sen sijaan että moitimme sotaa ja kuitenkin kannamme univormua, — on jokaisen kieltäydyttävä sotapalveluksesta ja aseiden käytöstä. Samalla tavoin nuoret miehet ja naiset, itse kukin puolestaan, kieltäytyivät käyttämästä hyväkseen vanhempainsa tuloja. Semmoinen nuoriso ei voinut olla menemättä kansaan, ja se meni. Tuhannet nuoret miehet ja tytöt olivat jo jättäneet vanhempainsa kodin ja asuivat kylissä ja tehdaskaupungeissa, hankkien elantonsa kuka milläkin tavalla. Se ei ollut järjestetty liike, vaan yksi niitä joukkojen nousu-ilmiöitä, joita syntyy määrättyinä ihmiskunnan omantunnon heräämisaikoina. Ja kun nyt muodostui joukko pieniä järjestettyjä yhdistyksiä eli piirejä, jotka valmistautuivat järjestelmällisesti levittämään vapauden ja vastustuksen aatteita Venäjällä, niin viitoitti itse asiain luonne heille tietä harjoittamaan käännytystä talonpoikien ja kaupunkityöläisten keskuudessa.

Monet kirjailijat ovat koettaneet selittää tämän liikkeen „kansaan“ johtuneen ulkoapäin tulleesta vaikutuksesta: — valtiolliset maanpakolaiset — heidän niskoilleen poliisilaitos kaikissa maissa on koettanut saada lykätynsi tämän liikkeen syyn. Totta kyllä on, että nuorisomme mielellään kuunteli Bakuninin mahtavaa ääntä ja että Kansainvälisellä Työväenliitolla oli tenhoava vaikutus meihin. Mutta itse liikkeen synty oli

paljoa syvemmillä. Liike kansaan oli alkanut jo ennenkuin „ulkomaiset agitaattorit“ kääntyivät Venäjän nuorison puoleen, vieläpä ennenkuin itse Kansainvälinen Työväenliittokaan oli syntynyt. Se oli huomattavissa jo Karakozovin piirissä v. 1866; Turgenjev oli nähnyt sen jo ennemmin, v. 1859, ja tietäjän silmällään hahmoillut sen yleiset piirteet. Tshaikovskilaisten piirissä minä voimani mukaan työskentelin tämän jo kehkeytyvään liikkeen edistämiseksi. Mutta tässä suhteessa oli minun vain uitava virran mukana, — virran, joka oli paljoa voimakkaampi kuin yksityisten ponnistukset.

Tietysti pubuimme usein myöskin valtiollisen kiihotuksen välttämättömyydestä rajoittamatonta hallitusjärjestelmäämme vastaan. Me näimme, että mielettömät verotusolot ja vielä mielettömämmät elukkain pakkomyynnit, joita toimitettiin verorästien perimiseksi, veivät talonpojat auttamattomaan häviöön. Me, „tietäjät“, näimme jo silloin tuon kokonaista väestöä uhkaavan köyhtymisen, joka, surullista kyllä, nykyään on toteutunut suurimmassa osassa Keski-Venäjä ja joka hallituksenkin jo on täytynyt tunnustaa. Me tiesimme millaista julkeata ryöstöä harjoitettiin kaikkialla Venäjällä. Me tiesimme virkamiesten rikkovan lakia ja useiden heistä osottavan miltei uskomatonta eläimellistä raakuutta, ja joka päivä toi meille tiedon yhä uusista tämänsuuntaisista tapahtumista. Me saimme ehtimiseen kuulla yöllisistä kotitarkastuksista, vangituista ystäivistä, joita näännytettiin vankikomeroissa ja sitten passitettiin hallinnollista tietä Venäjän uloimpiin syrjäseutuihin. Sentähden tunsimme ja tunnustimme tarpeelliseksi valtiollisen taistelun tätä hirmuista valtaa vastaan, joka tappoi maan parhaimmat henkiset voimat. Mutta me emme nähneet mitään laillista, täysin tai puoleksikaan luvallista pohjaa, jolla tällainen taistelu olisi voinut tapahtua.

Vanhemmat veljemme eivät hyväksyneet meidän sosialistisia pyrintöjämme, emmekä mekään voineet myöntyä heidän vaatimuksiinsa. Ja jos jotkut meistä olisivat luopuneetkin näistä ihanteistaan, ei sekään olisi auttanut. Nuori polvi leimattiin summakaupalla „epäluotettavaksi“, ja sentähden pelkäsi vanhempi polvi olla missään tekemisissä sen kanssa. Jokainen nuori mies, joka oli osottanut suosivansa kansanvaltaisia mielipiteitä, jokainen kurssilaisneitonen oli poliisin salaisen silmälläpidon alaisena ja leimattiin Katkoviin puolelta kapinoitsijaksi ja valtakunnan sisälliseksi viholliseksi. Syytökset valtiollisesta epäluotettavuudesta perusteltiin sellaisiin epäluulonaiheisiin, kuin siniset silmälasit, lyhyeksi leikattu tukka ja skotlantilainen vaippa. Jos ylioppilaan luona usein kävi tovereita, pani poliisi jo aivan varmaan toimeen kotitarkastuksen hänen asunnossaan. Kotitarkastukset ylioppilaiden asunnoissa olivat niin tavallisia, että Kelnitz leikkisällä tavallaan kerran huomautti eräälle santarmiupseerille, joka pengosteli hänen tavaroitaan: „Miksi otatte nähdäkseenne vaivan tarkastaa kirjojani yhä uudestaan joka kerran, kun pidätte kotitarkastusta täällä? Laatisitte niistä itsellenne luettelon ja kävisitte sitte kerran kuukaudessa tarkastamassa ovatko ne paikallaan ja onko tullut uusia lisää“. Jos oli vähintäkään syytä epäillä ylioppilasta valtiollisesta epäluotettavuudesta, vangittiin hänet ja pidettiin vuosi tyrmässä sekä pasitettiin sitten jonnekin kauemmas „määrätyksi ajaksi“, kuten virkavaltaisella kielellä sanottiin. Yksin silloinkin, kun tshaikovskilaiset eivät muuta tehneet, kuin levittivät sensuurin hyväksymiä kirjoja, — pidätettiin Tshaikovski kaksi kertaa ja pidettiin vangittuna 5—6 kuukautta kerrallaan; toisella kertaa sattui hänen vangitsemisensa häneen nähden hyvin tähdellisenä ajankohtana. Hänen kemiateoksensa oli äskettäin julkaistu „Tiedeakatemian vuosikirjassa“, ja itse valmistausi hän

suorittamaan viimeistä tutkintoa kandidaatinarvoa varten. Hänet päästettiin lopulta vapaaksi, kun santarmit eivät voineet esittää mitään syytä hänen karkoittamiseen. „Mutta muistakaa“, sanottiin hänelle joka tapauksessa, „jos me teidät vielä kerran vangitsemme, tulette te karkoitettavaksi Siperiaan“. Hallituksen salaisena tuumana oli ollut perustaa jonnekin aroille kassakapatrullien ympäröimä kaupunki ja lähettää sinne kaikki epäluulonalaiset nuoret miehet ja naiset. Vain se vaara, mikä tällaisesta kahden-, kolmenkymmenentuhannen valtiollisesti epäluotettavan henkilön asumasta kaupungista olisi ollut, esti hallitusta toteuttamasta tätä aito aasialaista tuumaansa.

Yksi piirimme jäsenistä, upseeri Sh—o, kuului siihen nuorisoryhmään, joka halusi antautua zemstvon (maalaishalinnon) palvelukseen. Monet nuorista katsoivat tällaista palvelusta ikäänkuin lähetysalakseen ja valmistausivat sitä varten huolellisesti tutkimaan Venäjän taloudellista tilaa. Mutta kaikki tämänlaiset toiveet hajosivat kuin tuhka tuuleen heidän jouduttuaan ensi kerran kosketukseen hallituskoneiston kanssa. Hallitus oli antanut hyvin rajoitetussa muodossa itsehallinnon muutamille kuvernementeille, mutta oli sitten heti ryhtynyt kaikkiin mahdollisiin toimiin ottaakseen tältä uudistukselta pois kaiken voiman ja vaikutuksen. Kaikki zemstvon yritykset kansakoulujen tai opettajaseminaarien perustamiseksi, kansan terveysolojen tai maanviljelyksen parantamiseksi kohtasivat hallituksen puolelta epäluuloa ja epäluottamusta, ja „Moskovskija Vedomostin“ puolelta ilmiantoja ja syytöksiä separatismista, halusta luoda „valtio valtioon“ ja „kapinasta itsevaltiutta vastaan“.

Jos joku ottaisi esim. kertoakseen, mitä taisteluja Tverin lääninzemstvon oli kestävä opettajaseminaarinsa takia, ei kukaan Länsi-Europassa sitä uskoisi, vaan panisi pois kirjan ja sanoisi: „Lilian paksua ol-

lakseen totta\*. Ja niin on kuitenkin asian laita. Useissa piirikunnissa etevimmät maalaishallinnon jäsenet erotettiin viroistaan ja häädettiin pois omasta läänistään tai ajettiin muutta mutkitta maanpakoon siitä syystä, että he olivat rohjenneet tsaarille jättää alaimaisimman anomuskirjan, jossa pyysivät saada niitä oikeuksia, jotka lain mukaan jo niinkin kuuluvat zemstvoille. „Piiri- ja lääninzemstvojen valtuusmiesten tulee olla vain yksinkertaisia ministerin virkamiehiä ja kaikessa totella sisäasiain ministeriä.“ Sellainen oli pietarilaisen hallituksen sääntö. Mitä tulee alempiin zemstvon virkamiehiin, esim. opettajiin, lääkäreihin, kättilöihin, niin heitä kursailematta kaikkivaltiaan „Kolmannen osaston“ toimesta erotettiin neljänkolmattatunnin kuluessa virasta. Vielä niinkin äsken kuin v. 1896 miuuan rikas tilanomistajan rouva, jonka miehellä on huomattava virka-asema eräässä zemstvossa, kutsui nimipäivilleen kahdeksan kansakoulunopettajaa. „He, raukat, eivät näe siellä muita kuin talonpoikia“, sanoi rouva itsekseen. Pitojen jälkeisenä päivänä tuli hänen luokseen urjadnik (poliisikonstaapeli) ja vaati tietoa pitoihin kutsutuista opettajista, sanoen täytyvänsä lähettää heistä ilmoituksen päällystölleen. Tilanomistaja kieltäytyi ilmoittamasta heidän nimiään. „No, hyvä“, sanoi urjadnik, „minä otan niistä muulla tavalla selon ja lähetän ilmoituksen. Opettajilla ei ole oikeutta kokoontua. Jos he sen tekevät, on minun velvollisuuteni siitä ilmoittaa.“ Rouvan korkea yhteiskunnallinen asema pelasti tällä kertaa opettajat; mutta annas että he olisivat kokoontuneet jonkun toverinsa luo, olisivat he varmaankin saaneet santarmit niskaansa, ja kansanvalistusministeriö olisi erottanut puolet heistä viroistaan. Jos lisäksi joltakulta heistä olisi tarkastuksen aikana päässyt suusta närkästynyt sana, olisi hänet varmaankin lähetetty jonnekin kauemmaksi. Sellaisia asioita tapahtuu nykyään kolmekymmentäkolme vuotta

zemstvo-lain voimaanastumisen jälkeen; mutta seitsekymmentäluvulla oli tila vielä hullumpi. Minkälaisen perustan tällaiset laitokset siis voivatkaan tarjota valtiolliselle taistelulle?

Perittyäni isältäni Tambovin maatilan, tuumin jonkun aikaa täyttää totta asettua sinne asumaan ja omistaa kaikki voimani paikkakunnan olojen parantamiseen. Muutamat talonpojista ja ympäristökylien papit koettivat saada taivutetuksi minua siihen. Mitä itseeni tulee, olisin tyytyväisyydellä suostunut rupeamaan kuinka vaatimattomaan toimeen hyvänsä, kunhan vain sen kautta olisin voinut vaikuttaa henkisen tason kohottamiseksi ja talonpoikien toimeentulon edistämiseksi. Kerran, kun muutamat niistä, jotka kehoittivat minua jäämään, olivat kokoontuneet yhteen, kysyin heiltä: „Otaksukaamme, että minä koetan perustaa koulun, mallimaatalon, osuuskunnallisen työliikkeen, ja että samalla puolustan jotakin meidän talonpoikaa, esim. kunnanvanhinta, jota äskettäin piestiin tilanomistaja S—n mieliksi, luuletteko, että minun sallitaan jatkaa?“ Ja kaikki vastasivat yhdestä suusta: „Ei koskaan.“

Muutamia päiviä sen jälkeen tuli luokseni muuan ympäristössään suurta kunnioitusta nauttiva, harmaantunut pappismies kahden vapaakirkollisen saarnamiehen seurassa, joilla oli suuri vaikutus kansaan.

— Puhelkaa heidän kanssaan, sanoi hän minulle. — Jos tunnette sydämässänne vetäymystä sellaiseen, niin menkää heidän kanssaan evankeliumi kädessä ja saarnatkaa talonpojille . . . Itse tiedätte, mitä on saarnattava . . . Ei mikään poliisivoima löydä teitä, jos he ottavat teitä kätkeäkseen. Mitään muuta en tiedä voitavan tehdä. Sen neuvon minä, vanha mies, annan teille.

Minä sanoin hänelle peittelemättä, miksi en voi ottaa Wiclifin jälkiä seuratakseni. Mutta vanhus oli



kuitenkin oikeassa. Nykyään leviää nopeasti talonpoikien keskuudessa liike, joka muistuttaa lollardien uskonnollista liikettä Alankomaissa. Kidutukset, joita rauhalliset duhobortsit ovat saaneet kestää, ja ajometsästyksset, joita v. 1897 pantiin toimeen stundisteja vastaan, riistämällä heiltä lapset, jotka jätettiin venäläisiin luostareihin kasvatettaviksi, ovat vaikuttaneet vain sen, että liikettä kannatetaan nyt voimakkaammin kuin kaksikymmentäviisi vuotta takaperin.

Kun väittelyjemme aikana ehtimiseen nostettiin kysymys kiihotuksen välttämättömyydestä perustuslailisen hallitusmuodon hyväksi, niin minä kerran ehdotin piirille, että asia otettaisiin vakavan harkinnan alaiseksi ja että laadittaisiin seikkaperäinen toiminta-ohjelma. Minä olin aina ollut sitä mieltä, että jos piiri jotakin yksimielisesti päättää, on sen jäsenen, joka ei ole yhtynyt päätökseen, syrjäytettävä oma mielipiteensä ja työskenneltävä voimiensa mukaan asian hyväksi. „Jos te nyt päätätte, että on ruvettava kiihottamaan perustuslain hyväksi“, sanoin minä, „niin tehkäämme tällä tavalla. Minä eroan piiristä näön vuoksi ja tulen pitämään yhteyttä sen kanssa ainoastaan yhden teikäläisen, esim. Tshaikovskin kautta. Hänen kauttaan te annatte minulle tietoa toiminnastanne ja minä tutustutan teidät yleispiirtein omaan toimintaani. Miä rupean vaikuttamaan hovimiesten ja korkeampien virkamiesten keskuudessa. Minulla on siellä paljon tuttavuuksia, ja minä tiedän siellä useita sellaisia, jotka nyt jo ovat tyytymättömiä vallitsevaan järjestykseen. Minä saatan heidät yhteen ja, jos onnistun, sulatan heidät jonkinlaiseksi järjestöksi. Varmaankin voidaan nämä voimat vastedes saada liikkeelle ja niiden avulla pakotetuksi Aleksanteri II antamaan Venäjälle perustuslaki. Tulee aika, jolloin kaikki nämä ihmiset katsovat etujensa mukaiseksi ottaa ratkaisevaan askeleen, ellei muun, niin sen vuoksi että huomaavat muutoin jäävänsä epäedul-

liseen valoon. Ne meistä, jotka ovat olleet upseereina, voisivat tehdä asiata tunnetuksi armeijan keskuudessa. Mutta koko tämä toiminta on suoritettava teidän toiminnastanne erillään, vaikkakin rinnakkain sen kanssa. Minä olen vakavasti ajatellut tätä asiaa ja tiedän, mitkä tuttavistani ovat luotettavia: luulen myöskin, että muutamat tyytymättömistä nyt jo katsovat minuun kuin jobonkin keskukseen, jonka ympärille voisi liittyä yhteen. Omasta kohden en ajaisi asiaa edellä viittaamallani tavalla; mutta jos arvelette, että näin olisi tehtävä, niin antaudun siihen ruumiineni sieluni.

Piiri ei hyväksynyt tätä ehdotusta. Tuntien tarkoin toinen toisensa arvelivat toverini kaiketi, etten minä tässä tehtävässäni voisi pysyä itselleni uskollisena. Omarin personallisen onneni vuoksi olen nyttemmin peräti iloinen, ettei ehdotustani hyväksyty. Minä olisin muutoin valinnut tien, joka ei olisi ollut uonteeni mukainen, enkä olisi löytänyt sitä personalista onnea, jonka löysin seuraamalla toisia elämänsä uria . . .

Mutta kuusi tai seitsemän vuotta myöhemmin, kun terroristit alottivat vimmatun taistelun Aleksanteri II:ta vastaan, säälin minä sitä seikkaa, ettei kukaan toinenkaan ollut ottanut Pietarin korkeimmissa yhteiskuntakerroksissa suorittaakseen sitä tehtävää, josta olin tehnyt piirille ehdotuksen. Jos maaperä olisi ollut valmistettu, olisi yli koko keisarikunnan haaraunut liike mahdollisesti saanut aikaa sen, ettei paljous uhreja olisi hukkunut turhaan.

Pienessä piirissämme keskustelimme tavantakaa valtiollisen taistelun välttämättömyydestä, mutta emme päässeet mihinkään tulokseen. Varakkaiden luokkien haluttomuus ja välinpitämättömyys oli määrätön, ja vainotun nuorison kiihtymys ei ollut vielä kohonnut

siihen huippuunsa, joka kuusi tai seitsemän vuotta myöhemmin ilmeni toimeenpanevan komitean johtamassa terroristien taistelussa. Enemminkin — sellainen on historian verinen iva — sama nuoriso, jonka Aleksanteri II satalukuisina joukkoina ajoi maanpakoon ja pakkotyöhön, suojeli häntä vv. 1871—1878. Piirien sosialistiset ohjelmat jo sinänsä estivät kaikki uudet murhayritykset tsaaria vastaan. Sen ajan tunnuslauseena oli: „Valmistakaa Venäjällä laajaa sosialistista joukkojen nousua talonpoikien ja työläisten keskuudessa. Tsaarista ja hänen neuvonantajistaan älkää välittäkö. Jos sellainen liike alkaa, jos talonpojat yhtyvät suurin joukoin vaatimaan maata ja maalunnaiden poistamista, on hallitus ensi sijassa koettava nojautua varakkaiden luokkien ja maanomistajien apuun, josta seurauksena tulee olemaan valtiokokouksen kokoonkutsuminen, aivan samoin kuin talonpoikaiskapinat Ranskassa v. 1789 pakottivat kuningasvallan kokoonkutsumaan kansalliskokouksen.“

Oli tosin yksityisiä henkilöitä ja ryhmiä, jotka vaativat Karakozovin yrityksen uudistamista. Mutta järjestyneet piirit olivat jyrkästi sitä vastaan ja kehoittivat vakaasti tovereitaan luopumaan sellaisista aikeista. Nyt voin tuoda julkisuuteen erään tapahtuman, joka tähän saakka ei ole ollut tunnettu. Eteläisistä kuvernementeista saapui kerran Pietariin nuori mies vakaasti päättäneenä murhata Aleksanteri II:n. Saatuaan tiedon siitä koettivat muutamat tshaikovskilaiset kauan aikaa taivuttaa miestä luopumaan aikeestaan; mutta kun eivät puheet auttaneet, ilmoittivat he, että he tulevat väkivallalla estämään häntä tekemästä murhayritystä. Tietäen kuinka huonosti Talvipalatsia vartioitiin siihen aikaan, voin varmuudella vakuuttaa, että tshaikovskilaiset silloin pelastivat Aleksanteri II:n hengen. Niin lujasti vastusti nuoriso silloin sitä sotaa,

johon se myöhemmin antautui, kun sen kärsimysten mitta oli täysi.

---

15.

Niillä kahdella vuodella, joiden aikana työskentelin Tshaikovskin piirissä, oli ratkaiseva merkitys vas-taiseen kehitykseeni nähden. Tänä aikana uhkui elämäni kuumeenomaista toimintaa. Se oli sitä vauhdikasta rientoa, jolloin joka hetki tuntee sisällisen ihmisen kaikkien hermosäikeiden jännittyneesti värähtelevän, — sanalla sanoen, sitä elämää, jonka hyväksi oikeastaan vain kannattaakin elää. Minä kuuluin perheeseen, jonka kaikkia jäseniä läheisesti yhdisti yksi yhteinen päämäärä, elähytti sama syvä rakkaus ihmiskuntaan, ja joiden keskinäisiä suhteita kaunisti niin herkkä hienotunteisuus, etten voi muistaa ainoatakaan tapausta, jolloin pieninkään väärinkäsitys olisi himmentänyt piirimme sisällisen elämän kirkkautta.

Minä katsoin velvollisuudekseni, ennenkuin kokonaan jättäisin tiedemiehen uran, kirjoittaa Maantieteellistä Seuraa varten valmiiksi kertomuksen matkastani Suomeen sekä päättää muutkin maantieteelliset työni. Tähän kehottivat minua myöskin uudet ystäväni. Minä ryhdyin uutterasti työhön, saadakseni pikemmin valmiiksi maantiedettä ja geologiaa käsittelevät kirjani.

Piirimme kokoontui usein, enkä minä koskaan lainlyönyt kokouksia. Kokouksemme pidettiin eräässä Pietarin esikaupungissa olevassa pienessä talossa, jonka Sofia Perovskaja oli vuokrannut, asuen siinä vieraalla nimellä ja passilla, johon hänet oli merkitty käsi-työläisen leskeksi. Perovskaja oli syntynyt ylhäisestä suvusta. Hänen isänsä oli ollut Pietarin sotilaskuver-

nöörinä. Äiti jumaloi tytärtään, ja hänen suostumuksellaan Sofia Perovskaja jätti vanhempiensa kodin, rupesi harjoittamaan yliopistolukuja ja perusti sitten kolmen Kornilov-sisaruksen, rikkaan tehtailijan tytärten, kanssa sen pienen itsensä kehittämiskiiriin, josta myöhemmin meidän piirimme johti syntynsä. Se, joka nyt olisi nähnyt hänet, kun hän pumpulihuivi päässä, karttuunipuku yllä ja saappaat jalassa kantoi vettä Nevasta, ei olisi tuntenut häntä samaksi nuoreksi naiseksi, joka muutama vuosi sitten loisti Pietarin ylhäissalonkien tähtenä. Hän oli meidän yhteinen suosikkimme ja sai aina osakseen erittäin ystävällisen hymyilyn, vieläpä silloinkin, milloin hän katsoi asiallisesti läksyttää meitä siitä, että me suurilla saapaskoljoillamme kannoimme likaa hänen kotiinsa, jota hän tahtoi pitää siistinä. Perovskaja koetti silloin antaa lapsellisille, erittäin mieleville kasvoilleen niin kättyisän ilmeen kuin hän suinkin voi. Siveellisiltä käsityksiltään oli hän rigoristi, muttei silti muistuttanut lainkaan tuota moralisoivaa saarnaajatyyppeä. Ollessaan tyytymätön jonkun jäsenen käytökseen saattoi hän luoda tähän tuiman altakulmaisen katseen; mutta tuossa silmänluonnissa näkyi välähdys siitä ylevän avomielisestä luonteesta, jolle mikään inhimillinen ei ollut vierasta. Vain yhdessä suhteessa oli hän järkähtymätön. — „Vaimonsa mies“, sanoi hän kerran puhuessaan eräästä henkilöstä, ja se äänenpaino, jolla hän lausui nämä sanat keskeyttämättä työtään, on iäksi syöpynyt muistiini.

Perovskaja oli „ihmisystävä“ sydänjuuriensa myöten, mutta samalla tyypillinen vallankumouksellinen ja teräskova taistelija. Hänen ei tarvinnut tekohyveillä koristella työläisiä ja talonpoikia rakastaakseen heitä ja työskennelläkseen heidän hyväkseen. Hän otti heidät semmoisina kuin he olivat, ja kerran muistan hänen lausuneen minulle: „Olemme ottaneet suorittaaksemme

suuren työn. Parin miespolven on ehkä sortuminen ennenkuin se tulee suoritetuksi; mutta se on sittenkin tehtävä\*. Ei yksikään piirimme naisista olisi pelännyt kuolemaa mestauslavalla, he olisivat katsoneet kuolemaa rohkeasti kasvoihin. Mutta siihen aikaan, opinlevittämistyömme silloisella asteella, ei kukaan sitä vielä ajatellut. Ei koskaan nainen liene paremmin ilmituonut sielunsa tunteita, kuin sen teki Sofia Perovskaja siinä kirjeessä, jonka hän kirjoitti äidilleen muutamia tunteja ennen kuin astui mestauslavalle.

Millaiset muut piiriimme kuuluvat naiset olivat, sen näyttää seuraava tapaus. Kerran yöllä läksimme minä ja Kuprianov viemään erästä tärkeätä ilmoitusta Varvara B:lle. Kello oli jo aikaa sitten lyönyt 12; mutta kun näimme valoa vielä hänen ikkunastaan, nousimme portaita ylös. Varvara B. istui pienessä huoneessaan puhtaaksi kirjoittaen piirimme ohjelmaa. Tuntien hänen päättäväisen luonteensa johtui mieleemme tehdä eräs niitä kepposia, joita ihmiset joskus ovat kerkkäitä pitämään sukkelina.

— B., teidän on nyt seuraaminen meitä, sanoin minä. — Meillä on hankkeissa miltei mieletön yritys; tahdomme vapauttaa linnasta erään toverimme.

B. ei mitään kysynyt. Hän laski kynän kädestään, nousi tyynesti ja sanoi: „Lähdetään.“ Hän lausui sen niin vilpittömästi, että minä heti käsitin miten typerää pilani oli ja tunnustin hänelle kaikki. Hän istahti jälleen, ja hänen silmissään väikkyi kyyneliä. „Se oli siis vain leikkiä?“ kysyi hän moittivalla äänensävyllä. „Kuinka voidaan leikkiä *sellaisilla* asioilla!“ Ymmärsin täydellisesti silloin pilani hirmuisuuden.

Toisena piirimme yhteisenä suosikkina oli Sergei Kravtshenski, joka Englannissa ja Amerikassa yleisesti tunnettiin Stepnjakin nimellä. Me sanoimme häntä usein „lapseksi“, niin vähän huolehti hän omasta turvallisuudestaan. Mutta tämä huolettomuus johtui ko-

konaan hänen luonteensa pelottomuudesta, joka, ihmeellistä kyllä, usein on parhaana keinona, jonka kautta voidaan välttää poliisin käsiin joutumista. Hän tuli hyvin tunnetuksi työläisten kesken opinlevittäjänä omalla „Sergei“ nimellään, ja sentähden etsi poliisi uutterasti häntä. Siitä huolimatta ei hän ryhtynyt mihinkään varokeinoihin. Muistan miten häntä kerran kokouksessamme tuimasti läksytettiin menettelynsä takia, jota toverimme pitivät suurena varomattomuutena. Sergei pelkäsi tavallisuuden mukaan myöhästytävänsä kokouksesta ja oli, ehtiäkseen ajoissa, talonpojan lyhytturkkiin puettuna juosta himppaissut keskellä Liteininkatua.

— Että saatoitkin sillä tavalla tehdä! moitittiin häntä. — Sinuahan olisi voitu epäillä varkaaksi ja korjata putkaan!

Kuitenkin olisin toivonut, että kaikki olisivat olleet yhtä varovaisia kuin hän semmoisissa asioissa, joihin toisetkin olisivat olleet vaarassa sotkeutua.

Me jouduimme lähempiin tekemisiin toistemme kanssa Stanley'n kirjan johdosta „Kuinka löysin Livingstonen“. Kokouksemme oli kerran kestänyt puoliyöhön saakka; kun jo olimme aikeessa lähteä, tuli yksi Kornilov-sisarista kirja kädessä ja kysyi, kuka meistä ottaisi kello kahdeksaksi huomisaamuna kääntääkseen kuusitoista sivua englanninkielistä tekstiä. Minä silmäilin kirjan sivuja ja sanoin, että jos joku auttaisi minua, voisi työn kyllä yökaudessa tehdä. Sergei tarjoutui apumieheksi ja huomenissa kello neljä oli painoarikki käännetty. Me luimme toisillemme käännöksemme, jolloin toinen meistä seurasi englantilaista tekstiä. Sitten tyhjensimme vadillisen puuroa, joka oli jätetty meitä varten pöydälle, ja läksimme ulos, palataksemme kotiin. Siitä yöstä meistä tuli hyvät ystävät.

Minä olen aina pitänyt ihmisistä, jotka pystyvät tekemään työtä ja jotka suorittavat tehtävänsä huolellisesti. Sentähden Sergein käännös ja hänen kykynsä

työskennellä joutuisasti saivat minut alunalkaen suo-  
peaksi häntä kohtaan. Ja tultuani lähemmin tuntemaan  
hänet, mielistyin kovasti häneen, hänen rehellisen, avo-  
mielisen luonteensa, nuorellisen tarmokkuutensa, terä-  
vän ymmärryksensä, suuren älykkyytensä, suorutensa  
ja totuudenrakkautensa, rohkeutensa ja kestävyytensä  
takia. Sergei luki ja ajatteli paljon, ja alkamamme  
taistelun vallankumoukselliseen luonteeseen nähden  
meillä osottautui olevan samanlaiset mielipiteet. Hän  
oli noin kymmenen vuotta nuorempi minua, eikä mah-  
dollisesti ollut täysin selvillä siitä kuinka kovaa taiste-  
lua tulossa oleva vallankumous vaatisi.

Sergei asui jonkun aikaa Kazanissa, ja minä olin  
kirjeenvaihdossa hänen kanssaan. Hän ei voinut kär-  
siä salakirjoituksella kirjoitettuja kirjeitä, jonka tähden  
minä esitin hänelle toisenlaista kirjoitustapaa, jota usein  
ennenkin on käytetty salaliittoisissa tarkoituksissa.  
Kirjoitetaan aivan tavallinen kirje, kertomalla yhtä ja  
toista mitä sattuu; kirjeestä on luettava vain muuta-  
mat sanat, esim. joka viides. Voidaan siis kirjoittaa  
näin: „Anteeksi, että kirjoitan hutiloimalla. Tule kai-  
kin mokomin käymään luonani huomenna. Lüsa ssa-  
reni kirjoitti veljeni Nikolain tilan olevan toivottoman.  
Sairaan luo kutsuttu lääkäri selittää avun myöhään  
hankitukseksi“. Lukemalla joka viidennen sanan saamme  
siitä seuraavan ajatuksen: „Tule huomenna Nikolain  
luo myöhään“. Oli kirjoitettava viisi-, kuusisivuisia kir-  
jeitä, jotta saisi mahtumaan niihin niin paljon sisältöä,  
kuin mihin tavallisesti riitti yksi ainoa sivu. Paitsi sitä  
täytyi meidän teroittaa mielikuvitustamme melko lailla  
keksiäksemme kirjeitten täytteeksi sellaisia asioita, jotka  
sallivat käyttää niitä sanoja, mitä tarvis kulloinkin vaati.  
Sergeitä, jolta oli mahdoton saada heltiämään ainoata-  
kaan salakirjoituksella kirjoitettua kirjettä, miellytti ko-  
vin tämä kirjeenvaihtotapa, ja hän lähetti minulle pitkiä  
kyhäyksiä, joissa kaunopuheisuus ja pöyrityttävät ta-



pahtumat keskenään kilpailivat. Hän kertoi minulle myöhemmin, että nämä kirjeet ne kehittivät hänessä kirjallisia taipumuksia. Kun on lahjoja, edistää kaikki niiden kehittymistä.

Tammi- tai helmikuussa 1874 asuin minä Moskovassa yhdessä niitä taloja, joissa olin viettänyt lapsuuteni ajan. Varhain eräänä aamuna tultiin minulle ilmoittamaan, että eräs talonpoika halusi tavata minua. Tulin ulos ja näin, että se oli Sergei, jonka vastikään oli onnistunut paeta Tverin kuvernementista. Hän oli ruumiinvoimiltaan väkevä ja kulki sahanteroittajan ammattia harjoittaen pitkin kyliä erään toisen yhtä voimakkaan entisen upseerin, Rogatshevin, seurassa. Työ oli raskasta, semminkin tottumattomille käsille, mutta se miellytti heitä kumpaakin. Kukaan ei olisi näitä reippaita sahanteroittajia tuntenut entisiksi upseereiksi. Siten kuljeskelivat he, epäluuloa herättämättä, parisen viikkoa rohkeasti puhuen sekä oikealle että vasemmalle. Toisinaan Sergei, joka osasi melkein koko Uuden Testamentin ulkoa, selitti sitä ukoille ja koki todistaa raamatunlauseilla, että heidän olisi välttämätöntä tehdä kapina. Talonpojat kuuntelivat näitä miehiä kuin mitään apostoleita ja kuljettivat heitä talosta taloon, ottamatta koskaan heiltä maksua asunnosta tai ruuasta. Kahdessa viikossa olivat he saaneet aikaan todellisen heräyksen suuressa joukossa kyliä. Heidän maineensa levisi kauas ympäri. Nuoret sekä vanhat alkoivat nurkissa kuiskailla näistä „kiertävistä puhujista“, ja yhä äänekkäämmin alettiin puhua siitä, että kohta otetaan maat pois herroilta, joille tsaari sitten myöntää eläkkeitä. Nuoret alkoivat ynseillä poliisipalvelijoita vastaan ja sanoivat: „Malttakaa, kohta tulee meidän vuoromme. Ette te, rahvaankiusaajat, enää kauan pidä meitä valtanne alla!“ Maine sahanteroittajista kulkeutui aina piiripoliisipäällikön kuuluville, ja heidät pantiin kiinni. Annettiin käsky, että heidät oli saatettava piiri-

vankilaan, jonne oli vain kahdenkymmenen virstan matka.

Vartijastona matkalla oli muutamia talonpoikia. Tie kulki m. m. kylän läpi, jossa parhaillaan vietettiin kirkkojuhlaa. „Ketä nuo? Vankeja? Hyvä. Saakaapa tänne näin, ukkoset“, sanoivat juhlailevat talonpojat. Vangit ja heidän kuljettajansa pidätettiin kylässä koko päivän, saatettiin talosta taloon ja kestettiin kotitekoisella oluella eli braagalla. „Onneksi“, kertoi Sergei, „kierteli olut niin valtaisessa kipossa, ettei kukaan voinut nähdä, minkä verran minä join kallistaessani astian huulilleni“. Illalla oli vartijasto tukkihupalassa, ja kun se ei tahtonut siinä tilassa astua piiripoliisipäällikön eteen, niin päätettiin olla yötä kylässä. Sergei keskusteli koko ajan talonpoikien kanssa. He kuuntelivat häntä ja säälivät, että niin kelpo miehiä viedään piirivankilaan. Kun alettiin hankkiutua levolle, kuiskasi muuan nuori talonpoika Sergeille: „Minä painan portin kiinni, mutten lukitse sitä“. Sergei ja Rogatshev ymmärsivät viittauksen. Kun kaikki olivat nukkuneet, hiipivät he kadulle, läksivät rivakasti astumaan ja olivat kello viisi aamulla jo viidenkolmatta virstan päässä kylästä eräällä rautatiepysäkillä, josta ensi junalla matkustivat Moskovaan. Sergei jäikin sinne, ja kun meidät kaikki oli vangittu Pietarissa, tuli Moskovan piiri, jossa hän ja Voinaralski pitivät innostusta vireillä, kiihotuksen pääpaikaksi.

Aatteen levittäjiä oli pienin ryhmin asettunut sinne tänne kaupunkeihin ja maaseudulle ollen kuka mitäkin tointa harjoittavinaan. Perustettiin työpajoja ja pieniä maataloja, ja rikkaista perheistä lähteneet nuoret miehet ja naiset työskentelivät näissä laitoksissa tai pelloilla, ollakseen alinomaisessa yhteydessä työtätekevän kansan kera. Muutamat nuoret neidot, jotka olivat harjoittaneet lukuja Zürichin yliopistossa ja perustaneet oman liittonsa, menivät pumpulitehtaisiin, tekivät työtä

neljätoista ja aina kuusitoistakin tuntia päivässä ja viettivät tehtaan kasarmeissa samaa kurjaa elämää kuin alhaiset venäläiset tehtaantytöt. Tämä oli suuri, sankarimainen liike, johon vähintäinkin pari kolme tuhatta henkeä otti aktiivisesti osaa, jota paitsi kaksi tai kolmekin kertaa suurempi joukko oli tälle taistelevalle etujoukolle myötätuntoinen ja auttoi sitä kaikin mahdollisin keinoin. Enemmän kuin puoli tätä armeijaa oli säännöllisessä kirjeenvaihdossa (tietysti salakirjoitusta käyttämällä) meidän pietarilaisen pörimme kanssa.

Se kirjallisuus, joka ankaran sensuurin avulla saattoi Venäjällä ilmestyä ja jossa jokainen viittauskin sosialismiin oli kielletty, ei enää tyydyttänyt meidän tarvettamme, ja me perustimme ulkomaalla oman kirjapainomme. Työläisiä ja talonpoikia varten oli tietysti toimitettava erityisiä kirjasia, ja sentähden oli „kirjallisuuden komitealla“, johon minäkin kuuluin, aina paljon työtä. Sergei kirjoitti muutamia näistä kirjasista, yhden Lamennaisin tapaan ja toisen, jossa hän käsitteli sosialismia, saduksi muovaeltuna. Molemmat kirjaset saivat runsaan menekin. Ulkomaalla painetut kirjat ja lentolehdet kuljetettiin salatavarana Venäjälle, pantiin eri paikkoihin varastoon ja lähetettiin sitten paikallispiireille, jotka levittivät niitä työläisille ja talonpojille. Kaikkea tätä varten tarvittiin suurta järjestöä, taajoja ulkomaanmatkoja ja laajaa kirjeenvaihtoa. Ja varsinkin olivat nämä tarpeen apulaistemme ja kirjavarastojemme kätkemiseksi poliisilta. Me käytimme eri salakirjoitustapaa jokaista eri maakuntapiiriä varten, ja usein, neuvoteltuamme kuusi seitsemän tuntia yksityiseikoista, naiset, jotka eivät luottaneet huolellisuuteemme salakirjoitukseen nähden, istuivat vielä koko yökauden täyttäen paperiarkkeja konstikkailla merkeillä ja kuvioilla.

Kokouksissamme olivat aina mitä sydämellisimmät suhteet vallitsevina. Puheenjohtajat ja kaikenlaiset muo-

dollisuudet ovat siksi vastenmielisiä venäläisen luonteelle, ettei meillä mitään sellaista ollut. Ja vaikka väittelymme usein olivat sangen tulisia, semminkin milloin „ohjelmakysymykset“ olivat pohdittavina, suoriimmme aina varsin hyvin ilman länsi-europalaisia muodollisuuksia. Ehdoton avomielisyys, kaikkien halu saada vaikeudet parhaimmalla tavalla ratkaistuksi sekä tehon tavoittelun peittelemätön halveksinta ne olivat parhaana takeena asiain onnellisesta kulusta. Jos joku meistä olisi ottanut sirotellaksensa kaunopuheisuuden kukkia puheeseensa, olisi ystävien pila heti tehnyt hänelle selväksi, ettei tässä puhujataidolla loistaminen ollut paikallaan. Usein oli meidän aterioiminen itse kokouksen aikana, ja ateriamme kuului aina sama musta leipä, suolakurkut, pala juustoa tai makkaraa ja mietoa teetä mielin määrin janon sammutteeksi. Ateriamme niukkuuteen ei ollut syynä rahanpuute; päin vastoin meillä oli rahaa aina kyllästi; mutta ne olivat sittenkin riittämättömät kirjain painatuksen ja kuljetuksen, santarmien etsimien tovereittemme kätkemisen ja kaikenlaisten uusien yritysten vaatimien kulujen korvaamiseen.

Pietarissa saimme ennen pitkää paljon tuttavuuksia työläisten joukossa. Serdjukov, erittäin hyvän kasvatuksen saanut nuorukainen, hankki itselleen paljon ystäviä tehdastyöläisten piiristä, joista enimmäkseen olivat työssä kruunun asetehtaassa, ja perusti kolmekymmenmiehisen piirin, joka kokoontui lukemaan ja keskustelemaan. Tehdastyöläisille Pietarissa maksettiin jommoisetkin palkat, ja poikamiesten asema oli sangen hyvä. He perehtyivät ennen pitkää sen ajan radikaaliseen ja vallankumoukselliseen kirjallisuuteen — Buckle, Lassalle, Mill, Draper, Spielhagen olivat heille tuttuja nimiä — ja mielipiteiltään erosivat he hyvin vähän ylioppilaista. Kun Dmitri Kelnitz, Stepnjak ja minä olimme liittyneet tshaikovskilaisten ryhmään, kävimme usein

kolmen kesken tässä Serdjukovin piirissä ja pidimme siellä esitelmiä kaikenlaisista aineista. Toiveemme, että näistä nuorista miehistä tulisi innokkaita opinlevittäjiä muiden työläisten kesellä, jotka elivät paljoa kurjemmissa oloissa kuin he, eivät silti kaikittain täytyneet. Vapaassa maassa olisi heistä tullut tavanomaisia puhujia yleisissä kokouksissa; mutta samoin kuin erioikeudet Genèven kellosepät kohtelivat he työläisten suurta joukkoa jonkinlaisella halveksimisella, tuntematta ollenkaan halua antautua sosialismin marttyyreiksi. Vasta sen jälkeen kun useimmat heistä vangittiin ja muutamia heistä oli pidetty kolme, jopa neljäkin vuotta tyrmässä sentähden, että he olivat rohjenneet *ajatella* sosialisteina, vasta sen jälkeen kun muutamat heistä olivat saaneet tuta venäläisen mielivallan koko pohjattomuuden, tuli heistä innokkaita valtiollisia käännättäjiä.

Minun myötätuntoisuuteni kohdistui etupäässä kutojiin ja tehdastyöläisiin ylipäänsä. Pietarissa on tuhatmäärin sellaisia työläisiä, jotka kesäksi palaavat kotiseudulleen kyntämään peltojaan. Nämä puolitalonpojat, puolitehtaalaiset tuovat kaupunkiin venäläisen rahan yhteiskuntahengen. Vallankumouksellinen käännitys levisi nopeasti heidän keskuudessaan. Meidän täytyi jo hillitäkin näiden uusien ystäviemme intoa: muutoin olisivat he tuoneet asuntoihimme satoja tovereitaan, nuoria ja vanhoja. Useimmat heistä elivät työkunnittain kymmenen, kaksitoista henkeä samassa asunnossa ja söivät yhdessä, maksaen joka osakas kuukausittain osansa kulungeista. Näihin työläisasuntoihin oli meillä tapana mennä, ja kutojat saattoivat meidät kohta tuttaviksi muiden työkuntien, kivityömiesten, kirvesmiesten ja sen semmoisten kanssa. Näiden työkuntien kesellä liikkui Stepnjak, Kelnitz ja pari muuta toveriamme kuin kotonaan ja istuivat toisinaan yöt läpeensä selitellen heille sosialismia. Moniaalla Pietarissa

ja sen esikaupungeissa oli meillä vuokrattuna asuntoja, joissa jotkut tovereistamme asuivat. Sinne tuli joka ilta kymmenkunta työläistä oppiakseen lukutaitoa ja keskustellakseen. Aika-ajoin lähtivät niinkään jotkut meistä viikoksi tahi pariksi niihin kyliin, joista uudet ystävämme olivat kotoisin ja harjoittivat siellä käännöstyötä miltei julkisesti talonpoikien keskuudessa.

Luonnollisesti oli kaikkien niiden, jotka olivat otaneet vaikuttaakseen työläisten kesellä, pukeuduttava talonpoikaisiin vaatteisiin. Juopa, joka Venäjällä erottaa „herran“ talonpojasta, on niin syvä, he joutuvat niin harvoin kosketuksiin toistensa kanssa, että „herahtavasti“ puetun miehen ilmestyminen kylään herättäisi yleistä huomiota, ja kaupungeissa on poliisi heti valmis epäilemään miestä, jos tämän, joka pukunsa ja puheensa puolesta eroaa työläisistä, nähdään liikkuvan heidän kesellänsä. „Mitäpä hän rupeaisi alhaisen kansan kanssa pitämään yhteyttä, ellei hänellä olisi paha nielessä?“ Hyvin usein sattui, että kun olin syönyt päivällisen ylhäisessä talossa tai jopa Talvipalatsissaakin, jonne menin joskus tapaamaan erästä ystävää, otin ajurin ja kiiruhdin köyhään ylioppilasasuntoon syrjäisessä esikaupungissa, missä vaihdoin komean pukuni pumpulipaitaan, talonpoikaissaappaisiin ja lyhytturkkiin ja läksin ystävieni, kutojain luo, matkalla lasketellen leikkipuheita talonpoikien kanssa. Minä kerroin kuuli-joilleni työväenliikkeestä ulkomailla, Kansainvälisestä Työväenliitosta, vuoden 1871 Kommunistista. He kuuntelevat suurella tarkkuudella, tarkaten jok'ainoata sanaani, ja kysyivät sitten: „Mitä me voisimme tehdä Venäjällä?“ Vastasimme: „On kiihotettava, valittava sopivia miehiä, järjestettävä. Mitään valmista latua ei ole“. Me luimme heille jotakin kansantajuista kertomusta Ranskan vallankumouksesta, esim. mukaelman Ereckmann-Chatrianin mainiosta teoksesta „Histoire d'un paysan“. Jokainen ihmetteli herra Choveliala, joka kulki

kiihottajana kyllä ja levitti kiellettyjä kirjoja. Ja jokainen paloi halusta seurata hänen jälkiään.

Työläisten keskellä vietin minä parhaimmat hetkeni, ja uudenvuoden päivä 1874, viimeinen jonka oleskelin vapaana Venäjällä, on erittäin elävästi säilynyt muistissani. Uudenvuoden aattona olin valitussa seurassa. Siellä puhuttiin paljon innostuneita, jaloja sanoja kansalaisvelvollisuuksista, kansan parhaasta y. m. s. Mutta kaikissa näissä sisäistä tunnetta ilmaisevissa sanoissa helähti sama pohjasävel. Jokaista vierasta näkyi erityisesti huolettavan se ajatus, miten hän voisi säilyttää oman personallisen hyvinvointinsa. Kukaan ei sentään rohjennut suoraan ja avoimesti tunnustaa olevansa valmis tekemään ainoastaan sen, mikä ei vähimmässäkään määrässä tuottaisi vaaraa hänelle itselleen. Sofismeja, loppumattomiin sofismeja kehityksen tuskastuttavan verkkaisesta kulusta, alempien yhteiskuntaluokkien hitaudesta, uhrautumisen hyödyttömyydestä käytettiin vain todellisten vaikutinten peittämiseksi, ja taas vuoroin vakuutuksia kaikkien alttiudesta uhrauksiin . . . Minut valtasi yhtäkkiä syvä alakuloisuus ja minä erosin kesken tästä seurasta.

Toisena aamuna menin kutojain kokoukseen. Se pidettiin pimeässä kellarikerroksessa. Minä olin puettu talonpojaksi ja hävisin kohta keskelle muita lammasnahkaturkkeja. Toveri, jonka työläiset tunsivat, esitti minut yksinkertaisesti: „Borodin, ystäväni“. „Kerro meille, Borodin, — sanoi hän, — mitä sinä näit ulkomailla?“ Ja minä rupesin kertomaan työväenliikkeestä Länsi-Europassa, köyhälistön taistelusta, sen voitettava olevista vaikeuksista, sen toiveista.

Kokouksessa oli läsnä enimmäkseen keski-ikäistä väkeä. Kertomukseni herätti heissä tavatonta mielenkiintoa, ja he tekivät minulle koko joukon asiaan käypiä kysymyksiä: työväen yhdistyksiä koskevista yksityisseikoista, Kansainvälisen Työväenliiton tarkoituk-

sesta ja sen menestyksen toiveista. Sitten seurasi kysymyksiä, mitä voidaan tehdä Venäjällä ja mitä seurauksia kääntymyksestämme saattaa olla. Minä en koskaan koettanut pienentää kiihotuksemme vaaranalaisuutta ja lausuin peittelemättä, mitä siitä ajattelin. „Meidät luultenkin kohta lähetetään Siperiaan, ja teitä, s. o. muutamia teistä, pidetään kauan aikaa vankilassa siksi, että olette meitä kuunnelleet.“ Tämä synkkä tulevaisuudenkuva ei kuitenkaan heitä pelottanut eikä heidän intoansa jäädyttänyt. „Mitäs, ei kai Siperiassa vain paljaita karhuja asu; lienee siellä ihmisiäkin? Missä ihmisiä asuu, emme siellä mekään joudu hukkaan.“ „Ei piru ole niin julma kuin miksi kuvataan.“ „Jos susia pelätään, ei ole metsään menemistä.“ „Kerjuupussista ja vankilasta ei ole kenenkään itseään vapaaksi vannoninen.“

Ja kun muutamat heistä sitten vangittiin, käyttäytyivät he melkein kaikki kuin miehet eivätkä ilmaisheet ketään.

---

 16.

Niinä kahtena vuotena, joista minä puhun, toimitettiin Pietarissa sekä koko Venäjällä paljon vangitsemisia. Ei mennyt kuukautta, ettemme menettäneet jotakuta joukostamme tai ettei siitä tai tästä maakuntaryhmästä jotakuta vangittu. Loppupuolella vuotta 1873 vangitsemiset lisääntyivät. Marraskuussa hyökkäsi poliisi erääseen pääkorteereistamme Narvan tullin takana. Me menetimme Perovskajan ja kolme muuta toveria, ja kaikesta kanssakäymisestä työläisten kera tässä osassa Pietaria oli luovuttava. Santarit tulivat hyvin valppaiksi ja huomasivat heti, jos ylioppilas il-



mausi työväen kortteliin. Me perustimme uuden yhtymäpaikan vielä kauempana kaupungista, mutta sekin oli ennen pitkää hyljättävä. Urkkijoita liikkui työläisten keskellä, pitäen heitä tarkasti silmällä. Lyhytturkeissamme ja talonpoikaisella ulkomuodollamme Kelnitz, Stepnjak ja minä pääsimme liikkumaan huomaamattomina. Me kävimme edelleenkin kaupunginkortteleissa, joissa kuhisi santarmeja ja urkkijoita. Mutta Kelnitzin ja Stepnjakin asema oli sangen vaarallinen. Heidän nimensä olivat laajalti tunnetut työväen kortteleissa, ja poliisi etsi heitä kaikella uutteruudella. Jos Kelnitz tai Kravtshinski olisi sattumalta tavattu jonkun tuttavan asunnossa poliisin tullessa kotitarkastusta pitämään, olisi heidät heti pantu kiinni. Oli aikoja, jolloin Kelnitzin joka päivä oli kuljeskeltava etsimässä asuntoa, jossa voisi verrattain rauhallisesti viettää yönsä. „Voinko olla yötä teillä?“ kysyi hän, kun hän kello kymmenen ajoissa illalla koputti jonkun toverin ovea. „Mahdotonta! Minun asuntoani on viime aikoina pidetty ankarasti silmällä. Koettakaa pyrkiä N:n luo.“ „Minä tulen juuri sieltä. Hän sanoo, että hänen talonsa on urkkijain ympäröimänä.“ „Menkää sitten M:n luo. Hän on hyvä ystäväni eikä ole epäluulon alaisena; mutta hän asuu toisessa päässä kaupunkia. Ottakaa ajuri. Tässä on rahaa.“ Mutta Kelnitz ei tavallisesti tahtonut käyttää ajuria, vaan astui jalan.

Tammikuussa 1874 valtasi poliisi toisen pääpesäpaikkamme Viipurinpuoleisessa kaupunginosassa, mistä käsin me harjoitimme kääntäjästä kutojain keskuudessa. Muutamat parhaimmista kääntäjäistämme katosivat Kolmannen osaston salaperäisten porttien taa. Piirimme harveni, ja suurempien kokouksien pito kävi yhä vaikeammaksi. Me ponnistimme kaikki voimiamme saadaksemme nuorista miehistä ja naisista muodostetuksi uusia piirejä, jotka voisivat jatkaa työtä, kun kaikki meidät olisi vangittu. Tshaikovski oleskeli siihen aikaan

eteläisissä maakunnissa. Meidän oli melkein väkikäpällä taivuttaminen Kelnitz ja Stepnjak lähtemään Pietarista. Meitä jäi kaupunkiin vain viisi, kuusi henkeä hoitamaan piirimme juoksevia asioita. Minulla oli aikomuksena heti, kun olin jättänyt kertomukseni Maantieteelliselle Seuralle, lähteä Etelä-Venäjälle perustaakseni siellä jonkinlaisen maalaisliiton, samansuuntaisen järjestön, kuin mikä Irlannissa saavutti niin suuren vaikutuksen seitsenkymmenluvun lopulla.

Kaksi kuukautta kului verrattain rauhallisesti; mutta puolivälissä maaliskuuta saimme yhtäkkiä tietää, että melkein kaikki, jotka kuuluivat tehtaalaisten piiriin, olivat tulleet vangituiksi sekä heidän joukossaan muuan nuori mies nimeltä Nizovkin, entinen ylioppilas, joka valitettavasti oli voittanut heidän luottamuksensa, mutta josta olimme vakuutetut, että hän pelastaakseen oman nahkansa ilmaisisi kaikki, mitä tietää meistä. Paitsi Kelnitziä ja Stepnjakia tunsin hän piirin perustajan, Serdjukovin, sekä minut, ja arvelimme, että hän varmaankin mainitsisi poliisikuulustelussa meidän oikeat nimemme. Muutamia päiviä myöhemmin vangittiin kaksi kutojaa, jotka olivat sangen epäluotettavia henkilöitä ja ennemmin tehneet itsensä syypäiksi toveriensa rahojen hukkaamiseen. He tunsivat minut nimeltä Borodin. Nämä kaksi ne varmaankin ohjaisivat poliisin Borodinin jäljille, joka talonpoikaispuvussa piti puheita kutojain kokouksissa. Viikon kuluessa olivat kaikki piirimme jäsenet, lukuunottamatta minua ja Serdjukovia, vangitut.

Nyt ei ollut muuta neuvoa kuin paeta Pietarista, mutta sitäpä me emme tahtoneetkaan. Meidän käsiimme oli jäänyt koko suunnaton järjestö sekä sisä-Venäjällä että ulkomailla, missä se valvoi kirjojemme painatusta ja niiden kuljetusta salatavarana Venäjälle. Miten olisi voinut tuuliajolle jättää koko tuon laajan neljäkymmentä kuvernementtia käsittävän piiri- ja siirtola-

verkon, jonka niin suurella vaivalla olimme näinä vuosina luoneet ja jonka kanssa olimme säännöllisessä kirjeenvaihdossa? Ja vihdoinkin, kuinka olisimme voineet hyljätä työläispiirimme Pietarissa ja neljä eri keskustamme käännytystä varten pääkaupungin työväestön keskellä? Kuinka hyljätä kaikki tämä ennenkuin olimme löytäneet ihmisiä, jotka voisivat jatkaa työtämme? Serdjukov ja minä päätimme niin muodoin kutsua kaksi uutta jäsentä ja jättää johdon heidän käsiinsä. Me yhdyimme joka ilta eri osissa kaupunkia, ja kun meillä ei ollut koskaan kirjoitettuna muistiin mitään osoitteita tai nimiä, — vain salakuljettajamme osoitteet olivat meillä merkittyinä salakirjoituksella ja säilytettiin varmassa paikassa, — täytyi meidän opettaa uusille jäsenillemme satoja nimiä ja osoitteita ja toistakymmentä salakirjoitustapaa, kunnes he ahkeralla harjoittamisella olivat oppineet ne ulkoa. Joka ilta annoimme siten Venäjän kartan mukaan havainnollista opetusta, viivähtäen erittäinkin läntisellä rajalla, jossa asuivat salatarvarana saapuneiden kirjojemme vastaanottajat, sekä Volgan varrella olevissa kuvernementeissa, joissa useimmat toimintakeskustamme olivat. Sitten täytyi meidän valepukuisina saatella uusia tovereitamme tutustuttaksemme heitä ystävämme ja suosijamme kanssa eri osissa kaupunkia.

Serdjukov oli jättänyt asuntonsa, ja passitonna kun oli täytyi hänen piileskellä tuttaviansa luona. Minä olisin tehnyt samaten, mutta omituinen asianhaara pidätti minua. Olin vastikään saanut valmiiksi selontekoni jääaikaismuodostumista Suomessa ja Venäjällä, ja minun oli määrä lukea se Maantieteellisen Seuran yleisessä kokouksessa. Kutsumuskirjeet oli jo lähetetty, mutta nyt sattui niin, että samana päivänä oli kahden Pietarissa olevan geoloogisen seuran yhteisistunnon määrä tapahtua, ja nämä pyysivät Maantieteellistä Seuraa lykkäämään minun kertomukseni viikoksi eteen-

päin. Oli tunnettua, että minä tulisin esittämään muutamia mielipiteitä jääpeitteen ulottumisesta Keski-Venäjälle saakka, jota otaksumaa geoloogimme, paitsi ystävääni ja opettajaani Friedrich Schmidtä, pitivät liian rohkeana ja he tahtoivat vakavasti syventyä asiaan. Seuraus oli se, etten minä vielääkään viikkokauteen päässyt matkustamaan minnekään.

Myöskin panin merkille, että kaikenlaisia outoja olentoja liikkui taloni ympärillä ja tuli luokseni jos jonkinlaisille kummallisille asioille. Yksi esim. pyysi ostaa metsää tambovilaiselta tilaltani, joka sijaitsee metsättömällä aroseudulla. Ihmeekseni huomasin meidän kadulla, Malaja Morskajalla, toisen ylempänä mainituista vangituista kutojista ja tiesin siis varmaan, että taloani vartioitiin. Mutta kun minun oli luentoni pidettävä Maantieteellisessä Seurassa vasta seuraavana perjantaina, täytyi ollakseni ikäänkuin en olisi mitään huomannut.

Kokous pidettiin. Väittely oli hyvin vilkas, ja yksi seikka ainakin tuli varmasti selville, se että kaikki vanhat väitteet diluviaalikaudesta Venäjällä olivat kokonaan paikkansa pitämättömiä. Minut esitettiin nimittettäväksi fyysillisen maantieteen esimieheksi, silloin kun minä kysyin itseltäni, enkö saane tätä yötä viettää jo Kolmannen osaston vankilassa. Minun ei olisi ollenkaan pitänyt palata asuntooni; mutta minä olin aivan nääntyä väsymyksestä ja läksin kotia nukkumaan. Sinä yönä eivät santarit tulleet. Minä katselin läpi suuret tukut papereita, hävitin kaikki mikä olisi voinut tuottaa ikävyyksiä muille ja panin kapi-neeni kokoon ollakseni valmiina lähtöön. Minä tiesin asuntoani pidettävän silmällä, mutta arvelin, ettei poliisi tulisi vierailulle ennenkuin myöhään yöllä ja että minun hämärissä, illansuussa, onnistuisi huomaamatta livahtaa tieheni. Hämärän tultua hankkiuduin lähtemään, mutta silloin eräs sisäneitsyeistä kuiskasi mi-

nulle: „Parasta olisi mennä keittiön puolelta.“ Ymmärsin hänen viittauksensa, juoksin portaita alas ja poistuin talosta. Portilla seisoj vain yksi ajuri. Minä hyppäsin ajoneuvoihin, ja ajuri vei minua Nevskinkadulle päin. Alussa ei minua seurannut kukaan, ja minä jo luulin olevani turvassa, kun samassa huomasin toisen ajurin, joka täyttä laukkaa ajoi jälestämme. Meidän hevosemme tielle sattui jotakin, ja toiset ajoneuvot porhalsivat ohitsemme, jolloin suureksi hämmästyksekseni huomasin niissä toisen vangituista kutojista ja hänen rinnallaan toisen minulle tuntemattoman herrasmiehen. Kutoja teki merkin kädellään kuin olisi tahtonut sanoa minulle jotakin. Minä käskin ajurin pysähtyä. „Voi olla, — ajattelin, — että hänet vastikään on päästetty vapaaksi ja että hänellä on jotakin tärkeitä minulle ilmoitettavana.“ Mutta heti minun pysähdytyäni huusi kutojan rinnalla istunut herrasmies (tämä oli salapoliisi) kovalla äänellä: „Herra Borodin, ruhtinas Krapotkin, minä vangitsen teidät.“ Hän viittasi poliiseille, joita aina joukottain vilisee Nevskillä, juoksi minun ajoneuvoihini ja näytti minulle Pietarin poliisilaitoksen sinetillä varustetun paperin. „Minulla on käsky saattaa teidät viipymättä kenraalikuvernöörin luo selityksille“, sanoi hän. Vastustaminen oli turhaa. Kaksi poliisia seisoj jo vierellämme. Minä käskin ajurin kääntää takaisin ja ajaa kenraalikuvernöörin talolle. Kutoja seurasi meitä omalla ajurillaan.

Nähtävästi oli poliisi kymmenen päivää epäroinyt vangita minua, kosk'ei se ollut vakuutettu, että Borodin ja minä olimme sama henkilö. Mutta se, että olin totellut kutojan vihjausta, oli haihduttanut kaikki epäilykset.

Juuri minun lähtiessäni asunnostani oli muuan nuori mies Moskovasta tuonut minulle kirjeen ystävältäni P. I. Voinararskilta ja toisen Kelnitziltä ystävä Pol-

jakoville. Voinaralski kertoi, että Moskovaan oli perustettu salainen kirjapaino. Yleensä sisälsi kirje paljon ilahuttavia uutisia vallankumouksellisesta toiminnasta tässä kaupungissa. Minä luin kirjeen ja hävitin sen; mutta kun toinen kirje ei sisältänyt muuta kuin ystävän lörpötyksiä, niin otin sen mukaani. Nyt, kun minut oli vangittu, katsoin parhaaksi hävittää tämänkin kirjeen. Minä vaadin salapoliisia uudestaan näyttämään vangitsemismääräyksen, ja sillä välin kun hän kaivoi sen esille taskustaan, heitin huomaamatta kirjeen kadulle. Mutta kun tulimme kenraalikuvernöörin talolle, antoi kutoja kirjeen salapoliisille, sanoen: „Minä näin, että herra viskasi tämän kirjeen kadulle, niin otin ylös sen.“

Nyt saatiin väsymykseen asti, tuntikausia odottaa prokuraattoria eli yleistä syyttäjää. Tämä oikeudenkäyntitoimen edustaja on, kuten tietty, jonkinlaisena kylttinä santarmien käsissä, antaen oikeuden varjon näiden toimeenpanemille kotitarkastuksille ja kuulusteluille. Kesti odottaa kauan aikaa, ennenkuin prokuraattori löydettiin ja hän saapui paikalle edustaakseen muka laillisuutta. Minut vietiin takaisin asuntooni, missä toimeenpantiin mitä huolellisin kotietsintä, jota kesti kello kolmeen aamulla. Santarmit eivät kuitenkaan löytäneet ainoatakaan paperia, joka olisi kelvannut todistusaiheeksi minua tai ketään muuta vastaan.

Kotitarkastuksen jälkeen minut saatettiin Kolmanteen osastoon, joka eri nimellisenä on hallinnut Venäjää Nikolai I:n ajoista tähän päivään asti ja muodostaa todellisen valtion valtiossa. Sen ensimmäisenä syntijuurena oli Pietari I:n aikana niin sanottu Salainen departementti, jossa venäläisen sotilaskeisarikunnan perustajan vastustajia mitä kauheimmalla tavalla kidutettiin ja jossa nämä kidutettaessa usein heittivät henkensä. Keisarinnojen aikana „departementti“ muutettiin „Salaiseksi kansliaksi“. Ja Anna Joannovnau

hallitessa mahtavan Minnichin kamala kidutus-kammio piti koko Venäjätä kauhun vallassa. Rautainen itsevalttias Nikolai I muodosti kansliasta „Kolmannen osaston“, yhdistäen siihen santarmikunnan, jonka päälliköstä tuli enemmän peljätty mies Venäjällä kuin itse keisari.

Kohta sen jälkeen kun Mezentsev murhattiin, lakkautettiin Kolmas osasto nimellisesti Loris Melikovin aikana; mutta kuten sadun fenix virkosi se uudestaan ja kohosi entistä parempaan kukoistukseen uusien nimikilpiensä suojassa. Joka kuvernementissa, joka kaupungissa, joka rautatienasemallakin on santarmeja, jotka lähettävät raportteja suoraan eversteilleen tai kenraaleilleen, ja nämä taas ovat yhteydessä santarmikunnan päällikön kanssa. Viimemainittu vuorostaan näkee joka päivä keisarin ja ilmoittaa hänelle niin paljon kuin katsoo tarpeelliseksi. Kaikki virkamiehet keisarikunnassa ovat santarmien katsannon alaisina. Näitten kenraalien ja everstien velvollisuuksiin kuuluu valvoa tarkasti kaikkien tsaarin alamaisten niin julkista kuin yksityistä elämää, koskien tämä yhtäläisesti kuvernöörejä, ministerejä, vieläpä suuriruhtinaitakin. Itse keisarikin on heidän tarkan valvontansa alaisena. Ja kun he hyvin tuntevat kaikki hovin pikku tapahtumat, ja joka askel, jonka keisari astuu hovin ulkopuolella, on heidän tiedossaan, niin tulee santarmipäällikkö, niin sanoakseni, Venäjän hallitsijain lähimmäksi uskotuksi näiden likeisissä asioissa.

Aleksanteri II:n sillä kaudella, josta minä puhun, oli Kolmas osasto kaikkivoipa. Santarmieverstit toimittivat kotitarkastuksia ollenkaan välittämättä siitä, oliko Venäjällä lakia ja oikeutta olemassa vai eikö. He vangitsivat kenen tahtoivat, pitivät lukkojen ja telkien takana niin kauan kuin hyväksi näkivät, ja satoja ihmisiä lähetettiin maanpakoon Pohjois-Venäjälle tahi Siperiaan jonkun everstin tai kenraalin harkinnan

mukaan. Sisäasiain ministerin allekirjoitus oli pelkkä muotoseikka, sillä hän ei valvonut santarmien toimia eikä edes tiennyt, mitä he tekivät.

Kello oli jo neljä aamulla, kun alkoi kuulustelu.

— Teitä syytetään siitä, — ilmoitettiin minulle juhlallisesti, — että kuulutte salaiseen liittoon, jonka tarkoituksena on kumota voimassaoleva hallitusmuoto ja punoa salahankkeita hänen keisarillisen majesteettinsa pyhää personaa vastaan. Tunnustatteko itsenne syylliseksi näihin rikoksiin?

— Minä en vastaa teille mitään, ennenkuin minut asetetaan oikeuden eteen, jossa minulla on tilaisuus puhua julkisesti, sanoin minä.

— Kirjoittakaa, — saneli prokuraattori sihteerille, — ei tunnusta itseään syylliseksi. Minun täytyy tehdä vielä teille muutamia kysymyksiä, alotti hän lyhyen vaitiolon jälkeen. — Tunnetteko erään Nikolai Tshaikovskin?

— Jos te siitä huolimatta tahdotte kuulusteluisanne tehdä minulle kysymyksiä, niin kirjoittakaa sitten „ei“ kaikkien niiden kysymysten jälkeen, joita aiotte minulle esittää.

— Entä jos me kysymme, tunnetteko esim. herra Poljakovin, josta äskettäin puhuitte prokuraattorille.

— Jos teette minulle sellaisen kysymyksen, niin kirjoittakaa „ei“. Ja jos kysytte minulta, tunnenko sisareni, veljeni tai äitipuoleni, niin kirjoittakaa myöskin „ei“. Mitään muuta vastausta ette minulta saa. Minä tiedän, että jos vastaan „kyllä“ kysymykseen jostakin henkilöstä, niin te heti saatatte hänelle suurta ikävyyttä, toimeenpanemalla kotitarkastuksen tai vielä pahempaa. Ja sitten sanotte, että minä olen hänet ilmiantanut.

Minulle esitettiin sitte pitkä luettelo kysymyksiä, ja joka kerta vastasin tyynesti: „kirjoittakaa ei“. Näin jatkui lähes tunnin. Kuulustelusta saatoin päättää,



että kaikki vangitut, paitsi kahta kutojaa, olivat käyttäytyneet varsin hyvin. Kutojat eivät muuta tienneet, kuin että minä pari kertaa olin yhtynyt kymmenisen työläisen kanssa. Santarmit eivät nähtävästi tienneet mitään koko meidän piiristämme . . .

— Mitä te teette, ruhtinas? sanoi minulle santarmiupseeri, kun hän kellon viidettä käydessä saattoi minut koppiini. — Kieltäymystänne vastata kysymykseen tullaan käyttämään julmana aseena teitä vastaan.

— Eikö minulla ole siihen oikeutta?

— Kyllä, mutta . . . tiedättehän . . . Toivoakseni on huone teistä mukava. Sitä on lämmitetty siitä hetkestä asti kuin teidät vangittiin.

Huone oli minusta mukava, ja minä nukuin kohta sikeään uneen. Muutaman tunnin kuluttua herätti minut santarmi, tuoden minulle teetä. Hänen jälestään tuli kohta toinen henkilö, joka aivan odottamatta kuiskasi minulle: „Tässä on paperia ja lyijykynä; kirjoitakaa kirjeenne“. Se oli muuan ystäviämme, jonka minä tunsin nimeltä. Hän välitti kirjeenvaihtomme Kolmannen osaston vankien kanssa.

Joka puolelta kuulin minä keveätä naputusta seinään. Tällä sovitulla tavalla puhelivat keskenään vangit, mutta vastatulleena minä en tästä naputuksesta tiennyt mitään. Minusta tuntui kuin olisi se kuulunut kaikista osista rakennusta yhtäkaaa.

Yksi seikka huolestutti minua. Toimitettaessa kotitarkastusta minun asunnossani kuulin prokuraattorin kuiskaavan santarmiupseerille, että he lähtisivät kotitarkastusta pitämään Poljakovin luo, jolle Kelnitzin kirje oli osotettu. Poljakov oli nuori ylioppilas, hyvin lahjakas zoologi ja botanisti, joka oli ollut mukanani tutkimusretkelläni Siperiassa. Hän oli syntynyt köyhästä kasakkaperheestä Mongolian rajalla. Kestettyään lukemattomia vaikeuksia pääsi Poljakov Pietariin ja

kirjoittautui yliopistoon, jossa tuli tunnetuksi suuria toiveita herättävänä zoologina. Hän suoritteli tähän aikaan viimeisiä tutkintoja kandidaatin arvoa varten. Me olimme hyviä ystäviä aina noilta retkeilyjemme ajoilta asti ja olimme asuneetkin jonkun aikaa yhdessä Pietarissa. Mutta Poljakov ei ollut huvitettu minun valtiollisesta toiminnastani.

Minä puhelin hänestä prokuraattorin kanssa. „Vaikutan kunniasanallani, — minä sanoin, — ettei Poljakov ole koskaan ottanut osaa mihinkään valtiollisiin asioihin. Huomenna on hänellä viimeinen tutkinto edessä. Te teette ainaiseksi lopun tämän nuoren miehen tie-teellisestä urasta, jos te nyt hänet vangitsette. Hänen on vuosikausia ollut kestettävä vaikeuksia ja taisteltava esteitä vastaan saavuttaaksensa sen päämäärän, joka nyt on niin lähellä häntä. Minä tiedän, etteivät nämä asiat paljon liikuta teitä; mutta yliopisto katsoo Poljakoviin kuin tulevaan Venäjän tieteen kerskaukseen.“

Kotitarkastus toimitettiin sittenkin Poljakovin luona, mutta häntä ei vangittu; hänelle myönnettiin kolme päivää aikaa tutkinnon suorittamista varten. Muutamia päiviä myöhemmin kutsuttiin minut taaskin prokuraattorin luo, joka voitonriemun loiste kasvoillaan näytti minulle erään kirjekuoren; päällekirjoitus siinä oli minun käsialaani ja samoin sen sisässä oleva kirje, jossa sanottiin: „Olkaa hyvä, toimittakaa tämä paketti V. E:lle ja pyytäkää häntä säilyttämään se luonaan, kunnes tullaan vaatimaan sitä häneltä takaisin.“ Henkilöä, jolle tämä kirje oli osotettu, ei oltu siinä mainittu.

— Tämä kirje on löydetty herra Poljakovilta, sanoi prokuraattori. — Ja nyt, ruhtinas, on hänen kohdalonsa teidän käsissänne. Jos te minulle sanotte, koska „V. E.“ on, päästämme herra Poljakovin heti vapaaksi; muussa tapauksessa pidämme häntä vangittuna

niin kauan kunnes hän itse meille ilmoittaa puheenaolevan henkilön nimen.

Katsahdettuani kirjekuoreen, johon päällekirjoitus oli kirjoitettu tushikynällä, ja kirjeeseen, joka oli kirjoitettu tavallisella lyijykynällä, muistin heti kaikki kirjettä ja kuorta koskevat seikat ja sanoin prokuraatorille:

— Minä kiistan jyrkästi, että kirje ja kuori on löydetty yhdessä. *Te* olette pannut kirjeen tähän kuoreen.

Prokuraattori punastui. „Luuletteko voivanne uskotella minua, — jatkoin minä, — että te käytännöllisenä miehenä ette olisi huomannut, että kirje ja kuori ovat kirjoitetut erilaisilla lyijykynillä? Ja nyt tahdotte te saada minut uskomaan, että ne ovat kuuluneet yhteen. Ei, arvon herra, minä ilmoitan teille, että kirje ei ollut osotettu Poljakoville.“

Prokuraattori joutui hetkeksi hämille, mutta sitten hän jälleen tointui ja selitti entisellä itsevarmuudella: „Ainakin on Poljakov tunnustanut, että kirjeenne oli osotettu hänelle.“

Minä tiesin, että prokuraattori valehteli. Poljakov olisi saattanut ehken tunnustaa kaikki mikä koski häntä itseään; mutta hän olisi ennemmin mennyt Siberiaan kuin ruvennut ilmiantamaan muita. Minä katsoin tuimasti prokuraattoria silmiin ja vastasin: „Ei, arvon herra, sitä ei Poljakov koskaan ole teille sanonut. Te tiedätte itse varsin hyvin, että puhutte selaista mikä ei ole totta.“

Prokuraattori joutui raivoon tai tahtoi ainakin näyttää siltä. „Hyvä, — sanoi hän, — jos odotatte tässä muutaman hetken, niin tuon teille kirjallisen tunnustuksen hra Poljakovilta. Hän on viereisessä huoneessa kuulusteltavana.“

— Minä odotan niin kauan kuin teitä haluttaa.

Minä istahdin sohvaan ja rupesin polttamaan lukemattoman joukon paperosseja. Tuota kaivattua tunnustusta ei kuitenkaan kuulunut, ei sinä päivänä eikä sen jälkeenkään, ja myöhemmin minä, joka kerta kun jouduin prokuraattorin kanssa vastatusten, härnäsin häntä kysymällä: „No, missä Poljakovin tunnustus on?”

Luonnollisesti ei sellaista tunnustusta oltu koskaan annettu. Minä tapasin Poljakovin Genèveissä v. 1878, ja lienee minun tarpeetonta mainita Poljakovin vastanneen juuri niin kuin olin odottanutkin. Hän sanoi, ettei hän tiennyt kerrassaan mitään enempää kirjeestä kuin siinä kirjaimilla V. E. tarkoitetusta henkilöstä. Me vaihdoimme keskenämme kymmeniä kirjoja; kirje oli löydetty eräässä niistä. Kuori taas oli otettu vanhan päällystakin taskusta. Poljakovia pidettiin vangittuna muutamia viikkoja ja laskettiin sitte vapaaksi hänen oppineiden ystäviensä pyynnöstä. Poliisi ei sen paremmin saanut selvää kuka V. E. oli. Kysymyksessä oleva henkilö oli aikanaan jättänyt asianomaiselle kaikki minun paperini.

Minua ei viety takaisin koppiini, ja tunnin kuluttua palasi prokuraattori santarmiupseerin seuraamana.

— Kuulustelunne on nyt päättynyt, sanoi hän minulle. — Teidät siirretään toiseen paikkaan.

Portin luona seisovat vaunut. Minua kehoitettiin nousemaan niihin, ja vierelleni istuutui roteva santarmiupseeri, kaukasialainen synnyltään. Minä puhuttelin häntä, mutta hän vain puhisi itsekseen. Vaunut ajoivat yli vitjasillan, sitten Marskentän poikki ja lähtivät vierimään pitkin kanavan varsia, ikäänkuin kartellen vilkasliikkeisimpiä katuja.

— Ajammeko Litovskin vankilaan? kysyin upseerilta, koska tiesin useiden toverien jo istuvan siellä. Upseeri ei vastannut. Siitä hetkestä kuin olin istunut vaunuihin, alettiin minun suhteeni noudattaa tuota hil-

jaisuusjärjestelmää, jota sitten jatkui kokonaista kaksi vuotta. Mutta kun vaunut kääntyivät Palatsisillalle, silloin arvasin, että minut viedään Pietari-Paavalin linnaan.

Minä ihailin kaunista virtaa, tietäen etten kohdakoin saisi sitä nähdä. Aurinko teki laskuaan. Jynkiä pilviä näkyi lännessä Suomen lahden päällä, keveitä valkohattaroita ajelehti pään yläpuolella, väliin päästäten näkyviin laikareita sinitaivasta. Vaunut kääntyivät vasemmalle ja ajoivat pimeään holvin, linnan porttien läpi.

— No, nyt pidetään minua täällä parisen vuotta, sanoin upseerille.

— Ei, miksikä niin kauan? vastasi kaukasialainen, joka heti, kun olimme tulleet linnan muurien sisäpuolelle, oli saanut puhelahjansa takaisin. — Asianne on jo miltei päättynyt, ja parin viikon kuluttua jouduu se oikeuteen.

— Minun asiani on hyvin yksinkertainen, — minä sanoin; — mutta ennenkuin minut vedetään oikeuteen, tahdotte saada vangituksi kaikki sosialistit Venäjällä, ja heitä on paljon, varsin paljon. Ette te kahdessa vuodessa saa heitä kaikkia vangituksi. — Minä en silloin aavistanut kuinka paljon profetoivaa tässä ennustuksessani oli.

Vaunut pysähtyivät komendantin asunnon eteen. Me astuimme vastaanottohuoneeseen. Luoksemme tuli kenraali Korsakov, pitkäkasvuinen, kärtyisän näköinen vanhus. Santarmiupseeri kuiskasi hänelle jotakin korvaan, johon hän vastasi „hyvä on“, luoden kuiskaajaan miltei halveksivan katseen; sitten kääntyi hän minun puoleeni. Komendanttia ei uuden holhokkinsa saanti näkynyt ollenkaan miellyttävän, ja hän oli vähän kuin häpeissään toimensa johdosta; mutta hänen katseensa oli ikäänkuin lausuvinaan: „Olen sotilas ja täytän vain kelpollisuuteni.“ Me istuuduimme jälleen vaunuihin,

mutta pysähdyimme kohta toisen portin luo; siinä täytyi meidän odottaa kunnes sotamiehet aukaisivat sen sisäpuolelta. Kuljettuamme jalan monia pitkiä, kapeita käytäviä, tulimme kolmannelle rautaportille, joka johti pimeään holvikäytävään, ja tästä pääsimme viimein pienen puolipimeään huoneeseen, josta tuoreus heti löyhähti vastaan.

Muutamia linnoitusvartiastoon kuuluvia aliupseereja, pehmeät huopa-upokkaat jalassa, tuli ja lähti kuumattomien askelin ja sanaakaan puhumatta, kunnes vankilanpäällikkö oli kaukasialaisen kirjaan kirjoittanut kuitenkin vangin vastaanottamisesta. Minua käskettiin riisuutumaan alasti ja panemaan ylleni vangin vaatteet: vihreä flanelli- ja tavattoman paksut ja suuret villasukat sekä keltaiset tohvelit, jotka olivat niin suuret, että tuskin kestivät jalassa, kun yritin askeleenkaan ottaa. Minä en ollut koskaan kärsinyt viittoja ja tohveleja. Ja paksut sukat olivat minusta inhottavat. Minua vaadittiin riisumaan silkkimekkokin, joka olisi ollut erittäin hyvä olemassa täällä tuoreessa linnoituksessa. Minä ilmoitin mitä jyrkimmät vastalauseeni tämän johdosta, ja tunnin kuluttua annettiin se minulle takaisin kenraali Korsakovin määräyksestä.

Sitten vietiin minut pimeää käytävää myöten, jossa aseestettuja vahtisotamiehiä käveli edestakaisin, koppiini. Raskas tamminen ovi paukahti kiinni, avain rasahti lukossa, ja minä olin yksin puolipimeässä huoneessa.

VIIDES OSA.

LINNA. PAKO.





1.

Minä olin siis Pietari-Paavalin linnassa, jossa Venäjän parhaimmat voimat olivat hukkuneet kahden viime vuosisadan aikana. Itse sen nimeä mainitaan Pietarissa puoliääneen.

Täällä Pietari I kidutti poikaansa Alekseita. Täällä istui ruhtinatar Tarakanova kopissa, jonne maanalaisia käytäviä myöten tulvaili vettä, niin että rotat kiipesivät hänen vaatteilleen pelastuakseen bukkumasta. Täällä Minnich kidutti vastustajiaan ja tänne Katarina II elävältä hautasi ne, jotka ilmaisivat mielikarvautensa hänen miehensä murhan johdosta. Aina Pietari I:n ajoista asti, sadanseitsemänkymmenen vuoden kuluessa, eivät tämän Nevan rannalla vastapäätä Talvipalatsia kohoavan kivijättiläisen aikakirjat kerro muuta kuin murhista, kidutuksista, elävänä haudatuista ja vitkaiseen kuolemaan tuomituista ihmisistä tai onnettomista, jotka ovat menettäneet järkensä pimeiden, kosteiden vankikomeroiden yksinäisyydessä.

Täällä kärsivät marttyyrielämänsä alkuvaiheet dekabristit, jotka ensiksi levittivät tasavallan ja orjuudenhävittämisen lipun liehumaan. Heidän jälkiään on vielä nykypäivinäkin havaittavissa tässä Venäjän Basiltijissa. Täällä istuivat vangittuina Rylejev, Shevtshenko, Dostojevski, Bakunin, Tshernyshevski, Pisarev ja monta muuta Venäjän parhaimmista kirjailijoista. Täällä kidutettiin ja hirtettiin Karakozov.

Täällä, jossakin Aleksejevin linnoituksessa, istui vielä Netshajev, jonka Sveitsi oli luovuttanut rikosten-tekijänä, vaan jonka suhteen kuitenkin meneteltiin kuni vaarallisen valtiollisen rikollisen. Hänen ei ollut enää suotu nähdä vapautta. Samassa linnoituksessa, kertoo huhu, istui myös pari kolme miestä, jotka Talvipalatsin salaisuuksista tiesivät enemmän kuin suotavaa oli ja jotka Aleksanteri I oli tuominnut eliniäkseen linnavankeuteen. Erään heistä, vanhuksen, jolla oli pitkä valkoinen parta, oli muuan tuttavistani nähnyt tässä salaperäisessä linnoituksessa.

Kaikki nämä haamut loi mielikuvitukseni esiin; mutta ajatukseni pysähtyivät erittäin Bakuniniin, joka, vaikka olikin jälkeen vuoden 1848 istunut kaksi vuotta itävaltalaisessa linnoituksessa kytkettynä kahleilla seinään ja sitten, luovutettuna Venäjän hallitukselle, vielä kuusi vuotta Aleksejevin linnoituksessa, — lähti van- kilasta rautadespootin kuoltua paljoa voimakkaampana ja tarmokkaampana kuin useat toverinsa, jotka koko ajan olivat olleet vapaina. „Hän on kestänyt kaiken tuon, — sanoin minä itselleni, — kestävä olen minäkin.“

Ensi toimeni oli ottaa tarkastaakseni ikkuna. Se oli leveä, matala aukko, hakattu puolitoista metriä paksuun seinään, ja sijaitsi niin korkealla, että tuskin yletin siihen kädelläni. Sitä suojasi rautaristikko ja kaksinkertaiset rautakehykset. Noin viiden sylen päässä ikkunasta näin linnoituksen uskomattoman paksun ulkoseinän ja sen harjalla harmaan vahtikojun. Vain ylöspäin katsomalla saatoin nähdä laikareen taivasta.

Sen jälkeen tarkastin huolellisesti huoneen, jossa tulisin viettämään ties kuinka monta vuotta. Rahapajan savutorven aseman mukaan arvasin huoneeni sijaitsevan linnoituksen lounaiskolkassa, Nevalle antautuvassa vallinsarvessa. Rakennus, jossa istuin, ei kuitenkaan ollut itse vallinsarvi (bastioni), vaan se, mitä

linnoitusopissa sanotaan *redutiksi*, s. o. sisempi, viisikulmainen, kaksikerroksinen, bastionin seinää jonkun verran korkeampi kivrakennus, käsittävä kaksi päällekkäistä tykkiriviä. Minun huoneeni oli suurta tykkiä varten aiottu kasematti ja ikkuna tarkoitettu ampumareikäksi. Auringon säteet eivät koskaan päässeet sinne paistamaan. Kesälläkin esti ne seinien tavaton paksuus. Huonekaluina oli: rautasänky, tamminen tuoli ja samanlainen pieni pöytä. Lattia oli peitetty paksulla maalatulla huovalla, seinät verhotut keltaisilla paperilla. Mutta äänen tukauttamiseksi eivät ne olleet liimatut suorastaan seinään, vaan kankaalle, jonka takaa huomasin ohuen vanunkiverkon ja sen alla vielä huopakerroksen. Vasta huovan alta tuntui itse kiviseinä. Sisäseinän luona oli pesuteline. Paksuun tammioveen oli tehty suljettava neliön muotoinen aukko, jonka kautta vangille annettiin ruoka, sekä pitkulainen lasilla varustettu reikä, joka voitiin peittää ulkoapäin luukulla. Tämä oli „Juuttaan silmä“, jonka kautta käytävässä seisova vahtisotamies saattoi milloin hyvänsä nähdä, mitä vangittu teki. Ja usein hän nostikin luukkuja ja tirkisti sisään, minkä huomasin siitä, että hänen kenkensä narisivat joka kerta kun hän karhun tavoin hiipi ovelleeni. Minä koetin puhutella häntä; mutta silloin silmä, jonka näin lasin läpi, osotti kauhistusta, ja vahti laski heti luukun alas. Minuutin tai parin kuluttua minä taaskin kuulin kenkien narinan, mutta koskaan en saanut vahtia houkutelluksi puhumaan sanaakaan. Yltympärillä vallitsi haudan hiljaisuus. Minä nostin tuolin ikkunan ääreen ja aloin katsella tuota pientä taivasjuovaa, joka oli nähtävänä. Koetin, eikö kuuluisi Nevan aaltojen pauhinää tai humua kaupungista virran toisella puolella, mutta en kuullut mitään. Tämä kuollut hiljaisuus tukautti minua. Koetin laulaa, aluksi hiljaa, sitten yhä kovemmin ja kovemmin. „Mun täytyykö eloni kukkakautena sa-

noa lemmelle: hyvästi iäksi!\* lauloin lempioopperas-tani „Ruslan ja Ljudmila“sta.

— Herra, älkää suvaitko laulaa! kuului römeä bassoääni oven ulkopuolelta.

— Minä tahdon laulaa ja minä laulan.

— Laulaminen on kielletty, morahiti sotamies.

— Minä laulan sittenkin.

Silloin tuli vankilanpäällikkö ja alkoi pyytää, etten laulaisi, koska hänen muutoin täytyisi ilmoittaa siitä linnoituksen komendantille, ja niin edespäin.

— Mutta kurkkuni herpoutuu ja keuhkoni turmel-tuvat, jollen saa puhua enkä laulaa, koetin minä va-kuuttaa hänelle.

— Sitten täytyy teidän ainakin laulaa hiljemmin, vain itseksenne, sanoi vanha päällikkö rukoilevasti.

Mutta nänen ei olisi tarvinnut minua pyytää. Vielä muutamia päiviä, ja lauluhalu oli minulta loppunut. Periaatteesta koetin jatkaa laulamista; mutta siitä ei tullut mitään.

— Pääasia on, ajattelin, — koettaa säilyttää ruu-miinvoimat. Minä en tahdo sairastua. Täytyy kuvitella mielessään, että on vietettävä muutamia vuosia napa-seutumatkalla pohjan perillä. Rupean liikkumaan pal-jon, tekemään voimistelutemppeja, enkä antaudu ympäristöolojen masennettavaksi. Kymmenen askelta nur-kasta nurkkaan on jo hyvä asia. Astumalla tämän välin sataviisikymmentä kertaa olen kulkenut jo kokonaisen virstan. Ja minä päätin astua joka päivä seitsemän virstaa: kaksi aamulla, kaksi ennen päivällistä, kaksi iltapäivällä ja yhden ennen maatapanoa. „Jos panen pöydälle kymmenen paperossia ja siirrän yhden niistä joka kerta kun menen pöydän ohi, ajattelin, — on helppo lukea ne kolmesataa kertaa, jotka minun on edestakai-sin astuminen. Astuttava on nopeasti, mutta käännyt-tävä nurkassa verkkaan, jotta päättä ei rupeaisi pyör-ryttämään, ja joka kerta eri suuntaan. Sitten rupeau

kahdesti päivässä tekemään voimistelulliskeitä raskaalle tuolillani.“ Minä nostin sitä jalasta ja pidin sitä suoran käteni varassa, viipoitin sitä ympäri kuin pyörää, ja opin ennen pitkää heittämään sitä kädestä käteen, pään yli, selän takaa ja jalkojen välitse.

Muutamia tunteja sen jälkeen, kun minut oli suljettu koppiin, tuli vankilanpäällikkö tuoden luettavaksi niitä näitä kirjoja. Joukossa oli muutamia minulle vanhastaan tuttuja, kuten ensi osa George Lewesin fysiologiaa venäläisenä käännöksenä; mutta toista osaa, jonka erittäinkin olisin halunnut lukea uudestaan, ei ollut. Minä pyysin tietysti kirjoitusneuvoja, mutta ne minulta evättiin jyrkästi. Kyniä ja mustetta ei linnoituksessa milloinkaan anneta muutoin kuin tsaarin omalla luvalla. Minä kärsin kovasti pakollisesta toimettomuudestani ja aloin muistissani sepittää sarjaa kertomuksia kansalle Venäjän historiasta otettuine aiheineen, — samansuuntaisia kuin Eugène Suen „Mystères du Peuple“. Minä muovasin valmiiksi juonen, luonnonkuvaukset, vuoropuhelut ja koetin säilyttää muistissani kaikki alusta loppuun asti. Saattaa helposti käsittää, miten rasittavaa moinen työ olisi ollut, jos olisin jatkanut sitä paria kolmea kuukautta kauvemmin.

Mutta Aleksanteri veljeni oli hommannut minulle luvan saada kyniä ja mustetta. Kerran kehoitettiin minua taaskin nousemaan vaunuihin vanhan tuttuni, hiljaisen kaukasialaisupseerin viereen, ja minut vietiin Kolmanteen osastoon. Siellä sain nähdä veljeäni kahden santarmiupseerin läsnäollessa.

Aleksanteri oli Zürichissä silloin kun minut vangittiin. Jo varhaisesta nuoruudesta oli hänen halunsa palanut ulkomaille, missä ihmiset saavat ajatella niinkuin tahtovat, lukea mitä haluavat ja avoimesti lausua ajatuksensa ilmi. Venäläisiä oloja hän vihasi. Hänen luonteensa pääpiirteenä oli vilpitön totuudenrakkaus ja suoruus. Hän ei kärsinyt petosta missään muodossa.

Lausuntavapauden puute Venäjällä, venäläisten taipuvaisuus alistumaan sortoon, „Aisopon kieli“, johon venäläiset kirjailijat turvautuvat, — kaikki tämä oli hänestä äärimäisyyteen asti vastenmielistä. Kohta sen jälkeen kun minä olin palannut ulkomaalta, matkusti Aleksanteri Sveitsiin ja eikoi jäädä sinne asumaan. Menettyään kaksi lastansa, joista toinen kuoli muutamassa tunnissa koleeraan ja toinen keuhkotautiin, ei hän enää sietänyt ajatusta, että jäisi Pietariin asumaan.

Veljeni ei ottanut minkäänlaista osaa kiihotustyöhömmö. Hän ei uskonut yleisen kansankapinan mahdollisuuteen. Sosialistisessa liikkeessä hyväksyi hän ainoastaan sellaisen kiihotuksen, jota harjoitettiin julkisissa kokouksissa eikä salaisena yksityiskohtaisena käännytyksenä, johon me Venäjällä olimme pakotetut.

Hän asettui Zürichiin asumaan, ja hänen mielensä tunsu vetäymystä Kansainvälisen Liiton maltillisen suunnan puoleen. Ollen periaatteiltaan sosialisti osotti hän mielipiteensä julki mitä vaatimattomimmalla ja työtehällimmällä elämällä, innokkaasti puuhaten suurta tieteellistä teosta, joka oli hänen elämänsä päämääränä ja tarkoitti olla jonakin yhdeksännentoista vuosisadan vastineena encyclopedistien kuuluisalle teokselle „Système de la Nature“. Aleksanteri tuli kohta hyvin hyväksyttäväksi vanhan maanpakolaisen, eversti P. L. Lavrovin kanssa ja kannatti monessa suhteessa tämän suosimaa Kantin filosofiaa.

Saatuaan tiedon minun vangitsemisestani jätti Aleksanteri viipymättä kaikki, — koko elämäntehtävänsä, vapautensa, joka oli hänelle yhtä välttämätön kuin linnulle ilma, ja palasi inhoamaansa Pietariin auttaakseen minua vankeuteni aikana.

Yhtymyksemme sai meidät kovasti liikutetuiksi. Veljelläni oli mieli kauheasti kuohuksissa. Hänet saattoi suunniltaan jo pelkkä santarmien sinisen univormun

näkeminen, — noiden santarmien, jotka olivat asetetut sortamaan ja tukahuttamaan jokaista itsenäistä ajatusta Venäjällä, ja hän ilmaisi tunteensa peittelemättä heidän läsnäollessaan. Minussa herätti Aleksanterin oleskelu Pietarissa mitä synkimpiä aavistuksia. Olin onnellinen, että sain jälleen nähdä hänen rehelliset kasvonsa, hänen rakkautta henkivät silmänsä; minua ilahutti äärettömästi tieto, että saisimme tavata toisiamme kerran kuukaudessa. Ja kuitenkin olisin toivonut hänen olevan tuhansien virstojen päässä tästä santarmien luolasta, johon hän tänään oli tullut vapaasta tahdostaan, mutta jonne hänet kerran tuotaisiin yöllä vartijaston saattamana. „Miksi olet täällä? Matkusta heti pois!“ huusi hänelle sisällinen itseni. Ja kuitenkin tiesin varmasti, että hän viipyisi niin kauan kuin minua pidetään vangittuna.

Hän käsitti paremmin kuin kukaan muu, että toimettomuus tappaisi minut, ja sentähden oli hän jo jättänyt asianomaiseen paikkaan hakemuskirjan, jossa anoi, että minun sallittaisiin jatkaa työtäni. Maantieteellinen Seura toivoi, että minä olisin saattanut valmiiksi jääkautta käsittelevän teokseni, ja veljeni oli pannut koko Pietarin oppineen maailman liikkeelle saadakseen sen kannattamaan hänen tekemäänsä anomusta. Tiedeakatemian etu oli tässä kysymyksessä. Vihdoin, kaksi tai kolme kuukautta vangitsemiseni jälkeen, tuli vankilanpäällikkö koppiini ja ilmoitti keisarin antaneen minulle luvan päättää kertomukseni Maantieteelliselle Seuralle ja että minulle siitä syystä annettaisiin kyniä ja mustetta; „mutta ainoastaan päivänlaskuun asti“, lisäsi hän. Talvella laskee aurinko Pietarissa kello kolme. Mutta sitä ei käynyt auttaminen. „Päivänlaskuun asti“, oli Aleksanteri II sanonut hyväksyessään hakemuksen.

## 2.

Minä saatoin siis jälleen tehdä työtä!

Tuskin kykenisin selittämään millaiselta helpotukselta tuntui, kun taaskin voin kirjoittaa. Olisin suostunut elämään vedellä ja leivällä kosteimmissa kellari-kerroksessa, kun vain olisin saanut tehdä työtä.

Minä olin ainoa vanki linnoituksessa, jonka oli sallittu pitää kirjoitustarpeita. Muutamilla tovereistani, jotka viettivät vankeudessa kolme vuotta ja enemmänkin, ennenkuin kuuluisa oikeudenkäynti „sataayhdeksääkymmentäkolmea vastaan“ alkoi, — oli vain kivi-aulut. Vankilan kolkossa yksinäisyydessä iloitsivat he tietysti tästä kivi-aulustakin ja he kirjoittivat siihen opettelemansa vieraan kielen sanoja tai matemaattisia tehtäviä. Mutta millä mielellä sitä kirjoittaa tietäessään, että kirjoitus muutaman tunnin kuluttua tulee pyyhittäväksi pois?

Vankilaelämäni muodostui tästä lähin säännöllisemmäksi. Olin saanut jotakin, jonka eteen elää. Ennen kello kymmentä aamulla olin jo astunut kaksi ensimmäistä virstaani ja odotin kunnes minulle tuotaisiin kyniä ja paperia. Teos, jota valmistelin Maantieteellistä Seuraa varten, sisälsi paitsi kertomusta tutkimuksista Suomessa, laajahkon esityksen siitä perustasta, johon jääaikaismuodostuma-otaksumain tuli nojautua. Tietäen, että minulla nyt oli paljon aikaa, päätin kirjoittaa nudesta ja laajentaa tämän osan teostani. Tiedeakatemia antoi käytettäväkseni oivallisen kirjaston, ja kohta oli koppini yksi nurkka täynnä kirjoja ja kartoja. Teokseni linnoituksessa paisui kaksi kookasta nidosta käsittäväksi. Ensimmäisen niistä julkaisivat veljeni ja ystäväni Poljakov (Maantieteellisen Seuran Kirjoitelmissa); toinen, joka pakoni tähden ei joutunut



aivan valmiiksi, jäi Kolmanteen osastoon. Käsikirjoitus löydettiin vasta v. 1895 ja jätettiin Venäjän Maantieteelliselle Seuralle, joka sen lähetti minulle Lontoon. Mutta heti kun pieni lamppu tuotiin huoneeseeni, kesällä kello 5 ja talvella kello 3, täytyi minun lakata työstäni. Silloin ryhdyin lukemaan pääasiallisesti historiallisia kirjoja. Monet sukupolvet valtiollisia vankeja olivat jättäneet jälkeensä Pietari-Paavalin linnan kokonaisen kirjaston, ja minun sallittiin kartuttaa kirjastoa muutamilla arvokkailla Venäjän historiaa käsittelevillä teoksilla. Paitsi sitä lähettivät sukulaiseni minulle paljon kirjoja. Niin sain esim. jouluksi suuren osan Dickensin romaaneja, ja minä vietin jouluiltani lukemalla hänen joulukertomuksiaan vuoroin itkien ja vuoroin nauraen tuon suuren romaaninkirjoittajan mainioille luomille.

---

### 3.

Pahin kaikista oli ympärillä vallitseva haudanomainen hiljaisuus. Turhaan minä naputin seinin, poljin lattiaan ja kuuntelin, eikö kuuluisi vastaukseksi pienintäkään ääntä; mutta mitään ei kuulunut. Meni kuukausi, sitten kaksi, kolme, sitten kokonainen vuosikin, — mutta vastausta naputuksiini en saanut: meitä oli kolmessakymmenessäkuudessa kasematissa vain kuusi henkeä, eivätkä äänet kantaneet toisen luota toiselle. Muut toverit istuivat Litovskin linnassa. Kun kysyin aliupseerilta, joka tuli koppiini viedäkseen minua ulos kävelyille: „Millainen on ilma? — sataako?“ vilkaisi hän minuun kaubistuneena ja riensi ulos ovesta, missä häntä piti silmällä toinen aliupseeri. Ainoa elävä olento, jolta silloin tällöin kuulin moniaita sa-

noja, oli vankilanpäällikkö, joka tuli joka aamu koppiini kysyen, tarvitsisiko ostaa tupakkaa tai paperia. Yritin panna hänen kanssaan puhelua vireille, mutta hänkin katsahti säikähtyneenä puoleksi avatussa ovesa seisovaan aliupseeriin. Hänen kasvonsa näyttivät sanovan: „Näettehän, että minuakin vartioidaan“. Kyyhkysket olivat ainoat, jotka eivät minua peljänneet. Ne lentää lehahtivat joka aamu ja ilta minun ikkunalleni, saadakseen ruokaosuutensa, jonka heitin niille rautaristikon läpi.

Luokseni ei osautunut muita ääniä, kuin vahtisotamiehen saappaiden nörina, tuskin kuuluva lopsaus luukun pudotessa „silmän“ eteen ja linnankirkon tapulissa olevan kellolaitoksen yksitoikkoinen soitto. Joka neljänneštunnin päästä se soittaa „Herra, armahda“, — kerran, kaksi, kolme, neljä kertaa. Sitten suuri kello kumauttaa tunnit, harvaan, pitäen pitkiä lyönnin välejä. Nyt alkaa kellolaitos valittavan soittonsa, joutuen joka äkillisen säänmuutoksen johdosta epävireeseen, joten hymnistä „Kolj slaven\* \*)“ syntyy mitä kauhein sekamelska, muistuttaen ennemmin jotakin hautajaissoittoa. Puoliyön aikaan kellolaitos „Kolj slavenin\*“ jälestä soittaa vielä keisarihymnin. Soittoa kestäg silloin melkein kokonaisen neljänneštunnin. Ja tuskin on se lakannut, kun uusi „Herra, armahda“ ilmoittaa unettomalle vangille, että taas on neljänneštunti hänen hyödytöntä elämänsä kulunut ja että monta samantilaista neljännes- ja puolituntia, päivää ja kuukautta kuluu, ennenkuin hänen vartijansa tai kuolema hänet vapauttaa.

Joka aamu vietiin minut kävelyllä puoleksi tunniksi vankilanpihaan, joka oli vähäinen viisikulmio, seinävierillä kapea käytävä ja saunarakennus keskellä;

\*) Samalla nuotilla kuin virsi: „O, Herra siunaa ruhtinaamme“ U. s. v. 399.

mutta minä rakastin näitä kävelyjä. Uusien vaikutelmien tarve on vankilassa niin suuri, että minä kävelyllä ollessani pidin katseeni lakkaamatta teroitettuna linnan kirkon kullattuun torninhuippuun. Kaikesta mikä minua ympäröi vain tämä torni muuntelihe, ja minä rakastin tarkata näitä muunteluja. Väliin se välkkyi kuin puhtain kulta, milloin aurinko paistoi kirkkaalta taivaalta; väliin se, taivaan kaareutuessa sinisenä, sai sadunomaisen näön, kun kevykäinen sinervä sumupilvi asusti kaupungin päällä; väliin se taas tummui ja näytti teräsharmaalta, milloin päivä oli pilvinen.

Kävelyllä ollessani minä toisinaan näin vankilan-päällikön tyttären, kahdeksantoista- tai yhdeksäntoistavuotiaan immen. Tullessaan ulos isänsä asunnosta oli hänen käytävä pihan poikki tullakseen portille, joka oli ainoa sisäänkäytävä. Hän kulki aina kiirehtien, katse alas luotuna, ikäänkuin olisi hän hävennyt sitä, että hänen isänsä oli vanginvartija. Sen sijaan hänen nuorempi veljensä, kadetti, jonka kohtasin pari kertaa pihalla, katsoi aina minua suoraan silmiin semmoista myötätuntoisuutta osottavin muodoin, että minua kummastutti, ja minä mainitsinkin siitä pakoni jälkeen jollekulle. Neljä viisi vuotta sen jälkeen, kun nuorukainen jo oli upseerina, hänet vangittiin ja lähetettiin Itä-Siperiaan. Hän oli liittynyt „Kansan Tahto“-puolueeseen ja oli, luullakseni, välittänyt kirjeenvaihtoa vapaina olevien vallankumouksellisten ja linnassa istuvien vankien välillä.

Talvi Pietarissa on pimeä niille, jotka eivät voi mennä ulos kirkkaasti valaistuille kaduille. Vankityrmässä on se vielä pimeämpi. Mutta kosteus on suu-remmaksi haitaksi kuin pimeys. Kasematit ovat niin kosteat, että niitä piti ankarasti lämmittämällä kuivatella. Minä olin tukahtua kuumuuteen. Mutta kun sain toimeen sen, ettei uunia niin kovasti lämmitetty, rupesivat seinät hikeä valumaan. Seinäpaperit olivat

sen näköiset, kuin olisi niitä joka päivä vedessä kasteltu. Seurauksena tästä oli, että reumatismi rupesi minua kovasti vaivaamaan.

Kaikesta tästä huolimatta koetin pysyä reippaalla mielellä. Minä kirjoitin ja piirustin karttoja hämyvalossa ja teroitin lyijykynääni pihalta löytämälläni lasinpalasella. Joka päivä astuin nurkasta nurkkaan määrätyt seitsemän virstaani ja tein voimisteluliikkeitä tammituolillani. Aika kului. Mutta sitten hiipi koppiini suru, joka miltei museri minut. Veljeni Aleksanteri vangittiin.

Lopulla joulukuuta 1874 minulle annettiin lupa kohdata hänet ja Hélène linnassa yhden santarmiupseerin läsnäollessa. Pitkien väliaikojen päästä sallitut kohtaamiset saattavat vangittujen ja heidän omaistensa mielet kovaan kuohuntaan. Vangittu saa nähdä rakastettuja kasvoja, kuulla armaita ääniä ja tietää, että kaikki tämä katoaa muutamien minuuttien kuluttua. Hän tuntee olevansa niin lähellä heitä, ja kuitenkin niin kaukana, koskei mitään tuttavallista juttelua voi syntyä syrjäisen henkilön, vihamiehen ja urkkijan läsnäollessa. Lisäksi veljeäni ja sisartani kovasti huoletti minun terveyteni, johon pimeät talviset päivät ja kosteus jo alkoivat tehdä vaikutustaan. Me erosimme toisistamme raskain sydämin.

Viikko tämän yhtymyksen jälkeen sain lyhyen kirjeen Poljakovilta sen sijaan, että olin odottanut kirjettä veljeltäni ja tietoa kirjani painatuksesta. Poljakov ilmoitti minulle, että tästä lähtien hän hoitaisi korjauslukua, ja että minä kaikessa, mikä koskisi painatusta, kääntyisin hänen puoleensa. Minä ymmärsin heti, että veljelleni oli käynyt pahasti. Jos hän olisi sairastunut, olisi Poljakov siitä maininnut. Minulle koitti nyt raskaat ajat. Varmaankin oli Aleksanteri vangittu, ja minä olin syytä siihen. Elämä kadotti kaiken merkityksensä minuun nähden. Kävelyillä,

voimistelulla, työllä ei ollut enää minkäänlaista viehätystä. Koko päivän astelin ilman mitään tarkoitusta huoneessani, voimatta ajatella mitään muuta kuin veljeni vangitsemista. Minulle, yksinäiselle miehelle, oli vangittuna oleminen ainoastaan mieskohtaista kärsimystä; mutta Aleksanteri oli nainut, rakasti intohimoisesti vaimoaan, ja heillä oli nyt poika, johon he kohdistivat kaiken sen rakkauden, joka ennen oli tullut heidän kahden, kolme vuotta sitten kuolleen lapsensa osaksi.

Pahinta kaikesta oli epätietoisuus. Mitä hän oli mahtanut tehdä? Miksi hänet oli vangittu? Mihin rangaistukseen hänet tuomittanee? Viikkoja kului. Levottomuuteni kasvoi; mutta tietoja en saanut minkäänlaisia. Lopulta sain kiertoteitse tietää, että Aleksanterin vangitsemisen syynä oli ollut hänen kirjeensä P. L. Lavroville.

Vasta paljoo myöhemmin sain tietää miten kaikki oli tapahtunut. Yhtymyksemme jälkeen oli Aleksanteri kirjoittanut vanhalle ystävälleen Piotr Lavrovitshille, joka siihen aikaan julkaisi Lontoossa „Eteenpäin“-lehteänsä. Kirjeessä oli hän ilmaissut huolensa minun terveyteni johdosta, kertonut monilukuisista vangitsemisistä ja peittelemättä ilmaissut vihansa venäläistä hirmuvaltaa kohtaan. Kolmas osasto oli siepannut kirjeen postista ja lähetti itsensä jouluaattona toimittamaan kotitarkastuksen veljeni luona, — minkä santarit toimittivatkin, vieläpä paljoo työkeuhmällä tavalla kuin tavallisesti. Jälkeen puoliyön oli puoli tusinaa miehiä tunkeutunut hänen asuntoonsa ja penkonut sekaisin sanalla sanoen kaikki. Sairas lapsikin oli temmattu ylös vuoteesta, jotta sänkyvaatteita olisi käynyt tarkastaminen. He eivät löytäneet mitään eivätkä voineetkaan löytää. Veljeni oli syvästi loukkaantunut tämän menettelyn johdosta. Tavallisella suoruudellaan sanoi hän tarkastusta toimittavalle san-

tarmiupseerille: „Teitä vastaan, kapteeni, minä en tunne mitään mielikarvautta; te olette saanut niin puutteellisen sivistyksen, että tuskin tiedätte mitä teette. Mutta te, arvoisa herra, — kääntyi hän prokuraattorin puoleen, — te tiedätte mikä tehtävä teillä tässä paikassa on. Te olette saanut yliopistosivistyksen. Te tunnute lain ja tiedätte, että poljette sen juuri nyt jalkojenne alle ja että läsnäolollanne annatte laillisuuden varjon näiden miesten lainrikkomuksille. Te olette yksinkertaisesti konna.“

He vihasivat veljeäni ja pitivät häntä Kolmannessa osastossa aina toukokuuhun asti. Aleksanterin lapsi, herttainen poikanen, jonka tauti oli tehnyt sitä armaammaksi ja älykkäämmäksi, — oli henkiheitollaan keuhkotaudissa. Lääkärit sanoivat hänellä olevan eletävänä vain muutamia päiviä. Veljeni, joka ei koskaan ollut vihamiehiltään pyytänyt minkäänlaista armonosotusta, anoi nyt, että hän saisi tavata lastansa viimeisen kerran. Hän pyysi, että hänet päästettäisiin kotia puoleksi tunniksi kunniasanansa takuulla tai vartijaston saattamana. Hänelle ei sitä myönnetty. Santarit eivät voineet kieltää itseltään nautintoa tällä tavoin kostaa hänelle. Lapsi kuoli, lapsen äiti oli mielipuolessi tulemaisillaan, kun veljelleni ilmoitettiin, että hänet lähetetään Minusinskiin, pieneen kaupunkiin Itä-Siperiassa. Hänen oli määrä matkustaa sinne kärryissä kahden santarmin välissä. Vaimosta sanottiin, että hän saa tulla jälestäpäin, — yhdessä miehensä kanssa ei hänen sallittu matkustaa.

— Sanokaa minulle ainakin, minkä rikoksen minä olen tehnyt? vaati veljeni. Mutta muita syytöksiä ei häntä vastaan ollut kuin ainoastaan tuo kirje. Tämä maanpako oli kaikkien mielestä sellaista mielivaltaa, se oli niin ilmeinen kostotoimi Kolmannen osaston puolelta, ettei kukaan sukulaisistamme luullut sen tulevan kestäämään muutamia kuukausia kauemmin. Vel-

jeni jätti anomuskirjan sisäasiain ministerille, mutta tämä vastasi, ettei hän voi sekaantua santarmikunnan päällikön toimenpiteisiin. Toinen anomuskirja jätettiin senaattiin, mutta tulos oli samanlainen.

Paria vuotta myöhemmin kirjoitti sisareme Hélène omin päinsä anomuskirjan keisarille. Serkkuni Dmitri, Harkovin kenraalikuvernööri ja Aleksanteri II:n sivusajutantti, joka nautti suurta suosiota hovissa, jätti mieskohtaisesti anomuskirjan perille, puoltaen sitä omasta kohden muutamalla sanalla. Kolmannen osaston menettely oli syvästi järkyttänyt hänen mieltään. Anomukseen vastasi keisari: „Joutaa istua!“ Veljeni oleskeli Siperiassa kaksitoista vuotta eikä koskaan enää palannut Venäjälle.

---

#### 4.

Lukemattomat vangitsemiset, joita toimitettiin kesällä 1874, ja ankaruus, jolla poliisi arvosteli meidän piirimme toimia ja tarkoituksia, saivat aikaan syvällisen muutoksen Venäjän nuorison katsantotavassa. Siihen saakka oli sen päätarkoituksena ollut valita työläisistä sekä joskus myös talonpojista kyvykkäitä miehiä, valmistaakseen heistä sosialistikiihottajia. Mutta nyt tehtaat vilisivät urkkijoita, ja ilmeistä oli, että miten hyvänsä meneteltäisiin, joutuisivat käännäyttäjät ja työläiset kohta kiinni ja katoaisivat ainaiseksi Siperiaan. Silloin tuo suuri liike „kansaan“ kääntyi uudelle tolalle. Sadat nuoret miehet ja naiset, hyljäten kaikki varokeinot, joita siihen asti oli käytetty, läksivät maaseudulle. Vaellellen pitkin kaupunkeja ja kyliä he yllyttivät kansaa kapinaan ja levittivät miltei julkisesti vallankumouksellisia kirjasia, lauluja ja ju-

listuksia. Meidän piirissämme tätä aikaa muistellaan „hullun kesän“ nimellä.

Santarmit joutuivat ymmälle. Ei ollut riittämiin asti käsiä ottamaan kiinni eikä silmiä urkkimaan ilmi jo-kaista vallankumouksellista tämän kiertäessä maakun-nasta maakuntaan. Siitä huolimatta vangittiin lähes 1,500 ihmistä tämän suuren ajojohdin aikana, ja puolet heistä pidettiin vankiloissa useita vuosia.

Kerran kesällä 1875 kuulin selvästi viereisestä huoneesta kengänkorkojen kevyttä kopsetta ja hetkistä myöhemmin erotin puhelun katkelmia. Naisen ääni kuului kasematista ja vastineeksi morahтели syvä bas-so, — arvatenkin vahtisotamiehen ääni. Sitten kuulin everstin kannusten kilinää, hänen kiireisiä askeliaan, hänen sättimisiään vahtisotamiehelle ja avaimen ra-sahtamista lukossa. Eversti virkkoi jotakin.

— Emme me mitään puhuneet, kuului naisen ääni vastaavan. — Pyysin vain häntä kutsumaan tänne aliupseerin. — Ovi suljettiin taaskin, ja minä kuulin, miten eversti kuiskaillen rökitti vahtisotamiestä.

Niinmuodoin en ollut enää yksin. Minulla oli naapurina nainen, joka oli heti alussa rikkonut anka-rat, sotamiehiä tähän saakka sitoneet kurinsäännöt. Viisitoista kuukautta mykkinä pysyneet vankilanseinät alkoivat tästä päivästä lähtien haastaa. Minä kuulin kaikilta tahoilta jaloin koputettavan lattiaan: yksi, kaksi, kolme, neljä . . . yksitoista kopausta, yhdeksän-toista kopausta, viisitoista. Sitten hetkinen hiljaisuutta; sen jälkeen kolme kopausta ja lopuksi kaksikymmentä-kahdeksan. Samassa järjestyksessä uudistuivat kopa-ukset loppumattomia kertoja, kunnes naapuri oivalsi niiden merkitsevän kysymystä: „Kuka olette?“ \*) Sillä

---

\*) Venäjäksi: „Kto vy“. Ylempänä mainitut määrät napu-tuksia vastaavat näissä sanoissa esiintyvien kirjainten järjestyssä venäläisessä kirjaimistossa.



tavoin „haastelu“ ennen pitkää tuli vireille, ja sitä pidettiin yllä lyhennetyin, dekabristi Bestuzhevinkin keksimän kirjaimiston avulla. Kirjaimisto jaetaan kuuteen sarjaan, viisi kirjainta kussakin sarjassa. Kukin kirjain merkitään sarjaansa ja paikkaansa siinä vastaavalla määrällä koputuksia.

Suureksi ilokseni sain tietää, että vasemmalla puolella olevassa kopissa istui ystäväni Serdjukov, jonka kanssa me kohta voimme koputella kaikesta, varsinkin käyttämällä salakirjoitustapaamme. Mutta haastelut ihmisten kanssa vankilassa tuottavat surua, jos iloakin. Minun alapuoellani istui talonpoika, Serdjukovin tuttu, jonka kanssa hän koputteli. Vastoin tahtoani minä usein työskennellessänikin seurasin heidän haasteluaan. Minäkin juttelin hänen kanssaan. Mutta jos yksinäisvankeus työttömänä oltaessa on raskas sivistyneelle ihmiselle, on se paljoa sietämättömämpi talonpojalle, joka on tottunut raskaaseen ruumiilliseen työhön eikä päivät pääksytysten lukemaan. Meidän talonpoikaisystävämme oli kovin onneton. Hänet tuotiin linnaan, sitten kun hän oli istunut kaksi vuotta toisessa vankilassa ja oli sentähden jo murjottu. Hänen rikoksensa oli, että hän oli kuunnellut sosialistien puheita. Suureksi kauhukseni huomasin ennen pitkää, että hänen puheensa alkoi käydä sekavaksi. Hänen järkensä sameni samenumistaan. Serdjukov ja minä huomasimme, miten hän askel askeleelta, päivä päivältä yhä lähenei mielipuolisuutta, kunnes hänen puheensa muuttui täydelliseksi hourailuksi. Silloin alkoi alakerrasta kuulua raivokasta huutoa ja hirveätä meteliä. Naapurimme oli tullut hulluksi; kuitenkin pidettiin häntä vielä useita kuukausia linnassa, ennenkuin vietiin hulluinhuoneeseen, josta onnettoman ei enää ollut suotu päästä. On kamalaa päivä päivältä seurata miten ihminen moisissa oloissa menettää järkensä. Minä olen vakuutettu, että tämä enensi rakkaan ystäväni,

Serdjukovin, hermostumista. Kun hänet, neljä vuotta vankeudessa oltuaan, oikeus vapautti syytteestä ja hän päästettiin vapaaksi, ampui hän itsensä.

Kerran minua kunnioitettiin odottamattomalla vierassakäynnillä. Huoneeseeni astui, vain ajutanttinsa seuraamana, Aleksanteri II:n veli, suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitsh, ollen tarkastamassa linnoitusta. Ovi sulkeutui hänen takanaan. Hän astui nopeasti luokseni ja sanoi: „Terve, Krapotkin“. Hän tunsu minut mieskohtaisesti ja puhutteli minua tuttavalliseen tapaan, sydämellisesti, kuni vanhaa tuttua.

— Kuinka on mahdollista, Krapotkin, että sinä, kamaripaashi ja entinen paashikoulun vääpeli, olet voinut puuttua mokomiin asioihin ja istut nyt tässä kauhessa vankityrmässä?

— Kullakin on omat mielipiteensä, minä vastasin.

— Mielipiteensä? Oliko sinun mielipiteesi, että on toimeenpantava vallankumous?

Mitä oli minun vastattava? Sanottavako „niin“? Silloin olisi vastauksestani tehty johtopäätös, että minä, joka olin kieltäytynyt santarmeille vastaamasta mitään, olin „tunnustanut kaikki“ keisarin veljelle. Nikolai Nikolajevitsh käytti samanlaista puhetapaa, kuin sotaopiston johtaja, joka koettaa pakottaa kadettia „tunnustuksiin“. Yhtäkaikki en voinut myöskään vastata „ei“. Se olisi ollut valhe. Minä en tiennyt mitä sanoa, ja sentähden olin vaiti.

— Näetkös! Sinua itseäsi nyt hävettää . . .

Tämä huomautus suututti minua, ja minä vastasin jokseenkin jyrkästi: „Minä olen jo kertonut kaikki tutkintotuomarille, eikä minulla ole mitään lisättävää“.

— Mutta ymmärrähän, Krapotkin, sanoi silloin Nikolai Nikolajevitsh mitä lempeimmällä äänellä, — minä en puhu kanssasi tutkintotuomarina, vaan aivan yksityisenä ihmisenä. Aivan yksityisenä ihmisenä, liisäsi hän alentaen ääntään.

Ajatukset kiirivät vihurina päässäni. Oliko minun suuriruhtinaan kautta annettava keisarille tieto Venäjän epätoivoisesta tilasta, talonpoikien köyhtymisestä, viranomaisten mielivallasta, uhkaavasta kauheasta nählähädästä? Oliko minun sanottava, että tahdoimme auttaa talonpoikia häviötilastaan, rohkaista heidän mieltään? Oliko minun sillä tavoin koetettava vaikuttaa Aleksanteri II:seen? Nämä ajatukset risteilivät salaman nopeudella päässäni. Vihdoin sanoin itselleni: „Ei koskaan! Se olisi mielettömyyttä. He tietävät kaiken tämän. Ei sellaisilla puheilla saa heitä käännetyksi“.

Minä vastasin, että hän aina pysyy minuun nähden virallisena henkilönä, ja etten miuž voi pitää häntä yksityisenä ihmisenä.

Nikolai Nikolajevitsh rupesi silloin kyselemään minulta niitä näitä: „Dekabristeiltako Siperiassa sinä sait päähäsi nuo aatteet?“

— Ei. Tunsin vain yhden dekabristin, enkä hänen kanssaan milloinkaan ollut vakavissa keskusteluissa.

— Sitten sait ne kai Pietarissa?

— Minä olen aina ollut sellainen.

— Kuinka! Jo paashikoulussakin? kysyi hän hämmästyneenä.

— Paashikoulussa ollessani olin vielä poika. Se, minkä lapsena tunnemme hämärästi, selvenee miehistyessämme.

Hän teki vielä muutamia samanlaisia kysymyksiä, ja minä älysin selvästi, mitä hänen puheensa tarkoitti. Hän koetti saada minut tunnustamaan, ja minä kuvittelin elävästi mielessäni, miten hän sanoisi veljelleen: „Kaikki nuo prokuraattorit ja santarmit ovat pöllöpäitä. Krapotkin ei vastannut heille mitään; mutta kun minä hänen kanssaan juttelin kymmenen minuuttia, kertoi hän minulle kaikki“. Tämä jo alkoi kuohuttaa sisuani. Ja kun Nikolai Nikolajevitsh huomautti minulle seuraavaan tapaan: „Kuinka saatoit sinä an-

tautua mihinkään tekemisiin moisten ihmisten, talonpoikien ja epäsäätyisten kanssa“, keskeytin minä hänet tyykeästi: „Minä jo sanoin teille, että olen antanut selitykseni tutkintotuomarille“. Hän kääntyi jyrkästi ko-roillaan ja läksi pois.

Vahtisotamiehet, kaartilaiset, tekaisivat sittemmin koko legendan tämän käynnin johdosta. Henkilö, joka ajoi vaunuja, joissa minä pakenin, oli ulkomuodoltaan jonkunverran suuriruhtinaan näköinen. Ja niin levisi huhu, että suuriruhtinas itse oli auttanut minua pakoon.

---

## 5.

Kului kaksi vuotta. Jotkut tovereistani olivat kuolleet, toiset tulleet hulluiksi, mutta vielä ei mitään kuulunut siitä, milloin asiamme tulisi oikeuden käsiteltäväksi.

Toisen vuoden lopulla alkoi terveyteni murtua. Tamminen tuoli tuntui minusta nyt raskaalta, ja seitsemän virstaa oli minusta loppumattoman pitkä taival. Kun meitä linnassa nyt istui kuusikymmentä henkeä, ja talviset päivät ovat lyhyet, vietiin meitä kävelyille vain kerran kahdessa tai kolmessa päivässä pariksimyymeneksi minuutiksi erältään. Minä koetin parastani estääkseni mieltäni lannistumasta, mutta „talvehtiminen napaseudulla“ ilman kesäistä keskeytystä oli enemmän kuin minä saatoin kestää. Siperiassa oleskellessani oli minulla ollut lieviä keripukin oireita, ja vankityrmän pimeydessä ja kosteudessa alkoivat ne kehittyä ja näyttäytyä paljo ankarammassa muodossa. Tämä vankilain vitsaus ei säästännyt minuakaan.

Maalis- tai huhtikuussa 1876 meille vihdoinkin ilmoitettiin, että Kolmas osasto oli lopettanut valmista-

van tutkinnon. Asia joutui oikeusviranomaisten haltuun, ja meidät siirrettiin tutkintovankilaan, joka oli käräjahuoneuston kanssa yhteydessä.

Tutkintovankila oli suunnattoman suuri, komea rakennus, tehty Ranskan ja Belgian mallivankilain laatuun. Sen kaikissa neljässä kerroksessa oli pieniä kamioita, kussakin yksi pihalle päin antava ikkuna, ja ovi, joka johti rautaiselle parvekkeelle. Eri kerrosten parvekkeita yhdisti toisiinsa rautaporaat.

Monelle tovereistani oli tutkintovankilaan siirto suureksi lievennykseksi. Täällä oli paljoa enemmän eloa kuin linnassa, paljoa suurempi mahdollisuus kirjeenvaihtoon ja haastelemiseen; helpompi oli saada tavata sukulaisia. Koputtaminen jatkui päivät pääkystysten. Tätä keinoa käyttämällä kerroin minä eräälle nuorelle naapurilleni koko Pariisin kommunin historian alusta loppuun. Kuitenkin on lisättävä, että historian koputtaminen vei minulta kokonaisen viikon. Mitä tulee terveyteeni, tuli se tutkintovankilassa huonommaksi kuin se oli ollut linnassa. Minä en sietänyt pikkuruisen huonekomeroni ummehtunutta ilmaa. Heti kun keskuslämmitys alkoi toimia, muuttui huone jääkylmästä sietämättömän kuumaksi. Huone oli kulmittain neljä jalkaa pitkä, ja kun aloin kävellä, oli lakkaamatta käännättävä; päätä rupesi muutaman minuutin kuluttua pyöryttämään, ja lyhyen ajan kestävä kävely pienessä, korkeiden kiviseinien ympäröimässä pihassa ei minua laisinkaan virkistytännyt. Mitä tulee vankilan lääkäriin, joka ei halunnut kuulla sanaakaan keripukista „hänen vankilassaan“, niin mitä vähemmän hänestä puhutaan, sitä parempi.

Minä sain pitää täällä oman ruuan; sitä toimitti minulle muuan lähellä oikeuspaikkaa asuva sukulaiseni, joka oli naimisissa asianajajan kanssa. Mutta ruuansulatukseni oli niin huono, että söin päivässä vain palan leipää ja munan tai pari. Voimani hupenivat

nopeasti, ja yleisesti luultiin, etten eläisi muutamaa kuukautta kauemmin. Kun minun oli käytävä portaita ylös huoneeseeni toisessa kerroksessa, täytyi minun pariin kertaan levätä välillä. Muistan miten vanha vahtisotamies kerran sääliväisenä sanoi: „Et sinä, mies-parka, enää syksyä näe“.

Sukulaiseni olivat kovasti huolissaan, ja Hélène sisareni koetti puuhata minua vapaalle jalalle takausta vastaan; mutta prokuraattori Shubin vastasi hänelle ivallisesti hymyten: „Tuokaa lääkäritä todistus, että veljenne kuolee kymmenen päivän kuluessa, niin minä päästän hänet vapaaksi“. Prokuraattorilla oli tilaisuus tyydytyksellä nähdä, miten sisareni vaipui nojatuoliin ja ratkesi nyyhkytyksiin hänen läsnäollessaan. Sisareni onnistui kuitenkin saada toimitetuksi luokseni etevä lääkäri, Nikolain sotilassairaalan ylilääkäri; hän oli hilpeä, ymmärtäväinen vanha kenraali; tarkastettuaan minua mitä huolellisimmin, tuli hän siihen päätökseen, ettei minulla ollut mitään vikaa elimistössä, vaan että minä kärsin riittämättömästä veren happeutumisesta. „Ilma, siinä kaikki, mitä te tarvitsette“, sanoi hän ja lisäsi sitten päättäväisesti: „Asia on selvä. Te ette voi jäädä tänne kauemmaksi. Teidät on siirrettävä“.

Kymmenisen päivää sen jälkeen minut todella siirrettiinkin Pietarin laitaosassa olevaan sotilassairaalaan, jonka yhteydessä on pieni vankila oikeudenkäynnin aikana sairastuvia upseereja ja sotamiehiä varten. Tähän vankilaan oli jo siirretty kaksi toveriani, jotka olivat keuhkotaudin viimeisellä asteella.

Sairaalassa alkoi parantumiseni käydä nopeasti. Minulle annettiin tilava huone alakerrassa, vahtihuoneen vieressä. Siinä oli suunnattoman iso, rautaristikolla varustettu ikkuna, joka antoi etelään, pienelle bulevardille, jonka molemmilla ääriellä kasvoi puita. Bulevardin toisella puolen oli aukea ala, missä parisataa salvumiestä silloin rakensi parakkeja kuumesairaita

varten. Iltasin he tavallisesti laulelivat kuorossa, niin soinnukkaasti kuin vain suuret kirvesmiesartellit voivat. Bulevardilla asteli edestakaisin vahtisotamies. Hänen kojunsa seisoi aivan vastapäätä minun ikkunaani.

Ikkuna pidettiin auki koko päivän, ja minä nautin auringonpaisteesta, jota olin kaivannut niin kauan. Täysin rinnoin hengitin sisääni toukokuun sulotuoksuista ilmaa. Terveyteni parani nopeasti, mielestäni liiankin nopeasti. Ennen pitkää saatoin nauttia taas kevyttä ravintoa, voimani vahvistuivat, ja saatuani takaisin elinvoimani, ryhdyin jälleen työhön. Nähdessäni, etten saisi valmiiksi toista osaa teoksestani, kirjoitin siitä lyhyen yhteenvedon, joka liitettiin ensimmäiseen niteeseen.

Linnassa kuulin eräältä toverilta, joka oli istunut jonkun aikaa sairaalan vankilassa, että sieltä minun ei olisi vaikea paeta. Minä ilmoitin tietysti ystäväilleni missä minä olin; myöskin ilmoitin heille toiveeni. Pako osottautui kuitenkin itse asiassa paljokaan vaikeammaksi kuin minulle oli uskoteltu. Minut oli asetettu mitä tarkimman, siihen saakka vertojaan vailla olevan valvonnan alaiseksi. Ovelleni oli asetettu vahtisotamies, ja minun ei sallittu milloinkaan mennä ulos huoneestani. Sairaalan sotamiehet ja vahtiupseerit, jotka joskus tulivat huoneeseeni, pelkäsivät nähtävästi viipyä luonani minuuttia tai paria kauemmin.

Ystäväni laativat useita vapauttamissuunnitelmia, joista muutamat olivat suorastaan naurettavia. Niin esim. piti minun viilata poikki ikkunassani oleva rautaristikko. Sitten piti jonakin sateisena yönä, vabdin torkkuessa kojussaan, kahden ystäväni hiipiä sen taakse ja paiskata koju kumoon, joten vahti tulisi pyydystetyksi kuni rotta häkkiin, hänelle mitään vaaraa tapahtumatta. Samassa piti minun hypätä ulos ikkunasta . . . Mutta asia sai äkkiarvaamatta paljokaan paremman ratkaisun.

— Pyytäkää päästä kävelyille! kuiskasi kerran minulle muuan sotamiehistä. Minä tein sen. Lääkäri kannatti pyyntöäni, ja minulle luvattiin, että pääsen joka päivä kello neljä vankilan pihaan tunniksi kävelemään. Minun täytyi edelleen käyttää vihreätä flanelista sairaalaviittaa, mutta minulle annettiin joka päivä omat saappaani, housuni ja liivini.

Minä en milloinkaan unhota ensimmäistä kävelyäni. Ulos tultuani näin nurmikkopihan, hyvinkin kolmesataa askelta pitkän ja kaksisataa askelta leveän. Portti oli auki, ja sen läpi näin minä kadun, suuren sairaalarakennuksen, vieläpä ohikulkijatkin . . . Minä pysähdyin vankilan portaille enkä kyennyt liikuttamaan jäseniäni nähdessäni tämän pihan ja aukioimen portin. Yhdellä puolen pihaa oli vankila, kapea, noin puolentoistasadan askeleen pituinen rakennus, kummassakin päässä kojut vahtia varten. Molemmat vahtisotamiehet astelivat edestakaisin vankilan edustalla ja olivat tallanneet ruuhon kaitaisen polun. Tätä polkua pitkin käskettiin minun kävellä, ja vahdit jatkoivat edestakaisin kulkemistaan, niin että toinen heistä aina oli enintään kymmenen tai viidentoista askeleen päässä minusta. Portailla oven edessä istui kolme sairaalan sotamiestä.

Suuren pihan toisessa päässä muutamat talonpojat purkivat kuormista halkoja ja pinosivat niitä seinän viereen. Pihaa ympäröi paksuista lankuista tehty korkea laipio. Portti oli auki halonvetäjien tulla ja lähteä.

Tämä avoin portti teki minuun tenhoavan vaikutuksen. „Minun ei pidä katsoa sitä“, sanoin itselleni, ja siitä huolimatta olivat silmäni lakkaamatta teroitettuina siihen suuntaan. Niin pian kuin olin tullut takaisin huoneeseeni, kirjoitin ystävilleni, ilmoittaen heille hyvän sanoman. „Kykenen tuskin käyttämään salakirjoitusta“, kirjoitin minä vapisevalla kädellä, piirrellen käsittämättömiä merkkejä numerojen asemasta. — „Vapauden läheisyys panee minut vapisemaan kuin kuu-



meessa. Minut päästettiin tänään pihalle. Portti on auki, ja sen luona ei ole vahtia. Tästä portista minä pakenen. Vahdit eivät saavuta minua.\* Ja minä esitin pakosuunnitelmani. „Sairaalan portille ajaa nainen avoimissa vaunuissa. Hän astuu alas, ja vaunut odottavat häntä kadulla noin viidentoista askeleen päässä portistani. Kun minut kello neljä tuodaan kävelyille, pidän minä vähän aikaa hattua kädessäni merkiksi sille, joka käy portin ohi, että vankilassa kaikki on hyvin. Teidän on vastaaminen minulle samanlaisella merkillä: 'Katu on selvä'. Ilman sitä minä en lähde liikkeelle, sillä en tahdo, että minut, päästyäni portista, jälleen vangitaan. Merkkinä voidaan käyttää vain ääntä tai valoa. Sen voi antaa ajaja, suunnaten kiiltävällä hatullaan heijastuskuvan sairaalan päärakennuksen seinään; vielä parempi, jos joku laulaisi niin kauan kuin katu on selvä. Jos teidän onnistuisi saada vuokratuksi pihalle näkyvä pieni harmaa rakennus, voisi merkin antaa tämän rakennuksen ikkunasta. Vahti on juokseva jälestäni, tehden polvekkeen kuten koira juostessaan jäniksen jälestä, mutta minä juoksen suorassa linjassa, jolla tavoin olen voittanut viiden tai kymmenen askeleen ennätyksen. Päästyäni kadulle hyppään vaunuihin, ja me kiidämme pois täyttä nelistä. Jos vahtisotamies ampuu, ei sille voida mitään. Tätä seikkaa ei käy ottaminen suunnitteluissamme huomioon. Varma kuolema vankilassa panee uskaltamaan.\*

Vastaehdotuksiakin kyllä tehtiin, mutta lopulta minun suunnitelmani kuitenkin hyväksyttiin. Meidän piirimme ryhtyi toimeen. Ihmiset, jotka olivat minulle oppo-outoja, ottivat osaa, kuin olisi pelastettavana ollut armas veli. Mutta paljon oli vaikeuksia voitettavana, ja aika sillä välin riensi hämmästyttävällä nopeudella. Minä tein ankarasti työtä ja kirjoittelin myöhään yöhön; mutta terveyteni se paranemistaan parani pelottavalla vauhdilla. Kun minut ensi kerran päästet-

tiin pihalle, jaksoin vain kulkea polkuani kilpikonnän sukkeluudella. Nyt olin vahvistunut siihen määrään, että olisin jaksanut juostakin. Tosin minä edelleenkin astella hituroin kuin kilpikonna, jottei kävelyjäni minulta kiellettäisi; mutta luontainen vilkkauteni saattoi milloin hyvänsä ilmaista minut. Tällä aikaa täytyi toverieni suostutella parikymmentä henkeä rupeamaan tähän asiaan, hankkia sopiva hevonen ja taitava ajaja sekä järjestää joukko muita tästä salahankkeesta aiheutuvia välttämättömiä pikkuseikkoja. Valmistuksiin oli kulunut jo lähes kuukausi aikaa, ja minut voitiin milloin hyvänsä siirtää takaisin tutkintovankilaan.

Vihdoin määrättiin karkauspäiväksi Pietari-Paavalin päivä, 29 kesäkuuta. Hiukkanen hempeämielisyyttä toverieni puolelta vaikutti, että he tahtoivat vapauttaa minut juuri mainittuna päivänä. He ilmoittivat minulle, että minun merkkiini: „Vankilassa on kaikki hyvin“ he vastaisivat: „Meilläkin on kaikki hyvin“, päästämällä lentoon punaisen leikkipallon. Silloin saapuisivat vaunut, ja joku laulaisi niin kauan kuin katu on selvävä.

Minä tulin ulos 29 p:nä kesäkuuta, otin hatun päästäni ja odotin ilmapalloa; mutta sitä ei näkynyt. Kului puoli tuntia. Kuulin miten vaununpyörät jyrisivät katukiviä vasten; kuulin miehisen äänen laulavan minulle tuntematonta laulua — mutta palloa ei vaan ilmestynyt näkyviin.

Tunti kului loppuun, ja masentunein mielin minä palasin huoneeseeni. „Jonkin on käynyt hullusti“, ajattelin.

Se mikä oli mahdotonta, oli tapahtunut sinä päivänä. Gostinnyi Dvorin luona Pietarissa on aina satoja leikkipalloja myytävänä. Sinä päivänä ei niitä ollut ainoatakaan. Toverit eivät mistään löytäneet tällaista palloa. Viimein saivat he sellaisen eräältä työltä, mutta pallo oli vanha eikä lentänyt. Ystäväni riensivät silloin optikerin luo ja ostivat laitteen, jolla

valmistivat vetykaasua ja täyttivät sillä pallon; mutta palloa ei sittenkään saatu nousemaan: vetykaasu ei ollut kuivatettu. Aika kului. Silloin eräs nainen sitoi pallon päivänvarjoonsa, ja pitäen tätä korkealla päänsä yläpuolella, alkoi astella edestakaisin pitkin laipion viertä. Mutta minä en nähnyt: aita oli korkea ja nainen oli pieni varttansa.

Jälestäpäin huomattiin, että tätä palloselkkausta oli pidettävä erittäin onnellisena sattumana. Kun kävelytuntini oli päättynyt, poistuivat vaunut samoja katuja, joita niiden oli määrä kiittää, jos olisin päässyt pakenemaan. Eräällä solakadulla sattui niiden tielle halkokuormia, joita ajettiin sairashuoneelle. Hevoset kulkivat sikin sokin, toiset oikeata, toiset vasenta puolta, ja vaunut pääsivät etenemään vain käymäjalkaa; käänteessä täytyi niiden kokonaan pysähtyä. Jos olisin ollut niissä, olisin luultavasti tullut pidätetyksi.

Nyt panivat toverit toimeen kokonaisen merkin-antojärjestelmän, ilmoittaakseen, olivatko kadut selvät vaiko ei. Kahden tai kolmen virstan alalle sairaalasta pois päin asetettiin vahteja. Yhden piti kävellä edestakaisin nenäliina kädessä ja kätkeä se heti, jos kuormia tulisi näkyviin. Toisen piti istua kivellä, syöden kirsikkoja, mutta lakata heti syömästä, jos kuormia ilmestyisi. Ja niin pitkin koko linjaa. Niinikään vuokrasivat ystäväni ennen mainitun harmaan huvilan, ja sen avoimen ikkunan ääreen asetui viulunsoittaja, valmiina soittamaan, saatuaan merkin: „Katu on selvä“.

Pako määrättiin tapahtuvaksi seuraavana päivänä. Kauempi viivyttelemineen olisi ollut vaarallista: sairaalassa oltiin jo huomattu vaunut. Asianomaisten korviin lienee kuiskattu joitakin epäluuloja, sillä kuulin kiertovartiolla olevan upseerin kysyvän ikkunani edustalla seisovalta sotamieheltä: „Missä sinulla on patruunat?“ Sotamies rupesi kömpelösti vetämään niitä esiin taskustaan; kului kaksi minuuttia ennenkuin hän sai

ne käsiinsä. Upseeri torumaan: „Eikö teille kaikille ole sanottu, että pitäisitte neljä patruunaa valmiina viittanne taskussa?“ Hän lähti pois vasta sitten, kun sotamies oli pannut ne taskuunsa. „Pidä silmäsi auki!“ sanoi upseeri lähtiessään.

Nyt oli uusi merkinantojärjestelmä ilmoitettava minulle tiedoksi. Toisena päivänä kello kaksi tuli vankilaan muuan rakas naissukulaiseni ja pyysi saada jättää minulle kelloni. Kaiken, mikä lähetettiin vangeille, täytyi kulkea prokuraattorin käsien läpi; mutta kun tämä oli vain kello ilman koteloa, niin se annettiin minulle. Kelloon oli kätkeyty pieni salakirjoituslippu, jossa kerrottiin koko tuuma. Löydettyäni paperin minä suorastaan kauhistuin. — Siksi uhkarohkea oli yritys. Santarit pitivät naista jo katsannon alaisena, ja hänet olisi vangittu paikalla, jos jonkun päähän olisi juolahatanut avata kello. Mutta minä näin, miten sukulaiseni rauhallisesti poistui vankilasta ja läksi astumaan bulevardia pitkin.

Minä läksin kävelyllä tavallisuuden mukaan kello neljä ja annoin merkkini. Heti kuulin vaununpyörien kolinaa, ja kohta sen jälkeen alkoi harmaasta talosta kuulua viulunsoittoa. Mutta minä olin silloin toisessa päässä rakennusta. Kun tulin portin puoleiseen päähän polkua ja olin noin sadan askelen päässä portilta, seisoi vahti aivan selkäni takana. „Astun vielä keran!“ ajattelin. Mutten päässyt vielä siihen päähän polkua, joka oli portista kauimpana, kun viulunäänet yhtäkkiä taukosivat.

Kului runsas neljännestunti tuskallisessa pelossa, ennenkuin oivalsin syyn soiton keskeytymiseen: portista ajoi sisään useita raskaasti kuormitettuja halkovankureita, kulki hitaasti toiseen päähän pihaa. Heti sen jälkeen viritti viulunsoittaja (ja erittäin hyvä viulunsoittaja, täytyy minun sanoa) säihkyvän iloisen Kontskyn masurkan, ikäänkuin tahtoen sanoa: „Roh-

keutta vain, nyt on sinun vuorosi!“ Minä lähestyin hitain askelin sitä päätä polkua, joka oli lähinnä porttia, ja vapisin pelosta ajatellessani, että masurkka voisi keskeytyä, ennenkuin minä ehdin päähän asti.

Perille tultuani katsahdin taakseni. Vahti oli pysähtynyt viiden kuuden askelen päähän minusta ja katsoi toisaanne. „Nyt tahi ei koskaan!“ muistan ajatuksen salaman nopeudella sävähtäneen päähäni. Kiskaisin vihreän flanelliviitan yltäni ja lähdin juoksemaan.

Jo päiviä ennen olin harjoitellut mitä nopeimmin riisumaan tuon pitkän ja hankalan pukimen. Se oli niin pitkä, että minä kannoin liepeitä vasemmalla käsivarrellani samaten kuin naiset kannattavat ratsastuspukunsa laahusta. Kaikista ponnistuksista huolimatta en saanut sitä yltäni yhdellä tempulla. Ratkoin aukkainalosaumat, muttei sekään auttanut. Silloin päätin harjoitella sen riisumista kahdella tempulla: ensimmäinen oli heittää liepeet käsivarrelta, ja toinen antaa viitan solahtaa maahan. Minä harjoittelin kärsivällisesti huoneessani, kunnes opin suorittamaan nuo temput yhtä nopeasti kuin sotamies kivääritemppujaan. — „Yks, kaks!“ ja viitta oli maassa.

Luottamatta liiksi voimiini juoksin alussa hiljemmin, säästääkseni niitä, mutta tuskin olin päässyt muutamia askelia eteenpäin, kun talonpojat, jotka pinosivat puita toisessa päässä pihaa, alkoivat huutaa: „Karkaa, ottakaa kiinni, ottakaa kiinni hänet!“ ja juoksivat katkaistakseen minulta tien portilla. Silloin ki paisin henkeni edestä. Minä en ajatellut muuta kuin pääsemistä karkuun, en joutanut muistamaan syviä raitioitakaan, joita puukuormat olivat uurtaneet portin luona. — Juostava, juostava, niin paljon kuin voimia on!

Ystävät, jotka harmaan talon ikkunasta olivat pitäneet minua silmällä, kertoivat jälestäpäin, että vahtisotamies ja portailla istuneet kolme sotamiestä olivat

ajaneet minua takaa. Monta kertaa oli vahtisotamies yrittänyt lyödä minua takaapäin kiväärillä selkään. Kerran luulivat ystäväni jo, että hän oli saavuttanut minut. Vahti ei ollut ampunut, koska hän oli ihan varma, että saisi minut kiinni. Mutta minun onnistui pysyttää välimatka, ja tultuaan portille täytyi hänen ohjesäännön mukaisesti pysähtyä.

Suistuttuani ulos portista minä kauhukseni näin, että vaunuissa istui joku siviilipukuinen mies, sotilaslakki päässä. Hän ei kääntänyt päätänsä minuun päin. „Kaikki on hukassa!“ ajattelin. Toverit olivat viime kirjeessään minulle ilmoittaneet: „Jos pääsette kadulle, älkää antautuko; läheisyydessänne on ystäviä, jotka auttavat teitä“; eikä minua haluttanut hypätä vaunuihin, jos niissä istui vihamies. Mutta tultuani lähemmäksi, minä huomasin, että vaunuissa istuvalla miehellä oli vaalea poskiparta ja että hän oli hyvin erään rakkaan ystäväni näköinen. Hän ei kuulunut meidän piiriimme; mutta me olimme läheisiä ystäviä, ja minulla oli toisenkin kerran ollut tilaisuus ihaila hänen ihmeteltävää miehuuttaan ja rohkeuttaan sekä nähdä miten hänen voimansa vaaran paikassa yhtäkkiä kasvoivat jättiläismäisiksi.

Minä olin vähällä huutaa häntä nimeltä; mutta maltoin ajoissa mieleni ja taputin juostessani käsiäni, herättääkseni hänen huomiotaan. Hän käänsi päätään. Nyt näin kuka se oli.

— Tänne, pian, pian! huusi hän, vimmatusti sätien sekä minua että ajajaa ja pitäen revolveria valmiina. „Aja! aja! muuten ammun sinut!“ huusi hän ajajalle. Oivallinen, palkinnonsaanut juoksija, tätä tapaista varten erittäin hankittu, läksi ottamaan mitä tulisinta neliä. Takaa kuului huutoja: „Pidättäkää! ottakaa kiinni!“ Tällä välin ystäväni auttoi minua pukemaan yleni päällysnutun ja silkkihatun. Mutta pa-

hin vaara ei uhannut niin paljon näiden takaa-ajajien puolelta kuin sen sotamiehen, joka seisoi sairaalan portilla, melkein vastapäätä sitä paikkaa, missä vaunut odottivat. Hän olisi voinut estää minua hyppäämästä vaunuihin tai pidättää hevosta, jota varten hänen tarvitsi juosta vain muutaman askeleen. Yksi ystävästäni oli sentähden määrätty keskustelemalla kääntämään sotamiehen huomiota toisaanne. Hän suoritti tehtävänsä hyvällä menestyksellä. Sotamies oli joku aika sitten palvellut sairaalan laboratoriossa; sentähden otti ystäväni jutellakseen tieteellisistä asioista ja rupesi selittämään mikroskoopin rakennetta ja kaikkia niitä kummia, joita mikroskoopin avulla voidaan nähdä. Haasteltiin eräästä ihmisruumiin loiseläimestä.

— Oletkos nähnyt mimmainen iso häntä sillä on? kysyi ystäväni.

— Häntäkö, sanotte?

— Niin kyllä, kun sitä katsoo mikroskoopin avulla, on sillä pitkä häntä.

— Älä pane omias! vastasi sotamies. — Paremmiin minä tiedän. Minä sen häijyläisen ensi työkseni pistin mikroskooppiin. — Tieteellinen keskustelu oli viireillä juuri silloin, kun minä juoksin heidän sivutsensa vaunuihin. Tämä kuulostaa sadulta, mutta on kuin onkin totta.

Vaunut kääntyivät jyrkästi kapealle solakadulle, joka kulki sen seinän vieritse, jonka luona talonpojat pinosivat puita ja missä nyt ei ollut ketään, kun kaikki olivat minua takaa-ajamassa. Käännyttiin niin äkkiä, että vaunut olivat vähällä keikahtaa kumoon. Mutta me heittäydyimme molemmat toiselle puolelle, ja vaunut painuivat takaisin. Hepo juoksi nyt vinhaa, kunnista ravia, ja me käännymme solakadulta vasemmalle. Kaksi kapakan luona seisovaa santarmia teki kunniaa ystäväni sotilaslakille. „Hiljaa, hiljaa!“ sanoin minä hänelle, kun hän vielä oli tavattomasti kiihottu-

nut. „Kaikki käy hyvin. Santarmitkin tekevät sinulle kunniaa!“ Silloin käänsi ajaja kasvonsa minuun päin, ja minä tunsin hänessä erään toisen ystäväni, jonka naama loisti onnen hymystä.

Kaikkialla pitkin tietä tapasimme ystäviä, jotka nyökyttivät onnitellen meille päätään, kun me kauniilla juoksijallamme samosimme ohi. Tulimme Nevskille, käänsimme syrjäkadulle ja pysähdyimme erään sisäänkäytävän luona, josta laitoimme pois hevosen. Minä juoksin portaita ylös ja heittäydyin kälyni syliin. Hän oli odottanut minua tuskallisen pelon vallassa, nauroi ja itki vuorotellen ja kehotti minua mitä pikimmin muuttamaan pukua ja ajattamaan huomiota herättävän partani. Kymmenen minuutin kuluttua minä ja ystäväni läksimme talosta ja otimme ajurin.

Sillä aikaa olivat vankilan vahtiapitävä upseeri ja sairaalan sotamiehet juosseet kadulle tietämättä mitä olisi tehtävä. Koko virstan matkalla ei ollut ainoatakaan ajuria. Ne olivat ystävämme kaikki palkanneet ja vieneet pois. Vanha eukko osottautui olevan viisaampi kuin koko tämä ihmisrykelmä.

— Ihmisparat, sanoi hän puolittain kuin itsekseen. — He tulevat tietysti Nevskille, ja siellä heidät saadaan kiinni, jos joku juoksee suoraan tätä poikkikatua.

Eukko oli vallan oikeassa. Upseeri juoksi läheisyydessä seisovan raitiovaunun luo ja vaati konduktööriltä hevosia lähettääkseen miehiä ratsain ottamaan meitä kiinni. Mutta konduktööri kieltäytyi jyrkästi riisumasta hevosiasta, eikä upseerikaan ruvennut käyttämään väkivaltaa.

Mitä tulee viulunsoittajaan ja naiseen, jotka olivat vuokranneet harmaan talon, niin juoksivat hekin ulos ja sekaantuivat muuhun joukkoon; ja he ne olivat kuulleet tuon vanhan eukon antaman viisaan neuvon:



kun ihmiset sitten olivat hajaantuneet, olivat hekin tyynesti menneet kotiinsa.

Oli ihana ilta. Me ajoimme saariin, jonne Pietarin ylhäinen maailma kirkkaina kevätpäivinä kokoontuu katsomaan auringonlaskua. Matkalla poikkesimme parturiin, joka ajoi pois pitkän partani. Se muutti ulkomuotoani jonkun verran, muttei varsin suuresti. Me ajelimme saarilla ilman mitään päämäärää, tietämättä minne mennä, sillä meitä oli kehotettu vasta illalla myöhään tulemaan sinne, missä minun oli määrä olla yötä.

— Mitäs me sillä välin teemme? kysyin ystävältäni. Hän mielti hetkisen.

— Ajetaan Dononiin! sanoi hän yhtäkkiä ajurille. — Kenenkään päähän ei juolahda hakea meitä yhdestä Pietarin hienoimpia ravintoloita. He kyllä hakevat meitä kaikkialta muualta, muttei sieltä; syömmepäivällistä ja juomme maljan onnistuneen karkaamisesi muistoksi.

Saatoinko väittää mitään tällaista nerokasta päätöstä vastaan? Me ajoimme Dononiin, kuljimme kirkkaasti valaistujen salien läpi ja otimme erikoishuoneen, jossa vietimme iltamme. Taloon, jonne olimme ajaneet suoraan vankilasta, tulivat santarmit pari tuntia sen jälkeen kuin me olimme lähteneet. Niinikään toimitettiin kotitarkastus miltei kaikkien ystäväni luona. Dononiin ei ollut arvannut kukaan tulla tarkastusta pitämään.

Pari päivää sen jälkeen oli minun määrä asettua vieraalla passilla asumaan minua varten vuokrattuun asuntoon. Mutta nainen, joka aikoi saattaa minua sinne vaunuissa, päätti varovaisuuden vuoksi ensin käydä siellä yksin. Talo oli urkkijain ympäröimä. Ystäväni olivat niin usein käyneet siellä tiedustamassa, oliko laitani hyvin, että poliisi viimein rupesi epäilemään. Paitsi sitä oli valokuvani Kolmannen osaston

toimesta levitetty sadoissa kappaleissa poliisi- ja talonmiesten keskuuteen. Salapoliisit, jotka tunsivat minut näöltäni, etsivät minua kaduilla. Ne taas, jotka eivät tunteneet minua, kuljeskelivat niiden sotamiesten ja vartijain saattamina, jotka olivat nähneet minua vankilassa. Keisari oli raivoissaan, kun pako oli saatanut tapahtua hänen pääkaupungissaan, keskellä suurta päivää, ja hän antoi käskyn: „Etsittävä ilmi mihin hintaan hyvänsä.“

Pietariin ei minun käynyt jääminen, ja minä pilieskelin huviloissa Pietarin lähistössä, mutta viimein päättivät toverini, että minun oli lähdettävä ulkomaille. Mutta ulkomaisesta sanomalehdestä luimme, että kaikissa Suomen ja Itämeren satama- ja rajakaupungeissa on salapoliiseja, jotka tuntevat minut ulkonäöltä; sen tähden päätin lähteä sellaista tietä, jossa minua kaikkein vähemmän osattiin odottaa. Varustettuna erään ystäväni passilla minä toisen ystävän seurassa matkustin läpi Suomen ja pääsin kaukaiseen Pohjanlahden satamaan, josta menin Ruotsin puolelle.

Kun minä jo istuin laivassa, ja sen piti lähteä, kertoi toverini, joka oli saattanut minua rajalle, Pietarin uutisia, jotka hän oli ystävilleni luvannut säästävänä siihen asti. Hélène sisareni oli vangittu; samoin oli vangittu kälyni sisar, joka oli käynyt luonani vankilassa kerran kuukaudessa, sen jälkeen kun Aleksanteri ja hänen vaimonsa olivat matkustaneet Siperiaan.

Sisareni ei tiennyt mitään koko pakovalmistuksista. Vasta sen jälkeen kun minä olin karannut, oli muuan tovereista mennyt ja kertonut hänelle tämän iloisen uutisen. Turhaan vakuutti sisareni santarmille, ettei hän tiedä mitään. Hänet riistettiin lastensa luota ja pidettiin kaksi viikkoa vankilassa. Mitä tulee kälyni sisareen, niin oli hänellä ollut kaukainen aavistus, että jotakin oli tekeillä, mutta itse ei hän siihen ottanut minkäänlaista osaa. Terveen järjen olisi pitänyt

sanoa viranomaisille, ettei henkilö, joka julkisesti oli käynyt luonani vankilassa, voinut olla sekaantunut moiseen juttuun. Siitä huolimatta pidettiin häntä vankina neljättä kuukautta. Hänen miehensä, etevä asinajaja, koetti turhaan saada häntä vapaaksi. „Me tiedämme nyt, — sanoivat hänelle santarmit, — ettei hän ollut vähintäkään osallinen karkaukseen, mutta, näettekös, me tulimme ilmoittaneeksi keisarille silloin, kun hänet vangittiin, että henkilö, joka oli paon suunnitellut, oli saatu ilmi ja vangituksi. Nyt tarvitaan joku aika, jotta keisari saataisiin valmistetuksi siihen ajatukseen, ettei henkilö, joka oli tullut vangituksi, olekaan oikea syyllinen.“

Minä matkustin Ruotsin läpi Kristianiaan, pysähtymättä missään matkalla. Kristianiassa viivyin muutamia päiviä odottaen Hulliin menevää laivaa. Kulkiessani laivalle kysyi huolestuneena itseltäni: „Minkä maan lipun suojassa se purjehtii? Norjan, Saksan, vaiko Englannin?“ Mutta silloin näin Britannian lipun liehuvan mastossa, saman, joka oli tarjonnut suojaa niin monelle venäläiselle, italialaiselle, ranskalaiselle ja unkarilaiselle maanpakolaiselle. Ja sydämeni pohjasta iloiten tervehdin tätä lippua.



KUUDES OSA.  
LÄNSI-EUROPA.



## 1.

Pelottava myrsky raivosi Pohjanmerellä, kun lähestyimme Englannin rannikkoa; mutta minä iloitsin rajuilmasta. Nautin laivamme taistelusta mahtavia ärjyaaltoja vastaan, ja istuin tuntikausia keulassa, antaen aaltojen vaahdon vihmoo kasvojani. Vietettyäni kaksi vuotta puolipimeässä vankilassa tunsin, kuinka kaikki sisällisen ihmiseni hermot jännittyivät elämäntalusta, ja minä nautin elämän valtavasta sykinästä.

Minä aion jäädä ulkomaille vain muutamiksi viikoiksi tai kuukausiksi, kunnes pakoni aiheuttama melu ennättäisi laantua ja terveyteni jonkun verran korjaantua. Minä astuin maihin Levashovin nimellä, samalla, jolla olin lähtenyt Venäjältä. Karttaen Lontoota, missä Venäjän lähetyskunnan urkkijat ennen pitkää olisivat saaneet minut ilmi, minä läksin ensin Edinburghiin. Asiat saivat kuitenkin sellaisen käänteen, etten minä koskaan enää palannut Venäjälle. Minä jouduin kohta läntisen Europan halki yöryvän anarkistisen liikkeen pyörteihin, ja minä ajattelin, että minusta voisi olla enemmän hyötyä täällä, jos koettaisin antaa liikkeelle oikean muotonsa, kuin minusta voisi olla Venäjällä. Kotimaassa minut siksi hyvin tunnettiin, etten olisi voinut siellä avoimesti harjoittaa käännytystä, semminkään työläisten ja talonpoikain keskuudessa. Myöhemmin, kun vallankumouksellinen liike Venäjällä muodostui salaiseksi vehkeilyksi ja aseelliseksi taisteluksi

itsevaltiutta vastaan, ei enää mikään yleinen kansannousu ollut ajateltavissa. Minä tunsin myötätuntoni kallistuvan yhä enemmän ja enemmän ruumiillista työtä tekevään yhteiskuntaluokkien puolelle. Herättää heissä aatteita, jotka antaisivat parhaat tulokset taistelussa työläisten hyväksi; syventää ja antaa suurempaa laajuutta niille ihanteille ja periaatteille, joiden tuli olla tulevan sosiaalisen vallankumouksen perustana ja pohjana; saattaa nämä ihanteet ja periaatteet työläisten selvästi omistettaviksi — ei puolueen johtajilta tulevana käskynä, vaan tuloksena heidän omasta ajattelustaan; ja vihdoin, herättää heidät itsensä panemaan alkuun asioita, nyt, kun työläiset olivat kutsutut historian näyttämölle luomaan uusi, oikeuteen perustuva yhteiskuntajärjestö; — kaikki tämä näytti minusta yltä välttämättömältä ihmiskunnan kehitykselle kuin se, minkä olisin samaan aikaan kyennyt aikaansaamaan Venäjällä. Ja minä liityin kouralliseen miehiä, jotka työskentelivät tähän suuntaan Länsi-Europassa, ja koetin lietsoa innostusta niihin, jotka olivat vuosikausia kestäneen taistelun uuvuttamina.

Astuttuani maihin Hullissa matkustin Edinburghiin ja ilmoitin vain muutamille ystävilleni Venäjällä ja Jura-federatsioonissa, että olin onnellisesti saapunut Englantiin. Sosialistin on aina hankkiminen toimeentulonsa omalla työllään, ja sentähden, vuokrattuani asunokseni pienen huoneen eräässä Skotlannin pääkaupungin esikaupungeista, aloin heti etsiä itselleni jotakin tointa.

Matkustajien joukossa laivalla oli norjalainen professori, jonka kanssa juttelin, koettaen muistutella sitä vähää, mitä joskus olin osannut ruotsia. Professori puhui saksaa.

— Mutta koska osaatte hiukan norjaa, sanoi hän, — ja haluatte oppia sitä kieliä, niin puhelkaamme norjaksi.



— Tarkoitatte ehkä sanoa ruotsia, huomautin minä hieman epäröiden. — Minähän puhun ruotsia, eikö totta?

— Hm! Minä luulisin pikemmin sen olevan norjaa. Missään tapauksessa se ei ole ruotsia, vastasi hän.

Niin muodoin oli minulle käynyt samalla tavalla, kuin eräälle Jules Vernen kirjan sankarille, joka hajamielisyudessaan oli opetellut portugalinkieltä espanjan asemasta. Minä puhelin paljon professorin kanssa, sanokaamme sitten . . . norjaksi. Hän antoi minulle Kristianiassa ilmestyvän sanomalehden, jossa kerrottiin norjalaisesta retkikunnasta, joka äskettäin oli palannut, oltuaan tutkimassa Pohjois-Atlantin syvyysuhteita. Tultuani Edinburghiin minä heti kirjoitin englanninkielellä artikkelin näistä tutkimuksista ja lähetin sen „Nature“lle, jota aikakauskirjaa minä ja veljeni olimme säännöllisesti seuranneet Pietarissa aina sen ilmestymisestä asti. Toimitussihteeri kiitti kyhäyksestä ja lisäsi erinomaisella kohteliaisuudella, jota minä sittemmin usein olen saanut kokea tässä maassa, että minun englanninkieleni oli „all right“, mutta että siinä tulisi olla „enemmän tälle kielelle tunnusmerkillisiä ominaisuuksia“. Minä olin opetellut englanninkieltä Venäjällä, ja olimme, veljeni ja minä, kääntäneet pari tieteellistä teosta tästä kielestä venäjään, mutta kun minä olin oppinut kieltä ainoastaan kirjojen mukaan, niin äänsin huonosti, joten esim. kortteeriemäntäni, joka oli skotlannitar syntyjään, oli hyvin vaikea ymmärtää minua. Hänen tyttärensä ja minä tapasimme usein kirjoittaa paperilipuille mitä meillä oli sanottavaa toisillemme. Mitä tulee „englanninkielen tunnusmerkillisiin ominaisuuksiin“, niin lienen tehnyt mitä lystikkäimpiä virheitä.

Minä tilasin itselleni Venäjältä Maantieteellisen Seuran sanomalehden ja aloin silloin tällöin lähettää

„Times“ille kirjoituksia venäläisistä maantieteellisistä tutkimuksista. Przevalsky oleskeli siihen aikaan Keski-Aasiassa, ja hänen tutkimuksiaan seurattiin suurella mielenkiinnolla Englannissa.

Siitä huolimatta hupenivat rahani, jotka olin tuonut mukani, varsin nopeasti, ja kun kaikki Venäjälle menevät kirjeeni siepattiin matkan varrella, en voinut sukulaisilleni antaa tietoa osotteestani. Sentähden läksin muutamien viikkojen kuluttua Lontooseen, arvellen, että onnistuisin täällä saamaan säännöllisempää työtä. Vanha maanpakolainen P. L. Lavrov julkaisi täällä vielä „Eteenpäin“ lehteään; mutta kun minä olin aikonut ennen pitkää palata Venäjälle ja kun venäläiset urkkijat luultenkin pitivät silmällä venäläisen lehden toimituspaikkaa, niin en mennyt sinne.

Menin luonnollisesti „Nature“n toimitukseen, jossa toimitussihteeri mr. J. Scott Keltie otti minut varsin ystävällisesti vastaan. Hän sanoi toimittajan tahtovan tästedes antaa lehdessään enemmän tilaa maantieteellisille pikkupätkille ja arveli, että minä kyhäsin ne juuri siihen tapaan kuin toimittaja oli tahtonut. Minulle luovutettiin toimituksessa erityinen pöytä, jolle kasattiin kokonainen joukko kaiken kielisiä tieteellisiä aikakauslehtiä.

— Tulkaa tänne joka maanantai, herra Levashov, sanottiin minulle, — katsastakaa läpi nämä aikakauslehdet, ja jos löydätte niissä jotakin huomiota ansaitsevaa, niin kirjoittakaa siitä itse, tahi viivatkaa kirjoitus, niin me lähetämme sen erikoistutkijoille.

Keltie ei luonnollisesti tiennyt, että minulla oli tapana kirjoittaa kolme neljä kertaa uudestaan joka kyhäykseni, ennenkuin uskalsin alistaa englanninkieleni hänen arvosteltavakseen, mutta ottamalla kotiin aikakauskirjat onnistui minun aika hyvin „Nature“lle ja „Times“ille jättämälläni kirjoituksilla ansaita toimeentuloni. Viimemainittu sanomalehti maksoi palkkiot avus-

tajilleen joka torstai, ja minusta tämä tapa oli erinomainen. Tietysti oli sellaisiakin viikkoja, jolloin Przevalskysta ei saatu minkäänlaisia tietoja ja jolloin muut Venäjän osia koskevat kyhäykseni, joiden ei katsottu huvittavan yleisöä, eivät tulleet painetuiksi. Mutta niinä viikkoina tyydyin ravitsemaan itseäni teellä ja leivällä.

Kerran otti Keltie hyllyltä muutamia venäläisiä kirjoja ja pyysi minun kirjoittamaan niistä arvostelun „Nature“en. Minä katsahdin kirjoihin ja näin suureksi kummastukseksi, että ne olivat minun omat kirjani jääkaudesta ja Aasian vuorista. Veljeni oli viipymättä lähettänyt ne tälle suuresti suosimалlemme aikakauskirjalle. Minä olin kokonaan ymmällä, mutta otin kuitenkin kirjat kotiin harkitakseni asiaa joutessani. „Mitä minun on tehtävä?“ ajattelin; „kehua niitä minä en voi, koska ne ovat omat tekemäni; mutta myöskään en suostu tekijää moittimaan, koska kannatan hänen mielipiteitään.“ Päätin viedä kirjat takaisin toisena päivänä ja tunnustaa Keltielle, että olin näiden kirjain tekijä enkä niin muodoin voinut kirjoittaa niistä arvostelua.

Keltie oli sanomalehdistä lukenut Krapotkinin paosta ja oli sangen iloinen, että pakolainen oli päässyt turviin Englantiin. Teosteni arvostelemisesta esittämieni arvelujeni suhteen Keltie järkevästi huomautti, ettei minun tarvitse tekijää kehua eikä moittia, vaan ainoastaan selostella kirjain sisältöä. Siitä päivän rakentui meidän välillämme ystävyys, jota on kestänyt aina tähän hetkeen saakka.

Lopulla vuotta 1876 luin „Eteenpäin“-lehden kirjeenvaihto-osastosta kehotuksen, että K. kävisi toimituspaikassa perimässä hänelle Venäjältä tulleen kirjeen. Otaksuen tämän tarkoittavan minua läksin käymään toimituksessa. Siellä tulin kohta ystäväksi lehden julkaisijan P. L. Lavrovin sekä niiden nuorten

miesten kanssa, jotka lehteä latoivat. Ensi kerran koputtaessani toimituksen ovea luulin, ettei kukaan tuntisi minua, kun minulla oli leuka sileäksi ajeltu, päässä silkkihattu, ja kysyin parhaimmalla englanninkielellä naiselta, joka avasi minulle oven: „Onko mr. Lavrov kotona?“ Minä en ilmoittanut nimeäni. Nainen, joka ei koskaan ollut nähnyt minua, mutta joka Zürichissä oli tullut tuntemaan veljeni, tunsikin minut kuitenkin heti kohta ja juoksi ylös ilmoittamaan tulijan.

— Minä tunsin teidät heti, sanoi hän jälestäpäin,  
— silmistä: ne muistuttivat minulle veljeänne.

Sillä kertaa en viipynyt kauan Englannissa. Olin ahkerassa kirjeenvaihdossa Jura-federatsioniin kuuluvan ystäväni James Guillaumen kanssa, ja kun olin saanut pitkälisempää maantieteellistä työtä, jota saattoin tehdä Sveitsissäkin, läksin heti sinne. Kirjeissä, jotka viimeinkin sain Venäjältä, sanottiin, että minä voin rauhassa jäädä ulkomaille, koska kotimaassa ei ollut mitään tekemistä. Innostuksen vuo kulki siihen aikaan yli Venäjän slaavilaisten hyväksi, jotka olivat nousseet kapinaan vuosisadan kestänyttä turkkilaista iestä vastaan, ja parhaimmat ystäväni Sergei Stepnjak, Dmitri Kelniz y. m. läksivät Balkanin niemelle liittyäkseen kapinoitsijoihin. „Olemme 'Daily News'in kirjeissä lukeneet hirmutöissä Bulgariassa, olemme lukiessamme vuodattaneet kyyneliä ja lähdemme nyt vapaaehtoisina liittymään kapinoitsijoihin tai rupeamaan sairaanhoitajiksi“, kirjoittivat he minulle.

Minä matkustin Sveitsiin, liityin Kansainvälisen Työväenliiton Jura-federatsioniin ja asetuin sveitsiläisten ystäväni kehotuksesta Chaux-de-Fondsiin asumaan.

## 2.

Jura-federatsioonilla on ollut tärkeä osa nykyisen sosialismin kehityksessä. Aina nähdään tapahtuvan siten, että kun joku valtiollinen puolue on asettanut itselleen päämäärän ja julistanut, ettei se tyydy vähempään kuin tämän päämäärän täydelliseen saavuttamiseen, niin puolue ennen pitkää jakaantuu kahteen ryhmään. Toinen pysyy sinä, mikä se on ollut; toinen sitä vastoin, vaikka väittääkin, ettei se ole hiukkaakaan peruutunut vaatimuksistaan, suostuu jonkinlaiseen kompromissiin ja syrjäytyy sillä tavoin askel askelelta alkuperäisestä ohjelmastaan, muodostuen mallitillisten puolueeksi.

Samanlainen hajaannus tapahtui myös työläisten Kansainvälisessä Liitossa. Yhdistyksen alkuperäisenä tarkoituksena oli yksityisomistuksen hävittäminen ja kaikkien varallisuuden tuottamiseen tarvittavien välineiden saattaminen tuottajien itsensä haltuun. Kaikkien maiden työläisiä kehoitettiin muodostamaan ominatakeisia järjestöjä suoranaista taistelua varten kapitalismia vastaan. Heitä kehoitettiin laatimaan suunnitelma rikkauksien tuottovälineiden ja niiden kulutuksen yhteistyttämiseksi. Ja kun työläiset tulevat tarpeeksi valmistetuiksi, tulee heidän vallata tuotantovälineet ja ja järjestää kulutus vähääkään välittämättä nykyisestä valtiollisesta yhteiskuntarakennuksesta, joka on kokonaan uudestimuodostettava. Liiton tehtävänä niinmuodoin oli valmistella suunnatonta vallankumousta ihmisten mieliin ja sitten itse elämänmuotoihin nähden, vallankumousta, joka oli vievä ihmiset onneen, mutta yleiseen yhteistuntoon perustuvaa tietä. Sellainen oli se ihanne, joka sai miljoonia Europan työläisiä hereille ja veti liittoon sen ajan etevimpiä henkisiä kykyjä.

Pian alkoi kuitenkin kehittyä kaksi puoluekantaa. Kun vuoden 1870 sota oli päättynyt Ranskan täydelliseen tappioon, Pariisin kommuni tullut kukistetuksi ja Kansainvälistä Liittoa vastaan oli otettu käytäntöön drakooniset lait, jotka estivät ranskalaisia ottamasta osaa liikkeeseen; kun toiselta puolen parlamentarismi oli tullut käytäntöön „yhdistyneessä Saksassa“, — joka aina vuodesta 1848 oli ollut radikaalien tarkoituksena — yrittivät saksalaiset lievennellä, muuttaa koko sosialistisen liikkeen tarkoitusta ja menetelmiä. „Valta anastettava nykyisissä valtioissa“ tuli sen osaston tunnuslauseeksi, joka otti sosialidemokratian nimekseen. Tämän puolueen ensimmäiset voitot Saksan valtiopäivämiesvaaleissa herättivät suuria toiveita. Kun sosialidemokraattisten edustajain luku kasvoi kahdesta seitsemään ja sitte yhdeksään, laskivat muuten järkevät miehet, että XIX:nneen vuosisadan lopulla tulevat sosialidemokraatit olemaan enemmistönä Saksan parlamentissa ja voivat lainsäädäntötietä saattaa sosialistisen kansanvaltion käytäntöön. Siten menetti tämän puolueen sosialistinen ihanne vähitellen oikean luonteensa. Yhteiskuntajärjestelmän sijasta, joka olisi työväen omien järjestöjensä kautta luotava, rakennettava, omistettiin ihanteeksi teollisuuden saattaminen valtion käsiin, s. o. valtiososialismi eli oikeammin valtiokapitalismi. Niin esim. ovat tätä nykyä Sveitsissä sosiaalidemokraattien ponnistukset valtiollisessa suhteessa suunnatut keskitykseen ja taisteluun federalismia vastaan, ja taloudellisella alalla rautateiden saattamiseen valtion haltuun sekä pankkilikkeeseen ja juovutusjuomien kaupan tekemiseen valtion yksinoikeudeksi. Valtion isäntävallan ulottaminen maahan ja suuriin teollisuuden haaroihin sekä työtuoton kulutuksen valvontaan tulee seuraava askel läheisemmässä tai kaukaisemmassa tulevaisuudessa olemaan.

Parlamenttivaaleissa noudatettavat näkökohdat ovat vähitellen tulleet Saksan sosialidemokraattisen puolueen elämää ja toimintaa kokonaan määrääviksi. Työväenyhdistyksien suhteen esiintyivät he halveksuvasti ja paheksivat lakkoja, koska molemmat ovat omansa kääntämään työväestön huomion pois vaalitaistelusta. Samaan aikaan oli jokaisen kansanliikkeen, jokaisen vallankumouksellisen kiihotuksen missä Euroopan valtiossa hyvänsä sosialidemokraattisten johtajien puolelta kestettävä paljon kiukkuisempia hyökkäyksiä kuin koskaan kapitalistisen sanomalehdistön puolelta.

Latinalaisissa maissa sai uusi suunta kuitenkin vain vähän kannattajia. Kansainvälisen Liiton osatot ja ryhmät pysyivät uskollisina niille aatteille, jotka Liiton perustamisesta asti olivat olleet johtavina. Ollen federalistisia (yhdistysystävällisiä) historiansa kautta, vihamielisiä keskitetyn valtion aatteelle ja omaten vallankumouksellisia perintömuistoja, eivät latinalaiset työläiset voineet seurata saksalaisten kehitystä.

Sosialistisen liikkeen jakautuminen kahteen haaraan tuli huomattavaksi kohta ranskalaissaksalaisen sodan jälkeen. Kansainvälinen Liitto oli, kuten jo olen maininnut, asettanut keskushallitukseksen pääneuvoston, jolla oli istuimensa Lontoossa. Ja kun neuvoston sieluna oli kaksi saksalaista, Engels ja Marx, tuli siitä ennen pitkää uuden sosialidemokraattisen liikkeen päävarustus. Latinalaisen yhdistyksen innostuttajiksi ja henkiseksi johtajiksi tulivat Bakunin ja hänen ystävänsä.

Ristiriita marxilaisten ja bakunistien välillä ei perustunut henkilökohtaiseen nurjamielisyyteen, vaan törmäsivät siinä vastakkain federalismiin ja keskitykseen periaatteet, vapaa kommuni ja valtion sisällinen hallitusmuoto, yhteisen kansan vapaasti luova toiminta ja kapitalistisessa yhteiskunnassa lainsäädäntötietä aikaansaavat parannukset. Siinä, vihdoin, törmäsivät

yhteen latinalainen henki ja saksalainen Geist, joka viimeksimainittu, voitettuaan Ranskan tappelutanterella, nyt halusi itselleen ylivaltaa tieteen, politiikan, filosofian ja myös sosialismin alalla, asettaen oman „tieteellisen“ sosialismikäsitteensä vastakohtaksi muiden „utopistiselle“ sosialismikäsitteelle.

Kansainvälisen Liiton kongressissa Haagissa v. 1872 sai Lontoon pääneuvosto näennäisen enemmistön avulla syrjäytetyksi Kansainvälisestä Liitosta Bakunin ja hänen ystävänsä Guillaumen ja koko Jura-federatsioonin. Mutta kun oli epäilemätöntä, että Espanjan, Italian ja Belgian federatsioonit kävisivät juralaisten puolelle, niin koki kongressi saada koko Liiton hajotetuksi. Se päätti, että uusi pääneuvosto, jäseninään muutamia sosialidemokraatteja, tulee pitämään istuntojaan New-Yorkissa, missä ei ollut Kansainväliseen Liittoon kuuluvia työväenyhdistyksiä, jotka olisivat voineet tarkastaa neuvoston toimia. Sen koommin ei siitä ole mitään kuulunut, jota vastoin Espanjan, Italian, Belgian ja Jura-federatsioonit olivat toimessa vielä viisi tai kuusi vuotta ja pitivät joka vuosi tavanmukaiset kongressinsa.

Jura-yhdistys oli, minun saapuessani Sveitsiin, Kansainvälisen Liiton keskuksena ja näkyvimpänä ilmennyksenä. Bakunin oli äskettäin kuollut (1. p. heinäkuuta 1876), mutta federatsioni säilytti edelleen saman aseman, joka sillä oli ollut hänen siinä vaikutuksessaan.

Olot Ranskassa, Espanjassa ja Italiassa olivat sillä kannalla, että ainoastaan Kansainvälisen Liiton työläisissä vielä elävä, ennen ranskalaisaksalaista sotaa herännyt vallankumouksellinen henki esti hallituk-  
sia kukistamasta koko työväenliikettä ja saattamasta valkoista hirmuvaltaa käytäntöön. Tunnettua on, että bourbonilaisen yksinvallan palauttamisesta Ranskaan oli vähällä tulla tosi. Marsalkka Mac Mahon pysytet-



tiin tasavallan presidenttinä ainoastaan yksinvaltaisen vallanpalauttamisen valmistamista varten. Henrik V:n juhllaisen Pariisintulon päiväkin oli jo määrätty, ja hevosten länget, koristettuina kuninkaallisella kruunulla ja nimikirjaimilla, olivat jo valmiit. Tunnettua myöskin on, ettei yksinvallan entiselleenasettamisesta tullut mitään sentähden, että Gambetta ja Clemenceau, opportunisti ja radikaali, olivat melkoisessa osassa Ranskaa perustaneet joukon aseestettuja yhdistyksiä, joiden oli määrä lähteä liikkeelle heti, kun valtiokaappausta yritettäisiin panna toimeen. Ytiminä näissä yhdistyksissä oli työläisiä, joista useat olivat ennen kuuluneet Kansainväliseen Liittoon ja olivat säilyttäneet sen entisen hengen. Ja oman kokemukseni nojalla voin sanoa, että jos keskiluokkien radikaaliset johtajat olisivat ratkaisevana hetkenä epäröineet, olisivat työläiset näissä yhdistyksissä, — olletikin eteläisissä maakunnissa, — ensi tilaisuudessa nousseet kapinaan, joka aluksi tosin tasavallan puolustamiseen tähdättynä epäilemättä olisi mennyt paljoa pitemmälle sosialistiseen suuntaan.

Samaa voi myös sanoa Espanjasta. Niin pian kuin kuninkaan papillinen ja ylimyksellinen ympäristö oli saattanut hänet taantumuksen tielle, uhkasivat tasavaltaismieliset kapinalla, jossa, kuten he tiesivät, työläiset tulisivat olemaan taistelukuntoisimpana osana. Yksistään Kataloniassa oli silloin enemmän kuin satatuhatta työläistä, järjestyneinä voimallisiksi ammattiyhdistyksiksi; enemmän kuin kahdeksankymmentätuhatta espanjalaista kuului Kansainväliseen Liittoon, he pitivät säännöllisesti kongresseja ja suorittivat täsmällisesti jäsenmaksunsa tosi-espanjalaisella velvollisuudentunnolla. Minä puhun näistä järjestöistä itse paikalla saamieni selvitysten perusteella, ja minä tiedän, että ne olivat valmiit julistamaan federatiivisen Espanjan tasavallan, luopumaan ylivallasta siirtomai-

den suhteen sekä muutamissa pisimmälle edistyneissä seuduissa koettamaan maan ja tuotantovälineiden yhteisömuutoksen käytäntöön saattamista. Vain tämä alituinen kapinan pelko se esti espanjalaista yksinvaltaa kukistamasta kaikkia työläis- ja talonpoikaisjärjestöjä ja panemasta täydellistä papillista taantumusta voimaan.

Samanlaiset olot olivat vallalla Italiassa. Maan pohjoisosassa eivät työväestön ammattiyhdistykset vielä olleet saavuttaneet sitä voimaa kuin nykyään, mutta eri osissa maata oli hyvin lukuisasti Kansainvälisen Liiton osastoja ja tasavaltaismielisiä ryhmiä. Yksinvaltaa uhkasi alituinen vaara tulla kukistetuksi, jos keskiluokan tasavaltaismieliset vetoisivat työväestön vallankumouksellisiin aineksiin.

Lyhyesti sanoen, kun nyt muistelen sitä menneisyyttä, jonka neljännesvuosisata erottaa nykyhetkestä, voin varmalla vakaumuksella sanoa, että jos Europa vuoden 1871 jälkeen ei vaipunut mitä tukalimman taantumuksen pimeyteen, oli siihen pääasiallisesti syynä se vallankumouksellinen henki, joka heräsi Länsi-Euroopassa ennen ranskalaisaksalaista sotaa ja jota sitten Kansainvälisen Liiton anarkistiset ainekset, Blanquin ja Mazzinin oppilaat ja espanjalaiset „cantonalistit“ (federatiiviset tasavaltalaismieliset) ovat pitäneet viireillä.

Luonnollisesti eivät marxilaiset, kiintyneinä omiin paikallisiin vaalipuuhinsa, paljoa tienneet näistä oloista. Varoen vetävänsä vastaan Bismarckin ukkonuoret ja peljäten ennen kaikkea, että vallankumouksellisen hengen ilmaantuminen Saksassa voisi johtaa kiristystoimenpiteisiin, joita he, heikompiina ollen, eivät kykenisi vastustamaan, — sosiaalidemokraatit taktillisista syistä eivät ainoastaan evänneet kaikkea myötätuntoansa länsimaisilta vallankumouksellisilta, vaan vieläpä vähitellen täytyivät vihasta itse vallankumouksellisista

henkeä vastaan ja tuomitsivat sitä mitä ankarimmin, missä hyvänsä se ilmaantuikin, vieläpä silloinkin, kun he näkivät sen ensi ilmauksia Venäjällä.

Ei mitään vallankumouksellisia sanomalehtiä voitu julkaista Ranskassa marsalkka Mac Mahonin aikana. Marseljeesin laulamistakin pidettiin rikoksena, ja muistan, miten minä hämmästyin, kun matkustaessani rautatiellä toukokuussa 1878 näin kanssamatkustajieni kauhistuvan kuullessaan muutamien rekryyttien asemasillalla virittävän tämän vallankumouksellisen laulun. „Saadaanko marseljeesia nyt taas laulaa?“ kysyivät he huolestuneina toisiltaan. — Niin muodoin ei sosialistisia sanomalehtiä ollut Ranskassa. Espanjalaiset sanomalehdet olivat varsin hyvin toimitettuja, ja muutamat espanjalaiset kongressien julkaisemat manifestit olivat ihmeteltäviä anarkistisen sosialismin esityksiä. Mutta kelläpä ulkopuolella Espanjan on mitään tietoa heidän aatteistaan? Mitä tulee italialaisiin sanomalehtiin, olivat ne kaikki lyhytikäisiä: syntyivät ja kuolivat ja ilmaantuivat uudestaan toisennimellisinä; ja vaikka muutamat niistä olivat oivallisesti toimitettuja, ei niitäkään kukaan tuntenut Italian rajojen ulkopuolella; sentähden tuli Jura-federatsioni ranskankielisine sanomalehtineen sen hengen ylläpitäjäksi ja ilmituojaksi latinalaisissa maissa, joka, — toistan sen vielä, — pelasti Europan synkältä taantumukselta. Jura-federatsioni tuli myöskin siksi maaperäksi, jonka pohjalla Bakunin ja hänen oppilaansa selvittelivät anarkismin teoriaa yli koko Europan mantereen ymmärrettävällä kielellä.

---

## 3.

Joukko eri kansallisuutta olevia etevii miehiä, enimmäkseen Bakuninin mieskohtaisia ystäviä, kuului siihen aikaan Jura-federatsioniin. Pää-äänenkannattajamme „Bulletin de la Fédération Jurassienne“ lehden toimittajana oli James Guillaume, joka oli toimitaan opettaja ja kuului erääseen Neuchatelin vanhimpia sukuja. Ollen pieni ja hintelä kasvultaan, muistutaen jonkun verran Robespierreä jäykällä ulkomuodolla ja vakavalla päättäväisyydellään, mutta oman kultaisen sydämen, joka avautui vain uskotuimman ystävän seurassa, oli hän harvinaisen työkykynsä ja väsymättömän toiminta-intonsa puolesta kuin luotu johtajaksi. Kahdeksan vuotta taisteli hän kaikenlaisia esteitä vastaan pitääkseen hengissä sanomalehteään ja otti mitä toimekkaimmalla tavalla osaa pienimpiinkin seikkoihin yhdistyksen toiminnassa, kunnes hänen täytyi lähteä pois Sveitsistä, missä ei enää voinut saada mitään työtä. Hän asettui silloin Ranskaan, ja siellä hänen nimensä aikaa myöten tulee mitä syvimmällä kunnioituksella mainittavaksi kansanvalistuksen historiassa.

Adhémar Schwitzguebel, myöskin sveitsiläinen synnyltään, oli Bernin alpeilla asuvien ranskaa puhuvien hilpeämielisten, vilkkaiden ja käytännöllisten kelloseppien tyypillinen edustaja. Ollen kellonkuorien kaivertaja ammatiltaan ei hän koskaan koettanut luopua käsityöläisen alalta; aina hauskana ja iloisena elätti hän suurta perhettään mitä vaikeimmissa oloissa, jolloin työansio oli mahdollisimman niukka. Hänen kykynsä käsitellä vaikeita taloudellisia ja valtiollisia kysymyksiä työläisten kannalta, vähentämättä kysymysten syvää merkitystä, oli ihmeteltävä. Hän oli laajalti tunnettu

vuoriseudussa, ja kongresseissa oli hän kaikkien maiden työläisten tunnustettu suosikki.

Hänen täydellinen vastakohtansa oli toinen sveitsiläinen, myös kelloseppä, Spichiger. Hän oli filosofi, hidas puheessa ja liikkeissä, ulkonäöltään englantilainen. Spichiger koetti kaikissa kysymyksissä tunkea aina ytimeen ja hämmästytti meitä kaikkia johtopäätöksensä terävyydellä ja oikeudella.

Näiden kolmen miehen ympärille ryhmittyi joukko vakavamielisiä ja kehittyneitä työmiehiä, toiset keskiikäisiä, toiset vanhempia, kaikki innokkaasti harrastaen vapautta ja ottaen ilolla osaa niin lupaavaan liikkeeseen, sekä satakunta nuorta, reipasta miestä, näinäkin enimmäkseen kelloseppiä. Kaikki he olivat iloisia ja lämminsydämisiiä, itsenäisesti ajattelevia ihmisiä, jotka olivat alltiita kuinka suuriin uhrauksiin hyvänsä.

Samaten oli monta maanpaossa elävää Pariisin kommunnardia liittynyt yhdistykseen. Elisée Reclus, tuo suuri maantieteen tutkija, kuului näihin; elintavoiltaan oli hän todellinen puritaani, mutta ajatustavaltaan muistutti hän enimmäkseen Rauskan encyclopedisteja XVIII:nelta vuosisadalta. Hän oli niitä, jotka antavat herätteitä muille, mutta eivät itse koskaan ole hallinneet muita eivätkä koskaan pyri ketään hallitsemaan; anarkisti, jonka mielipiteet ovat yhdistelmä hänen laveata ja perusteellista ihmiskunnan elämänmuotojen tuntemustaan, hankittua kaikissa ilmanaloissa ja kaikilla sivistyksen eri asteilla elävien kansojen keskuudessa. Hänen kirjansa ovat XIX:nnen vuosisadan etevimpiin teoksiin luettavat ja tehoavat tyylinsä tavattomalla kauneudella sekä sydämeen että omaantuntoon. Kun tämä mies astuu anarkistisen lehden toimitushuoneeseen, on hänen ensi kysymyksensä — vaikka toimitaja olisi poika häneen verraten: „Sanokaa, mitä minun on tehtävä?“ Ja saatuaan vastauksen hän istuu kuin tavallinen käskyläinen, kyhätäkseen päivän

sanomalehteen aukon täytteeksi niin ja niin monta riviä. Pariisin kommunin aikana Reclus otti yksinkertaisesti kiväärin ja asettui riviin. Ja jos hän pyysi ketä apumiehekseen kirjoittaessaan maailmanmainiota maantieteellistä teostaan, ja apumies pelokkaasti kysäisi: „Mitä minun on tehtävä?“ vastasi Reclus: „Tässä on kirjat, tässä pöytä. Tehkää mitä tahdotte.“

Hänen toverinaan oli iäkäs Lefrançais, entinen opettaja, joka kolmasti oli ollut maanpaossa: heinäkuun vallankumouksen jälkeen v. 1848, Napoleonin valtiokaappauksen jälkeen ja jälkeen vuoden 1871. Hän oli ollut kommunin jäsen ja kuului siis niihin, joista sanottiin, että he kommunin hajottua läksivät Ranskasta vieden miljoonia frangeja taskussaan. Ja kuitenkin palveli Lefrançais makasiinimiehenä rautatienasemalla Lausannessa ja oli kerran menettää henkensä purkaessaan tavaroita, jotka olisivat vaatineet nuorempia hartioita kuin hänen olivat. Hänen kirjansa Pariisin kommunista on ainoa, jossa tuon suuren liikkeen historiallinen merkitys on esitetty oikeassa valossa.

— „Olen kommunisti, en anarkisti, jos suvaitsette“, oli hänellä tapana sanoa. — „Minä en voi työskennellä yhdessä sellaisten houkkien kanssa kuin te olette!“ Ja kuitenkin me olimme ainoat, joiden kanssa hän työskenteli, „sillä te, houkkiot, — sanoi hän, — olette juuri niitä ihmisiä, joita minä voin rakastaa. Teidän kanssanne voi tehdä työtä, pysyen omana itsenään“.

Toinen entinen kommunin jäsen oli puuseppä Pindy, syntyisin Pohjois-Ranskasta, mutta kansalaistunut Pariisissa. Hän tuli hyvin kuuluisaksi Pariisissa erään Kansainvälisen Liiton kannattaman lakon aikana, jossa hänen tarmokkuutensa ja selvä ymmärryksensä olivat tulleet näkyviin. V. 1871 hänet valittiin jäseneksi kommuniin, joka nimitti hänet Tuileriaien palatsin komendantiksi. Kun Versaillesin sotajoukot tunkivat

Pariisiin ja ampuivat vankejaan sadoittain, tuli ainakin kolme miestä eri paikoin Pariisia ammutuksi, koska heitä oli luultu Pindyksi. Taistelun jälkeen piilotti hänet muuan reipas nuori ompelijatar, pelastaen hänet kylmäverisyydellään, kun sotamiehet tulivat pitämään hänen talossaan tarkastusta. Tytöstä tuli sittemmin hänen vaimonsa. Vasta vuosi sen jälkeen onnistui heidän huomaamatta poistua Pariisista ja päästä Sveitsiin. Täällä Pindy oppi metallinkoettajan ammatin. Päivin työskenteli hän hehkuvan sulatusuunin ääressä ja iltaisin antautui hän koko sielullaan ja sydämellään käännytyksen harjoittamiseen, työhön, jossa hän erinomaisella tavalla yhdisti vallankumouksellisen intohimoisuuden pariisilaisen työmiehen luonteenomaiseen terveeseen järkeen ja järjestäjänkykyyn.

Paul Brousse oli silloin nuori lääkäri, toimelias, peuhaava, terävä, vilkas, valmis kehittämään mitä aatetta hyvänsä geometrisella johdonmukaisuudella äärimäisyyden perille asti. Hänen arvostelunsa valtiosta ja valtiolaitoksista oli murhaava. Brousse oli kahden sanomalehden, ranskan- ja saksankielisen, toimittajana, ja kuitenkin riitti häneltä aikaa kirjoittaa kymmeniä laajoja kirjeitä ja olla sieluna työläisten iltamissa. Hän oli aina uusien yhdistysten perustamistoimessa ja osotti siinä suhteessa oikean etelämaalaisen hienoa ymmärtämystä.

Italialaisten joukossa, jotka työskentelivät kansamme Sveitsissä, oli kaksi Bakuninin läheistä ystävää, Cafiero ja Malatesta, joiden nimet aina mainitaan yhdessä ja tulevat Italiassa säilymään useamman kuin yhden sukupolven muistossa. Cafiero oli idealisti ja lointo ja korkeinta tyyppiä, joka oli luovuttanut asian hyväksi melkoisen omaisuutensa eikä sittemmin koskaan kysynyt, millä hän tulisi päivän toimeen; ajattelija, joka aina oli kiintynyt filosofisiin mietiskelyihin; mies, joka ei koskaan tehnyt kenellekään pahaa, mutta

joka tempasi pyssyn olalleen ja läksi Beneventon vuorille, kun hän ja ystävänsä olivat päättäneet, että olisi koetettava tehdä sosialistikapina, ellei muun vuoksi, niin ainakin tarkoituksessa näyttää kansalle, että sen kapinoiden tulee merkitä jotakin muuta kuin olla tyytymättömyyden ilmaisuna veronkantajia vastaan. Malatesta oli entinen lääketieteen ylioppilas, joka oli luopunut alastaan ja omaisuudestaan vallankumouksen asian hyväksi; hän oli puhdas idealisti, täynnä intoa ja selväymmärryksinen. Koko elämänsä aikana (hän lähenee nyt viittäkymmentä) ei hän koskaan ole ajatellut onko hänellä leipäpalasta illaksi tai paikkaa mihin yöpyä. Ilman nurkkaa missä asua saattoi hän päivisin kaupitella virvoitusjuomia Lontoon kaduilla ansaitakseen elantonsa ja iltasin kyhätä loistavia kirjoituksia italialaisiin sanomalehtiin. Ranskassa pantiin hänet vankilaan, päästettiin vapaaksi ja karkoitettiin maasta; Italiassa hänet tuomittiin toistamiseen, karkoitettiin eräälle saarelle, jolta hän pakeni ja palasi toisella nimellä isänmaahansa. Malatesta on aina ollut löydettävissä keskellä tulisinta taistelua, kotimaassa tai muualla, se on yhdentekevää. Ja tätä elämäänsä on hän jatkanut jo kolmekymmentä vuotta. Milloin hyvänsä kohtaamme Malatestan, joko hän äskettäin on päässyt vapaaksi vankilasta tai karannut maanpako-paikastaan saarella, aina tapaamme hänet yhtä reippaana kuin hän oli edellisellä kerralla. Hän on aina valmis alottamaan uudestaan taistelun, rakastaa yhtä lämpimästi ihmiskuntaa, on yhtä vapaa vihasta vastustajiaan ja vanginvartijoitaan kohtaan, hymyilee yhtä sydämellisesti ystävilleen ja on yhtä hellä kaikkia lapsia kohtaan.

Joukossamme oli hyvin vähän venäläisiä, sillä useimmat maalaisistani olivat seuranneet saksalaisia sosiaalidemokraatteja. Meillä oli kuitenkin Herzenin vanha ystävä, N. I. Zhukovski, joka oli lähtenyt Venä-



jältä v. 1863: hieno, komea, hyvin älykäs aatelismies ja työläisten suuri suosikki. Hänellä oli enemmän kuin kellään meistä sitä, mitä ranskalaiset sanovat kansan korvaksi (l'oreille du peuple). Työväestö kuunteli häntä aina halukkaasti, sillä hän osasi innostuttaa sen sydämiä, osottamalla mikä tärkeä tehtävä sillä oli yhteiskunnan uudestimuodostamistyössä. Hän osasi kohottaa kansaa, esittämällä sille suuria historiallisia näkökohtia, osasi valaista mitä mutkallisimpia taloudellisia kysymyksiä sekä sähköyttää kuulijoitaan vilpittömyydellään ja vakuuttavaisuudellaan. Aika-ajoin työskenteli kanssamme niinkään entinen yleisesikuntaupseeri N. V. Sokolov, joka ihaili Paul Louis Courierin rohkeutta ja Proudhonin filosofisia aatteita. Sokolov sai Venäjällä monta käännytetyksi sosialismiin kirjoituksillaan „Venäläinen Sana“-aikakauskirjassa.

Olen tässä maininnut vain ne, jotka tulivat laajalti tunnetuiksi kirjailijoina, edustajina kongresseissa tai jollakin muulla tavalla. Kuitenkin kaikenkin kysyn itseltäni, eikö minun ennemmin olisi pitänyt puhua niistä, joiden nimiä ei koskaan ole näkynyt painettuna, mutta joilla silti on ollut yhtä tärkeä osa federationin elämässä kuin millä hyvänsä kirjailijalla? Eikö olisi ollut parempi puhua niistä, jotka taistelivat riiveissä ja olivat aina valmiit ottamaan osaa yrityksiin, kysymättä koskaan tulisiko heidän tehtävänsä olemaan suuri tai pieni, kunniakas tai maineeton — tulisiko se olemaan seurauksiltaan suurimerkityksinen tai tuottaisiko se vain loppumattomia vaikeuksia heille ja heidän perheilleen? Minun olisi myös ollut mainittava saksalaiset Werner ja Rinke, espanjalainen Albarracin ynnä monta muuta; mutta pelkään, etteivät heikot hahmo- piirrelmäni voisi herättää lukijassa samoja kunnioituksen ja rakkauden tunteita, joilla tämän pienen perheen jäseniä kohtelivat kaikki, jotka tulivat heitä mieskohtaisesti tuntemaan.

Kaikista Sveitsin kaupungeista, mitä minä tunnen, on Chaux-de-Fonds ehkä vähimmin miellyttävä. Se sijaitsee korkealla, alastomalla ylätasangolla ja on alttiina talven kylmille tuulille. Lunta sataa siellä yhtä paksultikin kuin Moskovassa ja se sulaa ja sitä tulee yhä uutta yhtä usein kuin Pietarissa. Mutta meistä oli tärkeää saada levittää aatteitamme juuri tällä keskuspaikalla ja antaa enemmän eloa paikalliselle käännytykselle. Täällä asuivat Pindy, Spichiger, Albarracin ja molemmat blanquilaiset, Ferré ja Jeallot, ja minä saatoinkin täältä käsin silloin tällöin käydä tervehtimässä Guillaumea Neuchatelissa ja Schwitzguebelia St Imierin laaksossa.

Minulle alkoi nyt elämä, joka tarjosi minulle runsaassa määrin mieluisaa tekemistä. Me pidimme lukuisia kokouksia, joita varten itse kannoimme ilmoitukset kahviloihin ja työpajoihin. Kerran viikossa pidimme osastokokouksia, joissa keskustelut olivat erittäin vilkkaat. Myöskin otimme osaa valtiollisiin puoluekokouksiin saadaksemme tilaisuutta saarnata anarkismia. Minä olin hyvin paljon matkoilla, käyden muissa osastoissa ja autellen niitä.

Sinä talvena saimme paljon myötätuntoisuutta osaksemme, mutta säännöllistä työtämme haittasi koko lailla kellosepän ammatin alalla sattunut pula. Puolet työväestöstä oli ilman työtä tai saattoi tehdä työtä vain muutamia tunteja viikossa. Sentähden täytyi kaupungin perustaa kunnallisruokaloita, joissa aterioita annettiin hankintahintoihin. Anarkistien Chaux-de-Fondsissa perustaman työpajan, jossa raha-ansiot jaettiin tasan osakkaiden kesken, oli hyvin vaikea saada työtä, vaikka se oli hyvässä maineessa, ja Spichigerin täytyi jonkun aikaa kartata villoja eräälle verhoilijalle, hankkiakseen sillä tavoin itselleen elannon.

Me otimme kaikki sinä vuonna osaa Bernissä punaisiin lippuun toimeenpantuun mielenosotukseen. Taantumuksen hyökyaalto oli ehtinyt jo Sveitsinkin, ja vastoin perustuslakia kielsi Bernin poliisi kantamasta työväenlippua kaduilla. Sentähden oli välttämättömästi näytettävä, ettei työväestö ainakaan muutamissa paikoin salli oikeuksiaan poljettavan ja että se ryhtyy vastustamaan. Me matkustimme kaikki Berniin Pariisin kommunin vuosipäivänä, kulkeaksemme kiellosta huolimatta kaduilla punaisiin lippuun. Tapahtui tietysti yhteentörmäys poliisien kanssa, jolloin kaksi tovereista sai sapeliniskuja ja kaksi poliisia tuli ankarasti haavoitetuksi. Mutta yksi punainen lippu saatiin kuitenkin onnellisesti viedyksi saliin, jossa pidettiin hyvin innostunut kokous. Minun tarvinnee tuskin mainita, että n. k. johtajat olivat riveissä mukana ja taistelivat yhtä hyvin kuin toiset. Syytteeseen asetettiin noin kolmekymmentä Sveitsin kansalaista, jotka kaikki itse ilmoittausivat tutkintotuomarille mielenosotukseen osaa ottaneina ja vaativat, että heidät tuomittaisiin. Ne, jotka olivat haavoittaneet poliiseja, astuivat itsestään esiin ja tunnustivat tekonsa. Paljon myötätuntoisuutta voitti asiamme puolelleen näiden oikeudenkäyntien kautta. Monet ymmärsivät, että kaikkia vapaisuuksia on mitä jäykimmän puolustettava, jottei niitä otettaisi pois. Sentähden tuli tuomiokin verrattain lievä; rangaistus oli enintään kolme kuukautta yksinkertaista vankeutta.

Bernin hallitus kielsi kuitenkin punaisen lipun kantamisen koko kanttoonissa. Silloin Jura-federatsioni päätti, uhmaten kieltoa, kantaa sitä S:t Imierissä, jossa kongressimme sinä vuonna oli määrätty pidettäväksi. Sillä kertaa olivat useimmat meistä varustetut aseilla ja valmiina puolustamaan lippuamme viimeiseen asti. Poliisiosasto oli asetettu eräälle torille ehkäisemään kulkuamme, ja läheisellä kentällä seisoi plutoona sotaväkeä, joka oli muka kutsuttu ampumarjoituksiin.

Me kuulimme selvästi laukaukset kulkiessamme kaupungin kaduilla. Mutta kun kulkueemme läheni toria ja käytöksemme osotti, että poliisin sekaantuminen johtaisi ankaraan verenvuodatukseen, antoi määri meidän rauhassa kulkea. Siten pääsimme esteettömästi työväen talolle, jossa kokouksemme pidettiin. Kukaan meistä ei ollut erittäin halunnut taistelua; mutta täyssissä varusteissa sotilassoiton tahdissa marssivan kulkueen synnyttämä mielten jännitys oli niin kova, että on vaikea sanoa, — kumpiko tunteista oli useimmissa meissä vallalla tultuamme saliin: helpotuksenko tunne sen johdosta, ettei kahakkaa syntynyt, vaiko sääli, että kaikki oli suoriutunut niin hiljaisesti. Ihmisluonne on todella tutkimaton.

Muuten oli päätehtävämme kehittää anarkistisen sosialismin käytännöllisiä ja tietopuolisia muotoja, ja tässä suhteessa on Jura-federatsioni tosiaan saanut jotakin pysyväistä aikaan.

Me oivalsimme uuden yhteiskuntamuodon — tasa-arvoisten yhteiskunnan — olevan kasvamassa kaikkien sivistyskansojen keskellä ja tulevan tunkemaan syrjään vanhan. Sen jäsenten ei ole enää pakko myydä työtään ja ajatuksiaan niille, jotka nyt satunnaisesti tahtovat käyttää niitä, vaan voivat käyttää tietojaan ja lahjojaan kaikkia hyödyttävään tuotantoon; ja tätä varten he tulevat yhtymään järjestöiksi, jotka ovat niin rakennetut, että siinä kaikki voimat työskentelevät yhdessä suurimman mahdollisen hyvinvointimäärän aikaansaamiseksi kaikille, jonka ohessa yksityiselle aloteelle jää täysi vapaus. Tämän yhteiskunnan tulee muodostamaan joukko yhdistyksiä, liittoutuneita keskenään kaikkia niitä tarkoituksia varten, jotka vaativat yhteistoimintaa: — ammattiyhdistyksiä kaikenlaista tuotantoa varten maanviljelyksen, teollisuuden, tiedonviljelyksen ja taiteiden aloilla; osuuskuntia, jotka pitävät huolta keuhkotautisista, asunnoista, kaasulaitoksista,

ruokatarpeiden hankinnasta, terveyshoidon järjestämisestä j. n. e.; kuntia, liittyneitä toisiinsa keskenään tai ammattiyhdistyksiin, ja lopuksi suurempia ryhmiä, jotka ulottuvat yli koko maan tai useiden maiden, jäseninä henkilöitä, jotka työskentelevät yhdessä sellaisten taloudellisten, tiedollisten, taiteellisten ja siveellisten tarpeitten hyväksi, jotka eivät rajoitu johonkin erikoiseen alueeseen. Kaikki nämä eri ryhmät tulevat olemaan suoranaudessa yhteydessä toistensa kanssa vapaan keskinäisen sopimuksen nojalla, samaten kuin eri maiden rautatieyhtiöt tai postilaitokset nykyään toimivat yhdessä ilman mitään keskusrautatiehallitusta tai postidepartementtia, ja vaikka edelliset ovat pelkästään itsekästen tarkoitusten johdettavina ja jälkimäiset kuuluvat eri valtioihin, jotka sitäpaitsi usein ovat keskenään vihamieliset; tai samaten kuin säätieteelliset laitokset, alppiklubit, hengenpelastusasemat Englannissa, pyöräilijät, opettajat, kirjailijat j. n. e. liittyvät yhteistoimintaan tiedollisten pyrintöjen harrastamista varten tai pelkästään hovin vuoksi. Uusien tuotantomuotojen ja kaikenlaisten järjestöjen kehittämiseksi jää täysi vapaus; yksityisen alotetta tullaan edistämään, yhdenmukaisuuteen ja keskittämiseen tähtääviä pyrkimyksiä ehkäisemään. Muuten ei tämä yhteiskunta suinkaan tule kiteytettäväksi määrättyihin muuttumattomiin muotoihin, vaan päinvastoin elävänä, kehittyvänä elimistönä alinomaa muuttamaan ulkoasuaan; kukaan ei ole tunteva hallituksen tarvetta, sillä vapaa sopimus ja yhteenliittyminen korvaavat hallituksen kaikkiin niihin toimintoihin nähden, jotka hallitus nykyään katsoo itselleen kuuluviksi; ristiriitojen aiheet tulevat väheneväksi, ja ne ristiriidat, joita kuitenkin syntyy, voidaan sovinto-oikeuden tuomiolla ratkaista.

Ei kukaan meistä arvostellut liian vähäiseksi sen muutoksen tärkeyttä ja laajuutta, joka meille kangasteli tulevaisuudessa. Me ymmärsimme, etteivät vallalla

olevat käsitykset maan, tehtaiden, kaivosten, asuntorakennusten j. n. e. yksityisomistuksen välttämättömyydestä keinona teollisuuden kehityksen turvaamiseksi ja palkkausjärjestelmästä keinona pakottaa ihmisiä tekemään työtä, — niinkään helpolla jätä sijaa korkeammalle käsitykselle sosialistisesta omistuksesta ja tuotannosta. Me tiesimme, että kestettävänäimme oli väsyttävä käännytyskausi, pitkälinen jakso taisteluja, yksityisiä ja yleisiä kapinoita nykyään valitsevia varallisuuden omistusmuotoja vastaan; että tarvitaan uhrauksia yksityisten puolelta, erikoisia yrityksiä korjausten aikaansaamiseksi ja paikallisia mullistuksia, ennenkuin yleisesti vallalla olevat yksityisen omistusoikeuden aatteet muuttuisivat. Me oivalsimme niinkään, etteivät sivistyskansat kerrallaan hylkäisi eivätkä voisikaan hyljätä nyt vallitsevia aatteita vallanpitäjien välttämättömyydestä, johon käsitykseen meidät kaikki on kasvatettu. Vuosikautia kestävää käännytystä ja pitkä jakso yksityisiä epäyslauseita vallanpitäjiä vastaan kuin myöskin perinpohjaista historiasta saatujen opetusten tarkistamista tarvitaan, ennenkuin ihmiset saadaan ymmärtämään, että he ovat erehtyneet omistaessaan hallitsijansa ja lakiensa ansioksi sellaista, mikä itse asiassa on seuraus heidän omista yhteiskuntatavoistaan. Kaiken tämän me tiesimme ja ymmärsimme. Mutta me tiesimme myös, että kun saarnaamme muutosta näihin kahteen suuntaan, me kuljemme inhimillisen kehitysvirran mukana emmekä sitä vastaan.

Tultuani lähemmin tuntemaan Länsi-Euroopan työläisiä ja niitä kohtaan myötätuntoisia sivistyneiden luokkien ihmisiä, huomasin ennen pitkää, että he pitivät personallista vapauttaan vieläkin suuremmassa arvossa kuin persoonallista hyvinvointiaan. Viisikymmentä vuotta takaperin olivat työläiset valmiit myymään personallisen vapautensa millaisille valtaherroille

hyvänsä, jopa vaikka jollekin Caesarille, kun heille lu-  
vattiin vain aineellisia etuja korvaukseksi; näin ei nyt  
ollut enää laita. Minä näin, että sokea usko valittui-  
hin hallitusmiehiin, jopa vaikka ne olisivat olleet ote-  
tut työväenliikkeen parhaimmista johtajistakin, on hä-  
viämäisillään latinalaisrotuisen työväestön keskuudessa.  
„Meidän on ennen kaikkea saatava tietää, mikä meille  
on tarpeen, niin teemme sen parhaiten sitten itse“, sa-  
noivat he, ja tämä käsitys on laajalle levinnyt työvä-  
estön keskuuteen, paljoa laajemmalle kuin tavallisesti  
otaksutaan. Kansainvälisen Liiton säännöissä sano-  
taan: „Työväestön vapauttaminen on työväestön itsen-  
sä suoritettava“, ja tämä ajatus oli juontanut juurensa  
syvälle ihmisten mieliin. Pariisin kommunistin surullinen  
kokemus oli vain vahvistanut tätä käsitystä.

Kommunistin kapinan puhjettua oli paljon keskiluok-  
kiin kuuluvia ihmisiä, jotka olivat valmiit itse pane-  
maan alulle yrittäviä sosialistiseen suuntaan, tahi ai-  
nakin olemaan niitä vastustamatta. — „Kun minä ja  
veljeni tulimme pienestä huoneestamme ulos kadulle,  
— kertoi Élisée Reclus minulle kerran, — sanoivat va-  
rakkaihin luokkiin kuuluvat ihmiset meille: 'Sanokaa,  
mitä on tehtävä? Me olemme valmiit alkamaan uutta  
elämää.' Mutta *me* (samassa hän löi kädellä otsaansa)  
emme silloin tienneet, mitä heille sanoa.“

Ei koskaan ennen mihinkään hallitukseen ollut  
kuulunut niin paljon edustajia kaikista edistyspuolueis-  
ta kuin maaliskuun 25 päivänä 1871 valittuun kommu-  
nin neuvostoon. Kaikki vallankumouksellisten mielipi-  
teiden vivahdukset olivat siinä suhteellisesti edustet-  
tuina: blanquillaiset, jakobiinit, internatsionalistit. Mutta  
kun työläisillä itsellään ei ollut selviä käsityksiä so-  
siaalisista uudistuksista, jolla evästä edustajiaan, ei  
kommunistin hallitus saanut mitään aikaan tähän suun-  
taan. Jo se seikka, että he olivat eristettyinä yhtei-  
sestä kansasta ja sulkeutuneina Hôtel de Villeen (kau-

pungin raatihuoneeseen), vaikutti herpaisevasti heihin. Pitäen tätä mielessä me ymmärsimme sosialismin menestyksen välttämättömästi edellyttävän, että hallituksettomuuden, riippumattomuuden ja yksityisen alotevapauden aatteita, — sanalla sanoen anarkismin aatteita, on saarnattava rinnan omaisuuden ja tuotannon yhteistyttämisaatteiden kanssa.

Me tietysti näimme edeltäpäin, että jos yksilölle jätetään täysi vapaus ilmaista aatteitaan ja toimia niiden mukaan, saisimme nähdä äärimäisyyteen menevää mielipiteittemme liioittelua. Minä olin nähnyt jotakin samantapaista venäläisessä nihilismissä. Mutta me arvelimme, — ja kokemus on osottanut meidän olleen oikeassa, — että itse yhteiskunnallinen elämä, julkisen ja suoran mielipiteiden ja toiminnan arvostelun kannattamana, vähitellen karsisi välttämättömät liioittelut. Me toimimme itse asiassa vanhan sananparren mukaisesti, joka sanoo, että vapaus on tehokkain apukeino vapaudesta johtuvien haittojen poistamiseksi. Sydämenä ihmiskunnan povessa kätkeiksen joukko menneiltä ajoilta perittyjä yhteiskunnallisia tapoja, joille tähän asti ei ole annettu täyttä arvoa. Niitä ei ylläpidetä yhteiskunnassa pakkokeinoilla, sillä ne ovat kaikkea pakkoa korkeammat ja vanhemmat. Niihin perustuu kaikkalainen edistys ihmiskunnassa, ja niin kauan kuin ihmiskunta ei ala ruumiillisesti ja henkisesti rappeutua, ei näitä tapoja hävitetä ihmisten tuomiolla ja välipäisillä kapinoilla niitä vastaan. Tämä vakaumus lujittui minussa yhä varmemmaksi, mitä enemmän opin tuntemaan ihmisiä ja elämää.

Samalla me ymmärsimme, ettei näitä muutoksia voi saada aikaan yksi ainoa ihminen, ei nerokkainkaan. Eivät ne tule meille tieteellisenä keksintönä eikä ilmesytyksenä, vaan itsensä joukkojen yhteistyön tuloksena. Keskiajan oikeudenkäyttö, kyläkunnat, kauppakaupungit, työ- ja ammattikunnat sekä kansainvälisen oikeu-



den perusteet, — eivät nekään olleet yksityisten nerojen, vaan kansan suurten joukkojen työtä.

Monet edelläkävijöistämme olivat koettaneet kuvata tulevaisuuden ihanne-yhteiskuntaa, perustaen sen vallan-periaatteeseen — vain harvoissa poikkeustapauksissa vapauden-periaatteeseen. Robert Owen ja Fourier olivat antaneet maailmalle vapaan, elimellisesti kehittyvän yhteiskunnan ihanteensa vastakohtaksi niille pyramiidinmuotoisille ihanteille, jotka olivat ottaneet roomalaisen keisarikunnan tai roomalaisen kirkon esikuvakseen. Proudhon oli jatkanut heidän työtään, ja Bakunin selvällä ja lavealla historian-filosofian käsitöksellään, jota hän sovellutti arvosteluunsa nykyajan laitoksista, „rakensi samalla kuin hän repi maahan“. Mutta kaikki tämä oli vain esityötä.

Kansainvälinen Työväenliitto otti käytäntöön uuden tavan ratkaista käytännöllisen yhteiskuntaopin tehtäviä kääntymällä työväestöön itseensä. Yhdistykseen liittyneet sivistyneet miehet ottivat vain selittääkseen työläisille, mitä muissa maissa tapahtui, tehdäkseen selkoa saavutetuista tuloksista ja myöhemmin auttaakseen heitä muodostamaan johtopäätöksiään. Me emme ottaneet teoriaimme nojalla selittääksemme, millainen ihanne-yhteiskunnan *tulisi olla*; me vain kehotimme työläisiä tutkimaan nykyisten haittojen syitä sekä kokouksissaan ja kongresseissaan harkitsemaan paremman yhteiskuntajärjestyksen käytännöllisiä puolia. Kansainvälisissä kongresseissa nostettuja kysymyksiä suositeltiin kaikille työväenyhdistyksille pohdittaviksi seuraavan vuoden kuluessa. Niitä käsiteltiin kaikkialla Europassa pienissä osastokokouksissa kunkin teollisuudenhaaran paikallistarpeiden kannalta. Osastojen pohdinnan tulokset esitettiin sitten kunkin yhdistyksen seuraavassa vuosikongressissa. Siten laadittiin alhaaltapäin sen yhteiskuntajärjestyksen teoreettiset ja käytännölliset perusteet, jonka me toivoimme tu-

levan todellisuudeksi. Ja Jura-federatsioni otti suurta osaa anarkistiyhteiskunnan ihanteiden yksityiskohtaiseen selvittelyyn.

Joutuneena itse näin suotuisiin oloihin minä vähitellen tulin siihen päätökseen, että anarkismi on jotain muuta kuin vain tapa toimia tai kuin vapaan yhteiskunnan ihanne — että se on osa luonnon ja yhteiskunnan filosofiaa, joka on kehitettävä kokonaan toisella tavalla, kuin niiden metafyyssillisten ja dialektisten metodien avulla, joita ennen on käytetty, kun on tieteen kannalta käsitelty ihmiskuntaa. Minä näin, että anarkismi on luotava samoilla metodeilla, joita käytetään luonnontieteissä, ei kuitenkaan pelkkien analogiojen liukkaalle pohjalle, kuten Herbert Spencer tekee, vaan inhimillisiin laitoksiin sovellettujen induktionien vankalle perustalle. Ja minä tein kaikki mitä voin tähän suuntaan.

---

## 7.

Syksyllä 1877 pidettiin Belgiassa kaksi kongressia: kansainvälisen työväenyhdistyksen Verviersissä ja kansainvälinen sosialistikongressi Gentissä. Näistä oli varsinkin jälkimäinen tärkeä, koska tiedettiin, että sosiaalidemokraatit aikoivat koettaa keskittää koko työväenliikkeen Euroopassa yhdeksi järjestöksi ja sitä johtamaan valita keskuskomitean, jona tulisi olemaan vanha Kansainvälisen Liiton pääneuvosto, vaikka uudella nimellä. Oli sentähden välttämätöntä puolustaa romanilaisten maiden työväenjärjestöjen autonomiaa, ja me teimme parastamme saadaksemme lähetetyksi kongressiin niin monta edustajaa kuin suinkin. Minä läksin sinne Levashovin nimellä; kaksi saksalaista, latoja

Werner ja mekanikko Rinke, kulkivat jalan Baselista Belgiaan. Ja vaikka meitä ei ollut muuta kuin yhdeksän anarkistia Gentissä, onnistui meidän saada keskitysaie ehkäistykseksi.

Neljännesvuosisata on siitä asti kulunut; koko joukko kansainvälisiä sosialistikongresseja on sen jälkeen pidetty, ja sama riita on uudistunut niissä kaikissa: sosiaalidemokraatit ovat koettaneet koota koko Euroopan työväenliikkeen lippunsa alle, ja anarkistit ovat koettaneet parastaan sitä estääkseen. Kuinka paljon turhaan kulutettuja voimia, kuinka paljon katkeria sanoja, kuinka paljon hajalle meneviä harrastuksia! Ja tämä vain sentähden, että ne, joiden tunnuslauseena oli „valta anastettava nykyisissä valtioissa“ eivät ymmärrä, ettei tämänsuuntainen toiminta voi itseensä sulkea koko sosialistista liikettä! Alusta pitäen alkoi sosialismi kehittyä kolmeen suuntaan, joiden edustajina ovat Saint-Simon, Fourier ja Robert Owen. Saint-simonismi on synnyttänyt sosiaalidemokratian, fourierismi on antanut alun anarkismille ja owenismi on Englannissa ja Amerikassa kehittymäisillään ammatikuntalaisuudeksi, kooperatsiooniksi ja niin kutsutuksi kunnallissosialismiksi; tämä liike on edelleen vihamielinen sosiaalidemokraattiselle valtiososialismille, mutta sillä on monta kosketuskohtaa anarkismin kanssa. Mutta kun ei ole tahdottu ymmärtää, että kaikki kolme liikettä pyrkivät samaan päämäärään, vaikka kolmea eri tietä, jonka ohessa kaksi viimeksi mainittua liikettä tuopi suuriarvoisen lisänsä ihmiskunnan kehitykseen, on neljännesvuosisata hukattu turhiin ponnistuksiin saada toteutetuksi mahdoton utopia — yksimielinen työväenliike sosiaalidemokraattiseen malliin.

Gentin kongressi päättyi minuun nähden odottamattomalla tavalla. Kolme tai neljä päivää sen jälkeen kun kongressi oli alkanut, sai Belgian poliisi tietää kuka Levashov oli, ja sillä oli käsky vangita mi-

nut poliisisäännösten rikkomisesta, mihin olin tehnyt itseni syyväksi ilmoittautumalla hotellissa väärällä nimellä. Belgialaiset ystäväni varoittivat minua. He sanoivat, että klerikaalinen ministeristö, joka silloin oli vallassa, voisi luovuttaa minut Venäjälle, ja vaativat, että minä viipymättä poistuisin kongressista. He eivät sallineet minun edes palata hotelliinkaan; Guillaume asettui tielleni ja ilmoitti, etten minä väkivallatta pääsisi menemään sinne. Nyt kuultiin salaperäistä mutinaa ja kuiskauksia, siellä täällä seisoivat työläisjoukkoja, ja muutamat toverit veivät minut huolellisesti vartioituna pimeään torin poikki. Kaikki tämä näytti hyvin mystilliseltä. Viimein veivät toverit minut erään työmiehen, sosiaalidemokraatin asuntoon, jossa minun oli oltava yöttä. Isäntä otti minut, anarkistin, vastaan liikkuttavan sydämellisesti, kuin olisin ollut hänen oma veljensä. Seuraavana aamuna matkustin taaskin Englantiin, ja kun astuin laivasta Thamesin rannalle, muistan englantilaisen tullivirkamiehen hyväntahtoisesti hymähtäneen, kun hän tahtoi välttämättömästi tarkastaa matkatavarani eikä minulla ollut muuta kuin pienoinen matkalaukku hänelle näytettävänä.

Tällä kertaa en viipynyt Lontoossa kauan. Brittiläisen museon oivalliset kokoelmat antoivat minulle tilaisuuden tutkia Ranskan vallankumousta — miten vallankumoukset alkavat. Mutta tämä ei antanut minulle kyllin työtä, minä kaipasinkin elävämpää toimintaa ja matkustin jonkun ajan kuluttua Pariisiin. Kommunin kapinan säälimättömän kukistamisen jälkeen oli työväenliike alkanut täällä herätä uuteen eloon. Italialaisen Costan, muutamien ranskalaisten anarkistityömiesten sekä Jules Geusden ja hänen toveriensa kanssa, jotka silloin vielä eivät olleet niin yksipuolisen jyrkkiä sosiaalidemokraatteja, perustimme ensimmäiset sosialistiryhmät siellä.

Alku oli hyvin pieni. Kokoonnuimme tavallisesti 5—6 miestä johonkin kahvilaan, ja jos onnistuimme kokoukseeemme saamaan satakuntakaan kuulijaa, olimme jo kovasti iloiset. Ei kukaan voinut arvata, että liike kahta vuotta myöhemmin jo olisi täydessä vauhdissaan. Mutta Ranskassa asiat kehittyvät ominaisella tavalla. Kun taantumus pääsee valtaan, häviävät kaikki liikkeen näkyväiset merkit. Vain muutamat intoilijat koettavat uida vastavirtaan. Mutta jollakin salaperäisellä tavalla nujertuu taantumuksen voima aatteiden läpitynkevaisuuden vaikutuksesta. Uusi virtaus alkaa tulla näkyviin, ja sitten huomataan yhtäkkiä, että aate, jota kaikki ovat luulleet kuolleeksi, onkin koko ajan ollut elävä, että se on kasvanut ja levinnyt. Niin pian kuin julkinen kiihotus käy mahdolliseksi, ilmaantuu tuhansittain kannattajia, joiden olemassaoloa ei kukaan ole aavistanut. „Pariisissa, — oli Blanqui vanhuksella tapana sanoa, — on viisikymmentätuhatta ihmistä, jotka eivät ota osaa kokouksiin ja mielenosoituksiin, mutta jotka heti, kun tuntevat, että voipi näyttäytyä kadulla ja siellä ilmaista mielipiteensä, astuvat esiin ja ovat tarpeen vaatiessa valmiit ryntäämään.“ Niin oli nytkin. Meitä oli enintään kaksikymmentä miestä, jotka työskentelimme työväenliikkeen hyväksi, ja korkeintaan kaksisataa, jotka sitä julkisesti kannattivat. Ensimmäisessä kommunin muistojuhlissa maaliskuulla 1878 ei meitä varmaankaan ollut enempää kuin parisataa henkeä. Mutta kaksi vuotta myöhemmin julistettiin anteeksianto kommunardeille, ja koko Pariisin työväestö oli liikkeellä kaduilla tervehtiäkseen palavia; se kokoontui tuhatlukuisina joukkoina taputtaakseen käsiään heille kokouksissa. Sosialistinen liike astui aimo askeleen eteenpäin ja tempasi radikaalit mukaansa.

Mutta tämän ylösnousemuksen aika ei ollut vielä tullut, ja huhtikuussa 1878 vangittiin eräänä yönä Costa

ja hänen ranskalainen toverinsa. Poliisioikeus tuomitsi heidät puoleksitoista vuodeksi vankilaan sentähden, että he olivat kuuluneet Kansainväliseen Työväenliittoon. Ainoastaan erehdyksen kautta pelastuin minä joutumasta vangiksi. Poliisi etsi Levashovia ja oli vähällä vangita erään venäläisen ylioppilaan, jolla oli melkein samanlainen sukuaimi. Minä olin ottanut entisen nimeni ja oleskelin esteettä Pariisissa vielä lähes kuukauden. Sen jälkeen kutsuttiin minut Sveitsiin.

---

## 6.

Tämän Pariisissa oleskeluni aikana minä tutustuin I. S. Turgenjeviin. Hän oli yhteiselle tuttavallemme P. L. Lavroville ilmaissut toivomuksensa saada tavata minua ja oikeana venäläisenä viettää pakoani pienellä päivällisellä muutamien ystäviensä piirissä. Melkein pyhällä kunnioituksen tunteella astuin suuren romaanikirjoittajan kynnyksen yli. Jos hän „Metsämiehen muistelmillaan“ oli tehnyt Venäjälle arvaamattoman palveluksen saattamalla maaorjuuden vihattavaksi (minä en tiennyt vielä silloin, että Turgenjev oli ottanut huomattavalla tavalla osaa Herzenin „Kellon“ toimittamiseen), on hän nuorelle sivistyneelle Venäjälle tehnyt ainakin yhtä suuria palveluksia myöhemmillä teoksillaan. Hän herätti korkeampia aatteita ja näytti, mitä venäläinen nainen on, millaisia aarteita kätkeiksen hänen sydämessään ja sielussaan ja mitä hänestä voi tulla miehen innostuttajana. Hän on opettanut meille, miten parhaimmat miehet kohtelevat naisia ja miten he rakastavat. Minuun ja tuhansiin aikalaisiini on tämä osa Turgenjevin opetuksia tehnyt lähtemättö-

män vaikutuksen, paljoa voimakkaamman kuin parhaimmat naisen oikeuksia käsittelevät kirjoitukset.

Turgenjevin ulkomuoto on yleisesti tunnettu. Hän oli hyvin kaunis: pitkäkasvuinen, tukevarakenteinen, harmaa tukka kihartava ja pehmeä. Hänen silmistään loisti älykkäisyyttä, josta ei puuttunut leikkillisyyden vivahdusta, ja koko hänen olentonsa osotti sitä suoruutta ja teeskentelemättömyyttä, joka on ominaista Venäjän parhaimmille kirjailijoille. Hänen kaunismuotoinen päänsä todisti varsin kehittyneitä henkisiä kykyjä. Kun Paul Bert ja Paul Reclus (lääkäri) punnit-sivat hänen aivonsa, huomasivat he niiden olevan niin paljoa raskaammat siihen saakka tunnettuja aivoja, nim. Cuvierin, että he, ollakseen täysin varmat, lähettivät noutamaan uuden vaa'an. Mutta paino pysyi samana.

Varsinkin oli Turgenjevin puhetapa omituinen. Hän puhui niinkuin kirjoittikin: vertauksin. Selvittäessä jotakin ajatusta ei hän turvautunut todisteihin, vaikka hän filosoofisissa väittelyissäkkin oli etevä: hän valaisi sanottavaansa jollakin kuvauksella, joka esitettiin niin taiteellisessa asussa, kuin olisi se ollut otettu jostakin hänen romaanistaan.

— Teillä on ollut tilaisuus tehdä monenlaisia havaintoja liikkeessanne ranskalaisten, saksalaisten ja muiden europalaisten kesellä, — sanoi hän minulle kerran. — Oletteko huomannut, että useitten heidän ja meidän käsitystemme välillä on mittaamattoman syvä juopa: on kohtia, joista emme milloinkaan voi tulla yksimielisiksi.

Minä vastasin, etten ollut pannut tätä merkille.

— „Ei, kyllä niitä on. Esimerkiksi tämä. Olimme kerran teatterissa katsomassa ensi-näytäntöä ja istuimme aitiossa: Flaubert, Daudet, Zola ja minä (en ole varma mainitsiko hän sekä Daudetin että Zolan, mutta toisen hän ainakin mainitsi). Olimme kaikki

vapaamielisiä mielipiteitä suosivia miehiä. Kappaleen aihe oli seuraava: Vaimo oli eronnut miehestään; hän oli rakastunut toiseen ja eli nyt tämän kanssa, joka kuvattiin kappaleessa perin kunnan mieheksi. Monta vuotta olivat he olleet ihan onnellisia. Vaimon lapset, poika ja tyttö, olivat olleet pienet hänen erotessaan miehestään; nyt olivat he täyskasvuiset ja olivat koko ajan luulleet äidin toista puolisoa isäkseen. Tämä oli kohdellut heitä aivan kuin omia lapsiaan: he rakastivat häntä ja hän rakasti heitä. Tyttö oli täyttänyt kahdeksantoista vuotta, ja poika oli noin seitsemäntoista vanha. Kohtaus esittää perheen yhtymystä aamiaispöydän ääressä. Tyttö lähestyy luultua isäänsä, ja tämä aikoo suudella häntä. Mutta poika, joka jollakin tavoin on saanut tietää asian todellisen laidan, syöksyy esiin ja huutaa: „Rohjetkaapas! (N'osez pas!)“ — Tämä huudahdus nosti teatterissa myrskyn. Kaikki taputtivat mielettömästi käsiään. Flaubert ja muut ottivat osaa. Tämä vaikutti minuun ilkeän hämmästyttävästi.

— Kuinka! — sanoin minä, — tämä perhe oli onnellinen . . . Mies kohteli lapsia paremmin kuin heidän oma isänsä . . . Äiti rakasti häntä ja eli onnellisena hänen kanssaan . . . Tuon ilkeän poikalurjuksen olisi sietänyt saada selkäänsä . . . Mutta kaikki turhaan. Niin paljon kuin siitä perästäpäin kiisteltiinkin, jäi käsityskantani näille eteville kirjailijoille kuitenkin vieraaksi.“

Minä käsitin luonnollisesti kysymyksen Turgenjevin kannalta ja huomautin ainoastaan, että hänen tuttavansa kuuluivat pääasiallisesti keskiluokkiin. Siellä on ero ihmisten ja ihmisten välillä tosiaan suuri. Minun tuttavani sen sijaan olivat haettavana yksinomaan työläisten keskuudesta; ja kaikkien maiden työläiset ja talonpojat ovat hyvin toistensa kaltaiset.



Tämän sanoessani minä kuitenkin olin kokonaan väärässä. Tutustuttuani tarkemmin ranskalaisiin työmiehiin minä tulin usein ajatelleeksi, mitenkä oikea Turgenjevin huomautus oli ollut. On tosiaankin olemassa syvä juopa venäläisten avioliittokäsitysten ja niiden käsitysten välillä, jotka ovat vallalla Ranskassa yhtä hyvin työväestön kuin keskiluokan ihmisissä. Monessa muussakin suhteessa eroavat venäläiset käsitystavat yhtä suuresti muiden kansojen käsitystavoista.

Turgenjevin kuoleman jälkeen näin jossakin mainittuna, että hänellä oli ollut aikomuksena kirjoittaa tätä aihetta käsittelevä romaani. Jos hän oli pannut teoksensa jo alulle löytyy kertomani kohta välttämättömästi hänen käsikirjoituksessaan. Kuinka sääli, ettei Turgenjev tullut kirjoittaneeksi tätä romaania! Olen ajatuskannaltaan täysi länsi-euroopalainen, olisi hän esittänyt hyvin syvämielisiä ajatuksia tästä aiheesta, joka varmaankin oli herättänyt hänessä syvää mielenkiintoa kautta hänen koko elämänsä.

Kaikista XIX:nnen vuosisadan kaunokirjailijoista ei Turgenjevillä ole vertaistaan teostensa taiteelliseen täydellisyyteen nähden. Hänen proosansa on sointuvaa kuin musiikki, — sointisävyltään samanlaista kuin Beethovenin musiikki; hänen romaaninsa: „Rudin“, „Aatellesä“, „Aattona“, „Isät ja lapset“, „Savu“ ja „Uudismaa“ tarjoavat meille nopeasti kehittyvän kuvan niistä sivistyneen luokan edustajista, „jotka tekivät historiaa“, alkaen vuodesta 1848. Kaikki tyypit ovat piirretyt sellaisella filosofisella syvyydellä ja ihmioluonteen tuntemuksella sekä sellaisella tieteellisellä hienoudella, joilla ei ole vastinettaan missään muussa kirjallisuudessa. Siitä huolimatta vastaanotti suurin osa Venäjän nuorisoa romaanin „Isät ja lapset“, jota Turgenjev itse piti kypsyeimpänä tuotteenaan, äänekkäillä vastalauseilla. Heidän mielestään ei nihilisti Bazarov

ollenkaan ollut mikään nuoren polven edustaja. Useat päinvastoin sanoivat häntä nuoren polven irvikuvaksi. Tämä ymmärtämyksen puute suretti kovin Turgenjevia, ja vaikka sovinto sittemmin tapahtuikin Pietarissa hänen ja nuorison välillä „Uudismaa“-teoksen ilmentyttyä, eivät näiden hyökkäysten hänelle tuottamat haavat ikinä umpeutuneet.

Turgenjev oli Lavrovilta saanut tietää, että minä olin hänen teostensa suuri ihailija, ja kerran, palatesamme samoissa vaunuissa käynniltämme Antokolskin työhuoneessa, hän kysyi minulta, mitä mieltä minä olin Bazarovista. Minä vastasin suoraan: „Bazarov on mainiosti kuvattu nihilisti, mutta tuntee, että te ette ole rakastanut häntä yhtä paljon kuin muita sankareitanne.“

— Päinvastoin, minä rakastin häntä suuresti, vastasi Turgenjev odottamattomalla lämmöllä. — Kun tulemme kotiin näytän teille päiväkirjani, johon olen merkinnyt, miten minä itkin, kun lopetin kirjani Bazarovin kuolemalla.

Turgenjev rakasti epäilemättä Bazarovin älyllistä puolta. Hän oli siihen määrin eläytynyt sankarinsa nihilistiseen filosofiaan, että piti hänen puolestaan päiväkirjaa, jossa arvosteli päivän tapahtumia Bazarovin näkökannalta. Mutta minä luulen, että Turgenjev enemmän ihmetteli kuin rakasti Bazarovia. Loistavassa esityksessä Hamletista ja Don Quixotesta hän jakoi kaikki „ihmiskunnan historiaa luovat“ ihmiset kahteen, näiden henkilöiden edustamaan luokkaan. — „Analyysi ennen kaikkea, ja egoismi; siksipä myös uskon puute. Hän elää kokonaan itseään varten, hän on egoisti; mutta uskoa itseensä ei voi egoistikaan“, — niin kuvasi Turgenjev Hamletin luonnetta. „Sentähden hän on epäilijä eikä tule koskaan saamaan mitään aikaan, sen sijaan kuin Don Quixote, joka taistelee tuulimyllyjä vastaan ja luulee parranajokulhoa Mambrinin ky-

päriksi (kukapa meistä ei olisi samalla tavalla erehtynyt?) vetää joukkoja perässään. Joukot seuraavat aina sitä, joka enemmistön pilkasta tai vainosta välittämättä kulkee vakaasti eteenpäin, katse tiukasti teroitettuna päämaaliin, jota tuskin muut, kuin hän itse näkevät-kään. Don Quixotet etsivät, lankeavat, nousevat uudestaan ja loppujen lopuksi saavuttavat sen. Mikä onkin ihan oikein. Mutta vaikka Hamlet on epäilijä eikä usko hyvään, uskoo hän pahaan. Hän vihaa sitä; paha ja valhe ovat hänen vihollisiaan, eikä hänen skeptisisminsä ole välinpitämättömyyttä, vaan ainoastaan kielteisyyttä ja epäilystä, jotka lopuksi kuluttavat hänen tahdonvoimansa.\* Nämä Turgenjevin mietelmät antavat meille, mikäli minusta näyttää, opastuksen oikein ymmärtääksemme hänen suhdettaan sankareihinsa. Hän ja muutamat hänen parhaimmista ystäivistään olivat enemmän tai vähemmän Hamlet-maisia. Turgenjev rakasti Hamletia ja ihmetteli Don Quixotea. Siinä syy miksi hän myöskin ihmetteli Bazarovia. Hän esitti erinomaisen hyvin hänen henkisen etevyytensä, hän ymmärsi mainion hyvin Bazarovin yksinäisyydessä piilevän traagillisuuden; mutta hän ei voinut ympäröidä häntä sillä runollisen hellällä rakkaudella, jota hän, kuni sairaalle ystäväilleen, omisti niille sankareilleen, jotka lähentelivät Hamlet-tyyppiä. Sellainen rakkaus ei tässä olisi ollut paikallaan.

— „Tunsitteko te Myshkinin?“ kysyi hän minulta kerran v. 1878. Meidän piiriämme vastaan nostetun oikeudenkäynnin aikana oli Myshkinin voimakas persoonallisuus tullut erityisesti huomatuksi.

— „Tahtoisin saada tietää kaikki, mikä koskee häntä, — jatkoi Turgenjev. — *Siinä vasta mies*, ei hituistakaan Hamletia.“ Ja sanoessaan sen Turgenjev nähtävästi ajatteli sitä uutta tyyppiä, jonka venäläinen liike loi ilmi, vaan jota vielä ei ollut olemassa „Uudis-

maassa\* kuvatulla aikakaudella. Tämä tyyppi ilmaantui vasta paria vuotta myöhemmin.

Viimeisen kerran näin I. S. Turgenjevin syksyllä tai heinäkuussa 1881. Hän oli jo silloin hyvin sairas, ja häntä vaivasi ajatus, että hänen velvollisuutensa olisi kirjoittaa Aleksanteri III:nelle, joka äskettäin oli noussut valtaistuimelle ja oli vielä kahden vaiheilla, millaista politiikkaa hänen olisi pitänyt ruveta noudattamaan, — osottaakseen hänelle, että on välttämätöntä antaa Venäjälle perustuslaillinen hallitusmuoto. Peittelemättömällä surulla sanoi Turgenjev minulle: „Tunnen, että minun olisi tehtävä se, mutta huomaan myöskin, etten sitä jaksa.“ Hän kärsi jo silloin kauheita vaivoja selkäydin-syövän johdosta. Hänen oli vaikea istua ja muutamiakin minuutteja puhua. Siten ei hän tullut Aleksanteri III:nelle kirjoittaneeksi.

## 7.

Sillä välin olivat asiat Venäjällä saaneet aivan uuden käänteen. Sota, jonka Venäjä v. 1877 oli aloittanut Turkkia vastaan, oli päättynyt yleiseksi pettymykseksi. Ennen sodan alkua oli myötätuntoisuus slaavilaiskansoja kohtaan ollut yleinen koko Venäjällä. Monet uskoivat, että vapautussota Balkanin niemimaalla panisi alulle liikkeen vapaamieliseen suuntaan itse Venäjälläkin. Mutta slaavilaiskansojen vapautus toteutui vain osaksi. Venäjän kansan tekemät äärettömät uhraukset menivät seurauksiltaan mitättömiksi ylempien sotilasviranomaisten erehdysten takia. Kymmeniä tuhansia sotamiehiä kaatui taisteluissa, jotka päättyivät vain puolittaisvoitoilla; ja myönnytykset, joihin Turkin oli täytynyt suostua, tehtiin Berliinin kongressin kautta

tyhjiksi. Kaikki tiesivät myöskin hyvin, että valtion varoja varastettiin sodan aikana melkein yhtä suuressa määrin kuin Krimin sodan aikanakin.

Keskellä tätä yleistä tyytymättömyyttä alkoi lopulla vuotta 1877 oikeudenkäynti niitä sataayhdeksääkymmentäkolmea henkilöä vastaan, jotka oli vangittu alkaen vuodesta 1873. Syytetyt, joita parhaimmat asianajajat puolustivat, voittivat heti suuren yleisön myötätunnon puolelleen. He tekivät Pietarin yleisöön sangen edullisen vaikutuksen, ja kun tuli tunnetuksi, että useimmat heistä olivat istuneet kolme, neljä vuotta vankilassa odottaen että heitä tutkittaisiin, ja että noin kaksikymmentä henkeä oli tullut bulluksi tai lopettanut päivänsä itsemurhalla, niin myötätuntoisuus syytettyjä kohtaan kasvoi jopa itse tuomareissakin. Oikeus tuomitsi muutamat heistä hyvin ankiariin, mutta muutamat verrattain lieviin rangaistuksiin, ottaen huomioon, että syytettyjä ennen kuulustelua oli pidetty niin kauan vangittuina, ettei olisi ollut oikein lisätä heille uutta rangaistusta. Odotettiin, että keisari vieläkin lieventäisi tuomiota. Mutta yleiseksi kummutukseksi Aleksanteri II, tarkastettuaan oikeuden päätöstä, kovensi rangaistuksia. Ne, jotka oikeus oli syyttestä vapauttanut, karkoitettiin etäisiin Venäjän ja Siperian kuvernementteihin; ja ne, joille oikeus oli määrännyt lyhytaikaisen vankeusrangaistuksen, lähetettiin viideksi ja kymmeneksi vuodeksi pakkotyöhön. Tämä kaikki oli Kolmannen osaston päällikön, kenraali Mezentsevin työtä.

Samoihin aikoihin Pietarin ylipoliisimestari, kenraali Trepov, käydessään tutkintovankilassa ja nähdessään ettei valtiollinen vanki Bogoljubov ottanut hattua päästään hänen, kaikkivaltiaan satraapin edessä, hyökkäsi hänen kimppuunsa nyrkit koholla; ja kun Bogoljubov teki vastarintaa, käski Trepov rangaista häntä vitsoilla. Toiset vangit, jotka kopeissaan kuuluivat sen,

tekivät äänekkäästi vastalauseita. Tämän johdosta vanginvartijat ja poliisit pieksivät heitä julmasti.

Venäjän valtiolliset vangit kestivät nurkumatta ankan maanpaon ja pakkotyön, mutta he olivat vakaasti päättäneet olla kärsimättä ruumiillista väkivaltaa. Nuori tyttö, Veera Zasulitsh, joka ei edes tuntenutkaan Bogoljubovia, otti revolverin, läksi ylipoliisimestarin luo ja ampui häntä. Trepov tuli vain haavoitetuksi. Aleksanteri II tuli itse katsomaan nuorta sankaritarta; hänen miellyttävät kasvonsa ja vaatimaton olentonsa lienevät vaikuttaneet keisariin. Trepovilla oli niin paljon vihamiehiä Pietarissa, että näiden onnistui saada asia vedetyksi tavalliseen valamies-oikeuteen. Veera Zasulitsh ilmoitti oikeudessa, että hän oli tarttunut aseeseensa vasta sitten, kun oli koeteltu kaikkia keinoja asian saattamiseksi yleisön tietoon. Oli käännytty „Timesin“ Pietarissa olevan kirjeenvaihtajankin puoleen, että hän olisi paljastanut asian lehdessään; mutta hänkään ei ollut sitä tehnyt, koska lienee epäillyt kertomuksen todenperäisyyttä. Silloin Zasulitsh, puhumatta sanaakaan kenellekään aikeestaan, lähti ampumaan Trepovia. Nyt, kun asia oli tullut yleisesti tiedoksi, oli hän iloinenkin, että Trepov oli tullut vain lievästi haavoitetuksi. Valamiehet vapauttivat Veera Zasulitshin syytteestä, ja kun poliisi tahtoi vangita hänet uudestaan heti kun hän oli tullut ulos oikeussalista, niin joukko nuoria miehiä, jotka olivat kokoontuneet kadulle, tempasi hänet pois santarmien käsistä. Hän matkusti ulkomaille ja liittyi kohta meihin Sveitsissä.

Tämä oikeusjuttu herätti suunnatonta huomiota kaikkialla Europassa. Minä olin Pariisissa, kun saapui tieto vapauttavasta päätöksestä. Kävin sinä päivänä asioilla useissa toimituspaikoissa; ihastus loisti toimittajain kasvoilla, ja he kirjoittivat innostuneita pääkirjoituksia, kiitellen tuota venäläistä neitoa. Vakava „Revue de Deux Mondes“kin kirjoitti vuosikatsauksessaan, että enimmin olivat vaikuttaneet Europan

yleiseen mielipiteeseen v. 1878 kaksi henkilöä: ruhtinas Gortshakov Berliinin kongressin aikana ja Veera Zasulitsh. Heidän muotokuvansa olivat painettuina vierekkäin useissa kalentereissa. Mitä tulee Europan työväestöön, niin teki Veera Zasulitshin uhraavaisuus siihen erittäin syvän vaikutuksen.

Muutamia kuukausia myöhemmin tehtiin vähässä ajassa, ilman minkäänlaista edelläkäypää salaliittoa, neljä murhayritystä kruunattuja henkilöitä vastaan. Työmies Hoedel ensin ja sitten tohtori Nobiling ampui Saksan keisaria; muutamia viikkoja myöhemmin yritti espanjalainen työmies, Oliva Moncasi, ampua Alfons XII:n, ja kokki Passanante hyökkäsi puukko kädessä kuningas Umberton kimppuun. Europan hallitukset eivät voineet uskoa, että murhayritykset kolmea kuningasta vastaan olisivat voineet tapahtua, ellei ollut olemassa jotakin kansainvälistä salaliittoa, ja he tekivät sen ajattelemattoman johtopäätöksen, että syynä kaikkeen oli Kansainvälisen Työväenliiton Jura-federatsioni.

Kolmekymmentä vuotta on siitä asti kulunut, ja minä voin varmuudella vakuuttaa, ettei mitään todisteita ole ollut olemassa, jotka vahvistaisivat tätä otaksumaa. Siitä huolimatta hyökkäsivät kaikki Europan hallitukset Sveitsin kimppuun, moittien tätä siitä, että Sveitsi muka suojeli vallankumouksellisia, jotka valmistelivat tällaisia salahankkeita. Meidän sanomalehtemme „Avantgarde“n toimittaja, Paul Brousse, vangittiin ja asetettiin oikeudessa syytteeseen. Kun sveitsiläiset tuomarit näkivät, ettei ollut vähintäkään syytä sekottaa Broussea tai Jura-federatsionia hiljan tapahtuneihin murhayrityksiin, tuomitsivat he hänet vain pidettäväksi kaksi kuukautta yksinkertaisessa vankeudessa hänen sanomalehtikirjoitustensa vuoksi ja karkoitettavaksi kymmeneksi vuodeksi Sveitsistä; mutta sanomalehti lakkautettiin, ja liittohallitus kääntyi kaikkien

Sveitsin kirjapainojen puoleen kehottaen näitä olemaan painattamatta tämänkaltaisia sanomalehtiä. Niin muodoin jäi Jura-federatsioni äänenkannattajaa vaille.

Paitsi sitä Sveitsin valtiolliset toimimiehet, jotka jo kauan olivat katsoneet karsaasti anarkististista kiihostusta maassaan, esiintyivät yksityisesti sillä tavalla, että yhdistyksen etevimpien jäsenten Sveitsissä oli pakko joko nähdä nälkää tai luopua Jura-federatsionista. Brousse karkoitettiin Sveitsistä. James Guillaume, joka kaikista esteistä huolimatta oli kahdeksan vuotta pitänyt hengissä yhdistyksen sanomalehteä ja hankkinut elatuksensa pääasiallisesti tuntiopetuksella, — ei enää voinut saada mitään tointa ja oli pakotettu muuttamaan Sveitsistä Ranskaan. Adhémar Schwitzguebelia boikotattiin kelloseppänä, ja kun hänellä oli suuri perhe elätettävänä, täytyi hänen vihdoin vetäytyä liikkeestä syrjään. Spichiger oli samassa asemassa ja muutti maasta pois. Kävi niin, että minun, ulkomaalaisen, täytyi ottaa toimittaakseni sanomalehteä yhdistystämme varten. Minä luonnollisesti epäröin; mutta kun muuta keinoa ei ollut, niin minä ja kaksi toveriani, Dumartheray ja Herzig, helmikuussa 1879 perustimme Genèveissä uuden kahdesti kuukaudessa ilmestyvän sanomalehden „Le Révolté“. Enimmät kirjoituksista täytyi minun itseni kirjoittaa. Kun aloimme, ei meillä ollut enempää kuin kaksikymmentäkolme frangia; mutta me ryhdyimme kaikki innokkaasti keräämään rahoja ja saimme ensimmäisen numeron toimitetuksi julkisuuteen. Sävyltään oli sanomalehtemme maltillinen, mutta sisältöltään vallankumouksellinen, ja minä koetin parhaani mukaan esittää siinä mitä vaikeimpia taloudellisia ja historiallisia kysymyksiä kehittyneille työmiehille ymmärrettävällä kielellä. Entisistä sanomalehdistämme oli parhaimpina aikoina otettu kuudensadan kappaleen painos. Nyt me painatimme „Le Révolté“ta kaksituhatta kappaletta, ja muutamassa päivässä oli koko painos



loppuunmyyty. Yritys menestyi yli odotuksen, ja sanomalehti ilmestyy vielä tänäpäivänäkin Pariisissa „Tems Nouveaux“-nimisenä.

Sosialistiset sanomalehdet pyrkivät usein muuttamaan pelkästään valituksia vallitsevista oloista sisältäviksi surukertomuksiksi. Kerrotaan kaivos-, tehdas- ja maataviljelevän työväestön sorronalaisesta tilasta; räikein värein kuvataan työläisten hätää ja kärsimyksiä lakkojen aikana; heidän avuttomuutensa taistelussa työnantajia vastaan esitetään yhä uudestaan ja uudestaan, ja tämä toivottomien pyrintöjen alinomainen vatkuttaminen viikot päästään tekee lukijaan ylen masentavan vaikutuksen. Vastustaakseen tätä täytyy toimittajan silloin koettaa hehkuvilla sanoilla virittää lukijassa tarmoa ja rohkeutta. Minä olin sen sijaan sitä mieltä, että vallankumouksellisen sanomalehden tulee ennen kaikkea tehdä selkoa niistä merkeistä, jotka kaikkialla viittaavat uuden ajan lähestymiseen, uusien yhteiskuntamuotojen syntymiseen ja enentyvään vastenmielisyyteen vanhentuneita laitoksia kohtaan. Näitä merkkejä on pidettävä silmällä, ne on esitettävä oikeassa yhtenäisyydessä ja ryhmiteltävä sillä tavalla, että epäröiville mielille käy selväksi se näkymätön ja usein itsetiedoton kannatus, joka tulee kaikkialla vapaamielisten aatteiden osaksi, milloin yhteiskunnan ajatuselämä saa uusia herätteitä. Vallankumouksellisen sanomalehden ensimmäinen velvollisuus tulisi olla saada lukijansa tuntemaan olevansa yhtä koko ihmiskunnan sykkivän sydämen kanssa, vastustaen vuosisatoja jatkunutta vääryyttä ja koettaen kehittää uusia yhteiskuntamuotoja. Toivo, vaan ei toivottomuus saapi aikaan voitollisia mullistuksia.

Historioitsijat sanovat usein, että tuo tai tämä filosofinen järjestelmä on saanut aikaan sen tai tämän muutoksen inhimillisessä ajatustavassa sekä sen kautta laitoksissakin. Mutta tämä ei ole historiaa. Suu-

rimmat yhteiskunnalliset ajattelijat ovat vain huomioon ottaneet lähestyvien muutosten enteet, käsittäneet niiden sisällisen yhteyden sekä induktionin ja sisäisen näkemysmyksen avulla ennustaneet, mitä on tulossa. Yhteiskuntatieteilijät puolestaan ovat esittäneet yhteiskuntajärjestö-suunnitelmia, lähtien muutamista määrättyistä periaatteista ja kehitellen niitä loogillisella johdonmukaisuudella, samaten kuin geometrisia väitelmää johdetaan muutamista selviöistä. Mutta tämä ei ole yhteiskuntaoppia. Oikean esityksen siitä, mitä yhteiskunnan tulee olla, saattaa antaa vain huolellisesti tarkkaamalla tuhansia uusia elonmerkkejä, erottamalla satunnaisuudet elimellisesti oleellisista seikoista ja rakentamalla johtopäätöksensä tälle vankalle perustalle.

Tähän ajattelemisen metoodiin minä koetin perehdyttää lukijoitani, käyttäen mikäli mahdollista selviä, helposti ymmärrettäviä sanoja, niin että vaatimattomimmatkin heistä tottuisivat itse harkitsemaan mihin päin yhteiskunta on menossa ja voisivat oikaista kirjoittajaa, jos tämä tekisi vääriä johtopäätöksiä. Mitä voimassa olevan yhteiskuntajärjestyksen arvostelemiseen tulee, ryhdyin siihen vain selvittääkseni missä oikeastaan kaiken pahan juuret ovat ja näyttääkseni, mitenkä syvälle juurtunut ja huolellisesti hoivaeltu vanhentuneiden muotojen jumaloiminen liitossa luonteen ja tahdon yleisen löyhyyden kanssa on kaikkien onnettomuuksien ja kaiken kurjuuden ensimmäinen lähde.

Dumartheray ja Herzig olivat minulle tässä suhteessa suureksi avuksi. Dumartheray oli syntynyt rutiiköyhästä savojilaisesta talonpoikaisperheestä ja saanut ensimmäiset opinalkeet kansakoulussa, jota oli käynyt vain vähän aikaa. Hän oli kuitenkin kaikkein ymmärtäväisimpiä ja älykkäimpiä ihmisiä, mitä koskaan olen tavannut. Hänen arvostelunsa ihmisistä ja tapah- tumista olivat niin terävän järkeviä, että tuntuivat toisinaan profeetallisilta. Dumartheray oli niinikään

oivallinen sosialistisen kirjallisuuden arvostelija eikä koskaan antanut paljaiden suurten sanojen tai teellisen kerskailun häikäistä itseään. Herzig taas oli nuori kirjanpitäjä, syntyään Genèvestä, umpi-mielinen ja niin kaino, että punehtui kuin tyttö, milloin tuli lausuneeksi omaperäisen ajatuksen. Mutta kun minut vangittiin ja hänen oli pakko ottaa sanomalehden ilmestyminen vastuulleen, oppi hän järkähtymättömällä tahdolla kirjoittamaan sangen hyvin. Kaikkien genèveläisten boikottaamana joutui hän perheineen mitä suurimpaan puutteeseen; kuitenkin piti hän lehteä hengissä, kunnes se voitiin siirtää Pariisiin. Nykyään hän italialaisen Bertonin kanssa julkaisee Genèvessä erinomaisesti toimitettua anarkistista työväenlehteä „Le Réveil“.

Näiden kahden ystäväni arvosteluun saatoin sokeasti luottaa. Jos Herzig rypisti otsaansa ja mutisi: „Niin no, käyhän se päisin!“ tiesin ettei kirjoitus kelvannut. Ja kun Dumartheray, joka aina valitti huonoja silmälasejaan, milloin hänen oli luettava epäselvää käsikirjoitusta ja sentähden luki tavallisesti vain korjausluvun, — keskeytti lukemisen huudahtamalla: „Non, ça ne va pas!“ (ei, ei sovellu), tiesin heti, etten ollut osannut oikeaan, ja koetin arvata, mikä kohta erittäin oli herättänyt hänen tyytymättömyyttään. Tiesin, että oli turhaa kysyä häneltä sitä. Dumartheray olisi vastannut: „Ei se liikuta minua, oma asianne! Mutta se ei kelpaa. Siinä kaikki, mitä minä voin sanoa.“ Mutta minä tunsin, että hän oli oikeassa, ja istahdin kirjoittamaan kohdan uudestaan, ellen suorastaan ottanut latomahakaa ja latonut hylkäystuomion alaisiksi joutuneiden rivien sijaan uusia.

Mutta oli meidän kestettävä vaikeitakin aikoja, se täytyy minun sanoa. Tuskin olimme päästäneet ilmoille neljä tai viisi numeroa, kun kirjapainon omistaja kiellettyi lehteämme painamasta. Perustuslaeissa sääde-

tyllä painovapaudella on, paitsi lakipykäliä, paljon muitakin rajoituksia, kun on kysymyksessä työväki tai sitä varten aiotut julkaisut. Kirjapainon omistajalla ei ollut mitään meidän sanomalehteämme vastaan: se miellytti häntä; mutta Sveitsissä ovat kaikki kirjapainot riippuvaisia hallituksesta, joka teettää niillä kaikenlaisia painotöitä: tilastollisia kertomuksia, lomakkeita y. m. Meidän kirjanpainajallemme oli päättäväisessä muodossa ilmoitettu, että jos hän jatkaa „Révolté“n painamista, ei hänen tarvitse odottaa mitään painotöitä Genève'n hallitukselta — ja hän taipui. Minä matkustin kautta koko ranskalaisen Sveitsin ja puhuttelin kaikkia kirjapainojen isäntiä, mutta niiltäkin, jotka hyväksyivät lehtemme suunnan, sain saman vastauksen: „Emme tule toimeen ilman hallituksen töitä, ja niitä ei anneta meille, jos otamme painaaksemme 'Le Révolté'ta.“

Minä palasin varsin alla päin Genèveen, mutta Dumartheray oli sitä rohkeammalla ja toivorikkaammalla mielellä. „Mitäs muuta, — sanoi hän, — me perustamme oman kirjapainon! Otamme sen velaksi ja sitoudumme suorittamaan maksun kolmessa kuukaudessa, ja siinä ajassa me varmaankin saamme sen maksetuksi.“

— Mutta mistä otamme rahat? Meillähän on kaikkiaan muutamia satoja frangeja, — muistutin minä.

— „Rahat? Joutavia! Kyllä rahaa lähtee! Tilataan vaan heti kirjakkeet ja julkaistaan seuraava numeromme niin pian kuin suinkin, niin saadaan kyllä rahaa.“ Ja taaskin osottautui hän olevan oikeassa. Kun seuraava numeromme ilmestyi omasta „Imprimerie Jurassienne“stamme ja me kerroimme lukijoillemme tukalasta tilastamme; kun sitä paitsi julkaisimme kaksi kirjasta, ollen kaikki avullisina latomisessa ja painattamisessa, — niin rahoja todellakin lähti. Tosin ne enimäkseen olivat vaskikolikkoja ja pientä hopearahaa, mutta niillä saatiin velka maksetuksi. Tavan takaa olen

kuullut vapaamielisten puolueiden valittavan rahanpuutetta; mutta mitä kauemmin elän, sitä varmemmin vakaudun siinä uskossa, ettei suurin vaikeus ole rahanpuute, vaan se, että puuttuu *ihmisiä*, jotka horjumatta ja varmasti kulkisivat kohden tiettyä päämäärää ja innostuttaisivat muita. Jo 27 vuotta on sanomalehtemme elänyt päivän erältään; ja miltei joka numerossa vedotaan lukijain karttuksaan käteen kustannusten suorittamiseksi. Mutta niin kauan kuin on ihmisiä, jotka uhraavat asian hyväksi kaikki voimansa, kuten Herzig ja Dumarthey tekivät Genèvessä ja Grave nyt on kolmattakymmentä vuotta tehnyt Pariisissa, ei puutu rahaa, ja painokustannukset tulevat suoritetuiksi pääasiallisesti työläisten pienillä avustuksilla. Sanomalehdelle, niinkuin jokaiselle muullekin asialle, merkitsevät ihmiset enemmän kuin rahat.

Me sijoitimme kirjapainomme pieneen huoneeseen. Faktorimme, joka oli vähä-venäläinen, suostui latomaan lehtemme vaatimattomasta kuudenkymmenen frangin palkkiosta kuukaudessa. Kunhan hän sai niukan päivälisensä ja joskus käydä oopperassa, oli hän tyytyväinen.

— Menettekö saunaan, Ivan? kysyin kerran, kun hän tuli kadulla vastaani, paperiin kääritty mytty kainalossa.

— Ei, muutan uuteen asuntoon, vastasi hän soinnukkaalla äänellään ja myhähti tapansa mukaan.

Pahaksi onneksi ei hän taitanut ranskaa. Minä kyhäsin kirjoitukseni niin selvällä käsiälällä kuin suinkin voin ja olin pahoillani, etten ollut sen paremmin käyttänyt hyödykseni kelpo Ebertimme kaunokirjoitustunteja koulussa; Ivan näet oli kumma mies lukemaan ranskalaista tekstiä omalla nurinkurisella tavallaan ja latoi sen mukaan mitä eriskummaisimpia omakeksimiänsä sanoja. Mutta kun hänen latomansa sanat täyttivät tekstin sanojen vaatiman tilan, tarvitsi vain muuttaa tusinan verran kirjaimia kustakin rivistä, ja kaikki

oli niinkuin olla pitikin. Minä olin hänen kanssaan mitä parhaimmissa väleissä, ja hänen johdollaan opin ennen pitkää itsekkin välttävästi latomaan. Latominen päättyi aina siksi ajoissa, että saatoimme näyttää lehden korjausvedoksena eräälle sveitsiläiselle toverille, joka oli vastaavana toimittajana. Sen jälkeen vei joku meistä työntökärryillä kehilöt kirjapainoon. Meidän „Imprimerie Jurassienne“mme tuli ennen pitkää laajalti tunnetuksi julkaisujensa, varsinkin lentolehtiensä kautta, joille Dumartherayn vakaasta kehotuksesta emme koskaan määränneet hinnaksi enempää kuin kymmenen centimeä.

Meidän pieniä kirjasiamme varten täytyi kehittää oikein erikoinen tyyli. Minun täytyy sanoa, että toisinaan kadehdin niitä kirjailijoita, joiden ei tarvinnut rajoittua määrättyyn sivulukuun, esittääkseen aatteitaan, ja jotka voivat käyttää Talleyrandin tunnettua puolustusta: „Minulla ei ollut aikaa olla lyhytpuheinen.“ Kun minun oli saatava sopimaan useiden kuukausien työn tulos, — esim. lakien synnystä, kymmenen centimen lentolehden puitteisiin, oli minulla vielä koko suuri työ ennenkuin sain esitykseni kyllin supistetuksi. Mutta me kirjoitimme työläisiä varten, ja kaksikymmentä centimeä on useinkin suuri summa työläiselle. Seurauksena oli, että meidän kymmenen ja viiden centimen kirjasetme menivät kaupaksi kymmenin tuhansin kappalein ja käännettiin kaikille muille kielille ulkomailla. Sittemmin, kun minä istuin vankilassa Ranskassa, julkaisi Elisée Reclus erityisenä kirjana minun sanomalehtiin kirjoittamani pääkirjoitukset nimellä „Kapinoitsijan Puheita“ („Paroles d'un Révolté“).

Ranska oli kaiken aikaa meidän pääasiallisena silmämääränämme; mutta „Le Révolté“ oli ankarasti kielletty siellä Mac Mahonin aikana, ja salakuljettajilla oli niin paljon muita hyviä tavaroita kuljetettavina Sveitsistä Ranskaan, etteivät he tahtoneet antautua tekemi-

siin meidän lehtemme kanssa. Minä kuljin kerran heidän kanssaan Ranskan rajan yli ja huomasin heidän olevan rohkeita ja luotettavaa väkeä, mutta tuomaan lehteämme salaisesti maahan he eivät suostuneet. Näin ollen ei auttanut muu kuin lähettää lehti suljetuissa päällyksissä noin sadalle henkilölle Ranskassa. Lehden lähetyksestä postissa emme maksua ottaneet, vaan luotimme siihen, että tilaajamme vapaaehtoisilla avustuksilla korvaisivat meille kaikki erityiset kulungit, — minkä he myös tekivät. Mutta usein johduimme ajattelemaan, että Ranskan poliisi olisi voinut tuottaa suurta hallaa „Le Révolté”lle tilaamalla sitä satakunta kappaletta ja jättämällä avustukset lähettämättä.

Ensimmäisenä vuonna oli meidän tuleminen toimeen kokonaan omin neuvoin, mutta sitten alkoi Elisée Reclus omistaa työllemme yhä suurempaa mielenkiintoa sekä liittyi lopuksi meihin, ja kun minä olin tullut vangituksi, antoi hän lehdelle eloa enemmän kuin konsanaan ennen. Seuraavana kesänä pyysi Reclus minua auttamaan häntä hänen suuremmoisen maantieteellisen teoksensa laatimisessa, mikäli se koski Aasian Venäjää. Hän osasi itse venäjää, mutta arveli, että kun minä olin oleskellut Siperiassa, voisivat minun tietoni olla hänelle hyödyksi. Vaimollani oli huono terveys, ja lääkärit kehottivat häntä viipymättä muuttamaan pois kylmästä ja tuulisesta Genèvestä; sentähden siirryimme me keväällä 1880 Clarensiin, jossa Elisée Reclus siihen aikaan asui. Me asetuimme asumaan Clarensin yläpuolelle pieneen huvilaan, josta näki Leman-järven sinervät vedet ja Dent du Midin välkkyvät lumikentät taka-alalla. Ikkunain alla lori puru, joka sateiden perästä paisui pauhaavaksi kymiksi, temmaten mukaansa kalliomöhkäleitä ja uurtaen itselleen uusia uomia. Vastapäätä meitä näkyi vuorenrinteellä vanha Châteslardin linna, jonka isännät aina vuoteen 1799, jolloin *burla papel* (s. o. paperin polttajat) tekivät ka-

pinan, — olivat kiristäneet maaorjiltaan feodaaliveroja ristiäisissä, häissä ja hautajaisissa. Täällä minä, saaden suuriarvoista apua vaimoltani, jonka kanssa pohdimme kaikkia tapahtumia ja suunnittelemiani kirjoituksia ja joka oli teosteni ankara arvostelija, — sepitin parhaimmat kirjoitukseni, m. m. kehotukseni „Nuorisolle“, joka levisi sadointuhansin kappalein kaikilla kielillä. Oikeastaan minä täällä laskin perustuksen kaikelle sille, mitä sittemmin olen kirjoittanut. Me, anarkistit, hajaantuneina vainojen johdosta ympäri koko maailman, kaipaamme eniten yhteyttä sivistyneiden, samoin ajattelevien ihmisten kanssa. Clarensissa oli minulla tilaisuus seurustella Elisée Reclusin ja Lefrançaisin kanssa, ja olin sitä paitsi alinomaisessa seurustelussa työläisten keralla, jonka pyrintöjä minä edelleen kannatin. Ja vaikka minä omistin hyvin paljon aikaa maantieteellisille töille, olin samalla ehkä entistäkin tuotteliaampi anarkistisen opin levittämistoimeen nähden.

---

## 8.

Venäjällä vapaustaistelu kärjistymistään kärjistyi. Useita valtiollisia juttuja, muiden muassa „Sadanyhdeksänkymmenenkolmen“, „Viidenkymmenen“, „Dolgušinin piirin juttu“ y. m. oli siihen aikaan oikeudessa käsiteltävänä; ja kaikista niistä selvisi sama asia. Nuoret miehet ja naiset olivat menneet tehtaisiin ja maa-kyliin ja saarnanneet sosialismia; oli levitetty ulkomailla painettuja kirjasia; ja kansaa oli kehotettu, tosin hieman epämääräisellä tavalla, nousemaan kapinaan taloudellista sortoa vastaan. Sanalla sanoen, oli tehty samaa, mitä sosialisti-kiihottajat kaikkialla tekevät.



Ei jälkiäkään salaliitosta tsaaria vastaan tai edes valankumouksellisten tekojen valmistuksistakaan ollut löydettävissä. Eikä itse asiassa mitään sellaista ollutkaan. Päinvastoin oli nuoriso siihen aikaan suurimmaksi osaksi vihamielinen tällaiselle toiminnalle. Muistellesani nyt vuosien 1870—78 liikettä voin, tarvitsematta peljätä erehtyvänä, sanoa että suurin osa nuorisoa olisi ollut tyytyväinen, jos sen olisi annettu rauhassa elää talonpoikien ja tehdastyöväestön keskuudessa, opettaa heitä ja työskennellä yhdessä heidän kanssaan joko yksityisinä ihmisinä tahi paikallisen itsehallinnon jäseninä tai jossakin niistä tuhansista muodoista, joissa sivistynyt ja hyvää tarkoittava ihminen voi olla hyödyksi yhteiselle kansalle. Minä tunsin ihmisiä, jotka olivat ottaneet osaa tähän liikkeeseen ja puhun täydellä asiantuntemuksella.

Näille määrättiin kuitenkin julmat rangaistukset, mielettömän julmat, sillä liikkeellä, jonka Venäjän siihen-astinen tila oli synnyttänyt, oli liian syvät juuret, jotta sitä olisi käynyt julmilla tuomioilla tukahuttaminen. Viisi-, kymmen-, kaksitoistavuotinen pakkotyö kaivoksissa ja sen jälkeen elinkautinen karkoitus Siperiaan olivat tavallisia tuomioita. Eräs tyttö esim. lähetettiin yhdeksäksi vuodeksi pakkotyöhön sentähden, että hän oli antanut kielletyn sosialistisen lentolehden eräälle työmiehelle. Siinä koko hänen rikoksensa. Toinen, neljätoistavuotinen tyttö, Gukovskaja, karkoitettiin Itä-Siperiaan sentähden, että hän Goethen Klärchenin tavalla oli koettanut yllyttää välinpitämätöntä joukkoa vapauttamaan Kovalskin ja hänen toverinsa, kun nämä vietiin mestattaviksi. Tytön menettely oli sitä luonnollisempi Venäjällä, jopa viranomaistenkin näkökannalta arvosteltuna, kun Venäjällä ei ole voimassa kuolemanrangaistusta rikoksista siviililakia vastaan ja kuolemanrangaistus valtiollisesta rikoksesta siihen aikaan oli uutuus tahi oikeammin sanoen palaus Nikolain ajan

raskaimpiin traditsioneihin. Häätäneenä yksinäiseen maakylään heittäytyi Gukovskaja kohta sen jälkeen Jenisei-virtaan. Nekin, jotka oikeus vapautti syyteestä, karkoitettiin hallinnollista tietä pieniin kyliin Siperiaan tai Koillis-Venäjälle, missä heitä valtion myöntämällä kolmen ruplan avustuksella kuukaudessa odotti varma nälkäkuolema. Sellaisissa kylissä ei ole minkäänlaisia teollisuuslaitoksia, ja valtiollisten maanpakolaisten on ankarasti kielletty opettamasta tai minkäänlaista henkistä työtä tekemästä.

Ikäänkuin nuorison mieltä yhä enemmän katke-  
roittaakseen ei hallitus heti lähettänyt heidän tuomit-  
tuja ystäviään Siperiaan. Heitä pidettiin ensin useita  
vuosia keskusvankiloissa, joihin verraten siperialaiset  
kaivoksetkin olivat koko joukon lievempiä rangaistus-  
paikkoja. Nämä keskusvankilat olivat tosiaankin ka-  
malia. Eräässä niistä — „lavantaudin pesäpai-  
kassa“, kuten vankilanpappi saarnassaan sanoi, — nousi  
kuolevaisuus yhdessä vuodessa kahteenkymmeneen  
prosenttiin. Keskusvankiloissa, Siperian pakkotyövan-  
kiloissa ja linnassa ei vangeilla ollut muuta keinoa,  
kun turvautua syömälakkoon, pelastuakseen vartijainsa  
hirmuisuudelta tai saadakseen ainakin joitakin hel-  
pouksia itselleen myönnettyksi, kuten esim. jotakin työtä  
tai lukemista, mikä estäisi heitä tulemasta hulluiksi.  
Moisten „syömälakkojen“ kauheudet, kun miehet ja  
naiset kieltäytyivät nauttimasta mitään ravintoa seit-  
semään tai kahdeksaan päivään ja makasivat sitten  
liikkumatta ja hourien, — eivät näkyneet yhtään te-  
hoavan santarmeihin. Harkovissa nälästä uuvuksissa  
olevia vankeja pantiin nuoriin ja syötettiin väkisten  
kuin hanhia.

Viestit näistä hirmuisuuksista tunkeusivat vankilain  
seinien läpi, saapuivat kaukaisesta Siperiasta kotimaa-  
han ja levisivät laajalti nuorison keskuudessa. Oli aika,

jolloin ei mennyt viikkoakaan, ettei saatu tietää jotakin uutta konnantekoa tai vielä pahempaa.

Hurja epätoivo valtasi nuoret. „Muissa maissa, — alettiin sanoa, — osaavat ihmiset tehdä miehekästä vastarintaa. Englantilainen tai ranskalainen ei kärsisi moisia julmuuksia. Kuinkas me niitä kärsimme? Asetukaamme ase kädessä vastarintaan, kun santarmit tulevat yöllisille etsinnöilleen. Tulkoot he ainakin tietämään, että koska vangiksi joutuminen merkitsee vitkallista ja häpeällistä kuolemaa heidän käsissään, niin on heidän tappeleminen hengen edestä, jos mielivät saada meitä kiinni.“ Odessassa Kovalski ja hänen ystävänsä revolverin laukauksilla vastaanottivat santarreja, jotka tulivat yöllä heitä vangitsemaan.

Aleksanteri II:n vastaus tähän uuteen yritykseen oli jonkinlaisen piiritystilän julistaminen. Venäjä jaettiin muutamiin piireihin, ylikäskynhaltijoina kenraalikuvernöörit, joilla oli käsky hirttää armahtamatta. Kovalski, joka ohimennen sanottuna ei surmannut ketään laukauksillaan, mestattiin. Hirttäminen tuli päivän tunnusanaksi. Kahdessa vuodessa hirtettiin kaksikymmentäkolme henkeä, niiden joukossa 19-vuotias Rozovski, joka joutui kiinni liimatessaan julistusta rautatieaseman seinään. Tämä teko oli ainoa, josta häntä syytettiin. Rozovski, vaikka iältään poika, kuoli kuin sankari.

Silloin tuli vallankumouksellisten sotahuudoksi, „Puolustautukaa!“ Puolustautukaa urkkijoita vastaan: jotka ystävän naamarin suojassa hieroutuvat yhdistyksilimme ja tekevät ilmiantoja sitten oikealle ja vasemmalle siitä yksinkertaisesta syystä, ettei heille makseta palkkaa, elleivät he voi mitään ilmiantaa. Puolustautukaa niitä vastaan, jotka petomaisesti kohtelevat vangittuja; puolustautukaa kaikkivaltiaita santarreja vastaan! . . . Kolme huomatussa asemassa olevaa hallituksen virkamiestä ja kaksi tai kolme alhaista urkkijaa sai tässä uudessa taistelun vaiheessa surmansa. Ken-

raali Mezentsev, joka oli taivuttanut tsaarin koventamaan rangaistuksia jutussa sataayhdeksääkymmentäkolmea vastaan, murhattiin Pietarissa keskellä suurta päivää. Eräs santarmieversti, joka oli tehnyt itsensä syypääksi vielä pahempaan, joutui saman kohtalon alaiseksi Kijevissä, ja Harkovin kenraalikuvernööri, serkkuni Dmitri Krapotkin, ammuttiin, kun hän teatterista palasi kotiinsa. Keskusvankila, jossa ensimmäinen syömälakko oli alkanut ja jossa vangeille oli pumputtu ruokaa sisään, kuului hänen käskyvaltansa piiriin. Itsessään ei hän ollut paha mies; minä tiedän, että hän ennemmin oli myötätuntoinen valtiollisia vankeja kohtaan; mutta hän oli heikko luonne ja sitä paitsi hovimies, jonka tähden häntä ei haluttanut sekaantua asiaan, vaikka hänen yksi ainoa sanansa olisi voinut ehkäistä vankien pahoinpitelyn. Aleksanteri II piti hänestä, ja hänen asemansa hovissa oli niin varma, että hänen väliintulonsa olisi varmaankin saavuttanut hyväksymystä Pietarissa. Pari vuotta sitä ennen oli hän tullut Pietariin ilmoittaakseen, että hän eräässä köyhemmän väestön mellakassa Harkovissa oli menetellyt maltillisesti ja kohdellut mellakoitsijoita lempeydellä, ja keisari oli silloin vastannut hänelle: „Kiitos! Sinä menettelit omien toivomusteni mukaisesti.“ Mutta tällä kertaa oli hän antanut vanginvartijain saada tahtonsa perille, ja nuoret miehet Harkovissa olivat ystäviensä kohtalosta julmistuneet siinä määrin, että yksi heistä ampumalla haavoitti hänet kuolettavasti.

Keisarin persoona oli tähän asti vielä pysytetty taistelun ulkopuolella, ja aina vuoteen 1879 ei häntä vastaan oltu tehty murhayritystä. Vapauttajan maine ympäröi häntä kunniakehänä ja suojeli häntä verrattomasti paremmin kuin santarmien ja salapoliisien määrättömät laumat. Jos Aleksanteri II silloin olisi osottanut vähintäkään halua parantaa asiain tilaa Venäjällä; jos hän olisi kutsunut luokseen vaikkapa yhden tai

kaksi niistä miehistä, joiden kanssa hän työskenteli uudistuskaudella ja antanut heille toimeksi tutkia, millä kannalla asiat olivat maassa tai vaikkapa vain millä kannalla talonpoikien olot olivat; jos hän olisi vähimmälläkään tavalla osottanut tahtovansa rajoittaa salapoliiisin valtaa, — olisi hänen päätöstään tervehditty ihastuksella. Yksi sana olisi uudestaan tehnyt Aleksanteri II:n „vapauttajaksi“, ja uudestaan olisi nuoriso, niin kuin Herzen v. 1858, huudahtanut: „Olet voittanut, Galilealainen!“ Mutta samaten kuin hänessä Puolan vallankumouksen aikana heräsi hirmuvaltias ja hän, Katkovin yllyttämänä, ei tietänyt muuta keinoa kuin turvautua hirttämiseen, samaten hän nytkään, saman pahanhenkensä, Katkovin, kehotuksesta, ei tiennyt muuta keinoa kuin määrätä erityisiä kenraalikuvernöörejä, valtuuttaen heidät hirttämään.

Silloin, ja vasta silloin, kourallinen vallankumouksellisia — Toimeenpaneva Komitea — sivistyneissä luokissa ja jopa itse keisarin lähinnä olevissa henkilöissäkin kasvavan tyytymättömyyden kannattamana, julisti itsevaltiutta vastaan sen sodan, joka muutamien epäonnistuneiden yritysten jälkeen päättyi v. 1881 Aleksanteri II:n kuolemaan.

Aleksanteri II:ssa kätkeiksen, kuten olen sanonut, kaksi luonnetta, ja niiden välinen ristiriita, vuosi vuodelta kärjistyen, oli nyt kääntynyt traagilliseksi. Kohdatessaan Solovjovin, joka ampui häntä, osaamatta ensi laukauksella, oli Aleksanteri II:lla sen verran mielenmalttia, ettei juossut lähimpään sisäänkäytävään suoraan linjaa, vaan polvitellen, jolla aikaa Solovjov jatkoi ampumistaan. Tällä tavoin pelastui keisari vahingoittumattomana. Yksi luoti teki vain reiän hänen viittaansa. Kuolinpäivänänsä osotti Aleksanteri II myös epäilemättöntä miehuutta. Todellisen vaaran uhatessa oli hän rohkea, mutta hän pelkäsi sitä kovemmin luuloteltuja vaaroja. Yksinomaan suojellakseen henkeään

ympäroï hän itseään taantumuksellisimman suunnan miehillä, jotka eivät välittäneet ollenkaan keisarista, vaan joista oli tärkeätä saada pitää tuottavat virkansa.

Toimeenpanevan Komitean yritettyä räjähdyttää Talvipalatsi, ryhtyi Aleksanteri II ennen kuulumattoomaan toimenpiteeseen. Hän perusti jonkunlaisen diktatuurin ja varusti Loris-Melikovin erinomaisilla valtuuksilla. Samalle kenraalille, joka oli armenialainen syntyjään, oli Aleksanteri II jo ennenkin antanut diktatuurin valtuudet, kun Vetljankassa alisen Volgan varrella puhkesi paiserutto ja Saksa uhkasi asettaa armeijansa liikekannalle ja julistaa Venäjä karantteeniin, ellei kulkutautia saataisi ehkäistyksi. Nyt, kun Aleksanteri II näki, ettei hän voinut luottaa enää palatsipoliisin valppauteen, antoi hän diktaattorin oikeudet Loris-Melikoville, ja kun Melikovin katsottiin suosivan vapaamielisiä aatteita, arveltiin tämän toimenpiteen merkitsevän sitä, että ennen pitkää kutsuttaisiin kansalliskokous. Mutta kun Talvipalatsissa tapahtuneen räjähdysten jälkeen ei heti seurannut mitään uutta murhayritystä, niin Aleksanteri II jälleen rauhoittui, ja muutaman kuukauden kuluttua, ennenkuin Melikov oli ehtinyt saada mitään aikaan, hän diktaattorista muuttui tavalliseksi sisäasiain ministeriksi. Äkkinäiset synkämäielisyyden puuskat, joiden aikana Aleksanteri II soimasi itseään siitä, että hänen hallituksensa oli saanut taantumuksellisen suunnan, alkoivat nyttemmin ilmetä hillittöminä itkukohtauksina. Toisin päivin saattoi hän itkeä niin, että Loris-Melikov oli joutua epätoivoon. Niinä päivinä kysyi hän ministeriltä: „Milloinka saat perustuslaki-suunnitelmasi valmiiksi?“ Mutta jos Melikov pari kolme päivää myöhemmin ilmoitti, että valtiosääntö-ehdotus nyt oli valmis, ei keisari näyttänyt muistavan enää mitään. „Olenko minä puhunut sinulle siitä?“ kysyi hän. „Mitä se toimittaa? Jääköön en-

nemmin seuraajani tehtäväksi. Olkoon se hänen huomelahjansa Venäjälle.\*

Niin pian kuin huhu uudesta salaliitosta saapui keisarin korviin, oli hän valmis ryhtymään johonkin; mutta kun vallankumouksellisten leiri näytti rauhalliselta, kuunteli hän jälleen taantumuksellisten kuiskeita ja antoi kaiken jäädä entiselleen. Loris-Melikov odotti joka hetki, että häntä kehoitettaisiin anomaan eroa virasta.

Helmikuussa 1881 Loris-Melikov ilmoitti, että Toimeenpaneva Komitea oli suunnitellut uuden salaliiton, jonka tarkoituksesta ei oltu millään tavalla onnistuttu saada selkoa. Silloin päätti Aleksanteri II kutsua neuvottelevan kokouksen, jäsenenä maakunta- ja kaupunkiedustajia. Kun Aleksanteri II:lla lakkaamatta oli mielessä se aatos, että häntä odottaa Ludvig XVI:n kohtalo, antoi hän tälle kokoonkutsuttavaksi aiotulle „yleiselle valiokunnalle“ nimen *l'assemblée des notables*, kuten Ludvig nimitti ennen kansalliskokousta v. 1789 kutsumansa kokouksen. Ehdotus olisi pitänyt jättää valtakunnan neuvostoon; mutta silloin oli keisari taaskin kahden vaiheella. Vasta aamulla 1 (13) päivänä maaliskuuta 1881, kun Loris-Melikov uudestaan oli vakavasti varoittanut keisaria uhkaavasta vaarasta, määräsi Aleksanteri II, että ehdotus oli seuraavana torstaina esitettävä ministerineuvoston istunnossa. Maaliskuun 1 päivä oli sunnuntai, ja Loris-Melikov pyysi hartaasti, ettei tsaari menisi paraatiin sinä päivänä, koska oli luultavaa, että murhayritys silloin tehtäisiin. Aleksanteri II kuitenkin läksi. Hän tahtoi tavata suuriruhtinatar Katarina Mihailovnaa, tätinsä Helena Pavlovnan tyttärtä, joka kuusikymmentäluvulla oli ollut yksi uudistuspuolueen johtavia henkilöitä, ja itse kertoa hänelle iloinen viesti, — jota ehkä oli pidettävä jonkinlaisena katumuksen ilmaisuna hänen puolisoainajansa Maria Aleksandrovnan muistolle. Kerrotaan tsaarin sanoneen

suuriruhtinattarelle: „Je me suis décidé à convoquer une Assemblée des Notables“ (minä olen päättänyt kokoonkutsua valiomiesten kokouksen). Mutta tämä myöhäinen ja puolinen myöntymys ei tullut saatetuksi yleisön tietoon, ja kotimatallaan Aleksanteri II murhattiin.

Tunnettua on, miten se tapahtui. Hänen rautalevyillä päällystettyjen vaunujensa alle heitettiin pommi, jotta saataisiin vaunut pysäytetyiksi. Muutamat hänen saattueeseensa kuuluvista tserkesseistä tulivat haavoitetuiksi. Pomminheitäjä Rysakov vangittiin paikalla. Huolimatta kuskin vakaista pyynnöistä, ettei tsaari astuisi alas vaunuista, jotka kuskin vakuutuksien mukaan eivät olleet niin pahasti vahingoittuneet, ettei niillä voitaisi ajaa palatsille, läksi Aleksanteri II kuitenkin kävelemään. Hän tunsu sotilasarvonsa vaativan, että hän menisi katsomaan haavoitettuja tserkessejä ja sanoisi heille muutamia sanoja. Niin oli hän tehnyt venäläis-turkkilaisen sodan aikana, kun esim. hänen nimipäivänään tehtiin hirmuisella tappiolla päättyneet mieletön rynnäkkö Plevnaa vastaan. Aleksanteri II meni Rysakovin luo ja kysyi häneltä jotakin; kun hän sitten astui toisen nuoren miehen, Grinevetskin, sivu, joka seiso i kanavan laidalla varustettuna pommilla, viskasi Grinevetski pommin itsensä ja tsaarin välille siten, että molemmat saisivat surmansa. Molemmat silpoutuivat kauheasti ja kuolivat muutamien tuntien kuluttua.

Siinä makasi Aleksanteri II lumisella tanterella verta vuotaen, kaikkien saattajiensa hylkäämänä. Kaikki olivat kadonneet. Paraatista palaavat kadetit riensivät kuolevan itsevaltiaan luo, nostivat hänet maasta, panivat rekeen ja peittivät värisevän ruumiin kadetin-viitalla ja pään kadetin-lakilla. Samaten muuan terroristeista, Emeljanov, paperiin kääritty pommi kainalossa, antautuen vaaraan tulla vangituksi ja hirtetyksi,



— riensi kadettien kanssa haavoitetulle avuksi . . . Ihmisluonne on täynnä tällaisia ristiriitaisuuksia.

Siten päättyi Aleksanteri II:n traagillinen elämä. Monesta oli käsittämätöntä, mitenkä oli voinut tapahtua, että tsaari, joka oli tehnyt niin paljon Venäjän hyväksi, oli saanut surmansa vallankumouksellisten kädestä. Mutta minusta, jolla oli ollut tilaisuus nähdä ensimmäisten taantumuksellisten viettymysten ilmaantuvan Aleksanteri II:ssa ja sitten seurata niiden asteettaista kehitystä, — joka olin nähnyt vilauksen hänen kaksinaisluonteestaan, synnynnäisen itsevaltiaan, jonka despoottisuutta kasvatus vain osaksi oli lieventänyt, miehen, jolta ei puuttunut sotaista urheutta, vaan valtiomiehen rohkeutta, miehen, jolla oli voimakkaat intohimot, mutta heikko tahto, — minusta näytti kuin murhenäytelmä olisi kehittynyt huippuunsa Shakespearen draamoja yhteisesti merkitsevällä fatalistisella johdonmukaisuudella. Sen viimeinen näytös oli minulle selvä jo 13 päivänä kesäkuuta 1862, jolloin Aleksanteri II piti meille, vastanimitetyille upseereille, tuon uhkauksia täynnä olevan puheensa, sitä ennen annettuaan ensimmäisen käskynsä mestauksien toimeenpanemisesta Puolassa.

---

9.

Hurja pelko valtasi hovipiirit Pietarissa. Aleksanteri III kieltäytyi asettumasta Talvipalatsiin asumaan ja muutti Hatsinaan, isoisänsä Paavali I:n palatsiin. Minä tunnen tämän vanhanaikaisen rakennuksen; se on suunniteltu Vaubanin linnoitusten malliin, ympäröity vallihautoilla ja varustettu vahtitorneilla, joista salaportaat vievät keisarin työhuoneeseen. Olen nähnyt työhuoneessa salaluukun, jonka kautta vihamiehen voi

äkkiarvaamatta pudottaa veteen ja alla oleviin terävä-särmäisiin kiviin, sekä salaportaat, jotka vievät maanalaisiin vankikomeroihin, ja käytävään, joka maan alitse vie järvelle. Kaikki Paavali I:n palatsit ovat rakennetut tähän malliin. Anitshkovin palatsi, jossa Aleksanteri III oli perintöruhtinaana asunut, varustettiin ympäriltä maanalaisella käytävällä ja siinä itsestään toimivilla sähkökelloilla, jotta vallankumoukselliset eivät pääsisi räjähdyttämään sitä miinoilla.

Tsaarin suojelemiseksi perustettiin salainen liiga. Kaiken arvoisia upseereja saatiin kolminkertaisilla palkoilla houkutteluksi rupeamaan tähän liigaan ja harjoittamaan vapaaehtoista urkkijan tointa kaikkien yhteiskuntaluokkien keskuudessa. Lystikkäitä erehdyksiä sattui tietysti liigan jäsenille toisinaan. Niinpä esim. kaksi upseeria, jotka eivät tienneet kuuluvansa samaan liigaan, koettivat rautatiematkalla saada houkutteluksi toinen toisensa vallankumoukselliseen keskusteluun, toimittivat toinen toisensa vangituksi ja huomasivat sitten molemminpuoliseksi pettymyksekseen, että olivat hukanneet aikaa turhaan. Tämä liiga on virallisemmassa muodossa olemassa vielä nytkin „Ohranan“ (suojelus) nimellä ja säikyttelee aika-ajoin nykyistä tsaaria jos jollaisillakin keksimillään hirmuisuuksilla, puolustaakseen oman olemassaolonsa oikeutta.

Vieläkin salaisempi järjestö — pyhä liiga — perustettiin samoihin aikoihin keisarin veljen, Vladimir Aleksandrovitshin, esimiehyydellä, tarkoituksessa kaikin keinoin vastustaa vallankumouksellisia.

Totta kuitenkin on, etteivät maanpakolaiset ollenkaan sekaantuneet Toimeenpanevan Komitean toimintaan Pietarissa. Olisi ollut mieletöntä koettaa johtaa salaliittoa Sveitsistä käsin, silloin kun vallankumoukselliset Pietarista olivat ainaisessa kuolemanvaarassa. Monta kertaa kirjoitimme, Stepnjak ja minä, ettei ku-

kaan meistä suostuisi mihinkään niin epävarmaan tehtävään, kuin aktiivisten toimien suunnittelemiseen, olematta itse paikalla läsnä. Mutta Pietarin poliisin tarkoituksiin soveltui niin hyvin selittää, ettei se kykene suojelemaan tsaaria, kun kaikki salaliitot solmitaan ulkomailla. Urkkijat, — sen tiedän hyvin, — lähettivät poliisille runsaasti toivottuun suuntaan käypiä ilmoituksia.

Kenraali Skobelevia, Turkin sodan sankaria, pyydettiin niinkään rupeamaan tähän liigaan, mutta hän kieltäytyi jyrkästi. Loris-Melikovin jälkeensä jättämistä papereista, joista osa julkaistiin Lontoossa vainajan ystävän toimesta, käy selville, että kun Aleksanteri III, noustuaan valtaistuimelle, epäröi kutsua maakuntaedustajia kokoukseen, oli Skobelev ehdottanut Loris-Melikoville ja kreivi Ignatjevälle („valehtelija-pashalle“, joksi diplomaateilla Konstantinopolissa oli tapana kutsua häntä), että Aleksanteri III vangittaisiin ja pakotettaisiin allekirjoittamaan perustuslaki-manifesti. Sanotaan Ignatjevin ilmiantaneen tämän suunnitelman keisarille ja siten päässeensä sisäasiain ministeriksi. Tässä virassa ollessaan hän, noudattaen entisen Pariisin poliisiprefektin, Andrieuxin, neuvoja, käytti kaikenlaisia sotajuonia lamauttaakseen vallankumouksellisten toimintaa.

Jos Venäjän liberaalit olisivat siihen aikaan osotaneet vähääkään rohkeutta ja jonkinlaista yhteistointakykyä, olisi kansalliskokous varmaankin tullut kokoonkutsutuksi. Samoista jälkeenjääneistä papereista nähdään, että Aleksanteri III oli jonkun aikaa ollut halukas siihen, että hän oli päättänytkin sen tehdä ja puhunut siitä veljelleen. Vanha keisari Wilhelm I kannatti tätä hänen aikomustaan. Mutta kun hän näki, etteivät liberaalit mihinkään ryhtyneet, jota vastoin Katkovin puolue innokkaasti toimi vastakkaiseen suuntaan, ja kun Andrieux kehotti häntä kukistamaan nihilistit ja osotti, miten sen pitäisi tapahtua (tätä kos-

keva prefektin kirje on julkaistu edellä mainittujen paperien joukossa) päätti Aleksanteri III vihdoin ilmoittaa, että hän aikoi pysyä Venäjän rajattomana itsevaltiaana.

Muutamia kuukausia Aleksanteri II:n kuoleman jälkeen karkoitettiin minut Sveitsistä liittoneuvoston käskystä. Oikeastaan en minä tuntenut erikoista mielipahaa tämän johdosta. Kaikki monarkistiset valtiot hyökkäsivät Sveitsin kimppuun sentähden, että se suojeli valtiollisia pakolaisia, ja Venäjän sanomalehdet alkoivat uhkailla, että kaikki sveitsiläiset kotiopettajattaret ja kamarineitsyet, joita Venäjällä on niin paljon, ajettaisiin pois, jonka tähden Sveitsin hallitus katsoi tarpeelliseksi minun karkoittamisellani antaa Venäjän poliisille jonkinlaisen hyvityksen. Mutta minä valitan Sveitsiä itseään, että se tuli tällaiseen toimeen ryhtyneeksi. Sen kautta vahvistettiin väitteet, että „Sveitsissä suunniteltiin salaliittoja“ ja tunnustettiin oma heikkous, jota toiset vallat eivät olleet hitaita käyttämään edukseen. Kun Jules Ferry kahta vuotta myöhemmin ehdotti Saksalle ja Italialle, että Sveitsi jaettaisiin, lienee hän perustanut tämän vaatimuksensa pätevyyden pääasiallisesti siihen, että Sveitsin hallitus itse oli tunnustanut maansa „kansainvälisten salaliittojen tyyssijaksi“. Ensimmäinen myöntymys johti ennen pitkää yhä julkeampiin vaatimuksiin ja teki epäilemättä Sveitsin aseman paljoa riippuvaisemmaksi, kuin se oli ennen.

Karkoituspääräys jätettiin minulle heti, kun olin palannut Lontoosta, jossa heinäkuussa 1881 olin ottanut osaa erääseen anarkistiseen kongressiin. Kongressin jälkeen oleskelin muutamia viikkoja Lontoossa, kirjoittaen „Newcastle Chronicle“en ensimmäiset kirjoitukset venäjän asioista, nähtyinä meidän kannaltamme. Englantilainen sanomalehdistö oli siihen aikaan vain rouva Novikovin, — s. o. Katkovin ja venäläisen hallituspoliisin, — kaikuna, ja minä olin kovasti hyvilläni, kun

vanha radikaali, mr Joseph Cowen, suostui luovuttamaan minulle tilaa lehdessään meidän katsantokantamme selvittämiseksi.

Minä olin vastikään tullut vaimoni luo, joka asui silloin ylänkömaalla lähellä Élisé Reclusin asuntoa, kun minua kehoitettiin poistumaan Sveitsistä. Me lähetimme vähät tavaramme lähimmälle rautatieasemalle ja kuljimme itse jalan Aigleen, nauttien viimeisen kerran näiden niin suuresti rakastamaimme alppien näkemisestä. Me kuljimme oikoteitse poikki kukkuloiden ja nauroimme kovasti, kun huomasimme, että „oikotiet“ pakottivat meitä tekemään pitkiä mutkia. Lopulta laskeusimme laaksoon ja läksimme tepsuttelemaan pölyistä tietä. Muuan niitä naurettavia seikkailuja, joiden alaiseksi tällaisilla matkoilla tavallisesti joutuu, ei jäänyt meidänkään osaksemme tulematta. Eräs komeasti puettu englantilainen lady, joka gentlemannin rinnalla nojaili mukavasti tyynyihin vuokravaunuissa, viskasi sivuajassa muutamia sisällöltään hartaudellisia lentolehtisiä meille, kahdelle köyhäpukuiselle jalankävijälle. Minä nostin lehdet maantien pölystä. Lady oli nähtävästi niitä, jotka pitävät itseään erinomaisina kristittyinä ja katsovat velvollisuudekseen jaella uskonnollisia pikkukirjasia „kevytmielisille ulkomaalaisille“. Otaksuen, että tapaisimme tuon ylhäisen rouvan rautatieasemalla, kirjoitin yhteen kirjasista värсын rikkaasta, jonka on vaikeampi päästä taivaan valtakuntaan kuin kameelin kulkea neulansilmän läpi ja lisäsin siihen vastaavan kohdan fariseuksista. Kun tulimme Aigleen, istui lady vaunuissaan nauttien virvokkeita. Silminnähtävästi miellytti häntä paremmin jatkaa matkaa hevosilla ihanan laakson läpi, kuin istua ummehtuneessa rautatievaunussa. Minä palautin hänelle kohteliaasti hartauskirjaset ja huomautin, että olin lisännyt niihin jotakin, joka voisi olla hänelle itselleen hyvin tarpeellista lukea. Lady ei tiennyt, pitikö hänen suuttua mi-

nuun vai vastaanottaa opetus kristityn nöyryydellä. Molemmat mielivaikutteet kuvastuivat hänen kasvoiltaan yhdellä haavaa.

Vaimollani oli määrää suorittaa juuri viimeisiä kandidaattitutkintojaan Genèven yliopistossa, ja me asetuimme asumaan pieneen ranskalaiseen kaupunkiin Thononiin, Genève-järven Savoijin-puoleiselle rannalle, ja viivyimme täällä parisen kuukautta.

Mitä tulee pyhän liigan minulle julistamaan kuolemantuomioon, varoitti minua siitä muuan hyvin ylhäisessä asemassa oleva henkilö Venäjällä. Minä sain tiedon sen naisen nimestäkin, joka lähetettiin Pietarista Genèveen johtamaan salahanketta. Minä kerroin yksinkertaisesti tämän seikan „Times“in Genèveessä olevalle kirjeenvaihtajalle ja pyysin häntä julkaisemaan nimet, jos minulle jotakin tapahtuisi. Samassa tarkoituksessa julkaisin niinkään kirjoituksen „Révolté“ssa. Sen jälkeen en ajatellut enää koko tuomiota. Vaimoni ei kuitenkaan ottanut asiaa yhtä huolettomalta kannalta, ja kelpo talollisenvaimo, madame Sansaux, jonka luona olimme täysihoidossa Thononissa ja joka myös oli kuulut salahankkeesta minua vastaan eräällä poliisiagentilla palvelevalta sisareltaan, omisti minulle mitä liikuttavinta huolenpitoa. Hänen mökkinsä oli ulkopuolella kaupungin, ja joka kerta, kun minä illalla läksin kaupunkiin, mennäkseni asemalle vaimoani vastaan tai muulle asialle, löysi madame Sansaux aina jotakin syytä lähettääkseen miehensä lyhdyn kanssa mukaani.

— Odottakaa hetkinen, monsieur Krapotkin, sanoi hän, — mieheni lähtee kaupunkiin ostoksille, ja kuten tiedätte, ottaa hän aina lyhdyn mukaansa. — Tahi lähetti hän veljensä seuraamaan minua matkan päästä, niin etten minä sitä tiennytkään.

## 10.

Loka- tai marraskuussa 1881, heti kun vaimoni oli suorittanut tutkinnot, muutimme Thononista Lontooseen, jossa asuimme lähes vuoden. Siitä ei ole vielä niin monta vuotta, mutta kuitenkin voin sanoa, että henkinen elämä Lontoossa ja koko Englannissakin oli silloin kokonaan toista, kuin mitä se oli muutamia vuosia myöhemmin tahi mitä se on nyt. Kaikki tiedämme, että Englanti neljäkymmentäluvulla oli melkein etumaisena Europan sosialistisessa liikkeessä. Mutta niinä taantumusvuosina, jotka sen jälkeen seurasivat, tämä suuri liike, joka oli temmannut kaikki työtätekevät luokat pyörteisiinsä ja jonka aikana kaikki se, mikä nyt tunnetaan tieteellisen sosialismin ja anarkismin nimellä, oli tullut jo julkilausutuksi, — tukahtui ja kuoli pois. Se joutui unhotukseen niin Englannissa kuin mantereellakin, jota vastoin se liike, jota ranskalaiset kirjailijat sanovat „köyhälistön kolmanneksi heräämiseksi“, ei ollut Suur-Britanniassa vielä alkanutkaan. Vuonna 1871 asetetun maanviljelyskomitean työt, käännytys maatyöntekijäin keskellä ja kristillisten sosialistien edelläkäyneet ponnistukset olivat joiakin määrin tasoittaneet työtä. Mutta se sosialististen pyrintöjen valtava heräys, jonka Henry Georgen tulo Englantiin kahdeksankymmentäluvulla ja hänen kirjansa „Progress and poverty“ (Edistys ja köyhyys) ilmestyminen aikaansaivat, ei ollut vielä tapahtunut.

Vuosi, jonka silloin oleskelimme Lontoossa, oli todellinen maanpaon aika. Sille, joka suosii jyrkkiä sosialistisia mielipiteitä, ei ollut ilmaa hengittää. Siitä vilkkaasta sosialistisesta liikkeestä, jonka palatessani v. 1886 tapasin niin voimakkaasti kehittyneenä, ei ollut silloin vielä merkkiäkään. Burnsista, Championista, Hardiesta ja muista työväen johtomiehistä ei ollut vielä kuulunut hiirenbisahdusta; William Morris ei ollut vielä

julistaunut sosialistiksi, ja ammattiyhdistykset, joihin Lontoossa kuuluivat ainoastaan muutamat erioikeutetut teollisuudenhaarat, olivat vihamielisiä sosialismille. Ainoat sosialistisen liikkeen toimihenkilöt ja julkiset edustajat olivat Hyndman puoliset, joiden ympärille muutammat harvat työläiset olivat ryhmittyneinä. Syksyllä 1881 olivat he pitäneet pienen kongressin; mutta osantottajia oli ollut niin vähän, että me kurillamme sanoimme rouva Hyndmanille, että kongressin jäsenet olivat kaikki asuneet hänen luonaan. Toinen asia oli se, että sosialistinen tai radikaalinen harrastus, joka jossakin määrin oli olemassa pohjimmalla ihmisten mielissä, ei avoimesti tehnyt isäään tunnettavaksi. Ne sivistyneet miehet ja naiset, jotka neljä vuotta myöhemmin astuivat huomattavana joukkona julkisuuden alalle ja sosialisteiksi julistaumatta ottivat osaa moninaisiin joukkojen hyvinvointia tai kasvatusta tarkoittaviin liikkeihin, luoden miltei joka ainoassa kaupungissa Englannissa ja Skotlannissa aivan uuden uudistushengen ja uuden uudistajainliiton — eivät olleet vielä ilmaisseet itseään. Sellaiset henkilöt olivat tietysti olemassa, he ajattelivat ja puhuivat; kaikki laajan liikkeen perusainekset olivat olemassa, mutta kun ei ollut sellaisia puoleensa vetäviä keskuksia, kuin miksi sosialistiryhmät myöhemmin tulivat, hupenivat he joukkoon, eivät tunteneet toinen toistaan, eivät usein itseäänkään.

N. V. Tshaikovski oleskeli silloin Lontoossa, ja hänen kanssaan aloimme, kuten menneinä vuosinakin, harjoittaa käännytystä työväen keskuudessa. Saaden kannatusta muutamilta englantilaisilta työläisiltä, jotka olivat tutustuneet meihin kongressissa v. 1881 tahi joita vainoilut John Mostia vastaan olivat pakottaneet liittymään sosialisteihin, — pääsimme radikaalisiin klubeihin, puhuimme Venäjän asioista, nuorisomme suhteesta kansaan ja sosialismista ylimalkaan. Kuulijoita oli meillä ylen vähän, ani harvoin kymmentä henkeä enemmän.



Väliin nousi joku harmaapartainen „chartisti“ kuulijain joukosta ja lausui surunvoittoisesti, että kaikki mitä me sanoimme, oli sanottu jo 40 vuotta takaperin ja silloin ihastuksella tervehditty sankkain työläisjoukkojen puolelta, mutta että nyt oli kaikki lopussa, joten oli turhaa enää ruveta puhaltamaan uutta henkeä siihen.

Hyndman oli vastikään julkaissut oivallisen esityksensä Marxin sosialismista nimellä „Englanti kaikille“, ja muistan, että minä kesällä 1882 kehotin häntä perustamaan sosialistisen sanomalehden. Kerroin, miten vähillä varoilla me olimme alkaneet julkaista „Révolté“ta, ja ennustin hänelle varmaa menestystä. Mutta asiain tila oli niin lohduton, että Hyndmaninkin katsoi sellaisen yrityksen varmasti menevän myttyyn, ellei hänellä olisi itsellään varoja kaikkien kulujen suorittamiseksi. Mahdollista on, että hän oli oikeassa; mutta kun hän pari kolme vuotta myöhemmin perusti „Justice“ lehtensä, sai se työväestössä laajaa kannatusta, ja vuoden 1886 alussa ilmestyi jo kolme sosialistista sanomalehteä, jonka ohessa sosiaalidemokraattisella yhdistyksellä oli melkoinen vaikutusvalta.

Kesällä 1882 puhuin minä murtavalla englanninkielellä kivihiihikaivostyömiehille Durhamissa heidän vuosikokouksessaan. Niinikään pidin luentoja Newcastlella, Glasgowissa ja Edinburghissa venäläisestä liikkeestä, ja minut otettiin suurella innostuksella vastaan. Suuret työläisjoukot hurrasivat nihilisteille kaduilla kokouksen loputtua. Mutta siitä huolimatta vaimoni ja minä tunsimme itsemme niin yksinäisiksi Lontoossa, ja yrityksemme herättää Englannissa sosialismi eloon tuntuivat niin toivottomilta, että päätimme syksyllä 1882 siirtyä takaisin Ranskaan. Olimme vakuutetut siitä, että minut siellä ennen pitkää vangittaisiin; mutta me sanoimme usein toisillemme: „Parempi ranskalainen vankeila kuin tämä hauta.“

Niiden, jotka mielellään puhuvat kehityksen hitaudesta, ei häittäisi tutkia sosialismin kehitystä Englannissa. Kehitys on tosin hidas, mutta se ei kulje aina samaa tasaista kulkuaan. Sillä on horroskautensa ja äkkinäiset etenemiskautensa.

---

 11.

Me asetuiimme taaskin Thononiin entisen talonemäntämme, madame Sansauxin, luo. Tänne muutti luoksemme Sveitsistä vaimoni veli, joka oli keuhkotaudin viimeisellä asteella.

Minä en koskaan ole nähnyt sellaista laumaa venäläisiä urkkijoita, kuin niinä kahtena kuukautena, jotka asuimme Thononissa. Kun me olimme vuokranneet toisen puolen taloa, tuli heti muuan epäilyttävän näköinen mieshenkilö, joka sanoi olevansa englantilainen, ja vuokrasi toisen puolen. Laumoittain, kirjaimellisesti laumoittain piirittivät venäläiset urkkijat talon, koettivat kaikenlaisilla tekosyillä päästä sisään, tahi saapastelivat edestakaisin ikkunain alla kaksittaisina, kolmittaisina, jopa neljittäisinäkin joukkoina. Ja mielenkiintoisia raportteja he mahtoivat lähettää! Urkkijoiden *täytyy* ilmoitella. Jos hän sanoisi, että hän on viikkokauden liikuskellut ulkopuolella mitään epäilyttävää huomamatta, saisi hän hyvin pian laputtaa.

Se oli Venäjän salapoliisin kulta-aika. Ignatjevin politiikka oli kantanut hedelmää. Oli kaksi tai kolme eri poliisikuntaa, jotka kilpailivat keskenään ja vehkeivät mitä häikäilemättömimmällä tavalla. Kullakin oli suunnattomia rahasummia käytettävänään. Eversti Sudeikin esim. pani toimeen salaliittoja erään Degajevin kanssa, joka sittemmin murhasi hänet, ilmiantoi venä-

läisille pakolaisille Genèveissä Ignatjevin poliisiagentteja ja tarjosi Venäjän terroristeille apuaan sisäasiain ministerin, kreivi Tolstoin, ja suuriruhtinas Vladimirin toimittamiseksi päiviltä pois. Sudeikin lisäsi, että silloin hänet itsensä nimitetään sisäasiain ministeriksi diktaattorin valtuuksilla, ja silloin on tsaari täydellisesti hänen käsissään. Tämä venäläisen salapoliisin toiminta kohosi huippuunsa silloin, kun Battenbergin prinssi ryöstettiin ja vietiin pois Bulgariasta.

Ranskan poliisi oli niinkään tullut rauhattomaksi. Sitä vaivasi varsinkin kysymys: „Mitä hän tekee siellä Thononissa?“ Minä toimitin edelleen „Le Révolté“ta ja sepitin kirjoituksia „Encyclopaedia Britannica“an ja „Newcastle Chronicle“en. Mutta tämä oli heistä liian proosallista. Kerran tuli paikkakunnan santarmi kortteeriemäntäni luo. Hän oli kuullut jonkinlaista koneen jyskytystä ja paloi halusta saada lähettää ilmiannon, että minulla oli salainen painokone asunnossani. Hän tuli minun poissaollessani ja vaati, että emäntä näyttäisi painokoneen. Madame Sansaux vastasi, ettei mitään painokonetta ole, ja arveli, että santarmi mahdollisesti oli kuullut hänen ompelukoneensa ratinaa. Mutta santarmi ei tyytynyt näin jokapäiväiseen selitykseen. Hän pani emännän ompelemaan koneellaan, ja kuunteli itse sekä sisässä että ulkona varmistuakseen siitä, että ratina oli sitä laatua kuin hän oli kuullut.

— Mitäs hän tekee päivät pitkät? kysyi santarmi emännältä.

— Kirjoittaa.

— Ei suinkaan hän koko päivää kirjoita!

— Hän sahaa puuta puutarhassa puolenpäivän aikaan, ja iltapäivällä neljän ja viiden välillä käy hän kävelemässä.

Marraskuu oli silloin kulumassa.

— Ahaa! „A la tombée de la nuit!“ (Siis kun

alkaa hämärtää.) Ja santarmi merkitsi muistikirjaansa: „Ei lähde koskaan ulos ennenkuin alkaa hämärtää.“

Minä en siihen aikaan päässyt oikein selvyYTEEN, mikä oli syynä tähän Venäjän salapoliisien minulle osotamaan huomaavaisuuteen; mutta luultavasti oli asianlaita seuraava: Kun Ignatjev oli tullut sisäasian ministeriksi, keksi hän entisen Pariisin prefektin, Andrieuxin, avustamana uuden suunnitelman. Hän lähetti joukon agenttejaan Sveitsiin; täällä muuan heistä rupesi julkaisemaan sanomalehteä, joka oli vaativinaan laajennettua itsehallinto-oikeutta Venäjän maakunnille, mutta jonka päätarkoituksena oli taistella vallankumouksellisia vastaan ja koota ympärilleen ne pakolaisista, jotka eivät hyväksyneet terroria. Se oli tietysti vain keino eripuraisuuden kylvämiseen. Sitten, kun melkein kaikki Toimeenpanevan Komitean jäsenet oli vangittu Venäjällä, ja vain pari kolme heistä oli onnistunut pakenemaan Pariisiin, lähetti Ignatjev agenttinsa ehdottamaan sovintoa. Hän lupasi, ettei mestauksia Aleksanteri II:n hallituksen aikana tehdyistä salaliitoista enää pantaisi toimeen, vaikka pakolaiset joutuisivat hallituksen käsiinkin; että Tshernyshevski vapautettaisiin vankeudesta Siperiassa ja että asetettaisiin komitea tarkastamaan kaikkien niiden juttuja, jotka hallinnollista tietä oli karkoitettu Siperiaan. Toiselta puolen Ignatjev vaati, ettei Toimeenpaneva Komitea tekisi uusia murhayrityksiä keisaria vastaan ennenkuin kruunaus oli tapahtunut. Mahdollista, että hän myöskin mainitsi jotakin niistä uudistuksista, jotka Aleksanteri III oli luvannut toimeenpanna talonpoikien hyväksi. Sopimus tehtiin Pariisissa, ja molemmat asialliset noudattivat sitä. Terroristien puolelta lopetettiin väkivaltaiset toimet. Hallitus ei ketään mestauttanut osallisuudesta entisiin salaliittoihin, mutta ne, jotka myöhemmin vangittiin syytetyinä samasta rikoksesta, suljettiin Pähkinälinnaan, tuohon Venäjän Bastiljiin, josta heistä ei ole kuultu mi-

tään seuraavien viidentoista vuoden kuluessa, ja jossa suurin osa heistä vieläkin istuu.\*) Tshernyshevski tuotiin Siperiasta ja vietiin Astrakaniin erottamalla hänet koko muun sivistyneen maailman yhteydestä. Tässä vankeudessaan hän ennen pitkää kuoli. Siperiaan lähetettiin komitea, joka palautti muutamia vankeja kotimaahan ja pani toisille määrän, kuinka kauan heidän vankeutensa tuli kestää. Veljelleni Aleksanterille lisättiin vielä viisi vuotta hänen maanpakoaikaansa.

Ollessani Lontoossa v. 1862 ilmoitettiin minulle kerran, että mies, joka sanoi olevansa Venäjän hallituksen agentti ja tahtoi todistaa olevansa se, — halusi tavata minua.

— Sanokaa hänelle, vastasin, — että jos hän tulee luokseni, heitän hänet rappusista alas.

Ignatjev, pitäen tsaaria turvattuna murhayrityksiltä Toimeenpanevan Komitean puolelta, pelkäsi luultavasti, että anarkistit voisivat yrittää jotakin ja katsoi sentähden välttämättömäksi tehdä minut vaarattomaksi.

---

## 12.

Anarkistinen liike oli huomattavasti elpynyt Ranskassa vv. 1881—1882. Oli yleensä totuttu ajattelemaan, että ranskalaisten luonteenlaatu olisi vihamielinen kommunismille, ja sentähden saarnattiin Kansainvälisessä Työväenliitossa „kollektivismia“. Siihen aikaan ymmärrettiin kollektivismilla tuotantovälikappaleiden yhteisomistusta, kullekin tuottajaryhmälle jätetyllä oikeudella vapaasti määrätä pitkö kulutuksen tapahtua yksilöllisillä vai kommunistisilla perusteilla. Itse

---

\*) Heidät päästettiin pois v. 1905.

asiassa oli ranskalainen katsantotapa vihamielinen ainoastaan kasarmimaiselle kommunismille, s. o. vanhan koulun *phalanstèreille* ja „työn armeijoille“, joista neljäkymmentäluvun kommunistit puhuivat. Kun sen sijaan Jura-federatsioni kongresseissaan v. 1880 rohkeasti selitti tahtovansa olla anarkistis-kommunistinen, s. o. vapaasti kommunistinen, saivat anarkistiset mielipiteet Ranskassa heti paljon puoltajia. Sanomalehtemme alkoi levitä yhä enemmän tässä maassa. Me ryhdyimme ahkeraan kirjeenvvaihtoon työläisten kanssa, ja anarkistinen liike pääsi vauhtiin Pariisissa ja muutamissa maakunnissa, erittäinkin Lyonin seuduilla. Kun minä matkustaessani v. 1881 Lontoosta Thononiin suuntasin retkeni halki Ranskan, jouduin tilaisuuteen luentojen kautta tulla tuntemaan missä määrin työväki oli altis meidän aatteillemme.

Lopulla vuotta 1882 syntyi Lyonin piirissä ankara pulma. Silkkiteollisuus oli kokonaan lamassa, ja hätä kutojain kesken oli niin suuri, että suuret lapsilaumat joka aamu seisoivat kasarmien ulkopuolella, odottaen että sotamiehet antaisivat leipä- ja keittojäännöksiään heille. Kenraali Boulanger oli antanut suostumuksensa tähän almujen jakoon, ja siitä lienee hän alkuaan pääsyt yleisön suosioon.

Minä tiesin, että siellä oli alkanut kuohunta, mutta yksitoistakuukautisen Englannissa oloni aikana olivat läheiset suhteeni ranskalaiseen liikkeeseen häipyneet. Jo pari viikkoa sen jälkeen, kun olin palannut Thononiin, luin sanomalehdistä, että kivihiihenkaivajat Monceau-les-Minesissa, äärimäiskatoolisten kaivos-isäntien sorrosta epätoivoon joutuneina, olivat alkaneet jonkinlaisen kapinan. Siellä pidettiin salaisia kokouksia, joissa keskusteltiin yleisestä lakosta. Lyonissa oli mielten kuohunta myöskin vakavaa laatua. Anarkistit, joita oli kaupungissa melkoinen joukko, eivät päästäneet ohi ainoatakaan opportunististen (käytännöllisvapaamielis-

ten) poliitikkojen johtamaa kansankokousta, etteivät saaneet julkilausua mielipidettään: he valtasivat puhujalavan väkiryssäköllä, ellei heille myönnetty puheenvuoroa. He ehdottivat kokouksen hyväksyttäväksi siihen suuntaan käypiä ponsia, että kaivosten ja kaiken, mikä tuotantoa varten oli tarpeen, samoin kuin asuintalojen tuli olla kansan omaisuutta. Ja innostuksella hyväksyttiin nämä ponnet keskiluokan suureksi kauhuksi. Työväestön tyytymättömyys opportunistisia kaupungin valtuusmiehiä ja valtiollisia johtajia kuin myös sanomalehtiä kohtaan, jotka käsittelivät tätä vakavaa pulaa vain sivuasiana, tekemättä mitään hädän lieventämiseksi, — kasvoi päivästä päivään yhä suuremmaksi. Kuten tällaisissa tilaisuuksissa on tavallista kääntyi köyhemmän väestön raivo etupäässä huvipaikkoja ja irstauden pesiä vastaan, jotka hädän ja epätoivon hetkinä sitä enemmän ärsyttävät kansaa, kun nämä paikat sen mielestä ovat rikkaan yläluokan hengettömyyden ja irstailun ilmennyksiä. Sellainen vihattu paikka oli Belle-cour-teatterin kellarikerroksessa oleva kahvila, jota pidettiin auki koko yön. Täällä sanomalehtimiehet ja valtiolliset toimimiehet pitivät kemujaan haureellisten naisten kanssa aina aamupuoleen yötä. Ei sitä kokousta, missä ei olisi kuultu puoleksi peitettyjä uhkauksia lausuttavan tätä kahvilaa vastaan, ja niin heitettiin sinne eräänä yönä dynamiittipommi. Muuan sattumalta siellä oleva sosialisti-työmies juoksi sammuttaakseen sytytinlangan, mutta sai räjähdyksessä surmansa. Muutamat kemuilevista herroista tulivat lievästi haavoitetuiksi. Seuraavana päivänä räjähti dynamiittipommi erään rekryyttitoimiston ovella, ja huhu tiesi kertoa, että anarkisteilla oli aikomuksena räjäyttää lähellä Lyonissa oleva pyhän neitsyen jättiläispatsas. On täytynyt elää Lyonissa tai sen ympäristössä ymmärtääkseen, missä määrin väestö ja koulut vielä ovat katoollisen papiston johdettavina, ja ymmärtääkseen sitä

vihaa, jota miehinen väestö kantaa tätä katoollista papistoa kohtaan.

Silmitön äkkipelko valtasi nyt Lyonin varakkaamat luokat. Kuusikymmentä anarkistia, kaikki työmiehiä ja yksi keskiluokkaan kuuluva mies, Émile Gautier, joka oli luentomatalla ympäriseudussa, vangittiin. Lyonin lehdet alkoivat järjestelmällisesti vaatia, että hallitus vangitsisi minut, tämän liikkeen varsinaisen johtajan, joka siinä tarkoituksessa olin tullut tänne Englannista. Taasen alkoi pienessä kaupungissamme kihistä venäläisiä salapoliiseja. Minä sain harva se päivä vastaanottaa kirjeitä, ilmeisesti kansainvälisen poliisin kätyrien ja urkkijain kirjoittamia, jotka sisälsivät milloin ilmoituksen jostakin dynamiitti-salahankkeesta tai salaperäisen paljastuksen jostakin minulle osotetusta dynamiittilähetyksestä. Näitä kirjeitä kerääntyi minulle koko pinkka, ja minä merkitsin jokaiseen niistä: „Police Internationale.“ Toimittaessaan kotietsintää luonani otti Ranskan poliisi ne haltuunsa, uskaltamatta kuitenkaan jättää niitä oikeudelle. Ei niitä myöskään minulle palautettu.

Joulukuussa toimitettiin minun asunnossani kotitarkastus aito venäläiseen tapaan. Vaimoni, jonka oli määrä matkustaa Thononista Genèveen, pidätettiin rautatieasemalla ja tarkastettiin. Mutta mitään, mikä olisi kelvannut todistukseksi minua tai muita vastaan, ei tietysti löydetty.

Kului kymmenen päivää Luonnollisesti olisin tällä aikaa voinut vapaasti matkustaa tieheni, jos olisin halunnut. Sain useita kirjeitä, joissa minua kehoitettiin pakenemaan; yksi kirjeistä oli tuntemattomalta venäläiseltä ystävältä, ehkä diplomaattikunnan jäseneltä, joka näköjään oli joskus tuntenut minut. Hän kehotti minua viipymättä pakenemaan, koska muutoin voisin joutua sen luovutussovituksen ensimmäiseksi uhriksi, joka Ranskan ja Venäjän oli määrä keskenään tehdä.



Minä jäin paikoilleni. Ja kun „Times“issa julkaistussa sähkösanomassa kerrottiin minun paenneen Thononista, kirjoitin mainitun lehden toimitukselle kirjeen, jossa annoin tiedon osotteestani ja ilmoitin, etten aikunut paeta, koska niin paljon ystäviäni oli tullut vangituksi.

Yöllä joulukuun 21 päivää vasten kuoli vaimoni veli minun käsiini. Me tiesimme, että hänen tautinsa oli parantumaton; mutta on aina äärettömän vaikeaa nähdä, miten nuori elämä, taisteltuaan ankarasti kuolemaa vastaan, sammuu. Minä ja vaimoni olimme surun lamauttamina; olimme tavattomasti rakastaneet tätä erinomaista nuorukaista . . . Kolmisen tuntia sen jälkeen, kun ikävä talvinen aamu alkoi sarastaa, tulivat santarmit vangitsemaan minua. Nähdessäni missä tilassa vaimoni oli minä pyysin saada jäädä hänen luokseen hautajaisiin saakka, luvaten kunniasanalla tulla määrääjällä vankilaan; mutta pyyntöni hyljättiin, ja minut vietiin samana yönä Lyoniin. Élisée Reclus, jolle annettiin tieto sähköteitse, tuli viipymättä ja omisti vaimolleni kultaisen sydämensä myötätuntoisuuden; myöskin tuli ystäviäni Genèvestä; ja vaikka hautaus tapahtui ilman uskonnollisia menoja, mikä oli uutuus meidän pienessä kaupungissamme, oli puolet kaupungin väestöstä mukana hautajaissaatossa. Se tahtoi sen kautta osottaa vaimolleni, että köyhien luokkien ja sivoijilaisten talonpoikien sydämet ja mielisuosio olivat meidän, eikä heidän valtaherrojensa puolella. Kun juttu minua vastaan alkoi, seurasivat talonpojat sen vaiheita elävällä mielenkiinnolla ja tulivat vuorikylistään joka päivä kaupunkiin, saadakseen sanomalehdistä tietää juttuni kulun oikeudessa.

Syvästi liikutti minua myöskin erään tuttavani englantilaisen tulo Lyoniin. Hänet oli lähettänyt muuan Englannin valtiollisissa piireissä laajalti tunnettu ja arvossa pidetty radikaali, jonka perheessä Lontoossa olin viettänyt monta onnellista tuntia v. 1882. Lähe-

tillä oli mukanaan melkoinen summa rahaa toimittaakseen minut vapaaksi takausta vastaan. Samalla ilmoitti hän minulle lontoolaisen ystäväni toivomuksen olevan, etten olisi huolissani takaussummasta, vaan poistuisin viipymättä Ranskasta. Jollakin salaperäisellä tavalla hankki tuttavani itselleen tilaisuuden puhutella minua ilman todistajia, eikä häkissä kahden rautaristikon takaa, jossa sain tavata vaimoani. Hänen mieltänsä kuohutti yhtä kovasti ehdotuksensa hylkääminen minun puoleltani, kuin minun mieltäni liikutti ystävyysosotus henkilön puolelta, jota, samoin kuin hänen erinomaista vaimoaan, minä olin oppinut pitämään erittäin suurella arvolla.

Ranskan hallitus tahtoi panna toimeen yhden niitä oikeudenkäyntimenettelyjä, jotka tehoavat mahtavasti yleisöön; mutta se ei voinut saada vangittuja anarkisteja syyllisiksi räjähdysten toimeenpanoon. Meidät olisi pitänyt asettaa valamies-oikeuden eteen, joka olisi voinut meidät kokonaan vapauttaa. Sen tähden hallitus turvautui macchiavellistiseen keinoon ja asetti meidät syytteeseen siitä, että olimme kuuluneet Kansainväliseen Työväenliittoon. Ranskassa on voimassa laki, annettu heti kommunistien kukistamisen jälkeen, joka säättää, että henkilöt, jotka kuuluvat mainittuun yhdistykseen, ovat poliisituomioistuinten rangaistavina ja voidaan tuomita aina viideksi vuodeksi vankeuteen. Ja poliisituomioistuin tuomitsee aina hallituksen mieliksi.

Oikeudenkäynti alkoi Lyonissa tammikuun alussa 1883 ja sitä kesti lähes kaksi viikkoa. Syytös oli narrimainen, sillä jokainen tiesi, etteivät Lyonin työmiehet olleet kuuluneet Kansainväliseen Liittoon: ja sen perättömyys tuli täydellisesti todistetuksi, kuten näkyy seuraavasta. Ainoana todistajana syyttäjän puolelta oli Lyonin salapoliisipäällikkö, — iäkäs mies, jolle oikeus osotti mitä suurinta kunnioitusta. Hänen raporttinsa oli asialliselta

kannalta, se täytyy minun sanoa, täysin oikea. Anarkistit, sanoi hän, olivat saaneet väestön keskuudessa paljon kannattajia. He olivat tehneet opportunistien kokoukset mahdolltomiksi sen kautta, että olivat joka kokouksessa esiintyneet saarnaten kommunismia ja anarkismia ja siten vietellen kuulijoita. Kun huomasin hänen sikäli vielä pysyvän totuudessa, rohkenin kääntyä hänen puoleensa kysymällä:

— Oletteko kuullut, että Lyonissa olisi puhuttu Kansainvälisestä Työväenliitosta?

— En koskaan! vastasi hän nyrpeästi.

— Kun minä palasin Lontoon kongressista v. 1881 ja panin alttiiksi kaikki voimani saadakseni perustetuksi Kansainvälisen Työväenliiton Ranskassa, onnistuiko yritykseni silloin?

— Ei. Työväestön mielestä Kansainvälinen Työväenliitto ei ollut tarpeeksi vallankumouksellinen.

— Kiitän teitä, sanoin, ja kääntyen virallisen syyttäjän puoleen jatkoin: „Siinä koko syytöksenne, jonka oma todistajanne on tehnyt tyhjäksi.“

Siitä huolimatta meidät kaikki viisikymmentäkaksi henkeä tuomittiin syyhyn siitä, että olimme kuuluneet Kansainväliseen Työväenliittoon. Neljä meistä tuomittiin korkeimpaan rangaistukseen, — pidettäväksi viisi vuotta vankeudessa ja vetämään sakkoo kaksituhatta frangia; toiset pidettäväksi vankeudessa neljästä yhteen vuoteen. Itse asiassa eivät syyttäjämme yrittäneetkään todistaa Kansainvälisen Työväenliiton olemassaoloa. Se oli nähtävästi unohtunut. Meitä kehoitettiin yksinkertaisesti puhumaan anarkismista, mihin olimmekin varsin halukkaita. Räjähdyksistä ei puhuttu sanaakaan. Ja kun joku lyonilaisista tovereista yritti ruveta selvittämään tätä kohtaa, huomautettiin hänelle työkeästi, ettei meitä syytetä räjähdyksistä, vaan kuulumisesta Kansainväliseen Työväenliittoon, johon, ohimennen sanoen, meistä ainoastaan minä kuuluiin.

Sellaisissa oikeudenkäyntimenettelyissä sattuu aina hupaisiakin kohtauksia, ja sellaisen aiheutti tällä kertaa eräs minun kirjeeni. Ei ollut minkäänlaista asiallista syytä, johon kanne olisi voitu perustaa. Kymmeniä kotitarkastuksia pantiin toimeen ranskalaisten anarkistien luona, mutta koko saalis supistui kahteen minun kirjoittamaani kirjeeseen. Virallinen syyttäjä koetti tehdä niistä niin suuren numeron kuin mahdollista. Toisen kirjeistä olin kirjoittanut ranskalaiselle työmiehelle, joka oli ollut hätäyksissään ja masentuneella mielellä. Kirjeessä puhuin hänelle siitä merkillisestä ajasta, jossa elämme, odotettavista suurista muutoksista, uusien aatteiden heräämisestä ja leviämisestä . . . Kirje ei ollut pitkä, ja syyttäjä ei saanut siitä mitään puserretuksi. Toisen kirjeistä olin kirjoittanut myöskin eräälle nuorelle ranskalaiselle ystävälleni, joka oli ammatiltaan suutari. Hän ansaitsi elantonsa suutarintyöllä, jota hän harjoitti asunnossaan. Vasemmalla puolellaan oli hänellä pieni rautauuni, jolla hän itse valmisti ruokansa, ja oikealla puolellaan pieni pöytä, jonka ääressä hän kirjoitti pitkiä kirjeitä tovereille, nousematta ylös matalalta suutarin-istuimeltaan. Tehtyään niin monta paria jalkineita, että hän voi hankkia välttämättömimmät tarpeensa ja vielä lähettää muutamia frangeja vanhalle äidilleen, joka asui maalla, käytti ystäväni tuntikausia kirjeiden kirjoittamiseen, selvitellen niissä anarkismin teoreettisia periaatteita hämmästyttävällä selvyydellä ja terveellä arvostelukyvyllä. Nykyään hän on Ranskassa laajalti tunnettu kirjailija ja yleisesti arvossapidetty ylevän luonteensa ja terveen valtiollisen älynsä takia. Valitettavasti saattoi hän siihen aikaan kirjoittaa kahdeksan, jopa kymmenenkin sivua täyteen panematta ainoatakaan välimerkkiä. Kerran kirjoitin hänelle pitkän kirjeen, jossa selitin, että paperilla ajatukset ryhmitellään päälauseihin ja sivulauseihin, että ensinmainitut erotetaan toisistaan pisteellä tai puolipisteellä ja että

jälkimäiset rajamerkinään kaipaavat ainakin pilkkua. Huomautin hänelle, kuinka paljon hänen kirjoituksensa voittaisivat selvyudessa, jos hän vastedes tahtois käyttää tätä neuvoa hyväkseen.

Tämän kirjeen luki syyttäjä oikeudessa, ja se antoi hänelle aihetta ylen mahtipontiseen lausuntoon.

— „Arvoisat herrat, — alotti hän, kääntyen oikeuden jäsenten puoleen, — te kuulitte tämän kirjeen sisällön. Siinä ei ensi katseella ole mitään erikoista. Syytetty antaa vain kielioppiluennon työmiehelle . . . Mutta, — ja tässä hänen äänensä värähti valtavasta mielenliikutuksesta, — syytetty ei tee sitä auttaakseen työmiesparkaa hankkimaan tietoja, joita tämä koulukaikanaan on jäänyt vaille kenties oman laiskuutensa takia, hän ei tee sitä auttaakseen työmiestä rehellisesti ansaitsemaan leipänsä . . . Ei, arvoisat herrat! Tämä kirje on kirjoitettu tarkoituksessa synnyttää hänessä vihaa suuria ja oivallisia laitoksiamme kohtaan, tarkoituksessa valaa häneen anarkismin myrkyä, tarkoituksessa tehdä hänestä pelottava yhteiskunnan vihollinen . . . Olkoon kirottu se päivä, jolloin Krapotkin astui jalallaan Ranskan maalle!“

Me emme voineet pidättää itseämme tämän sapelekan sanaryöpyn aikana, vaan nauroimme kuin lapset. Tuomarit katsoivat syyttäjään, kuin olisivat tahtoneet sanoa hänelle: „riittää!“ — mutta tämä oli päässyt intoihinsa ja pauhasi, oman kaunopuheisuutensa hurmaamana, teatraalisin liikkein ja äänensävyin. Hän pani pakiparastaan ansaitakseen Venäjän hallitukselta palkinnon, jonka hän myös sai.

Kohta sen jälkeen kun langettava päätös oli annettu, sai poliisioikeuden puheenjohtaja ylennyksen ja nimitettiin jäseneksi piirioikeuteen. Viralliselle syyttäjälle ja toiselle poliisioikeuden jäsenelle lähetti Venäjän hallitus, niin uskomattomalta kuin se kuuluukin, P. Annan ritarikunnan merkin, ja Ranskan hallitus salli hei-

dän ottaa sen vastaan. Siten sai kuuluisa ranskalaisvenäläinen liitto alkunsa jo Lyonissa heti oikeudenkäynnin jälkeen.

Tämä oikeudenkäynti, jonka aikana sellaiset ensi luokan puhujat kuin työmies Bernard ja Emile Gautier pitivät loistavia, sittemmin kaikissa sanomalehdissä julkaistuja anarkistisia puheita ja jonka aikana kaikki syytetyt käyttäytyivät miehekkäästi ja yhtämittaa puolustivat oppiamme, — vaikutti mahtavasti anarkismista juurtuneiden väärrien käsitysten poistamiseksi Ranskassa ja lienee huomattavassa määrässä myötävaikuttanut sosialismin uudestiheräämiseen muissa maissa. Mitä oikeuden langettavaan päätökseen tulee, oli se niin vähän tosisyillä perusteltu, että Ranskan sanomalehdet, lukuunottamatta hallituksen omia äänenkannattajia, avoimesti moittivat tuomareita. Maltillinen „Journal des Economistes“ lehtikin lausui peittelemättä paheksimisensa tuomiosta, jota „oikeudenkäynnin aikana esiintuotujen näytösten nojalla ei oltu odotettu“. Meidän ja syyttäjämme välinen taistelu oli yleisen mielipiteen kannalta päättynyt meidän voitoksemme. Edustajahuoneeseen jätettiin heti armahdusehdotus, jonka hyväksi annettiin lähes sata ääntä. Joka vuosi palasi se säännöllisesti, saaden joka kerta yhä suurempaa kannatusta, kunnes meidät lopulta päästettiin vapaiksi.

---

### 13.

Oikeudenkäynti oli päättynyt, mutta me jäimme vielä pariaksi kuukaudeksi Lyonin vankilaan. Useimmat tovereistani olivat valittaneet poliisioikeuden päätöksestä ja odottivat vastausta. Minä ja neljä toveriani olimme kieltäytyneet ottamasta osaa valitukseen, ja

minä työskentelin edelleen kopissani. Eräs hyvä ystäväni, kutoja Martin Viennestä, istui vieressäni pistollessa (kopissa); meidät kun jo oli tuomittu, sallittiin meidän kävellä yhdessä. Milloin taas halusimme jutella, koputtelimme ihan samalla tavalla kuin Venäjällä, käyttäen dekabristien kirjaimistoa.

Jo Lyonissa oloni aikana minä aloin huomata, mitenkä kauhean turmelevasti vankilat vaikuttavat vankeihin, ja kolmivuotinen oleskeluni sen jälkeen Clairvauxissa saattoi minut kokonaan tuomitsemaan koko vankilajärjestelmän ylimalkaan.

Lyonin vankila on „ajanmukainen“, tähden muotoon rakennettu koppijärjestelmän mukainen vankihuone. Tähden säteiden väliset alat ovat asfaltilla peitetyt ja laitetut pieniksi pihoiksi, missä vangit saavat työskennellä taivasalla, milloin ilma sitä sallii. Useimpain toimena on silkkinäyhdän nyppiminen silkkimato-koteloista. Määrätunnilla laskettiin näihin pihoihin myös suuret joukot lapsia. Minä näin heidät usein ikkunastani; he olivat laihoja, nälällä pidettyjä lapsenhaamuja. Vähäverisyys oli selvästi luettavana heidän kalpeista kasvoistaan, ja samaa puhuivat heidän hintelät vartalonsa. Mitä on näistä lapsista tuleva, kun he pääsevät tästä koulusta, terveys murtuneena, tahdonvoima lamautuneena? Vähäverisyys, joka lamauttaa tarmon ja työhalun, heikontaa tahdon, turmelee henkiset kyvyt, saastuttaa mielikuvituksen, — onhan se paljoa voimakkaampana yllyttäjänä rikoksiin kuin täysiverisyys. Ja tämä ihmiskunnan vihollinen se syntyy ja kehittyy vankiloissa. Entäpä sitä kasvatusta, jonka lapset tämmöisessä ympäristössä saavat! Jos vankien täydellinen eristäminen olisi mahdollista — mitä se kuitenkin ei ole — ei sekään auttaisi. Itse vankilan ilma on läpeensä täynnä sitä uhkayritysten ihannoimista, joka on perussyynä varkauksiin, petoksiin ja muihin samankaltaisiin yhteiskunnanvastai-

siin tekoihin. Kokonaisia tulevien rikoksentekijäin sukupolvia kasvatetaan näissä lastenkamareissa, joita valtio kannattaa ja yhteiskunta kärsii vain sentähden, ettei tahdota kuulla puhuttavan omaa ruumista kalvavista mätähäavoista. „Lapsena vanki, ikänsä vanki“, kuulin sittemmin kaikkien niiden sanovan, joilla oli jotakin tekemistä vankila-asiain kanssa. Ja kun näin nämä lapset ja oivalsin, mikä kohtalo heitä odotti tulevaisuudessa, en voinut olla itseltäni kysymättä: „Kumpi on suurempi rikksellinen, tämäkö lapsi vaiko tuomari, joka vuosittain tuomitsee satoja lapsia samanlaiseen kohtaloon?“ Myönnän kernaasti, että tuomari tekee rikoksensa tietämättään. Mutta tapahtunevatko aina niin tietten kaikki ne rikokset, joiden tähden ihmisiä passitetaan vankilaan?

Oli toinenkin asia, joka minulle heti selvisi vankeuteni ensimmäisinä viikkoina ja johon tuomarit ja lainsäätäjät eivät ole kiinnittäneet huomiota, nim. että vankila useimmissa tapauksissa on rangaistus, joka paljon ankarammin kohtaa aivan viattomia ihmisiä kuin itse syyllisiä.

Melkein kaikilla tovereillani, joista useimmat olivat päiväpalkalla työskenteleviä, oli elätettävänä vaimo ja lapset, tahi sisar tahi vanha äiti. Jäätyään täten miehistä tukeaan vaille koettivat nämä naiset etsiä itselleen työtä, ja muutamat heistä saivatkin, mutta kukaan heistä ei voinut ansaita enempää kuin korkeintaan yhdeksän frangia viikossa. Tämä merkitsi itse asiassa sitä, että he eivät saaneet riittämiin ravintoa, vaan täytyi heidän kieltää itseltään kaikenlaisia, minkä kautta he tulivat työhön kelpaamattomiksi. Minä käsitin silloin, että tuomioistuintemme langettamat tuomiot todellisuudessa panevat aivan syyttömien ihmisten kannettavaksi kaikenlaisia kärsimyksiä, jotka useimmiten ovat paljoa kovemmat kuin ne, jotka tuomitun itsensä on kestettävä. On yleensä totuttu luulemaan, että laki



rankaisee pahantekijän, määräämällä hänet kokemaan kaikenlaisia ruumiillisia ja siveellisiä vaivoja. Mutta ihminen on olento, joka vähitellen tottuu kaikkiin elämän oloihin. Ellei hän voi niitä muuttaa, tyytyy hän niihin kuni johonkin välttämättömään ja tottuu niihin, kuten totutaan kroonilliseen tautiin, niin että tullaan tunteettomiksi sen suhteen. Mutta mitä saavat miehen vankilassa ollessa hänen vaimonsa ja lapsensa kestää? Laki rankaisee heitä suuremmalla julmuudella, kuin „rikksellista“ itseään. Mutta meidän aikakaudellamme, jolloin niin paljon käy „vanhan tavan“ mukaan, ei kukaan ajattele sitä vääryyttä, jota tällä tavoin tapahtuu. Minä en itsekään sitä ajatellut, ennenkuin oma kokemukseni käänsi huomioni siihen.

Puolivälissä maaliskuuta 1883 siirrettiin meistä, yhtä vuotta pitemmäksi aikaa tuomituista, kaksikymmentäkaksi henkeä erinomaisella salakähmäisyydellä Clairvauxin keskusvankilaan. Tämä oli ennen ollut bernhardilais-luostari, joka suuren vallankumouksen aikana muutettiin vaivalistaloksi. Sitten tehtiin siitä ojennusvankila: Maison de détention et de correction, jolle vangit ansiosta antoivat lisänimeksi turmelusvankila: Maison de détention et de corruption.

Niin kauan kuin olimme Lyonissa, kohdeltiin meitä kuten tutkintovankeja yleensä Ranskassa kohdellaan: me saimme käyttää omia vaatteitamme, tuottaa ruokamme ravintolasta, ja me saatoimme muutamasta frangista kuukaudessa hankkia itsellemme tavallista suuremman kopin, — niin sanotun „pistole“n. Minä käytin hyväkseni tätä oikeutta voidakseni sepittää kirjoituksiani „Encyclopaedia Britannica“an ja „Nineteenth Century“yn. Nyt oli meistä mielenkiintoista nähdä, miten meitä tultaisiin kohtelemaan Clairvauxissa. Mutta Ranskassa on yleensä totuttu olettamaan, että valtiollisille vangeille on vapauden menettäminen ja pakollinen toimettomuus itsessään jo kyllin kova ran-

gaistus, jota siis ei ole syytä tehdä raskaammaksi. Sentähden ilmoitettiin meille, että tulemme jäämään tutkintovankien asemaan: meille annetaan huoneet erikseen muista vangeista, saamme pitää omat vaatteemme, olemme vapautetut pakkotyöstä ja meidän sallitaan tupakoida.

— Ne teistä, sanoi vankilanpäällikkö, — jotka haavat ansaita jotakin käsityöllä, voivat ommella kureliivejä tai kaivertaa pieniä helmiäis-esineitä. Niistä maksetaan tosin vähän, mutta te ette voi työskennellä vankilan työpajoissa, joissa valmistetaan rautasänkyjä, taulunkehyksiä ja muuta semmoista, sillä sitä varten teidän pitäisi oleskella yhdessä muiden rikosvankien kanssa. — Kuten muidenkin vankien sallittiin meidän vankilan kenttäravintolasta ostaa ruuanlisää ja puoli pulloa puraista viiniä päivässä. Tavara oli hyvää laadultaan ja halpaa.

Ensi vaikutelma, jonka Clairvaux minuun teki, oli hyvin edullinen. Viivyimme matkalla kokonaisen päivän, kello kahdesta tahi kolmesta aamua suljettuina pieniin häkkeihin, joihin Ranskan vankivaunut ovat jaetut. Saavuttuamme vankilaan pantiin meidät väliaikaisesti tavallisiin koppeihin, jotka olivat erittäin siistit ja puhtaat. Vaikka oli jo myöhä ilta, annettiin meille yksinkertaista, mutta erinomaisen hyvää keittoruokaa ja tarjottiin ostettavaksemme puoli pulloa paikkakunnalla valmistettua viiniä, jota myytiin 24 centimestä litra. Vankilanpäällikkö ja vanginvartijat olivat meille erittäin kohteliaita.

Seuraavana päivänä otti vankilanpäällikkö minut mukaansa näyttääkseen meitä varten varatut huoneet. Huomautettuani, että huoneet olivat hyvät, mutta vain vähän liian pienet kahdellekymmenellekahdelle hengelle, mistä helposti voisi olla seurauksena tauteja, antoi hän meille toisen osaston siinä rakennuksessa, joka ennen muinoin oli ollut luostarin esimiehen asuntona, mutta

jossa nyt oli vankilan sairaala. Meidän ikkunamme antoi pieneen puistiksoon, ja sen takana näkyi ihana maisema. Viereisessä huoneessa, tässä samassa osastossa, oli vanha Blanqui viettänyt kolme neljä vuotta, ennenkuin hänet päästettiin vapaaksi. Sitä ennen oli hän istunut kopissa.

Meillä oli niin muodoiin käytettävänäimme kolme tilavaa huonetta, jota paitsi minä ja Cautier saimme vielä erikoisen pienen työhuoneen, niin että saatoimme jatkaa kirjallista toimintaamme. Luultavasti tuli tämä suosio meidän osaksemme sen johdosta, että joukko englantilaisia tiedemiehiä, saatuaan tiedon vangitsemisestamme, oli allekirjoittanut anomuksen, pyytäen että minut päästettäisiin vapaaksi. Allekirjoittajain joukossa oli useita „Encyclopaedia Britannica“n toimittajia, sekä myös Herbert Spencer ja runoilija Swinburne. Victor Hugo lisäsi nimikirjoituksensa viereen muutamia lämpimiä sanoja. Yleensä vastaanotti yleinen mielipide tuomiomme tyytymättömyydellä. Kun vaimoni Pariisissa oli tullut maininneeksi, että minä tarvitsisin kirjoja, tarjosi tiedeakatemia kirjastonsa käytettäväkseni, ja Ernest Renan, vaimolleni osotetussa erittäin ystävällisessä kirjeessä, luovutti yksityiskirjastonsa kokonaan minun käytettäväkseni.

Meillä oli pieni puistikko, jossa heitimme keilaa ja pelasimme jeu de boule-peliä, ja viimeksi mainitun pelin aikana syntyi aina sellainen ähellisyys, jollaista vain ranskalaiset ja etelämaalaiset kykenevät pitämään. Paitsi sitä laitoimme vankilan kiviaidan viereen multa-penkin ja viljelimme tällä kahdenkymmenen neliösylen alalla melkein uskomattomat määrät salaattia, retiisejä ynnä niitä näitä kukkia. Tarvinneeko mainitakaan, että me heti panimme toimeen luentokursseja, ja niinä kolmena vuonna, jotka olin Clairvauxissa, pidin tovereilleni luentoja maailmanopissa, geometriassa ja fysiikassa; myöskin annoin heille apua vierasten kielten

oppimisessa. Melkein jokainen heistä oppi ainakin yhden kielen: englannin, saksan, italian tai espanjan. Muutamat oppivat kaksikin. Myöskin harjoittelimme kirjansitojantaitoa, jota opimme mainion „Encyclopédie Roret“ teoksen mukaan.

Kaikesta huolimatta alkoi terveyteni ensimmäisen vuoden lopulla jälleen heikontua. Clairvaux on perustettu suoperäiselle maalle; malarialla on täällä kulkutaudin luonne — ja minä sain sekä malarian että keripukin. Silloin vaimoni, joka opiskeli Pariisissa ja työskenteli Würtzin laboratoriossa, valmistautuen suorittamaan tutkinnon luonnontiedetten tohtorin arvoa varten, hylkäsi kaikki ja muutti Clairvaux nimiseen kylään, jossa oli kaikkiaan kymmenkunta, lähellä vankilan kiviseiniä sijaitsevaa taloa. Tietysti ei elämä täällä yksinäisyydessä, vankilan synkässä naapuristossa, ollut hauskaa; mutta hän kesti miehuullisesti kaikki vastukset ja oleskeli täällä niin kauan, kunnes minut päästettiin vapaaksi. Ensimmäisenä vuonna sai hän tavata minua vain joka toinen kuukausi; silloinkin oli vankilanpäällikkö joka kerran läsnä, istuen meidän välissämme. Mutta kun hän oli ilmoittanut vakaan aikomuksensa olevan jäädä Clairvauxiin, sallittiin hänen tavata minua joka päivä eräässä vankila-aitauksen sisässä olevassa vahtituvassa, ja ruoka tuotiin minulle majatalosta, jossa vaimoni oli asuntoa. Lopulta sallittiin meidän tarkan valvonnan alaisina kävelläkin yhdessä vankilanpäällikön puutarhassa. Muuan tovereista otti tavallisesti osaa näihin kävelyihin.

Hämmästykseni havaitsin, että Clairvauxin keskusvankila on kokonainen tehdaskaupunki hedelmäpuutarhoinen ja viljavainioinen, jota kaikkea ympäröi suunnattoman pitkä ulkomuuri. Tosiasia on, että jos ranskalaisessa keskusvankilassa vangitut ovat ehkä riippuvaisempia vankilanpäällikön ja vartijain mielivaldasta ja oikuista kuin englantilaisessa vankilassa, on

vankien kohtelu paljoo inhimillisempää kuin vastaavissa laitoksissa toisella puolen kanaalia. Keskiajan kostonjärjestelmä, joka vielä vallitsee englantilaisissa vankiloissa, on kokonaan pannaan pantu Ranskassa. Vangittua ei pakoteta makaamaan paljailla laudoilla ilman patjaa, joka annetaan vain joka toinen yö. Vanki saa, heti vankilaan tultuaan, siistin vuoteen, jota häneltä sitten ei enää oteta pois. Häntä ei pakoteta halventavaan työhön, esim. polkemaan myllynratasta tai nypimään riveitä, vaan hän tekee hyödyllistä työtä, ja sentähden näyttää Clairvauxin vankila teollisuuskaupungilta. Tuhatkuusisataa siinä säilytettyä vankia valmistaa rautasänkyjä, taulunkehyksiä, peilejä, mattoja, palttinaa, samettia, naisten kureliivejä, pieniä helmiäisteoksia, puukenkiä, ja paitsi sitä viljellään jonkunverran vehnää, kauraa ja vihanneksia.

Joskin rangaistukset tottelemattomuusrikoksista ovat sangen julmat, ei vankeja kuitenkaan ruoskita kuten englantilaisissa vankiloissa. Sellainen rangaistus olisi ehdottomasti mahdoton Ranskassa. Yleensä voi sanoa, että Clairvaux on Europan paras vankila. Siitä huolimatta ovat tääliä saavutet tulokset yhtä huonot, kuin missä muussa vanhan ajan vankilassa tahansa. „Nykyään vakuutetaan yleiseen, että vangit meidän vankiloissamme parantuvat“, sanoi vankilanpäällikkö minulle. „Se on kokonaan lorua. Kukaan ei saa minua kannattamaan mokomaa valhetta.“

Meidän huoneittemme alapuolella oli apteekki, ja me jouduimme joskus kosketukseen niiden vankien kanssa, jotka siellä työskentelivät. Yksi heistä oli noin viidenkuudetta vuotias, harmaapartainen äijä, jonka vankeusaika loppui meidän ollessamme Clairvauxissa. Oli mieltä liikuttavaa nähdä, miten hän erosi vankilasta. Hän tiesi muutamien kuukausien tai jopa viikkojenkin päästä joutuvansa takaisin, ja hän pyysi jo edeltäpäin tohtoria pitämään hänen varaltaan paikan

apteekissa. Äijä ei ollut ensi kertaa Clairvauxissa ja tiesi, ettei tämä myöskään ollut viimeinen. Kun hänet päästettiin vapaaksi, ei ollut ainoatakaan sielua, jonka puoleen hän olisi voinut kääntyä saadakseen hoivaa vanhuutensa päiviksi. „Kuka minulle antaa työtä?“ sanoi hän. „Ja mitä ammattia minä osaan? En mitään. Kun pääsen pois, ei ole muuta neuvoa kuin mennä entisten toverieni luo. He varmaankin ottavat minut vastaan kuin vanhan ystävän.“ Sitten tulisi otettua lasi liiemmäksi heidän seurassaan, pidettäisiin mieltä kiihottavaa puheen pakinaa jostakin ovelasta konnankoukusta, joka voitaisiin tehdä uuden varkauksen muodossa, ja osaksi luonteen heikkoudesta, osaksi tehdäkseen ystävilleen mieliksi, ukko liittyisi heidän joukkoonsa ja pääsisi uudestaan linnaan. Niin oli käynyt jo useita kertoja. Mutta nyt oli ukon vapaaksipääsystä kulunut jo kaksi kuukautta, eikä häntä kuulunut palaavaksi Clairvauxiin. Silloin alkoivat vangit ja vankien vartijat tulla levottomiksi hänen puolestaan. „Mah-toiko tuo jo pujahtaa toiseen oikeuspiiriin, kun ei häntä vielä kuulu takaisin?“ sanoivat kaikki. „Kunhan ei vain sotkeutuisi johonkin huonoon asiaan“, — ja sillä ymmärrettiin jotakin pahempaa kuin varkaus. „Olisi sääli niin rauhallista kelpo ukkoa.“ Pian kuitenkin osottautui ensimmäinen arvauksista oikeaksi. Tuli tieto toisesta vankilasta, että ukko istui siellä ja haki siirtoa Clairvauxiin.

Vanhat vangit — mikä surullinen näky! Monenkin vankilakokemukset olivat alkaneet jo lapsuudessa tai nuoruuden kukkeassa iässä, toiset olivat tänne päätyneet enemmän elähtäneinä; mutta . . . „kerran vankina, aina vankina“, on kokemuksen sääntämä sananparsa. Ja nyt, tultuaan kuudenkymmenen korville, tietävät he, että heidän on päättämisen päivänsä vankilassa. Jouduttaakseen heidän lähtöään tästä maailmasta oli hallituksella tapana lähettää heidät työhuo-

neisiin, joissa kaikenlaisista villakarikkeista tehtiin huopakengiä. Työhuoneen pölystä vanhukset piakkoin saivat keuhkotaudin, joka vei heidät tuonen tuville. Silloin kantoi neljä vankitoveria vankivanhuksen yhteiseen hautaan; saattajina matkalla olivat haudankaivaja ja hänen musta koiransa. Vankilanpappi kulki edellä, ja koneellisesti lukien rukouksiaan silmäili hän tienvierillä kasvavia kastanjapuita ja kuusia; nuo neljä toveria iloitsivat hetkellisestä vapaudestaan, ja musti näkyi olevan ainoa, joka oli surullisen juhlallisesta toimituksesta liikutettu.

Kun parannetut keskusvankilat saatettiin Ranskassa käytäntöön, luultiin että täydellisen hiljaisuuden periaate voitaisiin niissä saada toteutetuksi. Mutta itse periaate on niin koko ihmislunnetta vastaan sotiva, että järjestelmän toteuttamisaikeesta oli pakko luopua. Pintapuolisesta tarkkaajasta näyttää vankila kokonaan mykältä, mutta todellisuudessa vallitsee siinä yhtä vilkas elämä kuin jossakin pikkukaupungissa. Matalalla äänellä nopeaan lausuttujen sanojen tai kuiskauksien tai ehkä kirjelijupunkin avulla saadaan uutiset tuota pikaa leviämään kautta koko vankilan. Mitä ikänä tapahtukoon vankien omassa keskuudessa, vankilan päällystön asunnoissa, Clairvauxin kylässä, missä tehtaan isännät asuivat, tai Pariisin valtiollisessa maailmassa, kaikki se saatetaan viipymättä tiedoksi vankien kopeihin ja työpajoihin ja yhteiskammioihin. Ranskalaiset ovat luonnostaan liaksi puheliaita, jotta heitä voisi kokonaan kieltää haastamasta. Meillä ei ollut mitään yhteyttä rikosvankien kanssa, ja kuitenkin tiesimme kaikki mitä heidän keskeällä tapahtui. „Puutarhuri Jean on taas tuotu kahdeksi vuodeksi.“ „Tirehtöörin rouvalla on taas ollut aimo sananharkka sen ja sen vaimon kanssa.“ „Kopissa istuva Jaques joutui kiinni koettaessaan pujauttaa kirjettä Jeanille taulunkehysverstaassa.“ „Vanha roisto N. ei enää ole oikeusmi-

nisterinä. On tapahtunut ministeristön muutos.\* Ja niin edelleen. Mutta erittäinkin, kun saadaan tietää, että „Jean on vaihtanut kaksi vankilanhallituksesta viidestätoista frangista ostamaansa flanelliiviä kahteen vanginvartijan viisikymmentä centimeä maksavaan tupakkapakettiin“, niin uutinen silmänräpäyksessä leviää kautta koko vankilan. Tupakanpyyntöjä niitä tuli taholta jos toiseltakin. Kun muuan asianajaja-raukka, joka istui vangittuna, tahtoi saada minulle toimitetuksi kirjelijun, jossa hän pyysi, että minun vaimoni, joka asui kylässä, kävisi tervehtimässä hänen vaimoan, joka niinikään oli muuttanut sinne, — oli suuri joukko vangittuja, jotka elävällä osanotolla olivat avullisina kirjeen perilletoimitamisessa, ja se oli saanut kulkea ties kuinka monien käsien kautta, ennenkuin se vihdoin saapui määränsä päähän. Ja kun Pariisin lehdissä oli jokin kirjoitus, joka saattoi meistä olla erittäin mieltäkiinnittävä, saimme tuon sanomalehtinumeron mitä odottamattomimmalla tavalla: esim. heitetynä puistikoomme korkean aidan yli, kivi sisään käärittynä.

Koppijärjestelmä ei siis mitenkään estä vankeja haastelemasta keskenänsä. Kun me saavuimme Clairvauxiin ja meidän piti ensimmäiset päivät asua kopeissa, olivat ne niin kylmät, että minä en tahtonut voida kirjoittaa; ja kun vaimoni, joka silloin asui Pariisissa, sai kirjeeni, ei hän edes tuntenut käsialaani. Annettiin käsky koppien lämmittämisestä niin paljon kuin mahdollista; mutta vaikka olisi tehty mitä, pysyivät kopit yhtä kylminä. Osottautui silloin, että lämmitysjohdot olivat täynnä paperipalasia, kirjelijippuja, kynäveitsiä ja kaikenlaisia pikku kapistuksia, joita vangit monin polviin perätysten olivat piilottaneet torviin.

Martin, sama ystäväni, josta olen enemmän puhunut, sai tekemästään pyynnöstään suorittaa osan rangaistusaikaansa koppivankilassa. Häntä miellytti enemmän olla yksin kuin kymmenen muun vangin



kanssa samassa huoneessa. Mutta suureksi kummakseen havaitsi Martin, ettei hän täälläkään saanut olla yksin. Seinät ja avaimenreiät haastelivat hänen ympärillään. Parin kolmen päivän kuluttua tiedettiin jo joka kopissa kuka hän oli, ja hänellä oli tuttavias ylt-ympäri koko rakennuksen. Näennäisesti eristetyissä kopeissa kihisee elämä kuin mehiläispesässä, se eroa vain, että tämä elämä usein saa sellaisen muodon, joka siirtää sen mielipuolisuuden rajamaille. Itse Krafft-Ehbingilläkään ei ollut minkäänlaista käsitystä siitä, mitenkä turmiollisesti koppijärjestelmä vaikuttaa eräisiin vankeihin.

Minä en tahdo tässä toistaa sitä, mitä olen vankilain moraalista vaikutuksesta vankeihin lausunut kirjassani: „Venäläisissä ja ranskalaisissa vankiloissa“, jonka julkaisin painosta Englannissa v. 1886 kohta sen jälkeen kun olin päässyt Clairvauxista. Supistan siis lausuttavani seuraavaan. Vankilan asukkaihin kuuluu erilaisia aineksia. Mitä tulee varsinaiseen „rikoksenteikijäluokkaan“, josta olemme viime aikoina kuulleet niin paljon Lombrosolta ja hänen oppilailtaan, eivät vankilat suinkaan estä yhteiskunnalle vaarallisia tekoja, vaan pikemmin edistävät niitä. Rikokset tulevat yhä pahemmiksi, sitten kun ihminen on ollut vankilakasvatuksen alaisena. Jokainen tietää, että kasvatuksen puute, haluttomuus säännölliseen työhön, ruumiillinen kyvyttömyys raskaihin ponnistuksiin, väärään johdettu seikkailuhalu, taipumus pelaamiseen, tarmon puute, itsekäs tahto ja piittaamattomuus toisten parhaasta ovat niitä syitä, jotka saattavat ihmisiä tuomioistuinten eteen. Vankeusaikanani painui syvästi mieleeni se tosiasia, että juuri niitä ihmisluonnon puutteita vankilaelämä kehittää ja on kehittävä niin kauan, kuin vankiloita on olemassa. Epäilemätöntä on, että pitempiaikainen vankina olo ehdottomasti lamauttaa ihmisen tarmon ja tahdon. Vankilassa ei ole tilaisuutta tahdon harjoitta-

miseen. Omata vankilassa tahto merkitsee ylimalkaan samaa, kuin saattaa itselleen onnettomuutta. Esivalta on sitä mieltä, että vangin tahto on tapettava, ja se tulee tapetuksi. Vielä vähemmin on vangilla mahdollisuutta luonnollisen myötätunnon kehittämiseen, kun hänen ei sallita olla missään yhteydessä niiden kanssa, joiden puoleen hän tuntee vetäymystä. Ruumiillisesti ja henkisesti tulee hän yhä kelpaamattommaksi ponnistuksiin, ja jos hän ennen on ollut työhön vastahakoinen, lisääntyy vastahakoisuus hänen vankeusaikanaan. Jos hän ennen vankilaan joutumistaan väsyi yksitoikkoiseen työhön, joka ei häneltä luontunut hyvin, tai jos huonosti palkittu liikatyö, joka on työmiehen osana, tuntui hänestä vastenmieliseltä, niin hänen vastenmielisyytensä täällä muuttuu vihaksi. Jos hän ennen oli epäillyt yhteiskuntamoraalin hyötyä, niin hän nyt, tultuaan lähemmin tuntemaan tuon moraalin julkisia voimassapitäjiä ja kuultuaan vankikumppaniensa mielipiteen heistä, heittää kaikki vanhat siveyslait romukoppaan. Ja jos intohimoisen, aistillisen luonteen sairaaloinen kehitys on johtanut ihmisen rikokselliseen toimintaan, niin nämä sairaaloiiset taipumukset muuttamia vuosia kestävä vankeuden aikana kehittyvät hirvittävässä määrässä. Viimemainittuun suuntaan — kaikista vaarallisimpaan — vaikuttaa vankilakasvatus mitä tehokkaimmin.

Siperiassa olin tullut näkemään, mitä inhottavia, ruumiillisen ja siveellisen turmeluksen kuiluja vanhat, likaiset, liaksi täytetyt vankilamme olivat. Ollen silloin yhdeksäntoistavuotias ajattelin minä, että jos vankiloita ei tarvitsisi ahtaa niin liaksi täyteen, jos vangit jaettaisiin eri luokkiin ja heille annettaisiin terveellistä työtä, voitaisiin vankilaoloissa saada aikaan tuntuva parannus. Nyt olen luopunut kaikista näistä vääristä kuvittelusta. Olen tullut vakuutetuksi, että parhaimmatkin ajanmukaiset vankilat, olkoot ne koppivanki-

loita tai muita, — ovat, mikäli katsotaan niiden vaikutusta vankeihin ja niiden yhteiskunnalle tuottamaa hyötyä, yhtä huonot, ehkäpä huonommatkin vielä, kuin vanhat likapesät. Ne eivät paranna vankeja. Ne päinvastoin vaikuttavat useimmissa tapauksissa heihin mitä turmiollisimmalla tavalla. Varas, huljari, tappelija, joka on viettänyt muutamia vuosia vankilassa, on sieltä ulos päästessään taipuvaisempi kuin koskaan ennen jatkaamaan entistä paheellista elämäänsä. Hän on nyt paremmin valmistunut siihen; hän on oppinut kaikki ammattinsa salaisuudet, on entistään katkeroituneempi yhteiskuntaa kohtaan ja katsoo yhä suuremmalla syyllä olevansa oikeassa noustessaan kapinaan sen lakeja ja tapoja vastaan.

Omasta puolestani minulla ei ole syytä valittaa niitä vuosia, jotka vietin ranskalaisessa vankilassa. Toimeliaasta ja riippumattomasta miehestä on vapautensa ja toimintamahdollisuutensa menettäminen jo itsessään niin suuri hukka, että kaikki muut vankilaelämän varjopuolet ovat tuskin mainitsemisen arvoiset. Kun kuulimme puhuttavan siitä virkeästä valtiollisesta elämästä, joka oli alkanut Ranskassa, on luonnollista, että me kovasti kärsimme pakollisesta toimettomuudestamme. Ensimmäisen vuoden loppu, semminkin pimeänä talvisaikana, on aina raskas vangitulle. Ja kun tulee kevät, tuntee vapautensa menetyksen kipeämmin kuin konsanaan. Kun minä ikkunastani näin, mitenkä niityt pukeutuivat vihreään verhoonsa, mitenkä kevään sumu palloellen kiehtoi kukkulain päällä, miten juna kiiti rataansa kautta laakson, paloi minussa tietysti voimakas halu seurata sitä, hengittää metsien tuoksua tai ihmiselon pyörteessä liikkua suuressa kaupungissa. Mutta sen, joka yhdistää kohtalonsa siihen tai tähän äärimäispuolueeseen, täytyy olla valmis viettämään useita vuosia vankilassa, eikä hänen tarvitse sitä valittaa. Hän tuntee, että vaikka onkin vangittuna, ei hän ole

kokonaan toimetonna siinä ihmiskunnan edistysvirras-  
sa, joka viepi eteenpäin ja vahvistaa hänelle kalliita  
aatteita.

Lyonissa olivat vanginvartijat sangen raakamaista  
väkeä; siitä olimme, toverini, vaimoni ja minä, tulleet  
yhtäläiseen kokemukseen. Mutta muutamien yhteen-  
törmäysten perästä muuttui asia paremmaksi. Paitsi  
sitä tiesi vankeinhoitohallitus, että Pariisin sanomaleh-  
distö oli meidän puolellamme, eikä se siis tahtonut  
saattaa itseään alttiiksi Rochefortin salamoille ja Clé-  
menceaun terävälle arvostelulle. Clairvauxissa ei tällaista  
suistavaa kättä tarvittu. Siellä oli vankilan hallitus-  
kunta kokonaan muuttunut vähäistä ennen, kuin me  
tulimme sinne. Vartijat olivat surmanneet yhden van-  
geista koppiinsa ja sitten hirttäneet hänen ruumiinsa,  
siten uskotellakseen, että hän oli kuollut itsemurhan  
kautta. Mutta lääkäri saattoi tällä kertaa asian ilmi.  
Vankilanpäällikkö ja muutamat hänen apulaisistaan  
saivat eron, ja aivan toisenlainen menettely oli siitä lä-  
hin tullut käytäntöön vankilassa. Yleensä vein Clair-  
vauxista mukanani mitä parhaimmat muistot päälli-  
köstä, ja siellä ollessani minä usein johduin ajattele-  
maan, että virkamiehet itse ovat paremmat kuin lai-  
tokset, joita he palvelevat. Mutta kun minulla omasta  
puolestani ei ole mitään valittamista, voin sitä vapaam-  
min tuomita itse laitoksen, — tämän perusaatteeltaan  
väärän, pimeiden muinaisaikojen jätteen ja lukematto-  
mien yhteiskunnan onnettomuuksien lähteen.

Minun täytyy mainita vielä eräs seikka, joka häm-  
mästytti minua miltei enemmän kuin vankilain vahin-  
gollinen vaikutus vankeihin. Millaisena moraalisenä  
tarttuman pesänä ovatkaan vankilat ja jopa oikeuspai-  
katkin niiden läheisyydessä asuville! Lombroso on pal-  
jon puhunut „rikoksentekijätyypistä“, jonka hän luuli  
löytäneensä vankilan seinien sisältä. Jos hän olisi ot-  
tanut vaivakseen yhtä suurella huolella tutkia niitä

henkilöitä, jotka vetelehtivät oikeussaleissa — salapoliiseja, urkkijoita, nurkka-asianajajia, ilmiantajia ja kaikenlaisia pettureja, — olisi hän varmaan tullut siihen päätökseen, että hänen „rikosentekijätyyppinsä“ on löydettävissä paljoa laajemmalla maantieteelliseltä alalta, kuin vankilan seinien sisältä. En koskaan ole nähnyt suurempaa valikoimaa kaikkein alhaisimman ihmistyyppin kasvoja, kuin Lyonin vankilassa, missä niitä esiintyy kymmenittäin. Mitään sellaista en tavannut Clairvauxin seinien sisällä. Dickens on ikuistuttanut muutamat näistä tyypeistä, ne muodostavat oman erikosen maailmansa, joka oleskelee käräjäpaikkojen läheisyydessä ja levittää tartuntaansa kauas ympärinsä. Samaa voidaan sanoa jokaisesta Clairvauxin kaltaisesta keskusvankilasta. Ympäri vankilan leviää, kuni rasvapilkku paperilla, kokonainen ilmakehä kaikenlaisia näpistyksiä ja peijauksia, urkintaa ja kaikenkaltaista rikollisuutta.

Tämän kaiken minä näin. Ja jos minä, jo ennenkuin tulin vangituksi, tiesin, että nykyinen rankausjärjestelmä oli nurinkurinen, niin käsitin minä Clairvauxista lähtiessäni, ettei järjestelmä ole ainoastaan nurinkurinen ja väärä, vaan että on sulaa mielettömyyttä yhteiskunnan puolelta omalla kustannuksellaan pitää voimassa „rikos-yliopistoja“ ja turmionpesiä, — ja kaikki vain sen kuvittelun nojalla, että vankilat ovat tarpeen muutamien ihmisten rikollisten vaistojen kurisapittämiseksi!

---

Jokainen vallankumousmies kohtaa tiellään joukon urkkijoita ja provokaattoreita, ja on näitä hyväksäitä tullut minunkin osalleni. Kaikki hallitukset hukkaavat melkoisia rahasummia näiden kyykäärmeiden ylläpitämiseksi, jotka ovat vaarallisia oikeastaan vain kokeuttomalle nuorisolle. Joka vähänkään tuntee elämää ja ihmisiä, oppii pian erottamaan nämä matelijat, — niissä on jotakin, mikä heti pakottaa olemaan varuillaan heidän suhteensa. Näiksi valitaan yhteiskunnan hylkyjä, ihmisiä, joiden siveellinen kanta on mitä alhaisin. Ja jos ottaa tarkastaakseen niiden ihmisten siveellistä luonnetta, joiden kanssa sattuu yhteen, huomaa hyvin kohta näiden „yhteiskunnan pylväiden“ olemuksessa jotakin, mikä herättää huomiota ja panee kysymään itseltään: „Mitä nämä ihmiset minusta tahtovat? Mitä yhteyttä heillä voi olla minun kanssani?“ Useimmissa tapauksissa tämä kysymys jo yksistään kehottaa varovaisuuteen seurustelussa.

Kun minä ensi kerran tulin Genèveen, oli Venäjän hallituksen agentti, jonka oli määrä pitää silmällä pakolaisia, hyvin tuttu meille kaikille. Hän sanoi itseään „kreivi X:ksi“; mutta kun hänellä ei ollut lakeijaa eikä vaunuja, jonka oveen olisi voinut maalauttaa kreivillisen vaakunansa, niin kirjaillutti hän sen pienen koiransa peitteeseen. Me tapasimme hänet joskus kahvilassa, mutta emme puhutelleet häntä. Hän oli muuten hyvin „sopuisa“ mies, sillä hän osti vain sanomalehtimyymälöistä pakolaisten toimittamia julkaisuja ja lähetti niitä, luultavasti varustettuina tarpeellisiksi katsomillaan selityksillä, päälliköilleen.

Aivan toisenlaista väkeä alkoi ilmaantua Genèveen, kun pakolaisia nuoresta polvesta saapui sinne kosommalta. Mutta tavalla tai toisella näiden uusienkin urkkijain ammatti meille aina selvisi.

Niin pian kuin muukalainen ilmestyi näköpariumme, tiedusteltiin tavallisella nihilistimäisellä suoruudella häneltä hänen entisyyttänsä ja mitä aikeita hänellä oli tulevaisuuteen nähden. Sillä tavoin tuli hyvin pian selville mikä hän oli miehiään. Avomielisyys seurustelussa on paras keino luonnollisten suhteiden synnyttämiseksi ihmisten kesken. Tässä tapauksessa se oli korvaamaton. Ihmiset, joita kukaan meistä ei tuntenut ja joista kukaan ei ollut kuullutkaan Venäjällä, — piireissämme kokonaan tuntemattomat, tulivat Geneveen, ja muutamien päivien, ehkä tuntienkin kuluttua olimme heidän kanssaan mitä parhaimpia ystäviä. Mutta syystä tai toisesta ei urkkijain koskaan onnistunut hieroutua ystäviksemme. Urkkija voi mainita yhteisiä tuttavuuksia, hän voi esittää mitä parhaimpia selontekoja, usein oikeitakin, entisyydestään Venäjällä; hän voi oivallisesti jäljitellä nihilistien käytöstä ja puheta-pan; mutta hänen ei koskaan onnistu omistaa sitä erikoista nihilistimoraalia, joka on Venäjän vapaamieliselle nuorisolle ominainen, ja se yksin piti hänet pakolaispiireistä loitolla. Urkkijat voivat jäljitellä kaikkea muuta, muttei moraalia.

Kun minä Reclusin kanssa työskentelin Claren-  
sissa, oli siellä yksi näitä herroja, joista me kaikki py-  
syttelimme syrjässä. Me emme tienneet hänestä mitään  
pahaa, mutta me tunsimme, ettei hän ollut „meikäli-  
siä“. Ja mitä enemmän hän koetti tunkeutua seu-  
raamme, sitä enemmän epäluuloja hän meissä herätti.  
Minä en koskaan puhunut hänelle sanaakaan, ja sen-  
tähden hän erittäinkin koetti päästä minun tuttavak-  
seni. Nähtyään, ettei hänen onnistuisi tavallisia teitä  
saada minua käsiteltäviinsä, alkoi hän kirjoittaa mi-  
nulle kirjeitä, joissa ehdotti salaisia yhtymyksiä met-  
sässä tai jossakin muussa samankaltaisessa paikassa,  
sanoen itsellään olevan tärkeitä ilmoitettavia minulle.  
Kerran suostuin kurillani hänen ehdotukseensa ja me-

nin määräraikkaan, hyvän ystäväni seuratessa minua matkan päässä. Mutta tämä herra, jolla mahtoi olla tovereja, lienee saanut vihiä, että minä en ollut yksin, eikä tullutkaan. Siten jäin sitä hauskuutta vaille, että olisin saanut puhella hänen kanssaan. Lisäksi olin silloin niin ahkerassa työssä, käyttäen joka hetken maantiedettä tai „Révolté“ta varten, ettei minulla ollut aikaa tyhjänpäiväiseen vehkeilyyn. Jälestäpäin saimme tietää, että tämä mies oli lähettänyt Kolmannelle osastolle tarkkoja kertomuksia minun kanssani muka tapahtuneista keskusteluistaan, jolloin olisin muka kertonut hänelle, että on hirmuisia salahankkeita käymässä tsaaria vastaan ja että minä olen näiden hankkeiden johdossa. Näitä juttuja uskottiin Pietarissa täytenä totena. Eikä ainoastaan Pietarissa: Italiassakin menivät valtiollisten urkkijain keksimät lorut aivan täydestä. Kun Cafiero eräänä päivänä vangittiin, näytettiin hänelle kokonaisia pinkkoja italialaisten urkkijain lähettämiä kirjeitä, joissa kerrottiin minun ja Cafieron olevan aikeessa, pommeilla varustettuina, lähteä Italiaan. Todellisuudessa en minä koskaan ollut käynyt Italiassa enkä aikonut sinne mennä.

Täytyy sanoa, etteivät urkkijat aina omasta päästään sepiä raporttejaan. Usein kertovat he sellaista, mikä tosiaan on tapahtunut; mutta kaikki riippuu siitä, millä tavoin tapahtuma esitetään. Me nauroimme paljon eräälle raportille, jonka muuan urkkija, seurattuaan v. 1881 minua ja vaimoani matkallamme Pariisista Lontooseen, oli lähettänyt Ranskan hallitukselle. Kuten usein on laita, kävi urkkija kaksinaista peliä ja myi raporttinsa Rochefortille, joka painatti sen sitten leh-teensä. Kaikki mitä urkkija kertoi, oli totta; mutta sieti nähdä, missä muodossa tämä esitettiin. Hän kirjoitti esim.: „Minun osastoni oli sen osaston vieressä, jossa Krapotkin ja hänen vaimonsa istuivat.“ Aivan oikein: hän istui siellä. Me huomasimme hänet heti



hänen jörön, vastenmielisen ulkomuotonsa takia. „He puhuivat kaiken aikaa venäjää, etteivät muut matkustajat olisi heitä ymmärtäneet.“ Aivan oikein: me puhuimme venäjää niinkuin ainakin. „Tultuaan Calaisiin tilasivat he kumpikin kupillisen lihalientä.“ Tosi mikä tosi: me tilasimme lihalientä. Mutta tästä alkaa kertomuksen mystillinen puoli. „Sen jälkeen he molemmat yhtäkkiä katosivat. Minä etsin heitä asemasillalta ja muualta; kun he taaskin tulivat näkyviin, oli Krapotkin muuttanut pukua, ja hänen seurassaan oli venäläinen pappi, joka matkusti hänen kanssaan aina Lontooseen asti, missä kadotin hänet näkyvistäni.“ Tämäkin oli kaikki ihan totta. Vaimollani kivisti hammasta, ja minä pyysin ravintolanpitäjältä, että saisimme mennä hänen yksityishuoneeseensa, missä olisimme voineet panna hampaaseen jotakin lievittävää ainetta. Näin on selitettävissä meidän „katoamisemme“. Ja kun meidän oli matkustaminen kanaalin poikki, pistin pehmeän huopahatun taskuun ja panin päähäni nahkalakin: minä „muutin pukua“. Mitä tulee salaperäiseen pappismieheen, niin oli hänkin todella olemassa. Hän ei ollut venäläinen; mutta se on yhdentekevää: hän oli ainakin puettu kuin kreikkalainen pappi. Minä näin, kun hän seisoj tarjoilupöydän ääressä ja pyysi jotakin, mitä ei kukaan ymmärtänyt. „Agua, agua“, sanoi hän rukoilevalla äänellä. Minä sanoin silloin tarjoilijalle: „Antakaa herralle lasi vettä“, jonka jälkeen pappi, hämmästyneenä erinomaisesta kielitaidostani, kääntyi kiittämään minua avustani aito itämaalaisella herkkätuntoisuudella. Vaimoni tuli häntä sääli, ja hän koetti puhutella häntä jos jollakin kielellä, mutta pappi ei taitanut muuta kuin uskreikkaa. Viimein selvisi, että hän tiesi muutamia sanoja jotakin etelä-slaavilaista kieltä, ja me ymmärsimme seuraavaa: „Olen kreikkalainen; Turkin lähetyskunta, Lontoo.“ Me sanoimme hänelle enimmäkseen merkeillä, että mekin olimme

matkalla Lontooseen, ja että hän voisi matkata meidän seurassamme.

Hupaisinta jutussa oli se, että minä sain hankituksi hänelle Turkin lähetyskunnan osoitteen jo ennen kun tulimme Charing Crossin asemalle Lontoossa. Junan pysähdytyä jollakin asemalla tuli täpösen täynnä olevaan kolmannen luokan vaunuun kaksi komeasti puettua naista. Molemmilla oli sanomalehdet käsissä. Toinen oli englannitar, toinen — pitkä, kaunis, sujuvasti ranskaa puhuva — sanoi niinkään olevansa englannitar. Vaihdettuamme muutamia sanoja kysäisi hän minulta muutta mutkitta: „Mitä ajattelette kreivi Ignatjevista?“ ja kohta sen jälestä: „Aiotteko pian tappaa uuden tsaarin?“ Hänen ammattinsa selvisi minulle näistä kahdesta kysymyksestä; mutta ajatellen pappiani kysyin häneltä: „Voitteko mahdollisesti sanoa, mikä on Lontoossa olevan Turkin lähetyskunnan osote?“ Hän sanoi sen empimättä, niinkuin koulutyttyö vastaa ulkoa opittua läksyä. „Tietänette ehkä, missä Venäjänkin lähetyskunta on?“ minä jatkoin. Hän oli yhtä valmis ilmoittamaan minulle senkin osoitteen. Saavuttuamme Charing Crossin asemalle osotti nainen niin suurta huolenpitoa matkakapineitteni suhteen, että tadjoutui kantamaan raskasta kapsäkkiä hansikoituine käsineen; ja hän näytti aika hämmästyneeltä, kun minä jokseenkin tyyliä sanoin hänelle: „Jo riittää. Ei ole naisten tapa kantaa miesten matkatavaroita. Menkää tiehenne.“

Mutta minä palaan totuutta harrastavaan ranskalaiseen urkkijaani. „Krapotkin astui junasta Charing Crossin asemalla“, kirjoitti hän edelleen, „mutta ei lähtenyt asemalta ennenkuin puoli tuntia sen jälkeen kun juna oli saapunut ja kun kaikki matkustajat olivat poistuneet. Minä olin koko ajan lähellä häntä, seisten patsaan takana piilossa. Sitten kun kaikki toiset olivat lähteneet, nousivat he ajurin kärryihin. Minä seurasin

heitä ja kuulin, kun ajuri ilmoitti osoitteen portilla seisovalle poliisimiehelle: 'N:o 12, se ja se katu'. Minä juoksin kärryjen perästä. Lähellä ei ollut ajureja, ja vasta Trafalgar Squarella sain kärryt ja seurasin heitä. He astuivat ajoneuvoista mainitun talon luona."

Taaskin on raportti aivan yhtäpitävä tosiasiain kanssa, mutta kuinka salaperäiseltä onkaan kaikki saatu näyttämään! Minä olin ilmoittanut tulostamme eräälle venäläiselle ystävälleni, mutta kun sinä aamuna oli sankea sumu, ei hän ollut herännyt ajoissa. Me odotimme häntä puolen tuntia, ja kun ei häntä kuulunut, jätimme tavaramme ovenvartijalle ja läksimme hänen kotiinsa.

Edelleen: „Siellä istuivat ne kello kolmeen, ikkunaverhot alaslaskettuina, ja vasta sitten tuli sieltä ulos pitkä mies, joka palasi tunnin kuluttua, tuoden heidän matkatavaransa.“ Tämäkin huomautus alaslasketuista ikkunaverhoista pitää paikkansa. Sumun takia piti sytyttää kaasu, ja me laskimme alas ikkunaverhot, sulkeaksemme näkyvistämme kellervän sumun peittämän ikävän katupahaisen.

Työskennellessäni Elisée Reclusin kanssa Claren-  
sissa, matkustin kaksi kertaa kuukaudessa Genèveen, toimittaakseni painosta „Le Révolté“n. Kun eräänä päivänä tulin kirjapainoon, sanottiin minulle, että eräs venäläinen oli pyytänyt saada tavata minua. Hän oli jo käynyt ystäväni luona ja kertonut heille, että oli tullut ehdottaakseen minulle, että rupeaisin toimittamaan uutta venäläistä lehteä „Le Révolté“n henkeen; hän tarjoutui antamaan kaikki yritykseen tarvittavat rahat. Minä menin erääseen kahvilaan tapaamaan häntä. Hän esitteli itsensä saksalaisella nimellä — sanokaamme esim. Tohulehm — ja sanoi olevansa kotoisin Itämeren maakunnista. Hän kehui itsellään olevan suuria rikkauksia, useita maatiloja ja tehtaita, ja hän oli kovasti suutuksissaan Venäjän hallitukselle Itäme-

ren maakuntain venäläistyttämisen johdosta. Yleensä oli hänestä saamani vaikutelma hiukan epämääräinen, ei hyvää, muttei huonokaan, jonka tähden ystäväni kehottivat minua suostumaan hänen ehdotukseensa. Minua hän, ties miksi, ei alunpitäen miellyttänyt.

Kahvilasta vei hän minut hotellihuoneeseensa. Täällä hän osotti vähemmän pidättyväisyyttä, oli enemmän oma itsensä ja esiintyi minulle vieläkin vastenmielisempänä. „Älkää te epäilkö varallisuuttani“, sanoi hän minulle. „Minä olen tehnyt oivallisen keksinnön, joka on tuottava minulle rahaa kosolta. Minä hankin sille patentin ja luovutan kaikki rahat Venäjän vallankumouksen hyväksi.“ Samalla hän suureksi kummastuksekseni näytti minulle kurjan kynttilänjalan, jonka merkittävyys oli siinä, että se oli kauhean muodoton ja että kynttilän pitimen muodosti kolme teräsvanunkipätkää. Köyhinkään talonemäntä olisi tuskin huolinut sitä pöydälleen, ja jos, vasten odotusta, sille olisi myönnetty patentti, ei kukaan tehtailija olisi antanut tästä patentista penniäkään. „Rikas mies, ja paanee toivonsa tuollaiseen kynttilänjalkaan — ajattelin, — mutta ei kai hän kuuna päivänä ole parempia nähnytkään.“ Ja mielipiteeni hänestä vakaantui. Hän ei voi olla rikas, eivätkä rahat, joita hän tarjoaa, ole hänen omiansa. Sentähden ilmoitin hänelle suoraan: „Jos venäläisen vallankumouksellisen sanomalehden toimittaminen on todellakin teistä niin suotavaa ja teillä on niin mairitteleva mielipide minun toimittajakyvystäni kuin te sanotte, niin tallettakaa rahat minun nimelleni johonkin pankkiin, minun vapaasti käytettäväkseni. Mutta sen sanon teille edeltäpäin, että te ette tule olemaan missään yhteydessä sanomalehden kanssa.“ „Tietysti, tietysti, — vastasi hän, — minua osallisuuteni supistuu siihen, että silloin tällöin käyn katsomassa, annan joitakin neuvoja ja olen avullisena lehden kuljettamisessa Venäjälle.“ „Ei, mitään sellaista

ei tule kysymykseenkään. Teidän ei tule ensinkään tavata minua.\* Ystäväni arvelivat, että olin ollut liian jyrkkä miestä kohtaan; mutta jonkun ajan kuluttua saimme Pietarista kirjeen, jossa meitä kehoitettiin olemaan varuillamme erään Kolmannesta osastosta lähetettävän Tohnlehm nimisen urkkijan suhteen. Kynttilänjalka oli niin muodoin tehnyt meille hyvän palveluksen. Sellaiset ihmiset ilmaisevat aina itsensä joko „kynttilänjalan“ kautta tai muulla tavalla.

Lontoossa eräänä sumuisena aamuna v. 1881 tuli luoksemme kaksi venäläistä. Toisen heistä tunsin nimeltä; toinen — nuori mies, jonka ensin mainittu esitteli ystävänään, — oli minulle kokonaan vieras. Hän oli tarjoutunut opastamaan ystäväänsä tämän pikaisella käynnillä Lontoossa. Koska häntä suositteli eräs tuttavani, en osannut häntä ollenkaan epäillä. Mutta sinä päivänä olin minä ankarassa työpuuhassa ja pyysin toista, lähellä asuvaa tuttavaani hankkimaan heille huoneen ja näyttelämään heille Lontoota. Vaimoni, joka ei myöskään ollut vielä nähnyt Englantia, lähti heidän mukaansa. Palattusan illalla huomautti hän minulle: „Tiedätkö, tuo mies ei ollenkaan miellytä minua. Kavahda häntä.“ „Mutta mistä syystä? Mitä aihetta sinulla on epäillä häntä?“ minä kysyin. „Ei mitään, ei kerrassaan mitään; mutta hän ei varmaankaan ole 'meikäläisiä'. Hänen tavastaan kohdella palvelijoita kahvilassa ja siitä miten hän maksoi rahat, minä heti oivalsin, ettei hän ole 'meikäläisiä'. Miksipä hän näin ollen olisi tullut luoksemme?“ Vaimoni oli niin varma asiastaan, että hän emännän velvollisuuksia täyittäessään kuitenkin aina piti silmällä, ettei nuori mies saanut hetkeksikään jäädä yksin minun työhuoneeseeni. Puhellessamme ilmaisi vieraamme niin alhaista siveellistä kantaa, että hänen tuttavansakin häpesi hänen puolestaan, ja kun minä tarkemmin tiedustelin häneltä hänen entisyyttään, sain vastauksia, jotka

olivat yhä vähemmin tyydyttäviä. Pari päivää sen jälkeen nämä herrat lähtivät Lontoosta, ja kaksi viikkoa myöhemmin sain venäläiseltä ystävältäni epätoivoisen kirjeen, jossa hän pyysi anteeksi, että oli suositellut minulle nuorta miestä, joka, kuten oli selvinnyt, palveli Pariisissa, venäläisessä lähetyskunnassa, urkkijana.

Sanomalehden toimituttaminen poliisin varoilla, poliisiagentti lehden päämiehenä, on vanha metku, jota Pariisin poliisiprefekti Andrieux m. m. käytti v. 1881. Minä ja Elisée Reclus oleskelimme vuoriseudussa, kun saimme kirjeen eräältä ranskalaiselta, tai oikeammin belgialaiselta, joka ilmoitti aikovansa ruveta toimituttamaan Pariisissa anarkistista sanomalehteä ja pyysi meitä lehden avustajiksi. Kirje, joka oli täynnä mairittlua, teki meihin vastenmielisen vaikutuksen. Lisäksi oli Reclus muistelevinaan, että oli kuullut kirjeen kirjoittajan nimen jonkin ruman jutun yhteydessä. Me päätimme kieltäytyä lehden avustamisesta, ja minä kirjoitin eräälle ystävälleni Pariisiin, että meidän on ensin saatava tietää, mistä hankkeeseen käytettävät rahat tulevat. Mahdollista, että ne saadaan orleaniteilta — jollaisia juonia tämä suku on ennenkin käyttänyt — meidän on saatava tietää lähde. Työläisen tavallisella suorudella luki pariisilainen tämän kirjeeni jossakin kokouksessa, jossa lehden tuleva toimittajakin oli läsnä. Tämä oli asiasta loukkautuvinaan, ja minä sain vastata useihin kirjeisiin tämän johdosta; mutta minä pysyin lujasti mielipiteessäni. „Jos puheena olevalla henkilöllä on puhtaat tarkoitukset, ymmärtää hän, että hänen täytyy sanoa meille, mistä hän saa yritykseen käytettävät rahat.“

Sen hän viimein tekikin. Hellittämättömistä vaatimuksistamme ilmoitti hän, että rahat antaa eräs hänen tätinsä, rikas, vanhanaikaisia mielipiteitä suosiva nainen, joka lopulta kuitenkin oli taipunut suku-

laisensa toivomukseen saada toimituttaa omaa lehteä. Nainen ei asunut Ranskassa, vaan Lontoossa. Me vaadimme silloin, että meille oli ilmoitettava hänen nimensä ja osoitteensa, ja ystävämme Malatesta tarjoutui käymään hänen luonaan. Malatestan mukana seurasi eräs italialainen ystäväni, joka kaupitteli käytettyjä huonekaluja. Naisella oli asuttavana pieni huoneusto. Sillä aikaa kun Malatesia jutteli „tädin“ kanssa, tulen yhä varmemmin vakuutetuksi siitä, että nainen näytteli vain roolia ilvenäytelmässä, tarkasteli italialainen pöytiä ja tuoleja ja huomasi, että huonekalusto oli vuokrattu, mahdollisesti sitä edellisenä päivänä, eräältä hänen naapuriltaan, myöskin huonekalukauppiailta. Liikkeen nimiliput olivat vielä kiinni pöydissä ja tuoleissa. Tämä ei tietysti todistanut sanottavasti mitään, mutta se vahvisti epäluulojamme, ja minä kieltäysin jyrkästi ottamasta millään tavalla osaa julkaisun toimitamiseen.

Lehti oli kauhean väkivaltainen. Murhapoltot, salamurhat; dynamiittipommit olivat pääasiallisimpana sisältönä joka numerossa. Minä tapasin lehden toimittajan matkustaessani Lontoon kongressiin. Ja kun olin nähnyt hänen turvonneet kasvonsa, kuunnellut hänen puheitaan ja tarkannut minkälaiden naisten seurassa hän lakkaamatta liikkui, oli minun mielipiteeni hänestä vakaantunut ainaiseksi. Kongressissa, jossa hän ehdotti hyväksyttäväksi mitä hirmuisimpia päätöksiä, pysyivät kaikki hänestä syrjässä. Ja kun hän tahtoi saada tietää kaikkien maiden anarkistien osoitteita, evättiin se häneltä kaikkea muuta kuin kohteliaassa muodossa. Hän tuli paria kuukautta myöhemmin paljastetuksi, ja lehti lakkasi heti seuraavana vuonna ilmestymästä. Noin kaksi vuotta sen jälkeen julkaisi poliisiprefekti Andrieux muistelmansa ja kertoi niissä sekä tästä lehti-hankkeesta, jonka hän oli pannut vireille, että myös siitä räjähdyksestä, jonka hänen agenttinsa Pariisissa

olivat saaneet aikaan, panemalla „jollakin aineella täytettyjä sardiinilaatikkoja“ Thiersin kuvapatsaan alle.

Voipa kuvitella, minkä verran tämä kaikki on maksanut Ranskalle ja muiden maiden hallituksille.

Minä voisin kirjoittaa useita lukuja tällaisista vaihtolisista urkkijoista, mutta kerron lisäksi vain kahdesta Clairvauxissa esiintyneestä seikkailijasta.

Vaimoni asui silloin kylän ainoassa majatalossa, joka oli kohonnut vankilan seinien lähitteelle. Kerran tuli emäntä vaimoni huoneeseen tuoden kirjeen kahdelta herralta, jotka äskettäin olivat tulleet majataloon ja pyysivät saada tavata vaimoani. Emäntä päästi kaiken kaunopuheliaisuutensa valloilleen herrojen hyväksi. „Minä tunnen maailmaa“, sanoi hän, „ja voin vakuuttaa teille, rouvaseni, että he ovat hienoa, kunnan väkeä. Mikään ei voi olla enemmän *comme il faut*. Toinen heistä on saksalainen upseeri. Hän on luultavasti parooni tai mylordi, toinen on hänen tulkkinsa. He tuntevat teidät oikein hyvin. Parooni matkustaa Afrikan, ja tietämätöntä on, palaako hän enää koskaan. Hän tahtois mielellään nähdä teidät ennenkuin hän lähtee.“

Vaimoni vilkaisi kirjeen osotteeseen. Se kuului: „*A madame princesse Krapotkine. Zuand à voir?*“ Hän ei tarvinnut enää muita todisteita vakautuakseen, kuinka *comme il faut* nämä herrat olivat. Mitä tulee kirjeen sisältöön, oli se vielä huonompi kuin osote. Värittämättä enempiä kieliopin säännöistä kuin terveen järjen vaatimuksista, kirjoitti „parooni“ jostakin salaperäisestä ilmoituksesta, jonka hän halusi tehdä vaimolleni. Vaimoni kieltäysi jyrkästi vastaanottamasta kirjeen kirjoittajaa ja hänen tulkkiaan. Silloin alkoi „parooni“ pommittaa häntä kirjeillä, jotka vaimoni palautti aukaisemattomina. Koko kylä jakautui ennen pitkää kahteen puolueeseen: toinen, jonka etunenässä oli majatalon emäntä, oli paroonin puolella, toinen, isännän



puolue, oli häntä vastaan. Kylässä kierteli jo romantillinen juttu: parooni oli tuntenut ja rakastanut vaimoani jo ennen tämän naimisiin menoa. Hän oli tanssinut monta kertaa vaimoni kanssa Venäjän lähetyskunnassa Wienissä. Hän rakastaa vieläkin vaimoani, ja tämä, julma ihminen, ei anna itseensä katsahtaakaan toisen, joka on lähdössä vaaralliselle retkelleen!

Sen jälkeen pantiin liikkeelle hyvin salaperäinen juttu lapsesta, jota me muka salasimme. „Missä on heidän poikansa?“ halusi parooni tietää. „Heillä on poika, jonka pitäisi olla kuuden vuoden ikäinen. Missä hän on?“ Toinen puolue väitti, ettei vaimoni ikänä luopuisi pojastaan, jos hänellä lapsia olisi, toinen puolue otaksui, että vaimoni pilotteli lastansa jossakin.

Minusta ja vaimostani tämä jupakka oli eräässä suhteessa sangen mieltäkiinnittävä. Me tulimme sen kautta näkemään, etteivät kirjeemme joutuneet ainoastaan vankilan viranomaisten luettaviksi, vaan että niitä tutkittiin Venäjän lähetyskunnissakin. Kun minä olin Lyonissa ja vaimoni läksi Sveitsiin tapaamaan Élisée Reclusia, kirjoitti hän minulle kerran, että „poikamme“ kasvaa ja kukoistaa ja on hyvässä terveydessä ja että he olivat viettäneet yhdessä hauskan illan hänen viidentenä syntymäpäivänään. Minä tiesin hänen tarkoittavan „Le Révolté“ lehteä, jota usein sanoimme „notre gamin“iksi, pahaksi pojaksemme. Mutta nyt kun nuo herrat tiedustelivat „poikaamme“, jonka isästä heillä oli niin varmat tiedot, todisti se, että kirjeemme olivat kulkeneet muidenkin käsissä kuin vankilan tirehtöörin. Hyvähän oli tietää tämäkin.

Mikään ei jää ihmisiltä huomaamatta pienessä maakylässä, ja paroonimme joutui ennen pitkää epäluulojen alaiseksi. Hän kirjoitti vaimolleni uuden kirjeen, entisiä kaunissisältöisemmän, ja tunnusti, ettei hän tunne vaimoani, vaan toivoo kuitenkin hänen parastaan. Hänellä oli hyvin tärkeä asia ilmoitettavana vaimolleni.

Minun henkeni oli vaarassa, ja hän tahtoi varoittaa vaimoani. Parooni ja hänen sihteerinsä menivät metsään neuvottelemaan kirjeen sisällöstä, mutta pääsemättä yksimielisyyteen repivät he kirjeen ja viskasivat palaset metsään. Metsävahti, joka oli seurannut heitä matkan päässä, keräsi palaset ja luki kirjeen. Tunnin kuluttua tiesi koko kylä, ettei parooni koskaan ollut tuntenut vaimoani, ja paroonin puolueen niin suurella touhulla levittämä romantillinen juttu haihtui kuin savu ilmaan.

— Ahaa! Siinä tapauksessa he eivät ole samoja, joiksi itseään sanovat, päätti vuorostaan *brigadier de gendarmerie* (santarmialiupseeri). — Ja niin vangitsi hän heidät saksalaisina vakoilijoina.

Brigadierin puolustukseksi on mainittava, että vähää ennen oli Clairvauxissa todella käynyt saksalainen vakoilija. Sodan aikana voitiin suurta vankilarakennusta, joka sijaitsi lähellä rajaa, käyttää muonatarpeiden varastopaikkana tai sotaväen kasarmeina, ja sentähden halusi Saksan yleisesikunta luonnollisesti tietoa huoneiden asemasta ja niiden merkityksestä sodankäyntiin nähden. Kyläämme saapui hauska matkustava valokuvaaja; hän pääsi heti tuttavaksi ja hyviin väleihin kaikkien kanssa sen kautta, että valokuvasi kaikkia ilmaiseksi, ja hänen sallittiin valokuvata ei ainoastaan vankilan sisäpihat, vaan vieläpä vankikopitkin. Suoritettuaan tämän tehtävänsä matkusti hän toiseen kaupunkiin itärajalla, jossa hänet ranskalaiset viranomaiset vangitsivat ja löysivät häneltä syyhyn sitovia sotilas-asiakirjoja. Brigadier, jolla tuo hauskan sukeva valokuvaaja vielä oli tuoreessa muistossa, päätti, että parooni ja hänen sihteerinsä myös olivat saksalaisia vakoilijoita, ja passitti heidät pienen Bar-sur-Auben kaupungin vankilaan. Sieltä heidät päästettiin toisena päivänä vapaiksi, ja paikkakunnan sanomalehti selitti,

etteivät he olleet saksalaisia vakoilijoita, vaan „toisen ystävällisen vallan lähettämää väkeä“.

Yleinen mielipide kääntyi nyt kokonaan paroonia ja hänen sihteeriänsä vastaan: heidän seikkailunsa eivät olleet vielä loppuneet. Päästyään vapaiksi menivät he erääseen kahvilaan, jossa he viinipullon ääressä keskustelivat saksaksi vastoinkäymisistään. „Sinä olit pääsinpää ja pelkuri“, sanoi luultu tulkki luullulle paroonille. „Olisinpa minä ollut sinun sijassasi, olisi tutkintotuomari saanut tästä revolverista. Yrittäköönpä hän kohdella minua sillä tavalla, niin ammun luodin hänen otsaansa“, ja niin edespäin.

Muuan kauppamatkustaja, joka oli istunut rauhallisesti vierashuoneen nurkassa, juoksi silloin brigadierin luo ja kertoi kuulemansa keskustelun. Brigadier laati heti tapahtumasta pöytäkirjan ja vangitsi uudestaan sihteerin. Tämä havaittiin olevan eräs apteekkioppilas Strassburgista. Hänet vedettiin poliisioikeuden eteen samassa Bar-sur-Auben kaupungissa ja tuomittiin kuukaudeksi vankeuteen „tuomarin uhkaamisesta julkisessa paikassa“. Vielä senkin jälkeen oli paroonilla selkkauksia, ja rauha palasi kylään vasta sitten kun molemmat herrat olivat lähteneet Clairvauxista.

Tällä urkkijajutulla oli koomillinen loppu, mutta kuinka monta murhenäytelmää — hirveätä murhenäytelmää — ovatkaan nämä heittiöt aikaansaaneet! Kuinka monta kallista elämää on hukkunut, kuinka monen perheen onni särkynyt — ja kaikki vain sentähden, että tämänkaltaiset tunnettomat huijarit saisivat toimeentulonsa! Kun ajattelee niitä tuhansia maailmaa kiertäviä urkkijoita, joita kaikki hallitukset ylläpitävät; niitä satimia, joita he virittelevät herkkäuskoisten ihmisten varalle; niitä monia henkiä, jotka heillä on omillatunnoillaan; kun ajattelee niitä kärsimyksiä, joita he tielleen kylvävät; niitä melkoisia summia, joita tämän inhottavan, yhteiskunnan hylyistä kokoonpannun

armeijan ylläpidoksi tuhlataan; niitä paheita, joita he istuttavat yhteiskuntaan ja yksityisiin perheisiin, — niin ei voi olla kauhistumatta kaikkea sitä suunnatonta pahaa, minkä he aikaansaavat. Ja tämä roistojen armeija ei ole ainoastaan valtiotaidon ja sotalaitoksen palveluksessa. Englannissa, etenkin suurissa rannikkokaupungeissa, on sanomalehtiä, joiden palstat ovat täynnä yksityisten salapoliisitoimistojen ilmoituksia. Nämä toimistot tarjoutuvat hankkimaan avioeron saantiin tarvittavan todistusaineiston, vakoilemaan aviomiehiä ja -vaimoja, tunkeumaan perheisiin ja hyväluuloisilta pölkkypäiltä ottamaan selvää perhesuhteista, lyhyesti sanoen, tekemään kaikkea pahaa, mistä heille vain maksetaan.

---

 15.

Kysymys meidän vapaiksi päästämisestämme oli lakkaamatta käsiteltävänä sanomalehdissä ja edustajahuoneessa; ja sitä käsiteltiin sitä kiihkeämmin sen vuoksi, että samaan aikaan kun mekin oli tuomittavana Louise Michel, syytettynä . . . ryöstöstä! Louise Michel, joka oli valmis antamaan viimeisen shaalinsa tai viittansa niitä tarvitsevalle naiselle ja joka ei koskaan vankeusaikanaan käyttänyt parempaa ruokaa kuin muutkaan vangit, vaan jakoi vankikumppaneilleen kaikki mitä hänelle lähetettiin, — tuomittiin yhdeksäksi vuodeksi vankeuteen julkisesta ryöstöstä! Hän oli eräänä päivänä, astuessaan työttömien kulkueen etunenässä, mennyt leipurinpuotiin ja ottanut muutamia leipiä, jotka jakoi nälkiintyneille seuralaisilleen: tämä oli hänen syykseen luettu ryöstö. Anarkistien vapaiksi päästäminen tuli näin ollen sotahuudoksi hallitusta vastaan,

ja syksyllä 1885 kaikki toverini, lukuunottamatta kolmea, päästettiin presidentti Grévy'n käskykirjan nojalla vapaiksi. Silloin alettiin entistä äänekkäämmin vaatia Louise Michelin ja minun vapaiksi päästämistämme. Tätä vaatimusta, mikäli se koski minua, vastusti kuitenkin Aleksanteri III, ja pääministeri Freycinet, vastaten edustajahuoneessa tehtyyn välikysymykseen, selitti, että „diplomaattiset selkkaukset estävät Krapotkinin vapaaksi päästämistä“. Kummallisia sanoja riippumattoman maan ensimmäisen ministerin suussa! Mutta vielä kummempia sanoja on lausuttu sen jälkeen, alkaen siitä asti, jolloin pahaenteinen liitto solmittiin Ranskan ja Venäjän välillä. Vihdoinkin, puolivälissä tammikuuta 1886, päästettiin vapaiksi Louise Michel, minut ja kolme toveriani, jotka olivat vielä Clairvauxissa.

Minun vapaaksipääsystäni merkitsi samalla vaimonikin vapautumista omaehtoisesta vankeudesta kyläpahaissessa vankilanporttien ulkopuolella. Me läksimme Pariisiin, viipyäksemme muutamia viikkoja ystävämme Elie Reclusin, tunnetun antropologin luona, jota ulkopuolella Ranskan usein on luultu samaksi, kuin hänen nuorempi veljensä, maantieteentutkija Élisée. Mitä puh-tain rakkaus yhdisti nämä veljekset toisiinsa hamasta lapsuudesta. Kun oli tullut aika, että heidän piti mennä yliopistoon, kulkivat he jalan pienestä Gironde-laaksossa olevasta kotikylästään Strassburgiin. Kuten todellisia kuljeksivia ylioppilaita seurasi heitä koiransa; ja kun he yöpyivät kyliin, sai nelijalkainen toveri kupin keittoa, jota vastoin veljesten illalliseksi useinkaan ei liennyt muuta kuin pala leipää ja muutamia omenoita. Strassburgista nuorempi veli meni Berliiniin, jonne häntä houkuttelivat suuren Ritterin luennot. Myöhemmin, neljäkymmenluvulla, he kohtasivat toisensa Pariisissa. Elie Reclusista tuli jyrkkä fourieristi, ja vuoden 1848 liikkeessä he molemmat näkivät uuden aikakauden lähestyvän.

Napoleon III:n valtiokaappauksen jälkeen täytyi heidän muuttaa pois Ranskasta, ja he siirtyivät Englantiin. Kun anteeksianto oli julistettu, palasivat he Pariisiin, missä Elie toimitti fourieristi-sanomalehteä, joka levisi laajalti työväestön kesellä. Yleisesti ei ole tunnettua, mutta lienee mielenkiintoista tietää, että Napoleon III, joka näytteli jonkinlaista Caesarin roolia ja otti, kuten Caesarin tuleekin, mieltymyksellä osaa työväestön oloihin, lähetti joka kerta kun lehden oli määrä ilmestyä, yhden ajutanteistaan lehden kirjapainoon, noutamaan ensimmäisen kappaleen lehteä suorastaan painokoneesta Tuilerioihin. Myöhemminäkin aikoina oli Napoleon III taipuisa suojelemaan Kansainvälistä Työväenliittoa ehdolla, että Liitto sanomalehdissään muutamain sanoin lausuisi luottavansa Caesarin suuriin yhteiskunnallisiin uudistuksiin. Mutta Kansainvälinen Liitto kieltäysi jyrkästi, ja Napoleon käski nostaa sitä vastaan oikeudenkäynnin.

Sitten kun kommuni oli julistettu, liittyivät nämä kaksi veljestä siihen sydämensä täydellä hartaudella, ja Elie suostui rupeamaan kansalliskirjaston ja Louvren museon tirehtööriksi. Meidän on suureksi osaksi kiittäminen hänen huomaavaisuuttaan ja väsymättömiä ponnistuksiaan siitä, että näihin kahteen laitokseen kootut inhimillisen tiedon ja taiteen verrattomat aarteet säilyivät Pariisin pommituksen ja sitä seuranneiden tulipalojen aikana. Ollen itse intohimoisen harras kreikkalaisen taiteen suosija ja sen suuri tuntija, säilytytti hän kaikki Louvren kallisarvoisimmat kuvapatsaat ja maljakot laatikkoihin ja piilotti ne rakennuksen kellarikerrokseen. Hän teki mitä suinkin voi kansalliskirjastorakennuksen suojelemiseksi tulipaloilta, jotka riehuivat yltympärillä. Hänen vaimonsa, urhea nainen, filosofin arvollinen puoliso, seuranaan kaksi pientä poikaansa, perusti samaan aikaan siinä kaupunginosassa, jossa hänen asuntonsa oli, ruokaloita kansaa varten, joka

toisen piirityksen aikana oli joutunut äärimäiseen hätään. Viimeisinä olemassaolonsa viikkoina kommuni vihdoin oivalsi, että sen päähuolena tulisi olla ruuan hankkiminen kansalle, joka ei voinut saada ansaituksi itselleen leipää, ja tarjokkaita ilmestyi, jotka ottivat tämän tehtävän suorittaakseen. Paljas sattuma pelasti Elie Reclusin, joka viimeiseen asti oli miehekkäästi pitänyt paikkansa, joutumasta Versaillesin sotajoukkojen ammuttavaksi. Hänet tuomittiin pakkotyöhön sen johdosta, että hän oli rohjennut vastaanottaa kommunilta tämän tärkeän toimen. Mutta hän pääsi pakenemaan ja siirtyi perheineen Englantiin. Nyt, kun hän oli tullut takaisin Pariisiin, ryhtyi hän jälleen käsiksi elämäntehtäväänsä — etnografiaan. Tämän teoksen arvo käy ilmi niistä muutamista luvuista, jotka ovat ilmestyneet erikseen nimeltä „Les Primitifs“ (Alkukansat) ja „Les Australiens“ (Australialaiset), sekä myös uskontojen alkuperän historiasta, joka syntyi hänen Brüsselissä pitämistään luennoista ja jota nykyään käytetään oppikirjana hänen veljensä perustamassa „Ecole des hautes études“ opistossa. Koko kansatieteellisessä kirjallisuudessa ei ole monta teosta, jotka ilmaisisivat niin suurta myötätuntoisuutta alkukansoja kohtaan ja heidän oikean luonteensa ymmärtämystä. Mitä tulee „Uskontojen historiaan“ (julkaistu osaksi aikakauskirjassa „Société Nouvelle“ ja sen jatkossa „Humanité Nouvelle“), on se minun mielestäni paras kirja, mitä tällä alalla on ilmestynyt. Se on epäilemättä paljoa parempi, kuin Herbert Spencerin samaan suuntaan tekemä koe, koska englantilaisella filosofilla, huolimatta hänen suuremmoisesta älystään, ei ole sitä kykyä ymmärtää alkuihmisen teeskentelemätöntä, suoraa luonnetta, mikä Elie Reclusissa on niin harvinaisessa määrässä kehittynyt. Lisäksi yhdistää Elie tähän kaikkeen tavattoman laajat tiedot vähän viljellyltä kansansielutieteelliseltä tutkimusalalta — uskontojen kehityksestä ja muuttumi-

sesta. Tarvinnee tuskin huomauttaa Elie Reclusin hyväväluontoisuudesta ja siveydestä, tai hänen harvinaisesta älykkyydestään ja tiedoistaan kaikkeen siihen nähden, mikä koskee ihmiskunnan kehitystä. Se jo ilmenee hänen tyylistään, jolla ei ole vertaistaan. Rajattoman vaatimattomuutensa, tyynen esiintymisensä ja syvällisten tietojensa puolesta on hän tyypillinen muinaiskreikkalainen filosofi. Patenttisivistyksen menetelmiin ja paloiteltuun opetukseen vähemmin mieltyneessä yhteiskunnassa, joka panisi enemmän arvoa suurten humaanisten aatteiden kehittämiseen, olisi Elie Reclusilla, samoin kuin hänen kreikkalaisilla edeltäjillään, ollut suuret joukot oppilaita ympärillään.

Siihen aikaan kun me asuimme Pariisissa syntyi täällä vilkas anarkistinen ja sosialistinen liike. Louise Michel luennoi joka ilta, herättäen suurta ihastusta kuulijoissaan, olivat nämä työväestöön tai keskiluokkaan kuuluvia. Hän voitti yhä enemmän suosiota kansan sekä ylioppilaidenkin keskuksessa, ja viimeainitut, jos ehkä vihasivatkin hänen jyrkkiä mielipiteitään, ihailivat kuitenkin häntä ihannenaishena. Minun ollessani Pariisissa syntyi kerran tappelu kahvilassa sen johdosta, että eräs ylioppilas oli puhunut halveksien Louise Michelistä. Nuoret miehet ottivat häntä puolustaakseen niin kouriin tuntuvalalla tavalla, että löivät rikki pöydät ja tuolit. Minäkin pidin luennon anarkismista monelle tuhannelle kuulijalle ja läksin kohta sen jälkeen Pariisista, ennenkuin hallitus ennätti noudattaa taantumuksellisen ja venäläis-ystävällisen sanomalehdistön vaatimusta, että minut karkoitettaisiin Ranskasta.

Pariisista läksimme Lontooseen, jossa vielä kerran tapasin vanhat ystäväni, Stepnjakin ja Tshaikovskin. Sosialismi oli nyt täällä täydessä kulussa, eikä elämä Lontoossa ollut enää sellaista ikävää, hidasta kasvineloa, kuin neljä vuotta takaperin. Me asetuimme asumaan pieneen taloon Harrowissa lähellä



Lontoota. Huonekalustolla emme pitäneet suurta väliä. Huonekalut olivat melkoiseksi osaksi minun ja Tshaikovskin kyhäisemät. Hän oli tällä välin käynyt Amerikassa ja siellä oppinut hiukan puusepän-ammattia. Minä ja vaimoni olimme erittäin iloiset siitä, että taloon kuului pieni maapalsta. Vaikka se olikin kovaa savea, ryhdyimme innolla sitä viljelemään, ja luettuamme Toubeaun teoksen ja muutamia pariisilaisten puutarhurien kirjoja sekä käyttäen hyödyksemme Clairvauxin vankilapuutarhassa saamaani kokemusta, pääsimme ihmeteltäviin tuloksiin. Vaimolleni, joka sairastui lavantautiin kohta sen jälkeen kun olimme muuttaneet Harrow'iin, oli työskentely puutarhassa toipumisaikana paljoo parempi keino voimien kartuttamiseen, kuin oleskelu parhaimmassa parantolassa.

Lopulla kesää meitä kohtasi kova isku. Saimme tiedon, että veljeni Aleksanteri ei ollut enää elävien kirjoissa.

Niinä vuosina, kuin olin oleskellut ulkomailla ennen vangiksi joutumistani Ranskassa, emme olleet kirjoittaneet toisillemme. Venäjän hallituksen silmissä on itsessään jo suuri synti rakastaa veljeä, jota vainotaan valtiollisten mielipiteittensä vuoksi. Ylläpitää suhteita hänen kanssaan, kun hän on maanpaossa, on rikos. Keisarin alamaisen tulee vihata kaikkia, jotka nousevat korkeimman vallan auktoriteettia vastaan — ja veljeni oli venäläisen poliisin kynsissä. Sentähden kieltäysin itsepintaisesti kirjoittamasta hänelle tai kenellekään sukulaisistani. Sitten kun keisari oli kirjoittanut sisareni Hélènen armonanomukseen: „Joutaa istua“, oli hyvin vähän toiveita Aleksanterin pikaisesta vapaaksipääsystä. Kaksi vuotta sen jälkeen asetettiin komitea, jonka tuli määrätä maanpako aika hallinnollista tietä Siperiaan karkoitetuille, ja veljelleni määrättiin viisi vuotta. Niiden kahden vuoden kanssa, jotka hän jo oli oleskellut Siperiassa, se teki seitsemän. Lo-

ris Melikovin aikana asetettiin toinen komitea, joka li-  
käsä hänen karkoitusaikaansa vielä viisi vuotta. Vel-  
jeni oli niin muodoin pääsevä vapaaksi lokakuussa  
1896, olmaan maanpaossa kaksitoista vuotta, ensin Mi-  
nusinskissa ja sitten Tomskissa. Täällä Länsi-Siperian  
suoperäisellä alankomaalla ei hän voinut nauttia edes  
aroen terveellisestä ilmanalasta.

Minun jouduttuani vankilaan Clairvauxissa kir-  
joitti veljeni minulle, ja me vaihdoimme muutamia kir-  
jeitä. Hän ilmoitti minulle, että koska kirjeemme jou-  
tuivat Siperiassa santarmien ja Ranskassa vankilan  
viranomaisten luettaviksi, olisi parasta kirjoittaa edel-  
lyttämällä tätä kaksinaista tarkastusta. Hän kirjoitti  
perhe-elämästään, kolmesta lapsestaan, joita kuvasi pe-  
rin herttaisesti, sekä työstään. Hän kehotti nünua huo-  
lellisesti seuraamaan tieteen kehitystä Italiassa, jossa  
suoritettiin oivallisia ja omaperäisiä tutkimuksia, jotka  
pysyvät tuntemattomina oppineessa maailmassa, kun-  
nes ne omaksutaan Saksassa. Myöskin ilmaisi hän mi-  
nulle ajatuksensa valtiollisen elämän otaksuttavasta ku-  
lusta Venäjällä. Hän ei uskonut mahdolliseksi, että  
saisimme lähimmässä tulevaisuudessa perustuslaillisen  
hallitusmuodon länsi-europalaisten parlamenttien mal-  
liin; mutta hän odotti jonkinlaisen neuvottelevan kan-  
salliskokouksen kokoonkutsumista ja piti tällaista ko-  
kousta sillä hetkellä täysin riittävänä. Kokouksella ei  
tulisi olemaan lakiasäättävää valtaa, vaan tulisi se aino-  
astaan valmistamaan lakiehdotuksia, joille valtakunnan-  
neuvosto ja keisarillinen valta antaisivat lopullisen muo-  
don ja vahvistuksen.

Enimmin hän kuitenkin kirjoitti minulle tieteelli-  
sistä töistään. Veljeäni oli aina erikoisesti viehättänyt  
tähtitiede. Mutta asuen pienessä Siperian kaupungissa,  
loitolla kirjastoista, missä hänellä ei ollut mahdolli-  
suutta seurata tieteen edistystä, ehti veljeni vain jär-  
jestää ennen maanpakoansa suorittamansa esityöt. Hän

tiesi, että sen jälkeen oli ilmestynyt useita oivallisia teoksia; mutta mitenkä päästä niihin käsiksi niin kauan kuin hän oli Siperiassa? Karkoitusajan päätyminen ei herättänyt hänessä mitään lohdullisia toiveita. Hän tiesi, ettei hänen sallittaisi asua yliopistokaupungeissa eikä myöskään päästettäisi ulkomaille, vaan että hänen maanpakoaan Siperiassa seuraisi toinen, ehkä vielä raskaampi maanpako jossakin syrjäisessä pikkukaupungissa Itä-Venäjällä. Epätoivo valtasi hänet. — „Tuska, samanlainen kuin Faust tunki, valtaa aika-ajoin mieleni“, kirjoitti hän. Kun hänen karkoitusaikansa vihdoin lähene loppuaan, lähetti hän vaimonsa ja lapsensa Venäjälle viimeisessä sinä purjehduskautena lähtevässä laivassa, ja eräänä pimeänä yönä Faust-tuska teki lopun hänen elämästään . . .

Synkän surun pilvi häälyi useita kuukausia pienen talomme päällä, kunnes valonsäde pilkahti pimeyden läpi. Sen saattoi meille pikkuinen olento, tyttö, joka seuraavana keväänä ilmestyi maailmaan, saaden veljeni nimen. Ja, kun hänen avuton huutonsa ensi kerran kajahti, sai se minun sydämessäni uuden, siihen saakka tuntemattoman kielen ihanasti värähtelmään.

---

16.

V. 1886 oli sosialistinen liike Englannissa täydessä käynnissä. Suurilukuisia työläisjoukkoja oli julkisesti liittynyt siihen kaikissa tärkeimmissä kaupungeissa, ja joukko keskiluokan nuorisoa osotti sille monenlaista kannatusta. Useilla teollisuuden aloilla vallitsi sinä vuonna ankara pula. Joka aamu ja toisinaan koko

päivänkin kuulin miten työläisjoukot kaduilla lauloivat: „Ei ole meillä työtä tänään“, tai jonkin hymnin, ja anoivat leipää. Iltasin kokoontui kansanjoukkoja Trafalgar Squarelle viettääkseen yön taivasalla myrskyssä ja sateessa, pari sanomalehteä peittonaan. Ja kerran helmikuussa kansanjoukko, kuunneltuaan Burns'n, Hyndmanin ja Championin pitämiä puheita, säntäsi Piccadillylle — eräälle Lontoon komeimpia katuja — ja löi rikki muutamia suurimpain myymäläin ikkunalaseja. Paljoa enemmän kuin tämä tilapäinen tyytymättömyyden ilmaisu merkitsi kuitenkin se henki, joka Lontoon syrjäkulmilla asuvassa köyhimmässä väestössä oli vallitsevana. Se oli sitä laatua, että jos liikkeen johtajat, jotka asetettiin syytteeseen mellakoimisesta, olisi tuomittu ankkuriin rangaistuksiin, olisi vihan ja koston mieliala, joka siihen saakka oli tuntematon Englannin työväenliikkeessä, vaan jonka oireet olivat selvästi nähtävinä v. 1886, — virinnyt joukoissa ja iskenyt leimansa liikkeeseen pitkiksi ajoiksi. Mutta keskiluokka näkyi oivaltaneen vaaran. Tuokiossa kerättiin West Endissä suunnattomia rahasummia hädän lieventämiseksi East Endissä. Luonnollisesti eivät nämä rahat riittäneet kokonaan poistamaan tuota suurta kurjuutta, mutta ne olivat kylliksi osottamaan parempiosaisten hyvää tarkoitusta. Mitä vangittuihin kiihottajiin tulee, tuomittiin heidät samojen näkökohtien perusteella vain pariksi kolmeksi kuukaudeksi vankeuteen.

Kaikissa yhteiskunnan kerroksissa harrastettiin silloin suuresti sosialismia ja kaikenlaisia yhteiskunnan uudistus- ja parantamisasioita. Syksyllä ja koko seuraavana talvena kutsuttiin minua ehtimiseen eri osiin maata pitämään luentoja, ja minä kävin melkein kaikissa suuremmissa Englannin ja Skotlannin kaupungeissa, luennoiden osaksi vankiloista, mutta enimmäkseen anarkistisesta sosialismista. Kun minulla oli ta-

pana hyväksyä ensimmäinen vieraanvaraisuuden tarjous, joka minulle luennon päätyttyä tehtiin, tulin luonnollisesti viettäneeksi yön milloin rikkaassa palatsissa, milloin köyhässä työmiehen asunnossa. Joka ilta näin suuren joukon eri luokkiin kuuluvia ihmisiä, ja oltiinpa sitä työmiehen vaatimattomassa kölsässä tai upporikkaan loistavassa asunnossa, aina sitä yhtä vilkkaasti keskusteltiin sosialismista ja anarkismista tuonne myöhään yöhön, toivorikkaalla mielellä työläisen majassa, ymmärtämyksellä rikkaan miehen kodissa, mutta kaikkialla olivat keskustelut yhtä vakavia.

Ylhäisissä taloissa oli ensimmäinen kysymys: „Mitä sosialistit tahtovat? Mitä he aikovat tehdä?“ ja sitten: „Mitkä myönnytykset ovat ehdottomasti välttämättömät, jotta määrätynä hetkenä voitaisiin välttää vakavia yhteentörmäyksiä?“ Näiden keskustelujen aikana kuulin harvoin, että sosialistien vaatimuksien oikeutusta olisi kielletty tai että ne olisi mielettöminä tuomittu hyljättäviksi; mutta samalla havaitsin kaikkialla lujan vakaumuksen olevan, että vallankumous on Englannissa mahdoton ja että työläiset yleensä eivät vielä olleet niin täsmällisesti määritelleet vaatimuksiaan kuin sosialistit. „Työläiset — sanottiin minulle — tyytyvät paljoa vähempään, ja toisarvoisia myönnytyksiä, jotka takaavat heille hiukan paremman toimeentulon ja lyhennetyn työajan, tulevat he pitämään yhä parempien etujen lupauksena tulevaisuudessa.“ — „Me, englantilaiset, olemme vasemmistokeskustan kansa ja elämme välittelyillä“, sanoi minulle kerran muuan vanha parlamentinjäsen, joka pitkällisestä kokemuksesta hyvin tunsi kotimaansa.

Myöskin huomasin, että ne kysymykset, jotka minulle Englannissa tehtiin, olivat aivan erilaiset kuin ne, joihin minun oli ollut vastattava Ranskassa ja Sveitsissä. Yleiset periaatteet, joiden yksityiskohtainen sovelluttaminen on näiden periaatteiden itsensä mää-

rättävinä, miellyttivät suuresti latinalaisen rodun työläisiä. Jos jokin kaupunginneuvosto myöntää rahassumman lakon kannattamiseksi tai perustaa maksuttomia ruokaloita köyhiä koululapsia varten, ei tällaiselle toimenpiteelle anneta suurta merkitystä. Niitä pidetään täysin luonnollisina. „Itsestään selvää on, että nälkäinen lapsi ei kykene mitään oppimaan“, sanoo ranskalainen työmies, „sen täytyy saada ruokaa.“ Kaupunginneuvoston lakkoa varten myöntämän kannatussumman suhteen hän taas huomauttaa: „Tietysti on tehtailija ollut väärässä, koska hän on saattanut työläiset tekemään tämän lakon; heitä on autettava.“ Sen verran siitä. Yleensä eivät työläiset pane minkäänlaista merkitystä vähäpätöisille myönnytyksille, joita nykyisessä individualistisessa yhteiskunnassa tehdään kommunismin hyväksi. Työläisen ajatus rientää ajassa edelle. Hän kysyy itseltään: „Jos siirrytään sosialistiseen yhteiskuntajärjestykseen, niin kenen on otettava järjestääkseen tuotanto: kunnan, työväenyhdistysten vaiko valtion? Onko vapaa sopimus yksistään riittävä ylläpitämään yhteiskunnallista järjestystä? Mikä moraalinen side on tuleva vaikuttamaan hillitsevästi, jos yhteiskunta luopuu nykyisistä ehkäisevistä laitoksistaan? Pystyykö vaalin nojalla asetettu demokraattinen hallitus aikaansaamaan perinpohjaisia muutoksia sosialistiseen suuntaan, ja eikö tapahtuneen teon — omaisuuden yhteiskunnallistuttamisen — tulisi käydä lainsäädäntöuudistusten edellä?“

Sen sijaan pantiin Englannissa suurin merkitys tilapäisparannuksille ja kaikenlaisille myönnytyksille. Mutta toiselta puolen näkyivät englantilaiset työläiset jo aikoja sitten omaksuneen mielipiteen, että valtion on mahdotonta ottaa haltuunsa tuotanto, ja enimmin herättivät heidän mielenkiintoaan seikat, jotka koskivat käytännöllisten tarkoituksien toteuttamista ja

mahdollisuutta saavuttaa tähän toteuttamiseen vaadittavia keinoja.

— „Sanokaas, Krapotkin, jos me huomenna valtaisimme telakat tässä kaupungissa, millä tavalla niitä olisi teidän mielestänne hallittava?“ kysyttiin esim. minulta heti, kun olimme istuutuneet työmiehen pienessä huoneessa. Tahi kuulin myös seuraavaa: „Meitä ei miellytä, että valtio ottaa haltuunsa rautatiet. Nykyinen järjestys taas, jonka kautta yksityiset yhtiöt pitävät ne käsissään, ei ole muuta kuin järjestettyä ryöstöä. Otaksukaamme nyt, että työläiset ottavat rautatiet haltuunsa. Kuinka olisi niiden hoitaminen järjestettävä?“ Yleisten aatteiden puutteen korvasi näin muodoin halu tunkea syvemmälle todellisuuksien yksityiskohtiin.

Toisena ominaisena piirteenä Englannissa oli, että sitä kannatti melkoinen joukko keskiluokkiin kuuluvia henkilöitä, toiset julkisesti liittyen siihen, toiset satunnaisesti avustaen sitä. Ranskassa ja Sveitsissä nämä kaksi puoluetta — työläiset ja keskiluokka — seisovivat taistelujärjestyksessä toisiansa vastaan, jyrkästi erotettuina kahteen leiriin. Niin oli laita ainakin vv. 1876—1885. Oleskellessani Sveitsissä seurustelin yksinomaan työläisten kanssa; keskiluokkaan kuuluvia tuttaviani lie nee minulla ollut korkeintaan pari kolme. Englannissa se olisi ollut mahdotonta. Tapasimme suuren joukon keskiluokan miehiä ja naisia, jotka eivät empineet niin hyvin Lontoossa kuin maaseudulla julkisesti esiintyä avustajinamme järjestäessämme sosialistikokouksia, kerätessämme säästölaatikoilla yleisissä puistoissa avustuksia lakkolaisille j. n. e. Niinikään näimme alullaan täällä saman liikkeen „kansaan“, mikä Venäjällä tapahtui seitsenkymmenluvun alussa, vaikkei se täällä ollut läheskään niin voimakas, niin täynnä itsekieltämystä, niin vapaa „hyväntekeväisyyden“ leimasta. Myöskin Englannissa kokivat sangen monet löytää kei-

noja lähentyäkseen kansaa, käyden sitä varten työ-  
kansan hökkeleissä, perustaen kansanyliopistoja j. n. e.  
Kieltämättä oli silloin paljon innostusta olemassa asian  
hyväksi. Monet sivistyneiden luokkien ihmiset arveli-  
vat todennäköisesti, että sosiaalinen vallankumous oli  
jo alkanut, samaten kuin arveli William Morris'in „Ta-  
bles Turned" nimisen komedian päähenkilö, joka lau-  
suu: „Vallankumous ei ole ainoastaan tulossa, se on jo  
alkanut." Mutta kävi niin, kuin tällaisten intoilijain  
aina käy: kun he näkivät, että Englannissa, samoin  
kuin kaikkialla muuallakin, vaaditaan pitkällistä, sit-  
keää, valmistavaa työtä, ennenkuin kaikki esteet saa-  
daan voitetuksi, vetäytyi melkoinen osa heitä taiste-  
lusta pois. Nyt tyytyvät he vaatimattomasti olemaan  
pelkkinä myötätuntoisina katselijoina.

## 17.

Minä otin hartaasti osaa tähän liikkeeseen, ja muu-  
tamien englantilaisten samanmielisten toverien kanssa  
perustimme entisten kolmen sosialistisen sanomalehden  
lisäksi anarkistisen kuukauskirjan nimeltä „Freedom"  
(„Vapaus"), joka on vieläkin elossa. Samalla ryhdyin  
jälleen jatkamaan anarkismia käsittelevää tieteellistä  
teostani, joka oli keskeytynyt minun tultuani vangit-  
tuksi. Liikkeen arvostelua sisältävän osan teostani oli  
minun istuessani Clairvauxissa toimittanut painosta  
Elisée Reclus nimellä „Paroles d'un Révolté". Nyt ryh-  
dyin myös käsittelemään anarkistia-kommunistisen yh-  
teiskunta-suunnitelman käytännöllistä puolta — sikäli  
kuin tämä tulevaisuudenkuvana kangastelee mieliin —  
ja esitin näkökantani kirjoitussarjassa, joka painettiin



Pariisissa ilmestyvässä „La Révolté“ssa. (‘Poikamme’, „Le Révolté“, jota vainottiin sotilasvaltaa vastustavan käännytystyön takia, oli täytynyt muuttaa otsaketta ja se esiintyi nyt tytön nimellä.) Myöhemmin ilmestyivät nämä kirjoitukset, uudestaan sovitettuina, eri kirjana „La Conquete du Pain.“

Nämä kirjoitukset pakottivat minua perusteellisemmin tutkimaan muutamia kohtia nykyajan sivistyskansojen taloudellisessa elämässä. Useimmat sosialisteista olivat siihen saakka väittäneet, että nykyinen sivistynyt yhteiskunta itse asiassa tuottaa paljota enemmän, kuin tarvitaan vakuuttamaan hyvinvointia kaikille, ja että vain jako tapahtuu väärällä tavalla. Jos nyt sosiaalinen vallankumous tapahtuu, sanoivat he, ei tarvita muuta kuin että jokainen palaa tehtaalleen tai työpajaansa, ja että yhteiskunta ottaa itse haltuunsa ylijäämän tai voitto-osuuden, joka nyt joutuu kapitalistin hyväksi. Minä päinvastoin olin sitä mieltä, että nykyisen yksityisomistus-järjestelmän vallitessa itse tuotanto on ohjautunut väärään suuntaan, joten se laiminlyö ja usein ehkäisee välttämättömien elintarpeiden valmistamisen tarpeeksi suuressa määrässä. Ei mitään elintarpeita valmisteta nykyään suuremmassa määrässä, kuin tarvitaan hyvinvoinnin hankkimiseksi kaikille; „liikatuotanto“, josta niin usein kuullaan puhuttavan, merkitsee ainoastaan sitä, että yhteinen kansa on siksi köyhää, ettei se kykene ostamaan itselleen selasta, mitä se kohtalaista toimeentuloa varten välttämättömästi tarvitsee. Mutta kaikissa sivistysmaissa pitäisi ja voitaisiinkin tuotanto, niin teollinen kuin maatalviljevä, saada kohoamaan siihen määrään, että se riittäisi vakuuttamaan hyvinvointia kaikille. Tämä käsitys johti minua miettimään, mitä mahdollisuuksia parannetulla ajanmukaisella maanviljelyksellä voisi olla ja mille uusille perusteille kasvatusta olisi rakennettava, jotta se antaisi jokaiselle tilaisuuden tyydyttävän ruu-

miällisen työn harjoittamiseen ja aivojen sopivaan toimessapitämiseen. Minä esitin nämä aatteet „Nineteenth Century“yn painetussa kirjoitussarjassa, joka sittemmin ilmestyi eri kirjana nimeltä „Fields, Factories and Workshops“ („Vainioita, tehtaita ja työpajoja“).

Toinen tärkeä kysymys kiinnitti sen jälkeen huomioni puoleensa. Tunnettua on, mihin johtopäätöksiin useimmat Darwinin seuraajista, vieläpä niinkin etevät miehet kuin Huxley, ovat tulleet tulkitessaan hänen käsitystään „olemassaolon taistelusta“. Ei ole sitä valkoihoisten mustia tai väkevien heikkoja kohtaan harjoittamaa konnaantekoa, jota ei olisi koetettu tämän opin nojalla puolustaa.

Jo siihen aikaan, kun oleskelin Clairvauxissa, minä tunsin, että oli välttämätöntä ottaa tämä käsitys, „taistelu olemassaolosta“ niin hyvin eläinmaailmassa esiintyvänä kuin sovellettuna ihmismaailman olosuhteisiin, uuden perinpohjaisen käsittelyn alaiseksi. Muutamien sosialistien tähän suuntaan tekemät yritykset eivät tyydyttäneet minua. Silloin huomasin erään venäläisen eläintieteilijän, professori Kesslerin, venäläisten luonnontutkijain kokouksessa pitämässään luennossa esiintuovan oikean käsityksen taistelusta olemassaolosta. „Keskinäinen apu“, sanoi hän, „on yhtäläinen luonnonlaki kuin keskinäinen taistelukin; mutta suvun *etenevälle* kehitykselle on edellinen verrattomasti paljoa tärkeämpi kuin jälkimäinen.“

Tämä ajatus, jonka Kessler vahvisti valitettavasti vain muutamilla harvoilla esimerkeillä (eläintieteilijä Severtsev, josta edellä on mainittu, lisäsi näihin esimerkkeihin vielä pari kolme), auttoi minua pääsemään ongelman perille. Minä rupesin keräämään aineksia, ja kun Huxley v. 1888 julkaisi kamalan kirjoituksensa: „The Struggle for Existence: a Program“ („Taistelu olemassaolosta: ohjelma“), päätin minä käsillä olevien ainesten nojalla yleistajuisessa muodossa esittää väi-

tökseni hänen olemassaolon taistelusta eläin- ja ihmismaailmassa omaksumaansa käsitystapaa vastaan. Puhuin tästä muutamille ystäväilleni; mutta minä huomasin hyvin pian, että käsitys olemassaolon taistelusta, tämä ymmärretty sotahuutona: „voi heikkoja!“ ja oletettu tieteen ilmaisaattamaksi luonnon käskyksi, oli juontanut juurensa niin syvälle Englannissa, että se oli muuttanut miltei kaanoniksi. Oli vain kaksi miestä, jotka kehottivat minua nousemaan tätä luonnon tosiasian väärintulkittsemista vastaan. „Nineteenth Century“n julkaisija, James Knowles, ihmeteltävällä terävänäköisyydellään oivalsi hetikohta asian tärkeyden ja alkoi nuorellisella innolla kehottaa minua viipymättä ryhtymään tehtävään käsiksi. Niinikään ilmaisi suuren ihastuksensa tämän johdosta H. W. Bates, jota Darwin itse omatekemässään elämäkerrassa sanoo yhdeksi älykkäimpiä miehiä, mitä hän milloinkaan on tavannut. „Teidän on välttämättömästi pantava se paperille“, sanoi hän. „Se on oikeata darwinismia. Tuskaustuttavaa on ajatella, mitä *he* ovat saaneet johdetuksi Darwinin teorioista. Kirjoittakaa teoksenne valmiiksi, ja kun toimitatte sen julkisuuteen, niin minä kirjoitan teille kirjeen, jonka saatatte painattaa.“ Parempaa kehoketta ei olisi voinut toivoa, ja minä aloitin työni, joka ilmestyi „Nineteenth Century“ssä nimellä: „Keskinäinen apu eläinten kesken“, „villi-ihmisten kesken“, „raakalaisten kesken“, „keskiajan kaupungissa“ ja „nykyisessä yhteiskunnassa“, sekä sitten kirjana nimellä: „Mutual Aid: a factor of Evolution“. Valitettavasti en lähettänyt Bates'ille kahta ensimmäistä tämän sarjan kirjoitelmaa, vaikka ne ilmestyivät hänen vielä ellessään; minä toivoin saavani teokseni jälkimmäisenkin osan piakkoin valmiiksi, mutta se vaati useita vuosia aikaa, ja sillä välin ennätti Bates kuolla.

Kymmenen viime vuoden kuluessa on sosialismin kehitys Englannissa saanut toisenlaisen luonteen. Ne,

jotka arvostelevat liikettä vain sosialisti- ja anarkistiko-  
 kokousten luvun ja kokousten saamain osanottajien  
 määrän mukaan, ovat luultenkin valmiit päättämään,  
 että sosialistinen liike on lamautumassa. Ne taas, jotka  
 arvaalevat sen toiveita sosialistiehdokasten parlamentti-  
 vaaleissa saamain äänimääräin mukaan, ovat toden-  
 näköisesti lausuvat sen varman johtopäätöksen, että  
 Englannissa tätä nykyä tuskin on olemassakaan mi-  
 tään sosialistista käännytystä. Mutta sosialististen  
 aatteiden levenemisvoimaa ei ole missään arvosteltava  
 niiden äänimäärien mukaan, jotka annetaan ehdokkai-  
 den hyväksi, joilla on suurempi tai pienempi joukko  
 sosialistisia pykälää otettu vaaliohjelmiinsa. Kaikkein  
 vähimmin se olisi paikallaan Englannissa. Asianlaita  
 on se, että kolmesta sosialistisesta suunnasta, joiden  
 ladunhiiltäjinä olivat Fourier, Saint-Simon ja Robert  
 Owen, on viimeainitun edustama suunta vallitsevana  
 Englannissa ja Skotlannissa. Ei siis ole arvosteltava  
 liikkeen tehokkuutta kansankokousten luvun ja vaa-  
 leissa annettujen äänimäärien mukaan, vaan etupäässä  
 kiinnittämällä huomiota siihen, missä määrin sosialisti-  
 nen katsantokanta on jaksanut tunkentua työväen am-  
 mattiyhdistyksiin, osuustoiminnallisiin ja niin sanottui-  
 hin kunnallissosiaalsiin liikkeihin sekä ihmisten mieliin  
 ylipäänsä koko maassa.

Jos tältä kannalta tarkastellaan Englantia, näh-  
 dään, että sosialististen aatteiden leveneminen on mel-  
 koinen, verrattuna siihen mitä se oli v. 1886, ja minä  
 voin epäröimättä sanoa, että se on kerrassaan suuren-  
 moinen, verrattuna siihen mitä se oli vv. 1876—1882.  
 Myös voin lisätä, että pienten anarkististen ryhmierme  
 yhtämittaiset ponnistukset ovat osaltaan huomatta-  
 vassa määrässä vaikuttaneet hallituksettomuuden, yk-  
 silön oikeuksien, paikallisjärjestöjen riippumattomuuden  
 ja vapaan sopimuksen aatteiden leviämiseen. Muistel-  
 lessamme, millaiset mielipiteet kaikkialla olivat vallalla

kaksikymmentä vuotta takaperin valtion kaikkivallasta, keskityksestä ja kurinpidosta, voimme rohkeasti sanoa, ettemme ole turhaan hukanneet aikaamme.

Koko Europa elää tätä nykyä tukalaa sotilasvaltan aikakautta. Se oli välttämättömänä seurauksena Saksan sotilasvaltion Ranskasta v. 1871 saamasta voitosta ja vaikutti Saksan yleisen asevelvollisuusjärjestelmän voitollepääsyyn. Kaiken tämän olivat monet jo silloin ennakoita nähneet ja ennustaneet; varsinkin oli sitä mieleen pystyvin sanoin teroittanut Bakunin. Mutta vastakkainen virtaus alkaa jo nyt olla huomattavissa.

Mitä taas tulee kommunistisiin aatteisiin, niin siitä asti kuin niitä on alettu saarnata, ei niiden kasarmitai luostarimaisessa asussa, vaan kunnallisen, vapaan sopimuksen muodossa, ovat ne suunnattoman laajalle levinneet Europassa ja Amerikassa. Sen olen voinut omin silmin havaita niinä viimeisinä seitsemänkymmenvuotena, jotka olen ottanut aktiivisesti osaa sosialistiseen liikkeeseen. Kun muistelen niitä heikkoja, sekavia, epäröiviä ajatuksia, joita työläiset toivat ilmi Kansainvälisen Liiton ensimmäisissä kongresseissa tai joilla oli käypä arvo Pariisissa kommunin aikana etevimpäin työväenjohtajainkin keskuksessa, ja kun vertaan niitä niihin ajatuksiin, jotka nykyään ovat juurtuneina mahdottoman suuriin työväenjoukkoihin, täytyy minun tunnustaa, että on aivan kuin näkisin kaksi eri maailmaa.

Historiassa ei ole toista aikakautta, — lukuunottamatta kenties keskiajan tasavaltojen syntyyn johtaneita taisteluja ja kapinoita XII:nnella ja XIII:nnella vuosisadoilla, — joka olisi nähnyt yhteiskunnallisissa ajatustavoissa tapahtuvan niin syvällisiä muutoksia, kuin tämä nykyinen. Ja nyt, taivaltaessani ikäni kuu-detta vuosikymmentä, olen vakuutettu, lujemmin kuin olin kolmekymmentä vuotta sitten, että suotuisain asianhaara on pelkkä satunnainen yhteensattuma voisi

Europassa synnyttää vallankumouksen, vaikutuksiltaan paljoa laajemman kuin se, joka tapahtui v. 1548, — ei siinä merkityksessä, että se tulisi olemaan kiivaana, eri valtiollisten puolueiden välisenä tappeluna, vaan siinä merkityksessä, että se johtaisi koko yhteiskuntajärjestyksen pikaiseen ja perinpohjaiseen uudestimuodostamiseen. Ja varma vakaumukseni on, että millaisen luonteen tämä liike eri maissa saaneeekin, on kaikkialla ilmenevä paljoa syvempi käsitys välttämättömiksi käyneistä sosiaalisista muutoksista, kuin olemme missään nähneet viimekuluneiden kuuden vuosisadan aikana. Myöskään ei se vastustus, jota tämä liike on kohtaava etuoikeutettujen luokkien puolelta, ole saava sitä sokean itsepintaisuuden luonnetta, joka entisajoina teki kaikki vallankumoukset niin verisiksi.

Tämä suuri tulos on täydelleen niiden ponnistusten arvoinen, joita tuhannet kaikkiin kansoihin ja yhteiskuntaluokkiin kuuluvat miehet ja naiset ovat viimekuluneina kolmena vuosikymmenenä tehneet.

---

## Sisälllys.

### *Ensimmäinen nide.*

Tekijän alkulause . . . . .	3
Georg Brandes'in esipuhe . . . . .	5

### ENSIMÄINEN OSA.

Lapsuus . . . . .	11
-------------------	----

### TOINEN OSA.

Paashikoulu . . . . .	83
-----------------------	----

### KOLMAS OSA.

Siperia . . . . .	169
-------------------	-----

### *Toinen nide.*

### NELJÄS OSA

Pietari. — Ensimmäinen ulkomaanmatka . . .	249
--	-----

### VIIDES OSA.

Linna. — Pako . . . . .	363
-------------------------	-----

### KUUEDES OSA.

Länsi-Euroopa . . . . .	401
-------------------------	-----